

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Doktori disszertáció

Avar Anton

**Címereslevél-adományozás
a kora újkori Magyarországon
(1527–1690)**

DOI azonosító: 10.15476/ELTE.2022.195

Történelemtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: dr. Sonkoly Gábor DSc, egyetemi tanár

Kora újkori magyar történelem doktori program

A doktori program vezetője: dr. habil. Horn Ildikó DSc, intézetvezető, egyetemi tanár

Opponensek:

dr. habil. Körmendi Tamás PhD

Csízi István PhD

A bizottság tagjai:

dr. habil. Oborni Teréz CSc

Glück László PhD

G. Etényi Nóra CsC

Virovecz Nándor PhD (titkár)

Témavezető: dr. habil. Fazekas István DSc

Budapest

2022

TARTALOMJEGYZÉK

I.	BEVEZETÉS	5
II.	SUPPLICATIO – A CÍMERKÉRŐ FOLYAMODVÁNY.....	7
	a) Mohács előtti előzmények.....	7
	b) A Mohács utáni címerkérő folyamodvány.....	9
	c) Címertervezetek és címerjavítások	15
	d) Commendatio/intercessio – az ajánlás vagy közbenjárás.....	21
	e) Hol készült a folyamodvány?	27
III.	A FOLYAMODVÁNYTÓL A CÍMERESLEVÉLIG	31
	a) Concessio – a jóváhagyás.....	31
	b) A főhercegi concessiók	47
	c) Minutae – a fogalmazványok.....	52
	d) Taxa – díjfizetés a kancellárián	66
IV.	LITTERAE ARMALES – A CÍMERES NEMESLEVÉL	73
	a) A kora újkori címereslevelek – bevezetés	73
	b) A 16–17. századi magyar királyi címereslevél formaszövege	85
	c) Textus – a címereslevél szövege	90
	1. <i>Protocollum</i> – a bevezetés	90
	a. Intitulatio – a címsor	90
	b. Salutatio – az üdvözlés.....	97
	2. <i>Contextus</i> – az elbeszélés.....	98
	a. Promulgatio – a közzététel.....	98
	b. Narratio – a konkrét indoklás	98
	c. Arenga – az általános indoklás	102
	d. Dispositio – a rendelkezés.....	104
	A nemességadományozás	104
	A címeradományozás.....	107
	A címerleírás.....	109
	e. Corroboratio – a megerősítés	117
	3. <i>Eschatocollum</i> – a befejezés	123
	a. Datatio – a keltezés.....	123
	b. Series dignitatum – a méltóságsor	127
	d) Expeditio – az oklevél kiadmányozása	130
	1. Expediálatlan címereslevelek.....	130
	2. Arma seu nobilitatis insignia – a címerminiatúrák.....	133
	3. A kancelláriai jegyzetek	141
	4. Az aláírások	156
	5. A megpecsételés.....	159
	6. A kiállítás időtartama.....	161

V. ÖSSZEGZÉS	170
VI. FÜGGELÉK	177
a) Címerkérő folyamodványok 1690-ig	177
b) Címereslevelek formulariumokban	193
c) Magyar királyi pecsétek 1526–1690 között	205
d) A magyar Királyi Könyvekbe 1685 előtt bevezetett címereslevelek	219
e) A magyar Királyi Könyvekbe bevezetett címereslevelek darabszáma kötetenként ..	221
f) A radványi formuláskönyv kancelláriai vonatkozású részének tartalomjegyzéke.....	225
g) Iratok.....	232
1. Címerkérő folyamodványok – az első (korai) típus	232
2. Címerkérő folyamodványok – a második (általános) típus.....	236
3. Atipikus címerkérő folyamodványok.....	241
4. Címereslevelek	243
5. Egyéb iratok.....	250
VII. FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM.....	253
a) Hivatkozott levéltári és könyvtári fondok, állagok.....	253
A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára	253
A Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményei	261
Egyéb levéltárak.....	264
Könyvtárak és múzeumok	265
b) Adatbázisok, adattárak	266
c) Szakirodalom	267

I. BEVEZETÉS

Dolgozatom tárgya a Mohácsi vész és a Magyar Kancellária 1690-ben történt átszervezése közti időszak magyar királyi címereslevél-adományozásának vizsgálata, méghozzá nem a szakirodalomban általában előtérbe helyezett társadalomtörténeti, hanem hivataltörténeti és irattani, valamint a címereslevelek tekintetében oklevéltani szempontból. Célom a címereslevelek kibocsátása során keletkező iratok részletes elemzése primer forrásfeltárás alapján, különös tekintettel az eddig átfogóan nem vizsgált címerkerő folyamodványokra és a címereslevelek fogalmazványaira, valamint természetesen magukra az armálisokra. Dolgozatomban hangsúlyosan a magyar királyi, nem rangemelő, a legtöbbször magyar nemességet és címet adományozó, esetleg megújító, megerősítő oklevelekkel foglalkozom, rangemelő diplomákat és erdélyi címeresleveleket csak akkor említek, ha az valamilyen összehasonlítási szempontból releváns. Emiatt az egyes címereslevelekre való hivatkozásnál csak akkor említem az adományozó uralkodó nevét, ha nem a magyar királyról van szó, vagy az illető nem magyar királyi minőségében adta ki az adott oklevelet.

Kóta Péter 1991-ben megvédett „*A címereslevelek diplomatikája*” című doktori dolgozatában bizonyos mértékig ugyanezt a témát dolgozta ki, azonban mivel ő volt az első (és mindmáig egyetlen), aki az újkori címereslevelek keletkezésével és belső szerkezetével, valamint a kancellária heraldikai tevékenységével érdemben foglalkozott, elsősorban értelemszerűen azt a korszakot tudta vizsgálni és leírni, amelyből számottevő forrásanyag maradt fent a Magyar Kancellária levéltárában, ez pedig a 18. század. Az 1690 előtti időszakot csak annyiban érinti, amennyiben a rendelkezésére álló források ezt lehetővé tették.¹ Dolgozata teljes mértékben úttörőnek és hiánypótlónak tekinthető a tárgyban. A bevezetőben ezzel együtt a következőket írja az armálisokról: „*Történelmi értékük nem akkora, hogy komoly erőket volna érdemes fordítani összegyűjtésükre, feldolgozásukra. Módszeres kutatásuk ezért szinte lehetetlen.*” Ezelőtt harminc évvel a címereslevelek még valóban sok levéltárban nehezen hozzáférhetően, sokszor ki sem gyűjtve voltak megtalálhatók, kutatásuk még a Magyar Országos Levéltárban is nagyon nehézkes és körülményes volt.

1991 óta dolgozatom tárgya szempontjából két jelentős, elkészítését tulajdonképpen egyáltalán lehetővé tevő munka készült el. Az egyik témavezetőm, Fazekas István több évtized kutatásai alapján 2018-ban akadémiai doktori disszertációként megvédett, majd 2021-ben önálló nagymonográfiaként is megjelent dolgozata a Magyar Udvari Kancellária 1527 és 1690 közötti történetéről, amely által gyakorlatilag egy kézikönyvet kaptam a kezembe e hivatal működése tárgyában.² A másik dolog pedig a Magyar Nemzeti Levéltár címereslevél-adatbázisának elkészítése volt, ami által 2020-ra megvalósíthatóvá vált, ami 1991-ben még elérhetetlennek tűnt: a magyar közgyűjteményekben található eredeti címereslevelek legalább 90%-a könnyen, gyorsan, átfogóan és a teljesség igényével

¹ KÓTA 1991, 4–6.

² A disszertáció: FAZEKAS 2018a; a monográfia: FAZEKAS 2021.

kutatható a viszonylag részletes leírások és az azokhoz kapcsolt digitális felvételek alapján.³ Az adatbázist az Országos Levéltár állományába kerülésem után nem sokkal, 2011-ben kezdtük építeni a dr. Laczlavik György által vezetett, a Nemzeti Kulturális Alap által támogatott projektben, és először 2012-ben lett a nyilvánosság számára is elérhető az AdatbázisokOnline felületén, bár ekkor még csak az Országos Levéltár Hazai címereslevelek és nemesi iratok (HU-MNL-OL-R 64) című gyűjteményének eredeti armálisai (az 1. tétel) kerültek bele. A második, 2014-ben publikált ütemben már az Országos Levéltár anyagában – a családi levéltárakban, a különböző gyűjteményekben, valamint az 1867 előtti magyar és erdélyi kormányzervek levéltáraiban is – sok különböző fondban és állagban őrzött összes címereslevelet feltártuk, digitalizáltuk és feldolgoztuk az adatbázisban, amely abban az évben a maga kategóriájában el is nyerte az Év Levéltári Kiadványa díjat. A Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia keretében végül 2019–2020-ban kerülhetett sor arra, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár tizenkilenc megyei tagintézményében őrzött eredeti címeresleveleket is összegyűjtsük, digitalizáljuk, és adataikat betöltsük az adatbázisba. A most már egy évtizede zajló munka eredményeképpen ebben az adatbázisban jelen pillanatban bárki számára online hozzáférhető és kutatható az Országos Levéltár számomra jelenleg ismert 2249 db eredeti magyar, erdélyi és külföldi rangemelő oklevelének és címereslevelének 96,6%-a, valamint a megyei tagintézmények mind a 932 db eredeti armálisa.⁴ Dolgozatom forrásbázisát elsősorban az adatbázisban feldolgozott anyag, valamint a Magyar kancelláriai levéltár egyes fondjai és állagai, az Országos Levéltár családi levéltárai és gyűjteményei alkotják.

³ <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.

⁴ Megjegyzem, hogy dolgozatom forrásbázisának a publikus adatbázisban még nem szereplő armálisok is részét képezik, ez 2022. augusztus 31-én 38 db 1690 előtti keltezésű, túlnyomórészt az adatbázis legutóbbi publikációja óta felfedezett vagy azóta újonnan az Országos Levéltárba került darabot jelent.

II. SUPPLICATIO⁵ – A CÍMERKÉRŐ FOLYAMODVÁNY⁶

a) Mohács előtti előzmények

Viszonylag közismert, hogy a Mohács utáni időszakban címeres nemeslevelet alapvetően úgy lehetett szerezni, hogy az uralkodónak címzett írásbeli folyamodványt kellett benyújtani a Magyar Kancelláriának.⁷ Ez nem csak az armálisok kérelmezésénél volt így, hanem alapvetően mindenféle ügyben járható,⁸ sőt járandó⁹ út volt.

Fontos kérdés, hogy – figyelembe véve, hogy az első magyar címereslevél 1326-ban, az első, amelyen címerminiatúra is van, 1405-ben kelt¹⁰ – mikortól kezdve működött ez így, azaz mióta létezett az írásbeli címer- és nemességkérelmezés? A magyar heraldikai szakirodalom általában – egyetlen kivétellel¹¹ – sommásan elintézi a címerkérő folyamodványok feltűnésének kérdését azzal, hogy Mohács után, a Habsburg uralkodók trónra léptével bekövetkező kormányzati és államigazgatási változások következtében, idegen hatásra jelentek meg.¹² Nyulásziné Straub Éva teszi ezzel kapcsolatban a legkonkrétabb kijelentést: „I. Ferdinánd 1526-ban rendelte el, hogy a nemesség és a címer iránti kérelmet a

⁵ Az irattípus korabeli latin megnevezése az eddig feltárt címerkérő folyamodványok küzetein rendszeresen olvasható feliratok alapján elsősorban a *supplicatio* (75%), ritkábban, 1654-től *memoriale* (15%) vagy 1693-tól *instantia* (8%). Egyszer-egyszer fordul elő a *supplex libellus* (Széll Tamás, 1639. május 22., HU-MNL-OL-P 628-A-1.-4.) ill. a *recursus* kifejezés (nem egykorú, hanem a később rákerült regesztában szerepel Kincse Mihály 1553-as folyamodványán, HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b).

⁶ A teljes fejezet néhány részletében korábbi szövegállapotot képviselő változata megjelent: AVAR 2021.

⁷ Kifejezetten egy-egy címerkérő folyamodvánnyal foglalkozik: SZÁDECZKY 1901 (Tinódi Sebestyén 1553. augusztus 25-én jóváhagyott folyamodványa, szövegközléssel, HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b); CSOMA 1904, 64. (Thury alias Paako András 1578.[06.14.]-én jóváhagyott folyamodványa, őrzési helye ismeretlen); HOLUB 1914 (Tolna vármegye címerespecsét-kérő folyamodványa [1699], HU-MNL-TML-IV.1.b.-3.-36.); *Armálisok* 2004, 28–31. (Tavaszi Gergely 1662. szeptember 5-én jóváhagyott folyamodványa fordítással, HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1767 - Fasc. 10. - No. 4., ma lappang, fénymásolat van róla); VÁRADY 2004 (Tolna vármegye előbb említett folyamodványa fordítással); SZÁLKAI 2006 (Taksonyi János 1669. augusztus 14-én jóváhagyott folyamodványa, szövegközléssel és fordítással, HU-MNL-HBML-XV.21.b.-185.); SZÁLKAI 2008 és SZÁLKAI 2016, 21. (Thury Gáspár és fiverei 1566. június 29-én jóváhagyott folyamodványa, kissé hibás szövegközléssel és fordítással, HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. - sz. n. Tury).

⁸ „Az uralkodó kormányzati jelenlétéhez hozzátartozott, hogy alattvalóinak joguk volt folyamodványokat (*supplicatio, memoriale*) benyújtani hozzá, amelyek azután az illetékes hivatalhoz kerültek tovább elintézés végett” – FAZEKAS 2021, 24.

⁹ Bocskay György kancelláriai titkár az írásbeli beadvány szükségességét így hangsúlyozza 1570. július 15-én Batthyány Boldizsárhoz írt levelében: „egy supplikációt ismegent küldene kegyelmed, kit beadnám nekiek, mert azt az előbbit nem tudják, hol vagyon, supplikáció nélkül pedig elő sem veszik” ti. az ügyet (HU-MNL-OL-P 1314-6866.).

¹⁰ Erről többek közt AVAR 2014, 183–184.

¹¹ KÓTA 1991, 8.

¹² NYULÁSZINÉ 1999, 14.; *Armálisok* 2004, 9.; SZÁLKAI 2016, 11.

kancelláriához írásban, ún. címerkérő folyamodvány formájában kell benyújtani”.¹³ E rendelkezésnek azonban egyelőre semmi nyomát nem találtam. Ezzel együtt I. Ferdinánd 1526. március 6-i udvari kancelláriai szabályzatában (*Hofkanzleiordnung*) és 1527. január 1-i bécsi udvartartási szabályzatának (*Hofordnung*) kancelláriára vonatkozó fejezetében többször is emlegetik az írásbeli supplicatiókat.¹⁴ Ez pedig akár úgy is értelmezhető, hogy ettől fogva mindenfajta, addig esetleg szóban intézett kérelmet, így a magyar címerkérő folyamodványokat is írásos formában kellett intézni, minthogy az említett rendeletek által szabályozott Udvari Kancellária (*Hofkanzlei*) egyik osztálya lett volna az ekkor létrejött, Újlaky Ferenc által vezetett magyar *expeditio*, amelyből majd végső soron kinőtt az újkori Magyar Kancellária.¹⁵ Az írásbeli címerkérelmezés azonban Magyarországon messze nem ezzel kezdődött.

A Magyar Királyságban az uralkodóhoz, illetve a királyi kancelláriához – bármilyen tárgyban – tett írásbeli folyamodás már a 14. század közepén megjelent, majd Hunyadi Mátyás uralkodása idején terjedt el igazán.¹⁶ A nyomok leginkább közvetettek, a folyamodványok többnyire nem maradtak fenn, mivel az adott uralkodói adománylevél megszerzésének ideiglenes jelentőségű eszközei voltak, így az adomány elnyerését követően már nem volt rájuk szükség, nem őrizték meg őket. Az erre vonatkozó szakirodalom eddig tárgytól függetlenül bő 110 darabot tárt fel.¹⁷

Kétségtelen, hogy eddig egyetlen Mohács előtti magyar címer- vagy nemességkérő folyamodványt sem ismerünk sem eredetiben, sem másolatban. A címerek írásbeli kérelmezésére azonban mégis akadnak közvetett adataink. Számos Zsigmond király által adományozott armális *narratió*jában szerepel, hogy az adományos személyesen járult az uralkodó elé kérését előadni.¹⁸ Néhány esetben azonban, így például Eresztvényi Ferenc királyi szakácmester és halmai Bor Mihály Zsigmond királytól kapott címeresleveleiben egyértelműen írásbeli kérelmezésről, de legalábbis a címerterv papíron való bemutatásáról szól a szöveg.¹⁹ Ezek a direkt utalások a század közepére kikerültek az armálisok szövegeiből, de mivel a gyakorlat a 16. században már eredetiben fennmaradt *supplicatió*kkal is

¹³ NYULÁSZINÉ 2003, 66. Vö. NYULÁSZINÉ 1999, 14.

¹⁴ ÖZVI. Bd. 2., 93–94., 103.

¹⁵ Erről bővebben: FAZEKAS 2021, 30., 43–46., 286. Újlakyról: uo. 488–490.

¹⁶ SZILÁGYI 1932, legújabbban, Szilágyi eredményeit részben meghaladóan pedig PÉTERFI 2018.

¹⁷ SZILÁGYI 1930, 53–54.; SZILÁGYI 1932; PÉTERFI 2018, 70–71.

¹⁸ Pl. HU-MNL-OL-DL 61348. (Kisfaludi, 1419. január 8.), HU-MNL-OL-DL 67774. (Kökényesi, 1428. június 22.), HU-MNL-OL-DL 107361. (Buthor, 1430. július 11.). Erről ld. KÁLMÁN *dissz.* 18–20. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy készülő munkájának eddigi eredményeit megosztotta velem.

¹⁹ TUHÁRI 2019, 108. Eresztvényi Ferenc címereslevele, 1414. szeptember 16.: *arma seu nobilitatis insignia in praesentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi [...] dari et conferri humiliter et devote supplicavit* (HU-MNL-OL-DL 92447.). Halmai Bor Mihály címereslevele, 1415. július 2.: *exhibuit nobis quandam cartam, arma seu nobilitatis insignia [...] clarius continentem* (HU-MNL-OL-DL 73603.)

igazolható módon folytatódott, más tárgyú folyamodványok pedig a 15. század második feléből is maradtak fenn, nincs okunk arra, hogy megszakadását feltételezzük.²⁰

b) A Mohács utáni címerkérő folyamodvány

Abból a célból, hogy a lehető legteljesebb forrásbázisra támaszkodva tudjam vizsgálni a 16-17. századi magyar címerkérő folyamodványokat, jegyzékbe foglaltam a Magyar Nemzeti Levéltárban és másutt általam eddig a szakirodalom segítségével²¹ és saját kutatásaim során fellelt példányokat, amely jegyzék jelenleg 130 darabot tartalmaz.²² Ebből egy elégett 1945-ben,²³ hét tudomásom szerint lappang (bár leírásuk többnyire szerepel a szakirodalomban),²⁴ egy teljes egészében hamisítvány,²⁵ a többi pedig eredeti, vagy néhány esetben eredetiről készült fényképmásolat.²⁶ Az említett időszak címerkérő folyamodványait azért nem egyszerű összegyűjteni, mert a 18. század elejéig²⁷ azokat az expedált oklevelekkel együtt visszaküldték a folyamodóknak, míg később, a szabályozott ügyvitel bevezetésével benne hagyták az adományozásra vonatkozó ügyiratokban, amelyek ma az Országos Levéltár Magyar kancelláriai levéltárának *Conceptus expeditionum* (HU-MNL-OL-A 35), 1770 után

²⁰ KÁLMÁN *díszs.* 19–20. A párhuzamosan létező külföldi – birodalmi – szupplikációs gyakorlatra ld. ELBEL–ZAJIC 2012, 336–337. és ZAJIC 2018, 125–130. Andreas Zajic szintén a Zsigmond-korból, 1432-ből hoz külföldi példát az írásbeli címerterv benyújtására (ZAJIC 2018, 130.).

²¹ Többek között ÁLDÁSY I–VIII. és *Armálisok* 2004. Többségük megtalálható az MNL címereslevél-adatbázisában.

²² A teljes jegyzéket ld. a függelékben.

²³ Szyparides Tamás 1676. március 4-én jóváhagyott folyamodványa (egykor a Nyáry-levéltárban volt, ÁLDÁSY I. No. 405.).

²⁴ Thury alias Paako András 1578.[06.14.]-én (a magánkézben volt Payzoss-levéltárban volt, sorsa ismeretlen [CSOMA 1904, 64.], a hozzá tartozó armális ma is megvan: HU-MNL-OL-R 64-1.-959.), Kernpaysz Mátyás 1652. június 1-én (HU-MNL-ZML-IV.434.-20.), Tavasz Gergely 1662. szeptember 5-én (HU-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1767 - Fasc. 10. - No. 4.), Király István 1669. február 13-án (HU-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1748 - Fasc. 5. - Prot. 1. - 22.), Csom Péter 1690. április 27-én (HU-MNL-ZML-IV.434.-35.), Turcsányi Miklós 1649. május 19-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-414.-f) és Czvitkovich Miklós 1664. október 25-én (örzési helye ismeretlen, FEISZT 1986, 52–54.) jóváhagyott folyamodványai. A zalaiakra vonatkozó adatok forrása: *Armálisok* 2004., illetve Kulcsár Bálint zalai levéltáros szíves közlése, melyet – és a lappangó folyamodványok fellelt fénymásolatairól küldött képeket – ezúton is köszönök.

²⁵ Glavanovics aliter Petricsovics Mihály állítólag 1579. december 19-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-E 148-a-1606.-12.).

²⁶ Méhes István 1582. február 21-én jóváhagyott folyamodványa üvegnegatívon (HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30.), Ács Tamás concessiój jegyzet nélküli, de az armális dátuma alapján 1637. november 29-én jóváhagyott folyamodványa digitális másolatban (HU-MNL-OL-X 10815-2.), Radics Gáspár 1652. szeptember 4-én jóváhagyott kérelme pedig papírnagyításban (HU-MNL-OL-R 64-7.-113.-a) található meg az Országos Levéltárban.

²⁷ A kancellária levéltárán kívül általam eddig talált legkésőbbi címerkérő folyamodványok 1720 körülől valók: Gelle Ferenc és János 1719. szeptember 18-án (HU-MNL-OL-R 64-2.-447.), Mustos Ádám 1719. szeptember 23-án (HU-MNL-VeML-XV.4.a.-40., töredék) és Simaházy Ferenc 1721. december 13-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-ZML-IV.434.-28., jelenleg lappang, fénymásolat van róla).

pedig *Acta generalia* (HU-MNL-OL-A 39) című állagaiban található meg. A 130 db supplicatio éppen ezért 13 (tag)intézmény összesen 45 különböző fondjában található, s közülük 75 esetében a kiadott címereslevél is megvan (vagy legalábbis tudunk róla), szinte mindig a folyamodvány mellett. Érdeemes megjegyezni, hogy a *Hazai címereslevelek és nemesi iratok* (HU-MNL-OL-R 64) és a *Neo-regestrata acta* (HU-MNL-OL-E 148) gyűjteményes fondok lévén, sokat tartalmaznak egy helyen, a teljes ismert anyagnak valamivel több, mint a felét.

1553 az első év, amelyből címerkérő folyamodványt ismerünk, ekkor Kincse Mihály²⁸ és Tinódi (Lantos) Sebestyén²⁹ is kérelmezett és kapott nemességet és címet I. Ferdinándtól. Egyikőjük supplicatióján sincs jóváhagyási záradék, így dátum sem, de mindkét esetben szerencsésen fennmaradt a címereslevél is,³⁰ amelynek datatiójából közvetve kiderül a concessio kelte,³¹ Kincse esetében 1553. március 12., Tinódiéban pedig 1553. augusztus 25. Felmerül a kérdés, hogy miért csak a század közepe utánról maradt fenn ilyen típusú³² folyamodványunk, pedig I. Ferdinánd már legalább 1528³³ óta adományozott címeresleveleket magyarországi híveinek? A pusztá véletlenszerűségeen túl talán valamifajta összefüggés vélelmezhető az iratok fennmaradása és a Magyar Kancelláriának az azt 1543 óta vezető és éppen 1553-ban esztergomi érsekké és főkancellárrá kinevezett Oláh Miklós általi át- és újjászervezése³⁴ között, bár az is közrejátszhatott ebben, hogy a század első felében eleve drasztikusan alacsonyabb a forrásmegmaradás esélye, mint a későbbi időszakban. Talán Oláh hivatalvezetésének idején kezdhették visszaküldeni a benyújtott folyamodványokat a kérelmezőknek, míg korábban esetleg egyszerűen megsemmisítették őket, de ez már pusztá feltételezés.

Az összegyűjtött állományt időrendben áttekintve feltűnő, hogy a korai folyamodványok a kezdetektől, 1553-tól 1582-ig kissé más külalakot mutatnak, mint a későbbiek. Ezeknél a szöveg az aláírás kivételével belefér a lap felső harmadába, a címerfestmény pedig néhány kivétellel a lap alján, középen helyezkedik el. Eddig hét darab ilyen típusú címerkérő folyamodványt találtam, de a címerterv elhelyezkedésének szempontjából ezek sem egységesek, láthatóan még nem alakult ki a végleges kompozíció: Kincse (Kynche) Mihály 1553. március 12-én jóváhagyott folyamodványán a sisakdísz nélküli, csak a pajzsból álló

²⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

²⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

³⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-a ill. HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-a.

³¹ Az expedált oklevél dátumának a concessio időpontjával való azonosságára a királyi jóváhagyás tárgyalásánál térek ki.

³² Más tárgyú folyamodványok korábbról is maradtak fenn, pl. Weech György 1538-as supplicatiója az uralkodóhoz, melyben Buda újjáépítésére fordított költségeinek megtérítését kéri (HU-MNL-OL-E 21-1538.02.23.), de több is található a MNL OL 1527–1570 közötti iratokat feldolgozó, folyamatosan fejlesztett adatbázisában (<https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570/>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.). További, még korábbi folyamodványok, illetve kivonataik vannak az Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten c. sorozatában már 1529-től, az egyes évek anyagának végére tett datálatlan iratokból álló tételekben. Kiadásuk: LASZOWSKI I, 227–234. A bécsi iratokra vonatkozó információkért Fazekas Istvánnak tartozom köszönettel.

³³ „Meszesy” Gergely címereslevele (a név hamisított), 1528. november 1. (HU-MNL-OL-R 64-1.-1.).

³⁴ FAZEKAS 2021, 52–54.

címer a szöveg utolsó sorai mellett baloldalt, a papírlap közepénél feljebb található;³⁵ alszászi Vitál András későbbi személynök 1564. március 5-én jóváhagyott kérelmén teljesen egyedi módon a szöveg *fölött* foglal helyet;³⁶ Thury Gáspár, István és János kancelláriai jegyző 1566. június 29-én concedált példányán pedig két címerrajz is van a lap alján (ugyanaz a pajzs egyszer sisakkal és sisakdísszel, egyszer pedig anélkül).³⁷ A típus utolsó egyértelmű előfordulása Werebély Boldizsár 1582. február 21-én jóváhagyott folyamodványa az oldal aljának közepén elhelyezett címertervvel,³⁸ illetve esetleg Horváth-Mladosevich Miklósé (1599. április 1.), amelyen a szöveg ugyan nem terjed túl a lap felső harmadán, de a címer kissé balra igazítva szerepel rajta.³⁹

A továbbiakban egységessé válik a folyamodványok formátuma: a szövegtükör kitölti az oldal nagyobb részét, a címerterv pedig az oldal bal alsó sarkában található. Az egész 17. században, sőt a 18. század első felében is ez a forma az egyeduralgó. A kétféle típus között lényeges tartalmi eltérés valójában nem figyelhető meg, érdekes módon sokszor még a szöveg sem számottevően hosszabb (a szavak számát tekintve) a második változatban, csak a kézírás jellege változott meg oly módon, hogy nagyobb betűkkel, nagyobb szóközökkel írva a hozzávetőlegesen ugyanolyan hosszúságú szöveg majdnem kitöltötte az oldalt.

A két típus között tehát csak alaki különbség figyelhető meg, ami miatt azonban mégis érdemes foglalkozni a néhány korai folyamodvány későbbiekétől kissé eltérő formájával, az az, hogy ennek a formának Mohács előtti példái is fellelhetők. Két olyan Jagelló-kori – nem címerkérő – folyamodványt találtam, amelyek a Szilágyi Loránd és Péterfi Bence publikációiban említett többiektől eltérően a Mohács utáni címerkérő supplicatiókra hasonlítanak formailag és szerkezetileg is. Az egyik nagylucsei Dóczy Ferenc 1525. március 16-án jóváhagyott folyamodványa a testvére, János számára adandó esztergomi

³⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b. Concessió záradék híján a jóváhagyás kelte a kiadott címereslevél (HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-a) dátumából derül ki.

³⁶ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 24. - No. 13. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

³⁷ Eredeti: HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. - sz. n. Tury. Teljes szövegét ld. a Függelékben. Egyszerű másolata a család történetével kapcsolatos későbbi feljegyzésekkel: HU-MNL-OL-R 64-2.-81. A concessio alapján az armálist 1566. június 29-én kellett, hogy kiadják, ám a Kolozsvárt őrzött, Tury István és János jegyző, valamint számos rokonuk részére kiadott armális négy teljes évvel később, 1570. július 11-én kelt. Ebben Miksa király megújította régi nemességüket és megerősítette, illetve sisakkal és sisakdísszel kibővítette címerüket (eredeti oklevél: RO-ANR Cluj - Colectia Documente cu peceti atárnate - Documente cu blazon - Nr. 10., online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-10>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.). Különös eset ez, mert az oklevélben pontosan a folyamodványban kért címer szerepel (ráadásul az oklevél külön leírja ősi címerként a supplicatió látható különálló pajzscímert), Thury István és János is benne van, Liszthy János írta a concessiót és írta alá az oklevelet is, de a concessio és az armális keltezése nemhogy nem azonos, de négy év van köztük, a folyamodványban szereplő Gáspárt pedig hiába keressük az oklevélben. Lehetséges, hogy a jóváhagyást követően az armális kiadása valamely számunkra ismeretlen oknál fogva annyit csúszott, hogy közben Thury Gáspár elhalálozott, a keltezésbe pedig már nem akarták az évekkel korábbi dátumot írni, így a szokással ellentétben a concessio helyett talán az expeditio dátumát írták a szövegbe.

³⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-b

³⁹ HU-MNL-OL-R 64-2.-407. A folyamodványon nincs concessió záradék, de a kiadott címereslevélnek 1599. április 1. volt a dátuma. Az oklevél 1940-ben letétként bekerült az Országos Levéltárba, de 1945-ben elégett; a bekerülésre vonatkozó ügyirat: HU-MNL-OL-Y 1-a-1940-2359., a gyarapodást említi: *Hivatalos értesítő* 1940, 99., a pusztulást közli: BAKÁCS 1972, 49.

kanonokságért,⁴⁰ amelyet már álló formátumú papírra írtak, és ugyan kitölti az egész oldalt a kérelem indoklása, de már szerepel benne a később megszokott, missilis-jellegű megszólítás (*sacra regia maiestas, domine gratiosissime*) és a többes szám második személyű záróformula (*eiusdem vestrae regiae maiestatis servitor perpetuus*) is. A másik pedig Gyulai Gál András concessio nélküli, II. Lajos király uralkodásának utolsó éveiben keletkezett kérelme,⁴¹ amely már – a címerterv hiányát leszámítva – pontosan úgy fest, mint például Kincse Mihály (1553. március 12.), harsányi Kis Mihály vagy Nagy Péter (mindkettő 1569. május 14.) címerkérő folyamodványai.⁴² Ez is megerősíti azt, hogy – amint azt korábban már említettem – a 16–17. századból ismert magyar címerkérő folyamodvány nem Mohács utáni, a Habsburgok által bevezetett jelenség, mivel mind formai, mind pedig tartalmi előzményei fellelhetők 1526 előtt is.

A magyarországi címerkérő folyamodvány szerkezetileg és formailag – a címertervet leszámítva – nem különbözik lényegesen a Magyar Kancelláriához vagy akár a Magyar Kamarához és egyéb hivatalokhoz más tárgyban küldött hasonló beadványoktól.⁴³ Talán ennek tudható be, hogy olykor a beküldött folyamodvány egyébként elég semmitmondó címzése mellé – vélhetően már a kancellárián – annak tárgyát pontosító kiegészítő megjegyzéseket írtak. Ezekre azért lehetett szükség, mert összehajtott állapotban csak annyi látszik egy ilyen folyamodványon, hogy az az uralkodóhoz intézett „*humillima supplicatio*”, semmi több. Igaz, ez kétségtelenül a 17–18. században is így volt, ezek a jegyzetek mégis csak 1564–1599 között fordulnak elő.⁴⁴

A felhasznált papír szinte minden esetben egy félbehajtott, a mai A4-esnél valamivel kisebb lap (bifolio), melynek 1^r oldalán szerepel a supplicatio szövege a címertervvel és a jóváhagyó (concessió) záradékkal (néha, ha hosszabb, átnyúlhat az 1^v oldalra is⁴⁵), 2^v oldalának jobb

⁴⁰ HU-MNL-OL-DL 24109., szövege kiadva: SZILÁGYI 1932, 175–176.

⁴¹ HU-MNL-OL-DL 38088. A keltezés nélküli (feltehetően 1524–1526 közt keletkezett) kérelemben Gál András a magtalanul elhalt Ferenczy Máté javait kéri királyi adományként.

⁴² Sorrendben: HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b, HU-MNL-OL-R 64-2.-88., HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b. Teljes szövegeiket ld. a Függelékben.

⁴³ Pl. HU-MNL-OL-A 129-II.-1593.07.19 alatt, de számos ilyen folyamodvány található a HU-MNL-OL-A 35, HU-MNL-OL-A 129, HU-MNL-OL-E 21 jelzetű állagokban, és persze elszórva családi levéltárakban is.

⁴⁴ Három ilyen esetet találtam eddig: alszászi Vitál András, 1564. március 5.: Bocskay György kancelláriai titkár kezével: „*petit insignia introdepicta cum nobilitatione*”, főszöveggel azonos kézzel: „*petit arma*” (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 24. - No. 13.); Csoknay Benedek, 1580. február 26: főszövegtől eltérő kéz: „*pro armis*” (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 17.); Horváth-Mladosevich Miklós, [1599. április 1.]: főszövegtől eltérő kéz: „*ratione novi privilegii nobilitaris sibi elargiendi, prioribus per disturbia regni Croatiae amissis*” (HU-MNL-OL-R 64-2.-407.). Néha a folyamodvány tárgyának meghatározását eleve beleírták a címzésbe: többek között harsányi Kis Mihály, 1569. május 14.: „*petit arma una cum exempcione domus suae in possessione Harsan*” (HU-MNL-OL-R 64-2.-88.); Nagy Péter, 1569. május 14.: „*pro armis cum nobilitatione*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b); Wrebélyi Boldizsár, 1582. február 21.: „*petit arma cum nobilitacione*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-b). Ez a fajta külzeti tárgymeghatározás persze nem a címerkérő folyamodványok sajátja volt, pl. özvegy Kasztelánffy Péterné Gerecki Zsófia 1603-as supplicatióján is szerepel Himmelreich kezével: „*Vidua quondam domini Petri Castellanyffy supplicat maiestati suae caesariae pro tutela filii sui Joannis*” (HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 [fol. 63–64.]).

⁴⁵ A magánlevéltári anyagokban általam fellelt ilyen folyamodványok egy kivételével mind 1700 utániak, a szöveget ezekben az érdekek részletes, olykor életrajzszerű felsorolása növeli több oldalasra. A Kancelláriai levéltár ügyirataiban fekvő későbbi folyamodványok között nyilván sok hasonló van, figyelembe véve, hogy a

alsó negyedében a címzés, körülötte pedig sokszor az ajánlások helyezkednek el. Az eleve félbehajtott papírlapot a továbbításhoz szemmel láthatóan mindig négyrét hajtották, így a címzést tartalmazó negyed maradt kívül (ez általában láthatóan koszosabb is a lap többi részénél).

Az irat szövege lényegében misszilislevél szerkezetű, tartalmaz megszólítást, törzsszöveget, záróformulát, aláírást és a címzést is, bár datálva és lepecsételve soha nincs. A megszólítás mindig az uralkodóhoz szól – név nélkül –, általában a következő szavakkal: *Sacratissima caesarea atque regia maiestas domine domine clementissime*, ami kismértékben variálódik *augustissima, imperatoria, mihi, semper* szavak közbeszúrásával. A megszólítást sokszor, bár nem mindig, a szolgálatok formális felajánlása követi,⁴⁶ majd lényegében maga a kérés következik, gyakran utalva arra, hogy az uralkodónak szokása arra érdemes alattvalóinak megjutalmazása, ami más megfogalmazásban a címereslevelek szövegében is szerepel. A legtöbb esetben a folyamodvány nem tartalmaz konkrét leírást a folyamodó érdemeiről, általában csak sablonosan említi őket a felségnek és a Szent Koronának tett szolgálatokként, ahogy a címereslevelek is.⁴⁷ A kérelmező többnyire egyes szám első személyben, a *supplico* igével bevezetve fogalmazza meg kérését, melyben több-kevesebb részletességgel leírja a kérelem tulajdonképpeni tárgyát (ez ebben esetben a magyar nemesség vagy annak megújítása, illetve ennek jeleként a címer), valamint név szerint felsorolja, hogy saját magán kívül kiknek kéri azt. Mivel a kért címer képi ábrázolása is szerepel ezeken a folyamodványokon, erre a szöveg is utal, többnyire a „*haec arma infra depicta/inferius depicta/infrascripta*” megfogalmazással. A kérés előadását sokszor azzal zárja a szöveg, hogy a teljesítés esetén tanúsított kegyet a supplikáns a továbbiakban igyekszik további szolgálataival is meghálálni. A kérelem szövege általában az uralkodó kedvező válaszának

18. században magukban a címereslevelekben is megszapornodnak az érdemi információt hordozó narratívák. Az egyetlen 1700 előtti többoldalas folyamodvány miskolci Jakus Kis Lőrinc 1563-ra datált supplicatioja, amely egyébként is egyedi, mivel a címertervet nem a két oldalra rúgó szöveg alá festették, hanem egy teljesen különálló lapra, ráadásul a kivitele is látványosan alacsonyabb színvonalú a korszakban megszokottnál (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 39.).

⁴⁶ Pl. „*Fidelium servitiorum meorum in gratiam maiestatis vestrae sacratissimae humillimam subiunctionem*” - Csoknay Benedek 1580. február 26-án jóváhagyott folyamodványa, HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 17.

⁴⁷ A 130 db számomra ismert 1690 előtti folyamodvány közül mindössze 18 tartalmaz bármi konkrétumot a folyamodók érdemeivel kapcsolatban: Jakus Kis Lőrinc (jóváhagyva: [1563], HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 39.), Nagy Péter (jóváhagyva: 1569. május 14., HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b), Glavanovics aliter Petricsovics Mihály (egészében hamisítvány, a szöveg szerint jóváhagyva: 1579. december 19., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1606. - No. 12.), Zerechin János (Derochy-ra hamisítva) (jóváhagyva: 1582. február 17., HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b), Werebélyi Boldizsár (jóváhagyva: 1582. február 21., HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-b), Méhes István (jóváhagyva: 1582. február 21., HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30.), Erdélyi András és János, Erdélyi Demeter fiai János, István, Miklós (jóváhagyva: 1586. szeptember 3., HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.), brezovicai Bugarin Boldizsár (jóváhagyva: 1593. március 1., HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.), nagysarlói Kossa Albert (jóváhagyva: 1599. április 1., HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2.), Rudinszky Márton (jóváhagyva: 1623. március 14., HU-MNL-OL-R 64-2.-187.), Dióssy Mihály (jóváhagyva: 1634. december 19., HU-MNL-OL-R 64-2.-230.), Tolnay György (jóváhagyva: 1643. július 6., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 2.), Radics Gáspár (jóváhagyva: 1652. szeptember 4., HU-MNL-OL-R 64-7.-113.-a), Gössinger János Lajos (jóváhagyva: 1659. április 22., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1173. - No. 3.), Tavasz Gergely (jóváhagyva: 1662. szeptember 5., HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1767 - Fasc. 10. - No. 4.), Oláh János (jóváhagyva: 1668. november 24., HU-MNL-OL-R 64-2.-332.), Dugovics György (jóváhagyva: 1674. augusztus 25., HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.-34.-13.-1.), Kozinai Demeter (jóváhagyva: 1690. május 7., HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b).

várására vonatkozó kitételrel végződik, néha hosszabban: „*Clemens atque gratiosum a maiestate vestra sacratissima expectamus responsum*”,⁴⁸ néha pedig egészen tömören: „*Clemens expectans responsum*”.⁴⁹ Az aláírást bevezető alázatos záróformula általában ehhez hasonló: „*Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae humillimus ac fidelis servitor/subditus/clientulus⁵⁰/vasallus⁵¹*”. Ennek első felét gyakran szíglákkal (E. M. V. S.) rövidítik. Lényeges vonása ennek az irattípusnak, hogy *per definitionem* keltezetlen, ezért keletkezésének pontos idejét nem ismerhetjük, dátum (a jóváhagyásé) csak az utólag rákerülő concessiók záradékban szokott rajta szerepelni.

Példaként álljon itt Pap János folyamodványának teljes szövege 1662-ből eredetiben, fordítással, de a concessio és a commendatiók nélkül:

<p><i>Augustissime imperator domine domine naturaliter clementissime!</i></p> <p><i>Innata illa augustissimae maiestatis vestrae imperatoria gratia et clementia fretus (qua omnes suos fideles de Patria bene meritos et commendatos cives inde a suscepto regiminis sui gubernio complectitur) ad thronum maiestatis vestrae augustissimum humillime accedo demisse supplicans, dignetur me Joannem Pap, ac per me Paulum Kun e statu et conditione ignobili eximere, exemptos in coetum et numerum verorum et indubitatorum regni sui Hungariae nobilium adscribere, atque in signum et testimonium huiusmodi nobiles praerogativae haec infra depicta armorum insignia clementer conferre, quam augustissimae maiestatis vestrae clementiam humillimis servitorum meritis demereri adnitar.</i></p> <p><i>Augustissimae maiestatis vestrae humillimus et perpetuo fidelis subditus praescriptus Joannes Pap</i></p> <p>A küzeten: <i>Ad augustissimam caesaream et regiam maiestatem dominum dominum naturaliter clementissimum humillima supplicatio introscripti Joannis Pap</i>⁵²</p>	<p><i>Legfenségesebb császár, természettől fogva legkegyelmesebb úr!</i></p> <p><i>Legfenségesebb császári felségetek veleszületett kegyében és kegyelmében bízva (melyben a haza előtt érdemeket szerzett összes híveiteket és beajánlott alattvalókat uralkodásotok kezdete óta részesítetek) felségetek legfenségesebb trónjához a legalázatosabban járulok bátoritanul kérve, hogy kegyeskedjék engem, Pap Jánost és általam Kun Pált a nemtelen állapotból és körülményből kiemelni, kiemelve Magyarországa igaz és kétségtelen nemeseinek rendjébe és számába felvenni, valamint ezen nemesi előjogok jeléül és tanúságául ezt az alább ábrázolt címet kegyelmesen adományozni, amely kegyelmét legfenségesebb felségeteknek legalázatosabb szolgálataim érdemeivel kiérdemelni igyekszem.</i></p> <p><i>Legfenségesebb felségetek legalázatosabb és örökké hű alattvalója, az említett Pap János</i></p> <p>A küzeten: A belül írt Pap János legalázatosabb folyamodványa a legfenségesebb császári és királyi felséghez, a természettől fogva legkegyelmesebb úrhoz</p>
---	---

⁴⁸ Az Erdélyi család több tagja által benyújtott, 1586. szeptember 3-án jóváhagyott folyamodvány (HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.).

⁴⁹ Palik György 1631. március 22-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1608. - No. 59.).

⁵⁰ Kruplanics János 1647. december 15-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-b).

⁵¹ Csom Péter 1690. április 27-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-ZML-IV.434.-35., jelenleg lappang, fénymásolat van róla).

⁵² HU-MNL-OL-P 396-23.-4.-2., jóváhagyva 1662. május 22-én.

c) Címertervezetek és címerjavítások

A legkorábbi ismert magyar címerkérő folyamodványon – melyet Kincse Mihály nyújtott be 1553-ban – még csak pajzscímert láthatunk,⁵³ de már Tinódi Sebestyén ugyanazon évben keletkezett supplicatióján sisakkal és sisakdísszel ellátott teljes címer szerepel,⁵⁴ és ez a gyakorlat a tárgyalt korszak végéig már így is maradt. Egyetlen kivételként tekinthetünk Thury Gáspár és fivérei szintén még korainak tekinthető folyamodványára (1566),⁵⁵ amelyen egyedi módon két címerrajz található: baloldalt csak a pajzs, jobboldalt pedig a teljes címer (ugyanazzal a pajzssal). Vélhetően a korábban pusztán pajzscímer formájában használt jelképet kérték így kiegészíteni, bár a folyamodványban csak a címer megújítását kérik, a változtatás szándéka explicite nem szerepel benne.⁵⁶ A továbbiakban ilyen teljes formában, de mindenfajta egyéb külső díszről, címerszőnyegtől mentesen kerültek a címertervek a supplicatiókra. A 18. század elején megfigyelhető néhány esetben, hogy nem csak magát a címet, hanem a címereslevelek címerminiatúráin a 17. század eleje óta megjelenő, ovális olaszkoszorúba foglalt damaszkolt rózsaszín háttérrel is ráfestették a folyamodványra,⁵⁷ de ez már túlmutat a vizsgált korszakon.

1690 előtt a kancelláriára benyújtott címertervezetek címertani szempontú felülvizsgálatára, véleményezésére, javítására csak nagyon elszórt és személyhez alig köthető adataink vannak. Az eddig előkerült 130 db 1690 előtti supplicatio közül mindössze 14 esetében lehet észrevenni valamifajta javításokat, módosításokat a címertervezeten. Ezek közül az első tíz 1564–1593 között keletkezett, a maradék négy pedig az 1625–1635 közötti évtizedben. A javítások a legtöbb esetben abból állnak, hogy a kifogásolt címerelemet egyszerűen áthúzták, olykor (később) azonban egy-két szavas megjegyzéseket is írtak a rajz mellé.

A legtöbb, hét esetben a nyílt sisakot kifogásolta a névtelenségbe burkolózó heraldikus annak egy vagy több, esetleg keresztezett vonallal való áthúzásával. A hétből hat eset magukon a folyamodványokon látható,⁵⁸ egy adat azonban közvetett: Ary Boldizsár 1581.

⁵³ HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b

⁵⁴ HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b

⁵⁵ HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. - sz. n. Tury

⁵⁶ SZÁLKAI 2016, 11. A 16. századi gyűrűspecseken valóban nagyon gyakori, hogy csak pajzscímert véstettek rájuk. Az 1570-ben expedált címerbővítő és nemességmegújító armálisuk tartalmával kapcsolatban ld. a 37. jegyzetet.

⁵⁷ Pl. megyesi Németi János és István 1701. április 12-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-ZML-IV.434.-25.).

⁵⁸ Thury alias Paako András 1578. június 14-én jóváhagyott folyamodványán (ma lappang, a címer rajzát Csoma József közölte 1904-ben: CSOMA 1904, 64.), Csoknay Benedek 1580. február 26-án jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946 - No. 17.), Szerecsen János 1582. február 17-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b), Méhes István 1582. február 21-én jóváhagyott folyamodványán (üvegnegatív, HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30.), Ekker Lukács 1593. január 19-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNM-Udgy. 1962.7. Itsz., képét és leírását ld. SZVITEK 2010, 121–123.) és brezovicai Bugarin Boldizsár 1593. március 1-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.).

április 14-én jóváhagyott folyamodványa nincs meg, és a címereslevelet is miniatúra nélkül expediálták, de utólag befestették az üres helyre a címert a sisakon látható áthúzásokkal együtt.⁵⁹ Ez nyilvánvalóan a folyamodványról való értetlen másolás eredménye volt, ugyanúgy, mint egy évvel később, a Derochyra hamisított Szerecsen (Zerechin) János 1582. február 17-én kelt címereslevele és szerencsésen fennmaradt folyamodványa esetében,⁶⁰ ahol az armálisra szintén átmásolták a supplicatió ma is látható javítást is.

Négyyszer a sisakon található arany koronát (sisakkoronát) húzták ki,⁶¹ háromszor viszont a pajzsban lebegő, az abból kinövő címerállatot alátámasztó koronával volt problémája az ismeretlen címerellenőrnek.⁶² Kivételes esetnek tekinthető, amikor a brezovica Bugarin-címerből – talán túl zsúfoltnak ítélve a tervet – kihúzták a hármasszikla alatti pajzstalpat,⁶³ vagy Chernel Sámuel folyamodványában a sisakdíszül kért szép virágos vázát.⁶⁴

Az előbbiektől összesen hat alkalommal arra is gondot fordított a javításokat eszközöző személy, hogy jelezze a javasolt, helyesebbnek tartott megoldást. Alszászi Vitál András folyamodványán a kihúzott pajzsbeli korona helyett a magyar heraldikában oly gyakori hármasdombot rajzoltak elég elnagyolt vonásokkal a címertervbe. Más esetekben szavakba öntötték a javaslatot: a Méhes István címertervében látható pántos sisak mellé azt írták, hogy „*clausa galea*”, azaz, hogy zárt sisakra cserélendő; Ekker Lukács címerében ellenkezőleg, a kihúzásnak ellentmondó módon megerősítették az ábrázolt pántos, azaz nyílt sisak létjogosultságát a „*sit aperta*” (legyen nyílt) megjegyzéssel; a Bugarin-címer nyílt sisakja mellett tömören csak annyi áll, hogy „*clausa*”. Becze János 1625. november 13-án jóváhagyott folyamodványán kihúzás nincs ugyan, de a sisakdíszbeli koronás sas csőrében tartott vörös struccotoll mellett látható nehezen olvasható megjegyzésben az áll, hogy „*albina*” vagy „*album*”, azaz vélhetően a tollnak is fehérnek kellett volna lennie, a pajzs mellett balról pedig egy nehezen kibetűzhető feliratban talán a pajzsbeli, két mellső lábával egy kardot tartó párdúc pózához szóltak hozzá („*utroque pede*” – mindkét lábával).⁶⁵ Kivételesen névhez köthető, bár sajnos hiányos adatot szolgáltat a Lovas Mihály folyamodványának fennmaradt töredékén látható, Lóssy Imre kancellárhelyettes kezétől származó concessió felirat, melyben, úgy tűnik, a supplicatio elveszett bal felén volt címerterv sisakdíszében szereplő sasszárnyakat kifogásolta a püspök („*et mutati ... [alarum]*”).

⁵⁹ HU-MNL-OL-P 655-IV.-3.

⁶⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-a és b. A folyamodvány teljes szövegét ld. a Függelékben.

⁶¹ Nagy Péter 1569. május 14-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b), Thury alias Paako András már említett, 1578. június 14-én jóváhagyott folyamodványán, Balogh Mihály 1629. június 1-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-2.-207.-a, bár nincs egészen kizárva, hogy a koronát áthúzó vonal csak a *Viennae* szó kezdőbetűjének a díszítménye) és Chernel Sámuel 1635. július 6-án jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-2.-236.-a).

⁶² Alszászi Vitál András kisebb kancelláriai és királyi ítélőszéki hites jegyző 1564. március 5-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 24. - No. 13.), harsányi Kis Mihály 1569. május 14-én jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-2.-88.) és az Erdélyi család több tagja által benyújtott, 1586. szeptember 3-án jóváhagyott folyamodványon (HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.).

⁶³ 1593. március 1-én jóváhagyva (HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-1.)

⁶⁴ HU-MNL-OL-R 64-2.-236.-a.

⁶⁵ HU-MNL-OL-R 64-2.-194.

aquilinarum”). Az expedált eredeti címereslevél miniatúráján szabad szemmel jól kivehető a felskiccelt, de be nem fejezett kiterjesztett sasszárnyak kontúrjai, melyek helyett végül egy csőrében búzakalászt tartó fehér galambot kapott az adományos.⁶⁶

Akkor van lehetőségünk megfigyelni, hogy a címermódosítási javaslatokat végül megfogadták-e az expedált címereslevelekben, ha az adott folyamodványhoz fennmaradt az armális is. Ez az előbbiekben leírt tizennégy esetből ötnél van így, amiből négy esetben, Nagy Péter,⁶⁷ Thury alias Paako András,⁶⁸ Szerecsen (Derochy-ra hamisítva) János⁶⁹ és Bugarin Boldizsár⁷⁰ címeresleveleiben a javaslatok értelmében megváltoztatott címer látható. A Chernel Sámuel címereslevelének formahű másolatán látható – egyértelműen expedáláskor készült, nem utólagos eredetiről másolt – címerminiatúra azonban teljes egészében a folyamodványon szereplő címert tartalmazza, a felváltva vágott sasszárnyakkal, a koronás pántos sisakkal és a virágos vázával egyetemben.⁷¹

Összességében tehát megállapítható, hogy a néhány fellelhető, a 16. sz. második felétől a 17. század elejéig előforduló kancelláriai címerjavítás túlnyomó része a szűken vett címeren (pajzs és sisakdísz) kívül eső, formai, bizonyos heraldikai hagyományokban rangjelölő elemekre vonatkozik. A pántos sisak esetenkénti kifogásolása (és csőrsisakra való cseréltetése) talán a német heraldikai hagyomány hatására utal, ahol a pántos sisak az előkelőbb, ún. tornaképes nemesi, a csőrsisak az előbbieknél alacsonyabb rendű polgári címerek kelléke volt.⁷² Kapcsolódó elv volt, hogy a pántos sisakra sisakkoronát helyeztek, a csőrsisakra viszont csak ún. tekerccset, amiből az következne, hogy a csőrsisakra helyezett

⁶⁶ HU-MNL-ZML-IV.434.-21. (a címereslevéllel egy jelzeten). A sisakdíszrel való variálás máskor is előfordult: Basilides Tamás 1622. március 23-án jóváhagyott folyamodványán a végül adományozott növekvő szarvasra (vagy mögé) egy feje fölé valamilyen kerek tárgyat (malomkövet?) tartó emberalakot rajzoltak (HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-81.-b).

⁶⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-a.

⁶⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-959.

⁶⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-a.

⁷⁰ HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-1.

⁷¹ HU-MNL-OL-R 64-2.-236.-b.

⁷² A kétféle sisak német felfogás szerinti különböző rangját jól mutatja, hogy az I. Ferdinánd által 1545. szeptember 17-én az Udvari Kancellária részére kiadott taxaszabásban külön tételként szerepel a pántos sisakkal („*adlbrief mit ainem turniershelm*”) és a csőrsisakkal („*adlbrief mit ainem gekraustem stechhelm*”) kiadott armális, méghozzá az előbbiért 100 forintot, az utóbbiért csak 60 forintot kellett fizetni (ÖZV I. Bd. 2., 97.). A birodalmi gyakorlatban gyakran elfordult, hogy egy címerbővítés (a német terminológiában címerjavítás: Wappenbesserung) tulajdonképpen a tekerccses csőrsisak koronás pántos sisakra való cseréjét jelentette, mint például Michael Eham jogi doktor 1588. október 7-én kelt adományában, ahol a pajzs, a sisakdísz és a sisaktakarók teljesen változatlanok, csak a sisak és a tekerccs/korona változott (AT-OeStA/AVA Adel RAA, Eham 1588). Szintén az előkelőség, a magasabb rang jele volt a korona szerepeltetése a címer különböző elemeiben, így pl. a von Elshout fivérek 1603. október 12-én jóváhagyott címerbővítésében, ahol az addig szokatlan módon tekerccsel ellátott pántos sisakra tettek koronát, ezen túlmenően pedig a pajzsbeli és a sisakdíszbeli oroslán is kapott egy-egy koronát a fejére (AT-OeStA/AVA Adel RAA, Elshout 1603). A régi és az új címer képe mindkét esetben megtalálható az ÖStA online nyilvántartó rendszerében: <https://www.archivinformationssystem.at/> (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

korona szabálytalan lett volna.⁷³ Thury alias Paako András címerében a kért koronás pántos sisakot ténylegesen le is cserélték tekercs vagy korona nélküli csőrsisakra, viszont harsányi Kis Mihály vagy az Erdélyi família címerterveiben csak a pajzsbeli koronát kifogásolták, a csőrsisakon lévőt nem érintették. Nagyon kevés az adat, ráadásul személyekhez sem köthető, ezért csak általánosságban tudjuk azt feltételezni, hogy ezek a javítások a túlzott heraldikai előkelőség visszafogását célozhatták, tudniillik, hogy egy egyszerű magyar nemes számára túlzónak tarthatták a pántos sisak, illetve az arany korona címerben való alkalmazását.⁷⁴ Ezek az elvek persze szemlátomást kikoptak a használatból a 17. századra, amikor már gyakorlatilag minden, a Magyar Kancellárián kiadott címerben koronás pántos sisak volt.⁷⁵ Itt meg kell jegyezni, hogy a Birodalmi Kancellárián (Reichskanzlei) átfutott címeradományozási ügyeknek az Österreichisches Staatsarchivban, az Allgemeines Verwaltungsarchivon belül az Adelsarchivban őrzött Reichsadelsakten sorozatban található iratai közt lévő benyújtott címertervek között ugyanebben az időszakban ugyanilyen jellegű, a sisakokat és a sisakkoronákat érintő kancelláriai javításokat lehet találni, amelyek további vizsgálata esetleg kimutathat majd valamilyen kapcsolatot a magyar és a többi bécsi kancellária ilyenét gyakorlata között.⁷⁶ Kézenfekvő volna, hogy ezt a címerellenőrzést a bécsi

⁷³ NEUBECKER 1977, 148.; *Helm, Spangenhelm, Stechhelm* címszavak, in: OSWALD 1984. Csoma József szerint a korai folyamodványokon látható címerjavítások „idegenből átplántált heraldikai szokások” – CSOMA 1904, 64.; erre még ld. CSOMA 1913, 75–76., 126–127., vele egyetért ÁLDÁSY 1923, 57.

⁷⁴ Van egy adat, amely unikális módon Szapolyai János király személyes, eg adományozandó címerrel kapcsolatos döntésére enged következtetni. Az Istvánffy-stylionariumban szerepel Bereki, helyesebben Bereckfi királyi főszakács címereslevelének szövege, különös módon olyan javításokkal, mintha fogalmazvány lenne. Az igazán példa nélküli azonban a margón látható rövid megjegyzés: „*rex recusavit*”, azaz, hogy a király elutasította, ti. a címerbe tervezett két pajzstartó emberalakot. Ez azt jelentené, hogy ebben az esetben I. János nem csak egyszerűen részt vett az adomány összeállításában, de hozott egy kifejezetten heraldikai tárgyú döntést is. Az adományról és a király javításáról a teljes szöveg közlésével ld. OBORNI 2022. Ezúton köszönöm Oborni Teréznek, hogy már a megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta tanulmánya szövegét.

⁷⁵ Korábban még előfordult a magyarországi gyakorlatban is, hogy egy címer bővítése kifejezetten a tekerces csőrsisaknak a koronás pántos sisakra való cseréjében merült ki. Így történt lokachi Chawragh alias Prépostváry Bálint Miksa királytól 1569. március 13-án kapott armálisában, amelyben át van írva II. Lajos 1524. október 26-án lokachi Chawragh Miklósnak adományozott címereslevele, benne az eredeti címer leírásával. Ezt megerősíti és külön kitérés gyanánt az addig a család által nem használt koronás pántos sisakkal látja el Miksa király: „*arma ... eidem Valentino Preposthwary ... denuo danda reformandaque ac iis galeam apertam et coronam auream, quibus hactenus carebant, clementer superaddenda et concedenda duximus*” (HU-MNL-OL-DL 71532., egyszerű másolata: HU-MNL-OL-DL 82675.).

⁷⁶ Pl. Octavius de Albertis de Enno bajor hercegi muzsik 1571. szeptember 16-án (pántos sisak és sisakkorona kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Albertis 1571), Ludwig és Andreas Althamer 1577. október 27-én (a pántos sisak sisakkoronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Althamer 1577), David Abel augsburgi polgár és iskolamester 1582. augusztus 17-én (a csőrsisak sisakkoronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Abel 1582), Leonard Deber augsburgi polgár 1586. augusztus 14-én (a csőrsisak sisakkoronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Deber 1586), Niclas Bernhardt nürnbergi polgár és nagytanácsstag 1588. augusztus 2-án (a csőrsisak sisakkoronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Bernhardt 1588), Wilhelm Breuwer császári kápolnaszolga és fivérei 1588. december 5-én (a sisakkorona és a sisakdíszbeli oroslán koronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Breuwer 1588), Franz és Peter Duria 1607. június 15-én (a pajzsbeli és a sisakdíszbeli oroslán koronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Duria 1607), vagy Bartholomäus Daniel boroszlói tanácsi írnok és fivére, Johann 1608. április 16-án (a csőrsisak sisakkoronája kihúzva, AT-OeStA/AVA Adel RAA, Daniel 1608) jóváhagyott folyamodványain. A címertervezetek digitális képei megtalálhatók az ÖStA online nyilvántartó rendszerében: <https://www.archivinformationssystem.at/> (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.).

udvar heroldjaihoz kössük,⁷⁷ azonban róluk és működésükről, a Magyar Kancelláriával való kapcsolatukról az 1690 előtti időkből semmilyen konkrét információnk nincs,⁷⁸ ráadásul a témával többen foglalkozó külföldi szakirodalom szerint sem valószínű lényeges kapcsolat a császári udvartartás heroldjai és a különböző kancelláriákra benyújtott címertervek között.⁷⁹ A korszakban kifejezetten magyar királyi heroldi hivatalt betöltő személyt mindössze kettőt ismerünk, az egyik Johannes von Francolin (1522–1580 u.),⁸⁰ a másik pedig Johannes Ruda (+1609),⁸¹ de hivatali működésük részleteit nagyrészt homály fedi, illetve a Magyar Kancelláriával sem volt kimutatható kapcsolatuk. Az bizonyos, hogy a Magyar Kancellárián külön ilyen rendeltetésű alkalmazott az ír származású William O’Kelly ab Aghrim címerinspektor személyében először 1711-ben jelent meg.⁸²

Nem találtam eddig példát arra, hogy a kérelmezetthez képest gyökeresen más címet kaptak volna egy jóváhagyott folyamodványra. A szakirodalomban ellenpéldaként szerepel⁸³ Czvitkovich Miklós 1664. október 25-én jóváhagyott címerkérő folyamodványa, a pajzsban egy szablyát tartó karral és azzal a kommentárral, hogy vélhetően a kancellária heraldikai ellenvéleménye miatt végül egész más címet kapott, illusztrációképpen a Siebmacher magyar kötetéből betéve egy zászlós lándzsát és kardot tartó vitézt ábrázoló címerrajzot.⁸⁴ Csakhogy ez utóbbi címerrajz egy 1681. november 8-án kelt címereslevél⁸⁵ alapján készült, amely egyrészt Czvitkovich Miklós helyett János névre szól, másrészt az eredeti armális szemmel láthatóan hamisítva van, eredetileg biztosan más névre szólt.⁸⁶ Valójában tehát ennek a folyamodványnak és az armálisnak semmi köze egymáshoz, amit már a 17 éves időbeli különbség is éppen eléggé sejtet, figyelembe véve, hogy a concessio és az expeditio dátuma alapvetően azonos kellett, hogy legyen. Apróbb eltérések persze lehettek a kért és a kapott címer között, így például az Úrházy János által 1671-ben kért címer sisakdíszében szereplő sasnak semmi sincs a csőrében, míg a címereslevélen már sarlót tart.⁸⁷

⁷⁷ A Habsburg császárok udvartartásának jegyzékeiben (*Hofstaatsverzeichnisse*) fel-felbukkannak a heroldok (*Ehrhold, Ehrenhold*), de sokszor név nélkül: 1527–1528-ban Paul Pössl herold (ÖZV I. Bd. 2., 153.), 1563–1564-ben és 1572-ben csak „4 Ehrholden” (ÖZV I. Bd. 2., 186. és 196.). A heroldokkal kapcsolatos ritka adatként egy Pozsony városhoz a járandóságuk megfizetése iránt intézett kérelem benyújtóiként szerepel 1563-ban a négy császári herold (*feciales sive heraldi*): Johannes von Francolin, Wilhelm von Bellenstrass (Pellenstrasz), Thomas Dorner és Johannes Poinot (HU-MNL-OL-R 314-208.-1.-27.). Az irat szövegét ld. a Függelékben.

⁷⁸ FAZEKAS 2018a, illetve FAZEKAS 2021 sehol sem említi őket.

⁷⁹ ELBEL–ZAJIC 2012, 336–337. és ZAJIC 2018, 125–127.

⁸⁰ Életéről: TESZELSZKY 2014, 137–139. Néhány egyéb adat: STRÖHL 1899, oldalszám nélkül, leírás a Taf. I. fig. 6-hoz.

⁸¹ Életéről: TESZELSZKY 2014, 136–137.

⁸² KÓTA 1996, 29.

⁸³ FEISZT 1986, 52–54.

⁸⁴ *Siebmacher – Ungarn*, Taf. 94.

⁸⁵ HU-MNL-FML-IV.72.a.-12.

⁸⁶ Ezt Rexa Dezső is így látta: REXA 1913, 130.

⁸⁷ Az 1671. december 20-án jóváhagyott folyamodvány: HU-MNL-OL-R 64-1.-576.-b, az ugyanekkor keltezett armális: HU-MNL-OL-R 64-1.-576.-a.

Nem túl gyakran (a vizsgált korszakba eső 130 folyamodványból Jakus Kis Lőrincét leszámítva 15 darabon) előforduló jelenség, hogy olykor a címertervezetet nem magára a supplicatióra festették rá, hanem egy külön, átlagosan 10x10 cm-esnél valamivel kisebb papírdarabra, amelyet aztán viaszpöttyökkel ragasztottak az irat bal alsó sarkára. Vélhetően a festőnek olykor egyszerűbb lehetett külön megfesteni a címet, mint közvetlenül az iratra, vagy a folyamodó nem akarta otthagyni nála a megírt supplicatiót. Az sem kizárható, hogy ezekben az esetekben előbb a címerterv készült el, és csak utána maga a folyamodvány.⁸⁸ A megoldás olykor egyébként megbosszulta magát, mert a ragasztás az idők során elengedhetett, s így a címerterv elveszhetett.⁸⁹ Az alacsony előfordulási rátát figyelembe véve különösebb jelentőséget a címertervek külön papírdarabra való festésének nem tulajdonítok, de a jelenséget megjegyzésre érdemesnek tartottam.

Kérdéses, hogy hogyan kerültek a címertervezetek a folyamodványokra, ki festette őket? Ahhoz általában egyenletesen túl jó színvonalúak, hogy a folyamodó vagy írnoka kezének tulajdoníthassuk őket, kivéve a Jakus Kis Lőrinc vélhetően 1563-ban benyújtott folyamodványához külön papírdarabon csatolt, igen gyakorlatlan kéz által készített rajzot, amelyet akár ő maga is papírra vethetett.⁹⁰ A címertervek készítéséről gyakorlatilag semmilyen forrásunk nincs, Kóta Péter is a következőt írja erről: „a címer kérvényre festése mindennemű hivatalosságot nélkülözött, abban az értelemben tudniillik, hogy sem a heraldikai, sem a művészi megformálásban nem játszott szerepet a hivatal”.⁹¹ Véleményem szerint ez a megállapítás annyiban árnyalható, hogy vélhetően a Bécsben működő különböző kancelláriáknak amúgy is bedolgozó (címer)festőket⁹² kereshették meg a folyamodók vagy megbízottaik a kívánt címertervek megfestetése végett. Ezt támasztja alá egy adalék, mely szerint 1592-ben Ruda János (Johannes Ruda) magyar királyi heraldikus Prágából írt levelet Schneider Gáspár kassai polgárnak arról, hogy az utóbbi címer iránti folyamodásának nem lesz akadálya, „csak készíttesse el a képíróval az óhajtott címer vázlatát”, azaz saját maga gondoskodjon a címertervről.⁹³ Problematikus ezen szűkszavú és egyelőre ellenőrizhetetlennek tűnő adattal kapcsolatban, hogy egy kassai polgár vélhetően a Magyar

⁸⁸ Pl. Kolosváry Olasz István folyamodványán a címerfestményt tartalmazó papírszelet mára levált az iratról, így látszik, hogy előbb megírták a folyamodványt, majd az utolsó sort részben takarva ráragasztották a címeres papírdarabot, végül a kitakart részt újra ráírták a cetlire. Ha a szöveg és az újraírt szó kézírását azonosnak tekintjük, akkor ez arra is utalhat, hogy a címerterv előbb készült el, mint maga a folyamodvány (HU-MNL-OL-P 108-48.-C-53.).

⁸⁹ Kruplanics Jánosnak az armális dátuma alapján 1647. december 15-én (HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.) és Preinperg Tóbiásnak 1659. szeptember 30-án jóváhagyott folyamodványáról (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1882. - No. 13.) is hiányzik a címeres papírka, bár mindkettőnek megvan az eredeti armálisa (ugyanott). Illempék Jónás supplicatiójáról is hiányzik a cetli, és a concessió záradékának csak az utolsó szavai látszanak (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 97. - No. 8., dátuma TAGÁNYI 1886, 31. szerint 1644). Igaz, olyan is van, amikor a folyamodvány veszett el és csak a címerterves papírdarab maradt meg, mint Tóth László 1647. június 14-én jóváhagyott folyamodványa esetében, amelynél csak azért tudjuk, ki volt a supplikáns, mert mellette fennmaradt maga a címereslevél is (mindkettő a HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 902. - No. 2. alatt).

⁹⁰ HU-MNL-OL-E 148 - a - 722. - No. 39.

⁹¹ KÓTA 1991, 10.

⁹² FAZEKAS 2021, 69.

⁹³ KEMÉNY 1903, 340. Sajnos nem hivatkozta le pontosan a forrását, csak annyit ír, hogy a levél Kassa város levéltárában (ma: Archív mesta Košice) volt.

Kancelláriához folyamodott volna címerért, annak pedig jelen tudásunk szerint Ruda soha nem volt alkalmazottja.

A folyamodók általi címertervezésre vonatkozik egy érdekes adat, amely Kubinyi Kristófnak a fiához, Lászlóhoz 1578 októberében intézett levelében szerepel. Eszerint az akkor éppen expediálás alatt álló címerbővítő oklevélhez a címertervet maga Kubinyi László készítette el és színezte ki, apja, Kristóf pedig arra kéri, hogy ezt küldje el „Tiburtius úrnak”, azaz Tiburtius Himmelreich kancelláriai titkárnak,⁹⁴ aki az oklevél kiadását intézte, és akinek ezek szerint közvetlen ráhatása volt az oklevél heraldikai tartalmára is.⁹⁵ Kubinyi László bennfentes volt, hiszen 1573-tól 1578 elejéig kancelláriai jegyzőként működött,⁹⁶ így kétségtelenül ismerte a hivatal belső működését, a címereslevelek kiállításának menetét, és személyesen Himmelreicht is. Egyedülálló eset ez, mert itt név szerint ismerjük a bővített címerváltozat kiötlőjét.

A kérelmezett címerek megtervezésében közrejátszó szempontokról szintén gyakorlatilag hallgatnak a források. Természetesen sok esetben a képi ábrázolásba beleszótték a kérelmező nevére, foglalkozására, vagy a nemesítést megalapozó cselekedetére való utalást, ezek a közismert és a szakirodalomban annyit taglalt beszélő címerek (*canting arms, redende Wappen, armes parlantes*), de az emberi természet sajátosságai miatt nyilván a divatot, vagy akár a közönséges esztétikai ízlést sem zárhatjuk ki a tervezésre ható tényezők közül. Minden bizonnyal sokkal több címer „beszél” valójában, mint amennyiről ezt meg tudjuk állapítani, csak éppen nincsenek megmagyarázva sem a címereslevelekben, sem a folyamodványokban, ezért a kutató kreativitására és a forrásadottságokra van bízva, hogy egy esetleges címermagyarázatot kellően alá tud-e támasztani.⁹⁷

d) *Commendatio/intercessio*⁹⁸ – az ajánlás vagy közbenjárás

A fennmaradt címerkérő folyamodványok külzetén gyakran szerepel a folyamodót ajánló (commendáló) személyek – vagy olykor vármegyék, hivatalok – támogató tartalmú feljegyzése. A vizsgált korszakba eső 130 db eddig feltárt folyamodvány 60%-án, 79 darabon találunk ilyet. Érdekes módon 40%-ukon, 51 darabon viszont nem szerepel ilyen fajta

⁹⁴ Róla bővebben: FAZEKAS 2016; FAZEKAS 2021, 374–376.

⁹⁵ KUBÍNYI 1901, 117. Az eredeti levél: HU-MNL-OL-E 204 - Kubinyi Kristóf Kubinyi Lászlóhoz, 1578 október vége, fol. 196^r.

⁹⁶ Róla bővebben: FAZEKAS 2021, 395–396.

⁹⁷ Pl. a Rhédeyek 1466. február 6-án I. Mátyástól kapott, két oroszlán által tartott kosfejet ábrázoló címerét (HU-MNL-OL-DL 61034.) magyarázza Faragó Dávid egyéb források alapján így: „a címerkép úgy magyarázható, hogy két oroszlánként harcoló vitéz egy faltörő kost tart, azaz gyakorlatilag Szentgyörgyvár ostromának egy jelenetét láthatjuk a pajzsban.” – HCL 2018, 104.

⁹⁸ Ugyanazt a jelenséget a kiadott adománylevelek *intercessio*, azaz szó szerint „közbenjárás” néven nevezik, az ezzel kapcsolatos közvetlen feljegyzésekben (a missilisekben, a folyamodványok hátlapján található feljegyzésekben, valamint az oklevelek plicaszéli jegyzeteiben) pedig a *commendo* vagy *recommendo* igét használják.

feljegyzés, ami azonban nem jelentette azt, hogy ne kaphatták volna meg a kért adományt, hiszen az 51-ből legalább 24 esetben fennmaradt a címereslevél is, vagy legalábbis tudunk az egykori meglétéről.⁹⁹

Magától értetődik, hogy az uralkodó nem ismerhette az összes, hozzá folyamodó személy életútját és érdemeit, ezért a döntéshozatalhoz szükség volt az illetőért kezeskedő, a király előtt kellő súllyal bíró személyek ajánlására, támogatására. Ez az elv már a Mohács előtti címereslevelek narratíváiban is megjelent,¹⁰⁰ majd a 16. század második felére kikristályosodó kora újkori armálisszöveg állandó részét képező, az uralkodó néven nem nevezett „némely híveinek” a folyamodó érdekében előadott alázatos kérésére utaló formulában is világosan tetten érhető.¹⁰¹ A közbenjárás szükségessége idővel még jogszabályainkban is megjelent, hiszen az 1630. évi XXX. tc. 1. §. szerint egy címeradományhoz a folyamodónak három királyi tanácsos vagy valamelyik vármegye ajánlását kellett megszereznie, bár, hogy ez mennyire történt mindig így, a források szűkössége miatt nehezen megfogható.¹⁰² Adott esetben persze megoldható volt a címereslevél-szerzés külön commendatiók nélkül is úgy, ha a kancellártól elég befolyásos személy kérte közvetlenül szolgálja armálisát, például Pálffy István bányavidéki főkapitány, akinek 1641-ben Lippay György kancellár azt írta, hogy *„vagyon annyi érdemem és szabadságom az én kegyelmes uramtól, hogy mivel persona benemerita, commendatorok nélkül is expediáltathatom”*, azaz megteheti, hogy mások közbenjárása nélkül is kiadja az oklevelet.¹⁰³

A közbenjárással kapcsolatos korai források megfogalmazásaiból gyakorta az tűnik ki, hogy a kérelmező/adományos személye jóformán nem is számított, a lényeg az volt, hogy kinek a szolgálatában állt, ki volt a pártfogója.¹⁰⁴ Forrás híján persze kérdés marad, hogy az illetők ténylegesen közben is jártak személyesen vagy írásban az uralkodónál a kérelmező ügyében, vagy elég volt, hogy a király tudomására jutott, hogy az adott supplikáns kinek a szolgálatában áll. Az első néhány ilyen adat nem is folyamodványokon, hanem eredeti címeresleveleken szerepel. A legkorábbi esetben Petrich László 1537. január 6-án kelt armálisának plicaszéli jegyzetében,¹⁰⁵ Ujlaky Ferenc kancelláriai titkár¹⁰⁶ kezével mindössze annyi áll, hogy *„servitoris Luce Zekei”*, tehát itt a király vélhetően tulajdonképpen Székely

⁹⁹ Ld. a folyamodványokat tartalmazó jegyzéket a függelékben.

¹⁰⁰ Pl. Disznósi Miklós 1456. március 15-én (HU-MNL-OL-DL 69478.), brassói Schirmer János 1507. január 16-án (fényképmásolat: HU-MNL-OL-DF 254920., eredeti: RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu peceti atârnată - Documente cu blazon - Nr. 4., online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-4>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.) és dalkai Hathalmi Lázár 1517. november 5-én kelt címeresleveleiben (HU-MNL-OL-DL 92787., 17. századi másolat).

¹⁰¹ Ld. a „Narratio - a konkrét indoklás” c. alfejezetet.

¹⁰² Vö. KÓTA 1991, 9.

¹⁰³ TUSOR 2015, 80–81. Az adatot köszönöm Fazekas Istvánnak.

¹⁰⁴ Vö. FAZEKAS 2021, 267–269. a patrónus–kliens viszonyról.

¹⁰⁵ Az újkori armálisokon előforduló kancelláriai jegyzetekről részletesebben ld. „A kancelláriai jegyzetek” c. alfejezetet.

¹⁰⁶ Róla: FAZEKAS 2021, 488–489.

Lukács kérését teljesíthette, nem pedig Petrichét.¹⁰⁷ Ugyanígy Péchy János, Verancsics Antal egri püspök titkára – a korszakban szinte egyedülálló módon névváltoztatást (Andréffyre) is engedélyező – címereslevelében (1559. szeptember 7.) a hátlapon, a zsinór melletti jegyzetben csak ennyi áll: *secretarius Agriensis episcopi*, bár a plicaszéliben néven is nevezik: *Arma et nobilitatio Joannis Péchy*.¹⁰⁸ Az idő előrehaladtával ezek a jegyzetek bővebbek lesznek, és a pártfogó mellett egyszersmind az adományos nevét is tartalmazzák, így Nehóczy Bálint 1560. november 1-én kelt armálásának Liszthy János kancelláriai titkár¹⁰⁹ jellegzetes írásával íródott plicaszéli jegyzetében az adományost egy Batthyány családtag udvarmesterének nevezik.¹¹⁰ Pákay Ferenc 1574. augusztus 31-i armálásának szintén Liszthy által – már kancellárként – írt plicaszéli jegyzetében Pákayt „Bekes” szolgálójának nevezik, aki talán az ekkoriban éppen Báthory István erdélyi fejedelem ellen háborúzó kornyáti Bekes Gáspárral lehet azonos.¹¹¹

Ilyen, a folyamodó személyes érdemei mellett (vagy helyett) a szolgálati viszonyát kiemelő, utólag, vélhetően a benyújtást követően a kancellárián, az ügy intézése közben keletkezett feljegyzéseket magukon a folyamodványokon is találhatunk a korai időkben. Így Csoknay Benedek 1580. február 26-án jóváhagyott supplicatióján a névalírás alatt, vélhetően a concessió záradékot is rávezető Istvánffy Miklós kancelláriai titkár¹¹² kezével szerepel, hogy „*St[ephani] Batory*” (esetleg „*s[ervito]r Batory*”), ami vélhetően arra utal, hogy az illető Báthory István erdélyi fejedelem szolgálatában állhatott.¹¹³ Hasonló eset az 1582-ben folyamodó, a kérvény szövege szerint külföldi származású Szerecsen Jánosé (az oklevélben és a folyamodványban is Derentschyre vagy Derochyra hamisítva), akinek címerterve mellé odaírták, hogy ő Balassa Bálint szolgálja.¹¹⁴ Időnként nem az úr nevét, hanem a szolgálattétel helyét is említették így, a kérelem alátámasztásaként.¹¹⁵

A közbenjárók/pártfogók ilyen, a kancellária alkalmazottai által nagyon tömör formában rávezetett említése után még a 16. század második felében néhány esetben olyan változat is megfigyelhető, amelyben már kifejezetten szerepel az ajánlás (*commendatio*), de még harmadik személyben, passzív szerkezetben fogalmazták meg, vélhetően a személyes vagy levélben történő közbenjárás lenyomataként. Az első ilyen Méhes István 1582. február 21-én

¹⁰⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-1086.

¹⁰⁸ HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-35. (korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-41.)

¹⁰⁹ Róla: FAZEKAS 2021, 406–409.

¹¹⁰ „*Arma et nobilitatio Valenti(!) Nehoczi magistri curiē domini Bathiany*” – HU-MNL-ZML-IV.434.-26.-a

¹¹¹ „*Arma et nobilitatio Francisci Pakay, servitoris Bekes*” – HU-MNL-SML-XV.22.-1.-3.

¹¹² Róla: FAZEKAS 2021, 379–381.

¹¹³ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 17. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

¹¹⁴ „*Est servitor Valentini Balassa*” – HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b

¹¹⁵ Monospetri Veres Péter 1557. január 10-én kelt armálásának plicaszéli jegyzetében („*Arma pro quedam milite Gywlensi*” – HU-MNL-OL-F 21 - Arm. Div. - No. 9.) és Werebélyi Boldizsár 1582. február 21-én jóváhagyott folyamodványának alsó szélén („*servit Agriae*” – HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-b).

jóváhagyott folyamodványának alsó szélén szerepel, így: „*commendatur a domino reverendissimo Waradiensí*”, azaz Bornemissza Gergely akkori váradi püspök által.¹¹⁶

A századfordulót követően az eddigiekben ismertetett korai, aránylag ritkább, a kancellária alkalmazottai által felírt esetektől eltérően elkezdődik az az egész 17. századon átívelő tendencia, hogy az ajánlók, illetve közbenjárók a saját nevükben, első személyben és többnyire saját kezűleg vezették rá a támogatásuk tényét rögzítő sorokat a folyamodványokra. A legkorábbi ilyen commendatiót Batthyány Ferenctől találjuk Kis Imrének a címereslevél dátuma alapján 1610. március 28-án jóváhagyott folyamodványán,¹¹⁷ és a továbbiakban már egészen a vizsgált korszak végéig ebben a formában kerültek rá az ajánlások a kérvényekre. Ezeknek a megfogalmazása nyilván esetileg változik, de általánosságban megállapítható, hogy igen tömören annyit tartalmaznak, hogy „én, XY ajánlom a belülírt folyamodót felségednek”, például Klösz Gergely 1669. december 20-án elfogadott supplicációjában: „*Commendatur humillime maiestati vestrae sacratissimae introscriptus supplicans per me Wolfgangum Esterhazy*”.¹¹⁸ Időnként általánosságban azt is hozzáteszik, hogy a folyamodót érdemes személynek tartják.¹¹⁹ Az ajánlásokat többnyire a folyamodvány külzetének a címzést tartalmazó negyedébe írták bele, de ha már nem maradt hely, akkor az oldal maradék részét is felhasználták. Ezek az ajánlások idővel annyira állandó részeivé váltak a supplicációknak, hogy már a szöveg megírásakor odaírták az ajánlás formális szövegét is, hogy a közbenjárónak már csak alá kelljen írnia. Ilyen előre megírt, a főszöveggel egyező kézírású commendatio látható például Kádár alias Kállay György 1665. szeptember 2-én jóváhagyott kérvényén, ezzel a szöveggel: „*Introscriptus supplicans commendatur maiestati vestrae sacratissimae humillime per me*”. Igaz, Zrínyi Péter bán ennek aláírása helyett inkább saját kezűleg leírta még egyszer majdnem ugyanezt a szöveget, amelyet alá is írt.¹²⁰

Ami az egy folyamodás érdekében közbenjáró személyek számát illeti, a már említett 79 db, ajánlással ellátott supplicatio felén, 39 darabon csak egy commendatiót találunk, 29 darabon kettőt, hét darabon hármat, hármon négyet, a legtöbbet pedig a fent említett Klösz Gergely folyamodványán, akiért 1669-ben öten: gróf Liszthy János, Pongrácz György választott váci püspök, Esterházy Farkas személynök, gróf Czobor Imre és Gubasóczy János választott pécsi püspök jártak közben. Az említett 79 címerkérő folyamodványon összesen 135 ajánlást számolhatunk össze, melyek közül 92 esetben világi személyek (általában főurak, de olykor

¹¹⁶ HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30. (üvegnegatív). A későbbiekben ilyen típusú jegyzet található Ekker Lukács 1593. január 19-én (az ajánló: Fejérvölgyi István nyitrai püspök, királyi helytartó – HU-MNM-Udgy. 1962.7. Itsz.) és nagysarlói Kossa Albert 1599. április 1-én jóváhagyott folyamodványán is (az ajánlók: Hölgyi Gáspár, Bakits Gál és Thury Márton újbíró alkapitányok – HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2.).

¹¹⁷ „*commendatur per me Franciscum de Batthyán manu propria*” – HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-2. Az armális jelzete: HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-1.

¹¹⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-864.-b

¹¹⁹ „*Recommendat Maiestati Vestrae sacratissimae introscriptum supplicantem, velut benemeritam personam, universitas magnatum et nobilium districtus minoris Honthensis*” – Cseh András folyamodványa, 1699. január 24., HU-MNL-OL-R 64-1.-1001.-b.

¹²⁰ HU-MNL-OL-R 64-2.-318.

például katonai előjárók¹²¹ vagy a supplikáns földesura¹²²), 25 esetben egyházi személy (püspök vagy címzetes püspök), 11 esetben vármegyék vagy azok követei, egyszer a Magyar Kamara,¹²³ hatszor pedig azonosítatlan (olvashatatlan nevű) személy¹²⁴ támogatta a folyamodót. A közbenjárók konkrét személye, az adott időpontban betöltött hivatalaik, pozíciójuk további vizsgálata érdekes adatokkal szolgálhat majd arra, hogy kiknek a szava számított egy-egy nemesítés ügyében, illetve a saját földesurukon kívül kihez fordulhattak illetően támogatásért az egyszerű folyamodók.¹²⁵

A Kancellária hiányos korai anyagában, azon belül is a *Litterae privatorum* című állagban (HU-MNL-OL-A 32) néhány levélben tett közbenjárást is találhatunk, persze nem csak címereslevelekkel, de másféle ügyekkel kapcsolatosakat is. Kifejezetten armálissal vagy rangemeléssel foglalkozó ajánlólevelet azonban a tárgyalt korszakban mindössze hármat találtam. Az egyik gróf Wolfgang von Mansfeld 1635. február 28-án kelt német nyelvű levele a királyhoz, melyben a Magdeburg ostrománál alatta szolgált Rác Farkas kapitányt nemesítésre és címeradományra ajánlja.¹²⁶ A másik eset, amikor a Serényi Mihály halálával gazdátlanul maradt bárói cím iránt folyamodó kisserényi Serényi fivéreket 1623-ban egymástól függetlenül Dallos Miklós váci püspök és Apponyi Pál is támogatta a királyhoz írt leveleiben.¹²⁷ A Kamara Archivumában maradt fenn csömöri Zay Ferenc 1563. június 20-án keltezett közbenjáró levele, melyben, miután Jakus Lőrinc kassai polgár már megkapta a

¹²¹ Ilyenek nagysarlói Kossa Albert előjárói, Hölgyi Gáspár, Bakits Gál, Thury Márton újvári alkapitányok (jóváhagyva: 1599. április 1., HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2.), Orbán Péter előjárója, Kis Péter füleki *dux* (jóváhagyva: 1630. április 8., HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-73.).

¹²² Ilyenek Ács Tamás földesura, Dömölky Pál (concessiós jegyzet nélkül, digitális képe: HU-MNL-OL-X 10815-2., az 1637. november 29-én kelt címereslevél KEMPELEN I., 17. szerint Veszprém vármegye levéltárában volt), Palay alias Varga Miklós földesura, Somogyi Ferenc leleszi prépost (jóváhagyva: 1659. szeptember 1., jóváhagyott példány: HU-MNL-BAZML-IV.2001.j.-5.-682., concessiós jegyzet nélküli példány: HU-MNL-OL-P 423-1.-1659-1., a címereslevél KARAGYENA 1887, 16. és *Siebmacher – Ungarn, Supplementband*, 98. szerint a leleszi konvent levéltárában volt), Kovács Pál földesura, Rákóczi Ferenc (jóváhagyva: 1673. május 17., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1161. - No. 33.), Lauterpach alias Tiszpatataky János földesura, gróf Draskovich Miklós (jóváhagyva: 1686. október 29., HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-18.), Tóth László földesura, Balpataky Ferenc (concessiós záradék nélkül, HU-MNL-OL-R 64-2.-406.). Közvetve – Liptó vármegye hites jegyzője, Okolicsányi Ferenc bő lére eresztett commendatiós jegyzetéből – kiderül, hogy Hopkó István földesura, Palugyai Ferenc terjesztette a nevezett folyamodványát a közgyűlés elé, tehát közbenjárt érte, csak nem közvetlenül a király vagy a kancellária előtt, hanem a vármegyénél (jóváhagyva: 1633. december 26., HU-MNL-OL-P 566-1.-II.-XXXIV.-11.).

¹²³ Tolnay György 1643. július 6-án jóváhagyott folyamodványán (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 2.).

¹²⁴ Rudinszky Márton 1623. március 14-én (HU-MNL-OL-R 64-2.-187.), Lengyel Kristóf 1628. október 3-án (HU-MNL-BAZML-XV.78.-128.), Rabby István 1652. február 21-én (HU-MNL-OL-P 290-1.-1652-1.), vagy Király István 1669. február 13-án (HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1748 - Fasc. 5. - Prot. 1. - 22., ma lappang, fénymásolat van róla) jóváhagyott, illetve Kriston Mihály (HU-MNL-BAZML-XV.78.-119.) és Dienes Gergely (HU-MNL-OL-R 64-2.-409.) záradék nélküli folyamodványán.

¹²⁵ Az egyes folyamodványokon szereplő közbenjárókat ld. a függelékben található jegyzékben.

¹²⁶ HU-MNL-OL-A 32-242. (1635. február 28.). Az A 32-ből hivatkozott jelzeteknél kiteszem a dátumot is, mert a fond elején induló folyószámozás a No. 1070. (1669) után újraindul, így ugyanaz a sorszám két helyen is szerepel az anyagban, egyszer 1669 előtt, egyszer pedig utána, ezért meg kell különböztetni.

¹²⁷ Dallos levele: HU-MNL-OL-A 32-52. (1623.05.11.), Apponyi levele: HU-MNL-OL-A 32-53. (1623.05.14.). A Serényi fivéreket bárói diplomájának szövege a Királyi Könyvekben maradt fenn: HU-MNL-OL-A 57 - 7. köt. - p. 144-146., fogalmazványa: HU-MNL-OL-A 35-1623-131.

jóváagyást nemesség és címer iránti kérelméhez, házmentesség iránti kérelmét támogatja, annak jóváagyását kéri az uralkodótól. Ebben a levélben az ilyen közbenjárások kieszközlésének módjára is utal a szöveg, miszerint Jakus Lőrinc Zay Ferenctől – személyesen vagy írásban – kérte, hogy ajánlásával mozdítsa elő az ügyét.¹²⁸ Ugyanebben az ügyben Jakus Lőrincért még az akkori moldvai vajda, Jacobus Heraclides (másként Despot Vodă, 1561–1563) is közbenjárt egy hasonló levélben.¹²⁹

A commendatióra vonatkozó érdekes adalék Thurzó György saját kezű feljegyzése álmosdi Kocsis alias Káposztás Mihály Bocskay István erdélyi fejedelemtől 1606. szeptember 29-én kapott címereslevelének versóján, mely szerint az armálist bemutatták neki, hogy a magyar királynál kieszközleendő megújításra ajánlja.¹³⁰ A visszacsatolásra is akad példa – igaz, erdélyi armáliston –: Nagy Pál karánsebesi és lugosi bánnak 1643. október 8-án bemutatták azt a címereslevelet, amelyet az ő közbenjárására adtak ki Szabó Istvánnak mindössze másfél héttel korábban.¹³¹ Olykor előfordult, hogy vármegyei követek egymás nemesség iránti kérelmeit támogatták, ahogy az Szathmáry Király Miklós gömöri követ esetében is történt, akinek a nemességmegújításáért az armális plicaszéli jegyzetének tanúsága szerint Bars, Hont, Nógrád, Gömör és Heves vármegye követei is közbenjártak 1613-ban.¹³²

Mint az előbbieken felhozott példákban is kitűnik, a közbenjárásokra, ajánlásokra nem csak az aránylag kevés folyamodványon található commendatiós feljegyzésekből és a még annál is kevesebb közbenjáró levélből szerezhetünk információt, hanem magukon a címeresleveleken is megjelenik olykor ez az adat, méghozzá a magyar armálisok esetében elsősorban a plica belső szélére írt jegyzetekben, ritkábban a narratióba fűzve.¹³³ A kancelláriai jegyzetekről a későbbiekben részletesebben is szót ejtek.

Lényeges, ám nehezen adatható probléma, hogy az elkészített címerkérő folyamodványra hogyan kerültek rá az egyes ajánlások, ha azokat nem a folyamodó relatíve könnyen elérhető földesura írta? Kézenfekvő lehetett esetleg a bécsi (vagy prágai) udvarban, vagy egy-egy országgyűlésen az egybegyűlt főurakat megkönyékezni az ilyen kérésekkel, máskülönben egyesével kellett megkeresni őket az ország különböző pontjain. Ezzel kapcsolatos konkrét információkat csak további kutatások adhatnak majd. Annyit lehet egyelőre megállapítani a néhány kivételesen datált és helyszínnel ellátott commendatiós feljegyzés alapján, hogy a folyamat elhúzódhatott, az ajánlástól a kérvény jóváagyásáig hónapok is

¹²⁸ „Instetit apud me fidelis sacratissimae vestrae maiestatis Laurentius Jakws civis Cassoviensis, ut mea humili commendatione apud vestram sacratissimam maiestatem promoverem eius negocium” - HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 59.

¹²⁹ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 60. Jakus Lőrincről ld. még GYULAI 1998, 414.

¹³⁰ HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-36.

¹³¹ HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-59. A közbenjárás a narratióban szerepel, a bemutatás egy hátlapi feljegyzésben.

¹³² HU-MNL-OL-P 620-31.-1.

¹³³ A fejedelemségkori erdélyi címeresleveleknél pont fordított a helyzet, kancelláriai jegyzetekkel egyáltalán nem találkozhatunk rajtuk, annál gyakrabban a narratióban megnevezett közbenjárókkal. Pl. armális narratiójában szerepel Toldalaghi Mihály marosszéki főkirálybíró ajánlása (Bethlen Gábor armálisa gelencei Biroga István és Miklósnak, 1629. június 22., HU-MNL-OL-R 64-1.-283.), egy másik esetben Kovacsóczy István erdélyi kancellár járt közben Bethlen Gábornál kőszegi Szakács másként Horváth György kérelméért (1628. szeptember 10., HU-MNL-OL-R 64-1.-271.)

eltelhettek, de az adatok szórványossága miatt tendenciákat ebből nem lehet megállapítani. A rendelkezésre álló néhány, korszakomon többnyire kívül is eső adatot a következő táblázat tartalmazza:

Folyamodó	Commendatio	Concessio
Vajda János ¹³⁴	Torna vármegye, h. n., 1639.02.23.	Bécs, 1639.03.24.
Tolnay György ¹³⁵	Magyar Kamara tanácsa, [Bécs], 1643.03.21.	Bécs, 1643.07.06.
meggyesi Németi János és István ¹³⁶	gr. Johann Jakob von Löwenburg, Bécs, 1701.04.15.(!)	Bécs, 1701.04.12.
Hegedűs Gergely, Péter, István, János, Mihály ¹³⁷	Telekessy István egri püspök, h. n., 1701.03.20.	[Bécs], 1701.06.30.
Waltherr János György ¹³⁸	Esztergom vármegye, esztergomi közgyűlés, 1716.10.02.	Bécs, 1717.02.11.
Sándor János ¹³⁹	Pálffy Miklós és Kollonich Ádám, Pozsony, 1717.05.03.	Bécs, 1717.07.14.

e) Hol készült a folyamodvány?

Izgalmas kérdés a szövegek és a forma feltűnő hasonlóságának fényében, hogy tulajdonképpen hol készültek a folyamodványok. Nem a földrajzi helyszín az érdekes ebben az esetben, hanem az, hogy a supplicatiókat a folyamodók írták-e meg itt-ott, helybeli írnokokkal, jegyzőkkel, vagy pedig szóbeli vagy írásbeli megkeresésükre a kancellária alkalmazottai készítették-e el ezeket az iratokat.

A rendelkezésre álló szakirodalomban leginkább az az álláspont fogalmazódik meg, hogy a folyamodványokat maga a Magyar Kancellária készíthette el a folyamodó kérésére.¹⁴⁰

¹³⁴ HU-MNL-OL-R 64-2.-246.-b

¹³⁵ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 2.

¹³⁶ HU-MNL-ZML-IV.434.-25. Az iraton szereplő dátumok szerint a jóváhagyás dátuma három nappal *megeelőzi* az ajánlását, ami illogikus. Vagy valamilyen oknál fogva utólag írta rá commendatióját Löwenburg, vagy pedig egyszerűen elírta a dátumot. A concessio kelte biztosan jól szerepel a folyamodványon, mivel az ugyanazon jelzeten található armális dátuma szintén 1701. április 12.

¹³⁷ HU-MNL-OL-R 64-2.-694.

¹³⁸ HU-MNL-OL-R 64-2.-443.

¹³⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-720.-b

¹⁴⁰ CSOMA 1913, 127.; NYULÁSZINÉ 2003, 66.; CSÍZI 2018, 162.

Emellett szól az ország különböző szegleteiből való folyamodók által benyújtott folyamodványok szövegeinek, szerkezetének viszonylagos egyöntetűsége, a kérvények külalakjának hasonlósága, a címertervezetek aránylag egyenletes, általában gyakorlott címerfestő kezére utaló minősége, illetve a nem saját kezű aláírások. Akad olyan is, amelyen egyértelműen ugyanaz a személy írta a főszöveget, a lap alsó szélén szereplő „adminisztrációs dátumot”,¹⁴¹ és a végül aláíratlanul maradt ajánlást is.¹⁴² A kérés kancelláriai írásba foglalására utalhat esetleg az, hogy a legtöbbször egyes szám első személyben megfogalmazott supplicatiók között elvétve akad harmadik személyben íródott példány is, mintha egy harmadik fél foglalná írásba a folyamodó uralkodóhoz szóló kérését.¹⁴³ A kancelláriai alkalmazottak – elsősorban a titkárok – kézírásának a folyamodványok írásával való figyelmes összehasonlítása hozhat esetleg eredményt e téren, de figyelembe véve a supplicatiók írásának elég változatos voltát, ez a feladat túlmutat a jelen dolgozat keretein.¹⁴⁴ Ezzel együtt van olyan korai folyamodvány, amelynek a kézírása valószínűsíthetően kancelláriai titkártól származik, ez pedig alszászi Vitál András már említett supplicatiója, melyet vélhetően Bocskay György kancelláriai titkár¹⁴⁵ írt meg (és ugyanő vezette rá a concessiót is). Bocskaynak egy 1570. július 15-én Batthyány Boldizsárhoz írt levelében egyszerre mindkétféle megoldással is találkozunk: egy minden bizonnyal a Magyar Kancellária által kiadandó adománylevéllel kapcsolatban azt írja, hogy ő maga elintézte mindent: „*az mi az donáció dolgát illeti, meg írtattam volt az supplikációt és proponáltam*”, míg a Haditanácsnál általa intézett ügyben az ottani tisztségviselők által elkevert folyamodvány helyett Batthyánytól kér újat: „*valahova lött az supplikáció, de sem az Eördögnél, sem az Fertingernél nincsen, ehhez képest azért énnekem az tetszenék, hogy egy supplikációt ismegent küldene kegyelmed, kit beadnám nekiek, mert azt az előbbit nem tudják, hol vagyon, supplikáció nélkül pedig elő sem veszik*”.¹⁴⁶ Úgy tűnik, ebben az

¹⁴¹ Ennek a kancelláriai ügymenet szempontjából lehetett jelentősége, a concessióról szóló alfejezetben ejtek róla szót.

¹⁴² Kádár alias Kállay György 1665. szeptember 2-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-2.-318.)

¹⁴³ Kincse Mihály (1553. március 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b) és Méhes István folyamodványai (1582. február 21., HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30.).

¹⁴⁴ A kézírás-összehasonlítás a legegyszerűbben autográf missilisek felkutatásával végezhető. Ilyenek pl. Bocskay György (HU-MNL-OL-P 1314-[6854-6891.], ezek regesztázva megtalálhatók a MNL reformációs adatbázisában), Draskovich György (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-8547. és HU-MNL-OL-P 1314-10670.), Dudith András (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-11340.), Ferenczffy Lőrinc (HU-MNL-OL-P 1314-[13767-13769.]), Forgách Ferenc (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-8377.), Istvánffy Miklós (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-2420., 11343.), Joó János (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-500., 1241., 2421., 8552. és HU-MNL-OL-P 1314-[22796-22800.]), Liszthy János (HU-MNL-OL-R 314-128.-2., HU-MNL-OL-P 1314-[29501-29502.] és HU-MNL-OL-P 1314-[29504-29555.]), Maholányi János (HU-MNL-OL-P 108-2et3.-D-60etNB és HU-MNL-OL-P 1314-[30244-30257.]), Nagymihályi Ferenc (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-5346.), Oláh Miklós (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-[8382-8383.]), Orbán István (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-11509. és HU-MNL-OL-P 1314-[34434-34437.]), Orosy György (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-7856.), Tiburtius Himmelreich (HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-4062.), Ujlaky Ferenc (HU-MNL-OL-P 1314-50710.) stb.

¹⁴⁵ Róla legújabban Vinczéné Gulyás Borbála írt kiváló PhD disszertációt (2012), amely továbbfejlesztve monográfiaként is megjelent: GULYÁS 2020.

¹⁴⁶ HU-MNL-OL-P 1314-6866. A beküldött folyamodványok elkeverése úgy tűnik, nem volt egyedi eset, mert más forrásunk is van rá: „*akkoron értettem Abrahamides János deák uramtul, hogy supplicatióm, kit Orbán Pál uram kezéhez bízam volt, eltévelyedt volna az több levelek között. Ahhoz való képest más supplicatiómat leíratván s includálván praesentibus aláküldtem kegyelmed kezéhez*” – ifj. Benyovszky György levele Dvornikovich Miklós conservatorhoz, 1664. július 19. (HU-MNL-OL-A 32-1017.).

időszakban a Kancellárián előfordulhatott, hogy belső ügyben a titkár maga megírta (vagy egyik írnokával megíratta) a folyamodványt – mint vélhetően alszászi Vitál András esetében –, de más hivatalhoz már az ügyféllel íratta meg.

Említésre méltó, bár a látszat ellenére nem perdöntő tény, hogy a 16–17. században bizonyítottan a Magyar Kancellárián volt formuláskönyvek¹⁴⁷ közül kettőben, a Szecsődy- és a Kralovicz-formulariumban is szerepel két-két címerkérő folyamodvány-szöveg. Az előbbi kötetet ténylegesen a kancellárián állították össze az 1590-es években, az utóbbinak viszont csak annyi köze volt a hivatalhoz, hogy Kralovicz György kancelláriai jegyző¹⁴⁸ tulajdonában volt egy időben. A négy folyamodvány-formulából három teljesen névtelen,¹⁴⁹ egy pedig bizonyos Ferber György nemességmegújítás iránti folyamodványa.¹⁵⁰ A kancelláriai formuláriumokban való előfordulás miatt az lenne a kézenfekvő következtetés, hogy az ottani tisztségviselők legalább elvétve mégiscsak írhattak folyamodványokat ügyfelek részére, és a szövegek ehhez szolgálhattak volna mintául. Bizonytalanságot szül viszont az, hogy a Kralovicz-formularium nem kancelláriai használat során keletkezett, ennek megfelelően pedig igen vegyes a tartalma. Például egy vármegyei kihirdetési bizonyoságlevél szövege is szerepel benne,¹⁵¹ amelyet semmilyen központi hivatal nem állíthatott ki, csak az egyes vármegyék. A Szecsődy-formulariumban megtalálható két címerkérő folyamodvány pedig más tárgyú supplicatiók között olvasható a kötet vége felé, a kuszább külalakú, vegyesebb tartalmú, nem biztos, hogy kancelláriai használat során keletkezett utólagos kiegészítések között.

Talán nehezebben cáfolható érveket hozhatunk fel a folyamodványok kancellárián kívüli elkészítése mellett. Jó példa erre, hogy 1673-ban a korábban a Wesselényi-összeesküvéssel összefüggésben vád alá helyezett Ostrosith Mátyásnak sikerült kegyelmi kérvénye elakadt ügyét oly módon előremozdítania, hogy Orbán István kancelláriai titkár javaslatára új folyamodványt adott be. Az ügy folytatása a most tárgyalt technikai kérdés szempontjából irreleváns,¹⁵² viszont Orbán új supplicatio iránti kérésének nem lett volna értelme, ha a folyamodványokat egyébként a kancellárián írták volna meg. A Magyar kancelláriai levéltár *Minutae Pragenses* című fondjában (A 129) több helyen is találhatók egyszerre, ugyanaznap elbírált folyamodványok, amelyek mind más kézírásúak, ráadásul az adott évekből a *Conceptus expeditionum* című állagban (A 35) fennmaradt, a kancellária alkalmazottai által írt fogalmazványok között nincs ugyanilyen kézírás, ami arra utal, hogy az említett

¹⁴⁷ Erről bővebben: FAZEKAS 2018b, ill. kissé rövidítve: FAZEKAS 2021, 75–87., valamint a címereslevelek tekintetében a jelen dolgozat fogalmazványokról szóló alfejezetében.

¹⁴⁸ Róla: FAZEKAS 2021, 393.

¹⁴⁹ Szecsődy-formularium: HU-OSZKK - Fol. lat. 3701. - fol. 127^{r-v}; Kralovicz-formularium: HU-OSZKK - Fol. lat. 4143. - nyomtatott fol. 338^r (ennél a szöveg után "*vel sic*" felütéssel egy alternatív, rövidebb megfogalmazás is szerepel, a megszólítás és a szolgálatok általános felajánlása nélkül).

¹⁵⁰ Kralovicz-formularium: HU-OSZKK - Fol. lat. 4143. - nyomtatott fol. 340^r. Ferber György saját magán kívül fia, György, és második felesége, Schrembrer Anna részére is kéri benne a nemességet, ill. címet. Nem találtam további adatot az adományról. A formuláriumbeli szöveget ld. a Függelékben.

¹⁵¹ HU-OSZKK - Fol. lat. 4143. - nyomtatott fol. 213^r.

¹⁵² Az egész eset részletes leírását ld. FAZEKAS 2021, 167–174.

folyamodványok a kancellárián kívül keletkezettek.¹⁵³ Korszakomon kívül eső példa, de Komáromy András szerint Szirmay György 1723. június 3-án a kancellárián személyesen benyújtott folyamodványa egészen a saját keze írása volt.¹⁵⁴

Figyelembe kell venni, hogy az 1690-es reform előtt a Magyar Kancellária igen alacsony létszámú hivatal volt, mindössze a kancellárból, 1572-ig egy alkancellárból, egy-két (1610 után csak egy) titkárból, egy pecsétőrből/registrátorból és az előbbiek magánalkalmazottaiként dolgozó néhány jegyzőből állt,¹⁵⁵ emiatt a beérkező ügyek intézése gyakran nagymértékben leterhelte őket.¹⁵⁶ Ezt figyelembe véve nem tűnik valószínűnek, hogy a rengeteg, teljesen különböző ügyekben keletkező folyamodványt maguk a kancelláriai alkalmazottak írták volna meg, nem beszélve arról, hogy ehhez a kérelmezőknek előbb személyesen, megbízott útján vagy írásban a kancellária tudomására kellett volna hozniuk kérésük lényegét, hogy azt azután szabályszerű supplicatióba foglalhassák a hivatalban. Ezt követően kellett volna a supplikánsnak vagy megbízottjának átvennie a kész folyamodványt, elintéznie, hogy a különböző közbenjárók ajánlásai és aláírásai rákerüljenek, majd újra visszahoznia a kancelláriára, hogy az ügy az uralkodó elé juthasson. Ez a forgatókönyv meglehetősen valószínűtlennek tűnik.

Szintén a kancellárián kívüli keletkezés mellett szól, hogy amennyiben a címertervezeteket a kancellárián festették a supplicatiókra, akkor a korábban tárgyalt címerjavítások ismeretében felmerül a kérdés, hogy miért nem eleve ellenőrzött, elfogadott címerváltozat került a folyamodványra? Észszerűbb azt feltételezni, hogy a kancelláriával egyébként is együttműködő bécsi címerfestőket keresték meg az ügyfelek ezekkel a megbízásokkal, majd az elkészült tervezetet nyújtották be a hivatalnak, ahol azt felülvizsgálták.

¹⁵³ A HU-MNL-OL-A 129-II.-1593.07.19. jelzet alatt 4 db (nem címerkérő) folyamodvány is van (sárközújlaki Újlaky Mihály, aranyosi Aranyosy Kristóf, Bihary Fülöp, kamarási Deák Péter), mindet ugyanakkor hagyták jóvá (*concessit* 1593. július 19.), és mind más kézírás. Ugyanez a helyzet a HU-MNL-OL-A 129-II.-1593.08.20. alatt található szintén 4 db folyamodvánnyal.

¹⁵⁴ KOMÁROMY 1893, 63.

¹⁵⁵ FAZEKAS 2021, 40–61.

¹⁵⁶ FAZEKAS 2021, 145.

III. A FOLYAMODVÁNYTÓL A CÍMERESLEVÉLIG

a) *Concessio* – a jóváhagyás

Miután a folyamodványt megírták, a címertervezetet ráfestették, a többé vagy kevésbé befolyásos támogatók aláírásai rákerültek, a következő lépés az volt, hogy a supplicatiót el kellett juttatni a címzetthez. A Habsburg uralkodók alattvalóinak joguk volt folyamodványokat akár személyesen is átadni a királynak „például a reggeli miselátogatás előtt és után, amikor az uralkodó az udvari kápolnába menet és jövet kész volt a szupplikánsoktól kérvényeket átvenni”,¹⁵⁷ de ez megtörténhetett egy befolyásos pártfogó, közvetítő útján, vagy akár az uralkodótól kért magánaudiencián is.¹⁵⁸ A folyamodványokat személyesen vitték fel Bécsbe (vagy Rudolf uralkodása alatt Prágába, illetve országgyűlések alkalmával Pozsonyba vagy Sopronba) a supplikánsok, vagy pedig közvetítő útján küldték,¹⁵⁹ esetleg kísérelvélhez csatolva.¹⁶⁰ Kézenfekvő megoldás lehetett, hogy amikor a megyéből valaki az udvarba ment, akkor több különböző ügy intézését is rábízták, ugyanígy az esetleges folyamodványokat is magával vihetette, s átadhatta azoknak a kancelláriai tisztviselőknél, akikkel kapcsolatba lépett.¹⁶¹ Hasonló „mellékfeladatokat” bíztak adott esetben az országgyűlésekre küldött vármegyei követekre is,¹⁶² hiszen ott összegyűltek az ország rendjei és az országos kormányzatszervek tisztségviselői, és könnyebben meg lehetett közelíteni az adott ügy szempontjából szükséges célszemélyeket.¹⁶³

Különböző, betöltött pozíciójuknál fogva kapcsolatokkal, ismeretségekkel rendelkező személyek is vállalhattak – nyilván a kiegészítő kereset fejében – intézkedést címereslevelek vagy más kancelláriai kiadványok iránt. Erre többek között Bocskay György személyében már

¹⁵⁷ FAZEKAS 2021, 24.

¹⁵⁸ Ilyen esetre utal Bocskay György 1549. július 25-én kelt címereslevelének narratiója, amely szerint a Kőszeg alól visszavonuló török hadak Szlavóniában történt pusztítása idején megsemmisült családi címereslevelének pótlása iránti kérését személyesen az uralkodó elé járulva adta elő: „*tu Georgi nostrae maiestatis veniens in conspectum, tuo dictorumque fratrum tuorum uterinorum nominibus nobis humiliter supplicasses*” (HU-MNL-OL-P 285-84.-27.).

¹⁵⁹ FAZEKAS 2021, 24.

¹⁶⁰ „Egy jóakaró barátom kért azon, hogy egy címerlevelet szerezzek neki, melynek supplicatióját ím felküldtem” – Beniczky Ferenc levele Ferenczffy Lőrinc titkárhoz, 1635. november 25. (HU-MNL-OL-A 32-262., szövege: KÓTA 1991, 79.). Szintén supplicatio küldönc útján való beküldésére: „*supplicatiomat leíratván s includálván praesentibus aláküldtem kegyelmed kezéhez*” – ifj. Benyovszky György levele Dvornikovich Miklós conservatorhoz, 1664. július 19. (HU-MNL-OL-A 32-1017.)

¹⁶¹ FAZEKAS 2021, 156. *skk.*

¹⁶² Erről ld. még FAZEKAS–GEBEI–PÁLOSFALVI 2020, 310.

¹⁶³ Ezt alátámasztja például, hogy a négy soproni országgyűlés mindegyike alatt egy sor címereslevelet kelteztek; az MNL címereslevél-adatbázisában soproni keltezésű címereslevél 1622-ből 25 db, 1625-ből 23 db, 1634–1635-ből 21 db, 1681-ből pedig 8 db szerepel, de például az 1655. évi pozsonyi országgyűlés idejéről 33 db, és ezek csak azok, amelyek eredetiben maradtak fenn.

a 16. század közepi Magyar Kancellárián is találunk példát, akinek leveleiben több ilyen eset is szerepel,¹⁶⁴ sőt, illetén közvetítői, ügyintézői szolgálatainak kifejezett felajánlása is.¹⁶⁵ Kancellárián kívüli példa erre Aszalay István, Esterházy Miklós nádor titkára, aki nyilván jó kapcsolatokkal rendelkezett a különböző hivataloknál, így a kancelláriánál is, és 1634-ben armálist intézett és előlegezett meg egy ismerőse, Papi Gáspár sógorának, kéri Lőrincz alias Szabó Istvánnak.¹⁶⁶ A 16–17. század fordulójától (a Magyar Kancellárián hivatalos állásban azonban csak 1690 után) hivatásos ügyintézők/közvetítők, ügynevezett sollicitatorok vagy ágensek is megjelentek az udvarnál, akik kapcsolataik révén, megfelelő ellenszolgáltatás fejében elintézték a kérelmezők ügyeit az egyes hivataloknál, illetve közvetítettek az ügyfelek és az ügyintézők között, azonban működésük részletei még feltárásra várnak.¹⁶⁷ Ilyen sollicitatorok, azaz nem csak esetileg, hanem több-kevesebb rendszerességgel működő közvetítők nyomai már a 16. század második felében is fellelhetők, például az óvári Szőke Mihály 1568. október 18-án kelt címereslevelén olvasható, Liszthy János kezétől származó plicaszéli jegyzetben: „*Arma et nobilitatio Michaelis Zewke, inchoati(?) in Zathmar, impetratum per egregium Valentinum Salyai*”, ami talán arra vonatkozhat, hogy az adományt ez a bizonyos Salyai Bálint intézte el Szőke Mihálynak.¹⁶⁸ Jóval világosabb esetet ír le Váczy János 1585. február 11-én keltezett kötelezvénye, amely szerint Váczy a címereslevele taxájának teljes összegével tartozik Gombkötő Jánosnak, s ha esetleg a kancellár elengedne belőle valamit, az jó lenne, ha nem, akkor is mihamarabb kifizeti Gombkötőnek. Ebben az esetben Gombkötő volt a közvetítő, aki Bécsben intézkedett Váczy valamely ügyében, ez a kötelezvény pedig egy előzetes biztosíték lehetett Gombkötő számára, aki ezek szerint meghitelezte Váczyt a taxát.¹⁶⁹ Forgách Ferenc kancellár Himmelreich titkárhoz Bratulich Simon szerémi püspöknek a zágrábi püspökség iránti kérelmével kapcsolatban 1603. szeptember 12-én írt levelében név nélkül megemlíti, hogy „*sollicitator domini fratris Simonis*” közölte vele a püspök nagyprépostság iránti kiegészítő kérését.¹⁷⁰ Bajczy Mihály 1690. március 15-én jóváhagyott folyamodványában igen szokatlan helyen, a félbehajtott

¹⁶⁴ Pl. HU-MNL-OL-P 1314-6866., amelyben Batthyány Boldizsárnak a Haditanácsnál való ügyéről írja: „*az mi az Hadakozó Tanácsnál való dolgot illeti, azt is erősen solicitálok*”.

¹⁶⁵ „*az nagyságod udvarnál való dolgaiban minden erőmmel szorgalmatos leszek, kamarásoknál [azaz a Magyar Kamaránál] is az fizetés dolgában, ha pedig len valaha levelének akármineműnek kell ki kelni az mi kancelláriánkból, én gondom leszen az mindenkoron, semmit sem kellett ott nagyságodnak fizetni*” – Bocskay levele Batthyány Boldizsárhoz, 1567. szeptember 14. (HU-MNL-OL-P 1314-6858.)

¹⁶⁶ Kéri Lőrincz alias Szabó István levele Aszalay Istvánnak, Esterházy Miklós nádor belső titkárának, 1634. december 20. (HU-MNL-OL-E 168-1.-500.): sógora, Papi Gáspár értesítette, hogy Aszalaytól tudja, hogy Lőrincz armálisa elkészült, amelyre Aszalay előleget („*elő pénzt*”) is adott, amit Lőrincz igyekszik megszolgálni Aszalaynak, és kéri, hogy váltsa is ki az oklevelet, bízhat benne, hogy megadja neki a tartozását („*kegyelmed azért semmit se kételkedjék benne, hanem bízást kíválthatja*”), csak küldjön egy megbízható embert, aki elhozza az oklevelet és átveszi a pénzt. A levelet említi CSÍZI 2018, 31. jegyzet. A levél arra is jó példa, hogy az ilyen információmorzsákat hordozó források mennyire elaprózódva, szétszórva maradtak fenn, hiszen a benne szereplő személyek egyikének sem volt közvetlen köze a Magyar Kancelláriához.

¹⁶⁷ FAZEKAS 2021, 173–174., 269., 285.

¹⁶⁸ Az oklevél fényképe: HU-MNL-OL-R 64-7.-5.

¹⁶⁹ Az irat, nyilván véletlenül, Himmelreich 1601. évi iratainak végén található: HU-MNL-OL-A 129-II.-1601 (fol. 73.). Teljes szövegét ld. a 364. jegyzetben.

¹⁷⁰ HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 (fol. 256.).

papírlap egyébként mindig teljesen üres belső oldalán, a 2^r folio alsó szélén szerepel egy kissé bizonytalan értelmezésű jegyzet: „*Salai sollicit[...]*”, amelyről óvatosan feltételezhető, hogy esetleg egy Salai vagy Szalai nevű sollicitatorra vonatkozhat.¹⁷¹ A 18. században már egyértelműen az ügyintézésben segédkező ágens szerepel olykor az armálisokon, pl. Zilizi András 1717. október 28-án¹⁷² és Latanovicz István 1719. szeptember 23-án¹⁷³ kelt címereslevelein a plicaszéli jegyzetek szerint a közbenjárók ajánlásai mellett Pató Pál ágens kérelmére kapták az oklevelet az adományosok („*ad instantiam agentis Pauli Patho*”). Pató Pál mások mellett egyébként saját magának is intézett – nemességmegújító – címereslevelet 1714. október 21-i kelettel.¹⁷⁴

A fennmaradt címerkérő folyamodványok összehasonlításával esetenként feltárhatók egyes címer- és nemességekérelmezési ügyek közötti összefüggések is. Az egyik ilyen eset 1569-ből való, amikor harsányi Kis Mihály és Nagy Péter is folyamodtak címereslevélért, és a két folyamodvány egyértelműen ugyanazzal a kézírással íródott, ha a szöveg megfogalmazása némileg különbözik is. Lehetséges, hogy a címertervet is ugyanaz a személy festette, a sisakok például meglehetősen hasonlítanak egymásra a két supplicatió. Az elbírálásra is ugyanott, ugyanaznap – Bécsben, 1569. május 14-én – került sor, s mindkettőre Liszthy János akkori kancelláriai titkár írta rá a jóváhagyó záradékot. Mivel pedig mind Kis, mind Nagy egri katona volt (címezésük is azonos: „... *supplicatio ... militis maiestatis vestrae sacratissimae Agriensis*”), a fentiekkel együtt egyértelmű, hogy a két folyamodványt ugyanazzal a személlyel írták meg, s a továbbiakban, a kancellárián is együtt kezelték a két ügyet, mindkettőn belejavították a címertervbe, s egyszerre terjesztették őket az uralkodó elé.¹⁷⁵

Hasonló eset Treher Andrásé és Osmitz Miklósé, akik mindketten pozsonyi illetőségűek voltak (Treher a folyamodvány szerint pozsonyi hites polgár, Osmitz nemességét pedig Pozsony vármegye hirdette ki az armális kihirdetési záradéka szerint), és mindkettejük folyamodványát egyértelműen ugyanaz a kéz írta, még a szöveg is – kisebb eltérésekkel – nagyon hasonló fogalmazású, tehát eredetileg összefoghattak, és együtt kezdték el az ügyintézését. Az ő esetükben nem egészen egyszerre történt az uralkodói jóváhagyás, mert Treher kérelmét 1630. január 5-én, míg Osmitzét csak 1630. január 25-én fogadták el. Treher Andrásért ráadásul maga a főkancellár, Pázmány Péter esztergomi bíboros érsek járt közben, amint az az armális plicaszéli jegyzetében szerepel (nyilván ennek az összeférhetetlenségnek a következménye, hogy a kettőspeccéttel való megerősítés ellenére Pázmány nem írta alá az oklevelet a kancellári helyen).¹⁷⁶

¹⁷¹ HU-MNL-OL-R 64-2.-374. Az 1702. évi *Staatskalender* szerint abban az évben alkalmazásban állt egy Szalai István nevű ágens a Magyar Kancellárián (FAZEKAS 2021, 285., 40. jegyzet).

¹⁷² HU-MNL-KEML-IV.1.f.-5.-16.

¹⁷³ HU-MNL-OL-R 64-1.-726.

¹⁷⁴ HU-MNL-KEML-IV.1.f.-5.-12.; a család első, 1693. július 5-i armálisa: HU-MNL-KEML-IV.1.f.-5.-11.

¹⁷⁵ Nagy Péter folyamodványa: HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b (a címereslevél: HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-a), Kis Mihály folyamodványa: HU-MNL-OL-R 64-2.-88., a címereslevél nincs meg.

¹⁷⁶ Treher András folyamodványa: HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-b, címereslevele: HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-a; Osmitz Miklós folyamodványa: HU-MNL-OL-R 64-1.-872.-b, címereslevele: HU-MNL-OL-R 64-1.-872.-a. Az ilyen összefogásra egy más jellegű – vélhetően olcsóbb – megoldás volt 1712-ben, hogy Stegner Mátyás és Eineder Ferenc Antal egyetlen közös, két címertervvel ellátott folyamodványban kérelmeztek maguknak címert

A kancelláriára ilyen vagy olyan úton beérkezett folyamodványoknak a 16–17. században alapvetően az volt az elintézési módja, hogy a kérelem tárgyát, a benyújtó személyét, az ajánlók véleményét figyelembe véve készítettek egy tömör összefoglalót, avagy előterjesztést az ügyről az uralkodó és tanácsosai számára (*propositio*), amelyhez hozzáfűzték a kancellária tisztviselőinek rövid véleményét is a célszerű elintézési módot illetően (*opinio*). Ezeket azután a hetente-kéthetente tartott kormányzati célú audiencián (*audientia publica*) a király és titkos tanácsosok elé terjesztették, ahol az uralkodó a jelenlévők véleményét meghallgatva döntött.¹⁷⁷ Úgy tűnik azonban, hogy a rangemelési és nemesítési ügyeket nem ezeken, hanem más jellegű, ún. magánaudiencián (*privata audientia*) döntötte el az uralkodó. A nyilvános audienciákra készült kancelláriai előterjesztések és vélemények 1637–1658-ig tartó, bár hiányos sorozata megtalálható a Magyar kancelláriai levéltár *Propositiones et opiniones* című állagában (HU-MNL-OL-A 33). Ebben sem az iratok (részleges) áttekintése során, sem pedig az egykorú mutatókötetben¹⁷⁸ nem találtam egyetlen nemesítési, címeradományozási vagy rangemelési ügyet sem, de még házmentesítést sem.¹⁷⁹ Érdekes módon indigenátus-adományozási ügyek viszont vannak benne,¹⁸⁰ ami azt mutatja, hogy ez az ügytípus az elintézési módját tekintve elkülönült az egyszerű címeradományozásoktól és nemesítésektől. Vannak olyan napok, amelyekről fennmaradt folyamodvány, címereslevél, valamint kancelláriai opinio is, ami azt mutatja, hogy ugyanaznap tartottak nyilvános, szélesebb körű részvétellel zajló audienciát, és szűkebb körű magánaudienciát is.¹⁸¹

Fennmaradt egy 1698-ban keletkezett retrospektív összefoglaló a különböző kancelláriáknak a megelőző időszakban való működéséről, amely egy kis fényt derít a magánaudienciára is. Ebben explicite szerepel, hogy a grófi, bárói és nemesi címek, címereslevelek ügyeiben a kancellár magánaudienciára szokott menni a királyhoz, ahol elé terjesztette a kérelmezőket és érdemeiket, aztán a jóváhagyottakat expediálták.¹⁸² Ennek alapján megállapítható tehát,

és magyar indigenátust, amelyet meg is kaptak, méghozzá külön-külön, névre szólóan kiállított oklevelekben. A folyamodvány: HU-MNL-OL-R 64-2.-428., az oklevelek szövegei a Királyi Könyvekben szerepelnek: HU-MNL-OL-A 57 - 29. köt. - p. 51-53. és 54-57.

¹⁷⁷ EMBER 1946, 118.; FAZEKAS 2021, 21–23., 288. A Mohács előtti előzményekre: SZILÁGYI 1932, 170.

¹⁷⁸ HU-MNL-OL-A 33-b.

¹⁷⁹ Egyetlen, rangemelési ügygel kapcsolatos kancelláriai véleményt (opiniót) találtam eddig, ez pedig Tiburtius Himmelreich összefoglalója Hosszútóthy István bárói cím iráni kérelméről (HU-MNL-OL-A 129-II.-1607 [fol. 3.]). Hosszútóthy meg is kapta a kért báróságot 1608. március 30-án (HU-MNL-OL-A 57 - 5. köt. - p. 885-887.).

¹⁸⁰ Pl. Friedrich von Kaunitz báró honfiúsítási ügye: HU-MNL-OL-A 33-1637-119. 1690 után a magyar indigenátust adományozó oklevelekben általában címeradomány is szerepel, de 1690 előtt a MNL gyűjteményeiben nincs e két dolgot egyszerre adományozó oklevél (bár persze külföldieknek magyar nemességet adományozó akad, pl. steinfurti Kolleisz Ernő Konrád 1654. augusztus 28-án kapott magyar címeres nemeslevelet III. Ferdinándtól – HU-MNL-OL-P 2007-1.-3.).

¹⁸¹ 1643. július 6-án kelt Tolnay György folyamodványának (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 2.) concessiók záradéka, s erre ki is adták az armálist (KEMPELEN X., 366.), amivel párhuzamosan erről a napról az A 33-ban is vannak előterjesztések és opiniók, azonban Tolnay ügye nincs köztük.

¹⁸² „Circa titulos autem, ut sunt tituli comitum, baronum et nobilium, armales item gratiae, ez a rend. Felmenyen a cancellarius Őfelségéhez privata audientára (praevia tamen etiam in his, communicatione Cancellariae) és Őfelségének a személyeket magokat és meritumokat proponálja, őfelsége ha annuál, osztán csak expediáltatik.” (HU-MNL-OL-B 2-b-1698-236.). Ezzel az összefoglalóval foglalkozik TRÓCSÁNYI 1988, 238.

hogy legalábbis a 17. század második felében az ilyen ügyeket esetenként összegyűjtve¹⁸³ a kancellár vitte a király elé, aminek eredményeként megszülettek a folyamodványokra is rávezetett jóváhagyások. Időrendbe sorolva az MNL armálisait, megfigyelhető, hogy bizonyos időintervallumokban több egymást követő napon is kelteztek címereslevelet, azaz mindennap tartottak audienciákat. Ilyen „adománydömpingek” elsősorban az országgyűlések idején fordultak elő, így például 1609. december 2.–1609. december 18. között, 1618 áprilisában, az 1625-ös soproni koronázó országgyűlés idején (október–decemberben) vagy 1630. május 7–1630. május 17. közötti időszakokban szinte minden napról találunk címereslevelet az MNL gyűjteményeiben.¹⁸⁴

Maguk a concessiók záradékai elég egyszerű szerkezetűek, tulajdonképpen annyit tartalmaznak, hogy „hozzájárult ő legszentebb császári és királyi felsége”, amit a helyszín, a dátum és a jegyzet írójának aláírása követ. Érdekes módon nagyjából időszakhoz kötött jellegzetességek figyelhetők meg a záradékok megszövegezésében. A legkorábbi concessiókban, az 1560-as években még csak a császári felséget említik,¹⁸⁵ a királyit csak 1582-ben fűzte hozzá először Draskovich György főkancellár.¹⁸⁶ Ezután hosszabb időszakokon át következetesen ugyanazokat a formulákat alkalmazzák: „*Concessit*

és FAZEKAS 2021, 21–22. Ezúton köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a fontos iratra és rendelkezésemre bocsátotta a leiratát is.

¹⁸³ A tömbösítve való jóváhagyásról, illetve az adott esetben egyszerre a király elé terjesztett nemesítési ügyek számáról képet kaphatunk az ugyanazon nap keltezett, tehát ugyanakkor jóváhagyott armálisok számba vétele alapján. Az MNL gyűjteményeiben például nyolc db eredeti, 1582. február 21-én Pozsonyban, illetve szintén nyolc db 1592. szeptember 5-én Prágában keltezett armális található (jelzeteik: HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-a, HU-MNL-OL-R 64-1.-53.-a, HU-MNL-OL-R 64-1.-54., HU-MNL-BAZML-XV.78.-50., HU-MNL-BAZML-XV.79.-2., HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-49., HU-MNL-VaML-XV.27.-39., HU-MNL-VaML-XV.27.-68. illetve HU-MNL-OL-R 64-1.-76., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 19., HU-MNL-OL-P 732-I.-1.-1.-1., HU-MNL-OL-P 1881-1.-2., HU-MNL-OL-R 64-1.-77., HU-MNL-OL-R 64-1.-78., HU-MNL-PML-IV.80.a.-4., HU-MNL-TML-XV.2.-37.). 1581. április 14-éről és 1602. március 29-ről Prágából öt-öt eredeti címereslevele van az MNL-nek (jelzeteik: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1888. - No. 60., HU-MNL-OL-P 606-2.-1., HU-MNL-OL-P 655-IV.-3., HU-MNL-VaML-XV.27.-42., HU-MNL-VaML-XV.27.-76., illetve HU-MNL-OL-R 64-1.-105., HU-MNL-OL-F 21 - S - No. 23., HU-MNL-OL-P 681-1.-b-1., HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-k, HU-MNL-ZML-IV.434.-72.). Olyan eset is volt, hogy az uralkodó (III. Ferdinánd) ugyanazon a napon Bécsben a magyar és a birodalmi kancellária által előterjesztett nemesítéseket is hagyott jóvá: egyaránt 1647. június 12-én kelt Petróczy Istvánnak a Magyar Kancellárián (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181. - No. 1.) és Christoph Abele stájerországi tanácsosnak és számvivőnek az Osztrák Udvari Kancellárián (*Österreichische Hofkanzlei*) expedált címereslevele (HU-MNL-OL-P 1-2.).

¹⁸⁴ Az országgyűlés alkalmával történt jóváhagyást olykor az armális datációjában is feltüntették, pl. „*datum [...] in civitate nostra Soproniensi, sub generali regnicolarum congregatione*” (felsőlindvai Miczky István, 1622. július 6. [HU-MNL-VaML-XV.27.-63.]), „*datum [...] in civitate [...] Soproniensi sub diaeta generali*” (izaborai Kondákory Ferenc, 1625. október 29. [HU-MNL-OL-R 64-1.-252.]), „*datum [...] in civitate [...] Posoniensi sub generali diaeta*” (Tompai Miklós, 1630. május 7. [HU-MNL-SML-XV.22.-1.-12.]), otrokócsi Adorjáni Tamás, 1630. május 8. [HU-MNL-OL-P 2025-1.-1.] és Márk Vince, 1630. május 8. [HU-MNL-OL-R 64-1.-292.-a]), „*datum [...] durante regni diaeta*” (Sas András és Mihály, 1662. május 27. [HU-MNL-BAZML-XV.78.-57.]).

¹⁸⁵ Alszászi Vitál András („*Concessit sua Caesarea maiestas*”, 1564. március 5., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 24. - No. 13.), Thury Gáspár („*Concessit sacratissima maiestas caesarea*”, 1566. június 29., HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. - sz. n. Tury) és Nagy Péter („*Concessit sacratissima maiestas caesarea*”, 1569. május 14., HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b) már emlegetett supplicatióin Bocskay György ill. Liszthy János által.

¹⁸⁶ Szerecsen János folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b). Glavanovics aliter Petricsovics Mihály folyamodványán már 1579-es dátummal szerepel ez a megfogalmazás, de az egy későbbi hamisítvány (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1606. - No. 12.).

Sacra/Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas” (1582–1646 között 28 alkalommal) és „*Concessit sua Caesarea et Regia Maiestas*” (1643–1666 között 26 alkalommal). Később, 1667–1686 között 13 alkalommal fordul elő a „*Concessit sua Maiestas Sacratissima*” vagy „*Concessit sua Sacratissima Maiestas*”, 1671–1690 között pedig 9-szer a „*Concessit sua Sacratissima Caesarea et Regia Maiestas*”, vagy „*Concessit sua Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas*” formula. A Himmelreich által a *Minutae Pragenses*ben található más tárgyú folyamodványokra írt concessiókhoz képest különbség, hogy azokban nem olvasható a „császári és királyi” jelző, míg a címerkérőkön a legtöbbször szerepel ez az ünnepélyesebb megfogalmazás. Néhány alkalommal – csak főkancellárok, Pázmány és Lóssy által írt záradékokban – találkozhatunk a tömörebb „*Concessit sua Maiestas*” változattal is. Kitekintve a korszakhatárunkon, még érdemes megemlíteni, hogy 1690 után 1695-ig, Jaklin Balázs kancellársága és Széchényi György főkancellársága idején a „*Concessit Sua Maiestas sacratissima*” formulát használták, azután az uralkodóra vonatkozó *concessit* helyett következetesen áttértek a folyamodványra vonatkozó passzív *concessa* kifejezés használatára, sőt Mattyasovszky László kancellár mind a tíz általa írt jóváhagyási záradékban az aláírásán és a dátumon kívül ezt az egyetlen szót használta 1696–1705 között.

A fennmaradt 16–17. századi címerkérő folyamodványoknak tehát talán a legfontosabb, leginformatívabb része, egyben az utolsó rájuk kerülő feljegyzés az uralkodó jóváhagyását rögzítő, a kancellária alkalmazottai által jegyzett concessiók záradék. Itt meg kell jegyezni, hogy ez nem a címer- és nemességkérelmek intézésének eljárási sajátossága, hanem mindenféle tárgyú supplicatiókon megtalálható volt.¹⁸⁷ Ilyeneket találni például a Tiburtius Himmelreich által megőrzött kancelláriai iratokat tartalmazó *Minutae Pragenses* című fondban is, például Verancsics Faustus kancelláriai titkár¹⁸⁸ birtokvásárlásának királyi megerősítése iránti folyamodványára,¹⁸⁹ vagy a Lukich Mihálynak Draskovich György kalocsai érsek által adományozott rákosi házra kért consensus iránti kérelem¹⁹⁰ versójára is ráírta Himmelreich, hogy „*Concessit sua Maiestas Pragae*” 1586. augusztus 17-én illetve 1587. február 22-én. Tizenkét évvel későbből ott van a fogalmazványok között Erdődy Péter és Tamás folyamodványa, rajta ugyanilyen jellegű concessiók záradékkal: „*Concessit sua maiestas caesarea Pragae 24 Julii 1599 H[immelreich]*”.¹⁹¹ Sárközüjlaki Újlaky Mihály a Sárközüjlakra kért újadományért külalakra is pontosan olyan folyamodványt nyújtott be, mint amilyenek a címerkérők voltak (persze címerterv nélkül), s ennek a külzetére, a *humillima supplicatio* felirat alá került Himmelreich hasonló feljegyzése.¹⁹²

Fontos megjegyezni, hogy az uralkodói döntés illetően írásbeli rögzítése – ahogy az írásbeli címerkérelemzés – sem Mohács után jelent meg a magyar kancelláriai gyakorlatban. Szilágyi Loránd és Péterfi Bence már hivatkozott tanulmányaiból tudjuk, hogy az általánosságban vett írásbeli folyamodás Hunyadi Mátyás idején terjedt el igazán. A legkorábbi királyi

¹⁸⁷ Pl. FAZEKAS 2021, 110., 23. jegyzet.

¹⁸⁸ Róla: FAZEKAS 2021, 492–495.

¹⁸⁹ HU-MNL-OL-A 129-II.-1586 (fol. 98.)

¹⁹⁰ HU-MNL-OL-A 129-II.-1587 (fol. 6.)

¹⁹¹ HU-MNL-OL-A 129-II.-1599 (fol. 42-45.)

¹⁹² HU-MNL-OL-A 129-II.-1593 (fol. 27-28.)

jóváhagyások közé tartozik Kállói (Kállay) Pál Szilágyi által közölt supplicatióján Mátyás saját kezű, még a pápai kancellária gyakorlatára visszamenő szóhasználatú felirata: *M[atthias] R[ex] fiat*.¹⁹³ A kora újkori supplicatiókon olvasható concessiók záradékokra már nagyon hasonló megfogalmazásokat láthatunk egyes Jagelló-kori darabokon, így bethlenfalvi Thurzó Péter 1503. január 26-án¹⁹⁴ vagy nagylucsei Dóczy Ferenc 1525. március 16-án¹⁹⁵ jóváhagyott kérelmein. Péterfi a tanulmánya végére fűzött függelékben tizenegy ilyen, a Mohács utániakkal lényegében megegyező típusú kancelláriai feljegyzéssel ellátott folyamodványt sorol fel.¹⁹⁶

A fentiek alapján tehát a Mohács utáni folyamodványok elintézései az 1526 előtti eljárásrenddel nagyjából kontinuus módon lettek rájuk vezetve a következő századokban. A kancelláriai feljegyzés vagy jegyzet elhelyezkedését illetően van egy kis eltérés a címerkérőkben a többi típusú supplicatióval szemben, nevezetesen, hogy ezekben a concessiót a legtöbbször a címerterv mellé vagy köré írták. A legkorábbi ilyen concessiók záradék alszászi Vitál András többször emlegetett folyamodványán található 1564. március 5-i dátummal, méghozzá az oldal tetején, mivel ezen az iraton rendhagyó módon a címerterv is oda került. A 16. század végéig következetesen, a 17. század közepéig pedig még mindig sokszor a címerterv mellé, egy kicsi bekezdésként vagy sorként írták a kancelláriai dolgozók a concessiókat, azonban a 17. század elejétől egyre gyakrabban, a század közepétől pedig szinte kizárólag kifejezetten a címerterv *körül* tüntették fel az egyébként sablonos megfogalmazású jegyzetet. Ez általában úgy festett, hogy felül, a sisakdísz két oldalán szerepelt maga a jóváhagyás ténye, a hely és a dátum, a pajzs alatt kétoldalt pedig a jegyzet írójának aláírása.¹⁹⁷ A felirat pontos elhelyezkedésének vélhetően különösebb jelentősége nincs, leginkább az adott folyamodványon éppen rendelkezésre álló szabad hely határozhatta azt meg, ám ennek ellenére megfigyelhető a fent leírt tendencia, tehát a 17. század közepére kialakult erre egy olyan gyakorlat, amely még a 18. század első felében is folytatódott. Kivételek persze mindig minden alól akadnak, így például 1639. május 22-én Lóssy Imre esztergomi érsek, főkancellár Széll Tamás supplicatióján a főszöveg alá, jobboldalra írta a záradékot a baloldalt alul lévő címer helyett,¹⁹⁸ Tóth alias Szigethy Mihály és felesége, Cherney Erzsébet folyamodványán pedig a címer alatt szerepel egy szokatlan megfogalmazású (például szövegesen ki van írva a dátum), ráadásul aláíratlan concessiók

¹⁹³ SZILÁGYI 1932, 169–170. A folyamodvány szövege: SZILÁGYI 1932, 173., eredetije: HU-MNL-OL-DL 56669. A „*fiat*” megfogalmazású jóváhagyás a későbbi időkben is előfordul olykor, pl. özvegy Kasztelánffy Péterné Gereci Judit 1603. február 20-án jóváhagyott kérelmére ezt írta Himmelreich: „*luridicum est et fiat*” (HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 [fol. 63–64.]), vagy Bratulich Simon szerémi püspök folyamodványára, tömören: „*Fiat*” (HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 [fol. 258.]).

¹⁹⁴ HU-MNL-OL-DL 21153.: *Concessum est per regiam maiestatem...* Szövege: SZILÁGYI 1932, 173–174.

¹⁹⁵ HU-MNL-OL-DL 24109.: *Concessit regia maiestas Bude feria quinta proxima post festum beati Gregorii pape 1525.* Szövege: SZILÁGYI 1932, 175–176.

¹⁹⁶ PÉTERFI 2018, 89–92.

¹⁹⁷ Az első, amelyen a címer két oldalán szerepel a Verancsics Faustus titkár által írt concessio, brezovici Bugarin Boldizsár folyamodványa (1593. március 1., HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.), ezt követően Kassó Péter supplicatiójára írta ilyen elrendezésben a jegyzetet Ferenczffy Lőrinc kancelláriai titkár 1625. november 6-án (HU-MNL-OL-P 536-1.-1625-2.).

¹⁹⁸ HU-MNL-OL-P 628-A-1.-4.

záradék 1656-ból.¹⁹⁹ Ismeretlen okból kifolyólag Istvánffy Miklós kancelláriai titkár Körtössy vagy Kürtössy (az oklevélben Kewrtessy, Kywrtessy) Gáspár címereslevelére, a plica belső oldalára jegyezte fel az egyébként csak supplicatiókról ismert záradékot: „*Concessio Sacrae Caesariae Maiestatis Posonii, 27 die octobris 1572. Nicolaus Isthuanffy etc. manu propria*”.²⁰⁰

Az esetek túlnyomó részében értelemszerűen egyetlen tisztviselő írta alá a záradékot, de két esetben kettő is: Jelchith Miklós címerkérő folyamodványát 1597. március 23-án Kutassy János esztergomi érsek, főkancellár²⁰¹ és Lippay János kancelláriai titkár²⁰² egyaránt aláírták,²⁰³ nagysarlói Kossa Albertét pedig 1599. április 1-én Pethe Márton győri püspök, kancellár²⁰⁴ és megint csak Lippay János látta el kézjegyével.²⁰⁵ Felmerül a kérdés, hogy miért kellett e két concessiót kettejüknek is aláírniuk, de közös pont a kettőben, hogy Lippay Jánostól nem ismerek címerkérő folyamodványon más aláírt jóváhagyást, valamint egyik folyamodványt sem Rudolf király, hanem mindkettőt Mátyás főherceg hagyta jóvá.²⁰⁶ Kissé hasonló az Erdélyi család folyamodványa, melynek 1586. szeptember 3-án keltezett concessióját ugyan Tiburtius Himmelreich írta rá, de azért a lap jobb alsó szélén ott van idősebb Draskovich György kancellár jellegzetes betűivel a láttamozása: „*Colocensis vidit*”.²⁰⁷ Erre az ellenőrzésre talán azért kerülhetett sor, mert Himmelreich ekkor még csak alig egy éve látta el a titkári teendőket (igaz, egyébként a kancellárián már I. Ferdinánd ideje óta működött alsóbb pozíciókban).

Ha végignézzük a korszakunkba vágó 130 címerkérő folyamodvány közül azt a száztizenegyet, amelyen szerepel concessió záradék, az aláírók/rávezetők személyét illetően a következőket állapíthatjuk meg: 68 esetben az aktuális kancellár írta a záradékot (ebből egyszer a titkárral együtt), 10 esetben főkancellár (ebből egyszer egy titkárral együtt),²⁰⁸ 30 esetben titkár (ebből az említett két esetben másodmagával), kétszer – ugyanaznap – Liszthy

¹⁹⁹ „*Viennae Austriae concessit sua sacratissima caesarea regia maiestas die vigesima tertia mensis Julii anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto*” – HU-MNL-OL-R 64-2.-290.

²⁰⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-35. Vélhetően a mára elveszett folyamodványon is rajta lehetett ez a feljegyzés, kérdés, hogy miért kellett az armálisra is átmásolni.

²⁰¹ Róla: FAZEKAS 2021, 396–398.

²⁰² Róla: FAZEKAS 2021, 404–405.

²⁰³ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181. - No. 10. Lippay olvashatatlanul cikornyás aláírásának azonosítását köszönöm Fazekas Istvánnak.

²⁰⁴ Róla: FAZEKAS 2021, 444–446.

²⁰⁵ HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2.

²⁰⁶ A főhercegi concessio kérdésére a következő fejezetben visszatérek.

²⁰⁷ HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.

²⁰⁸ Konkrétan Draskovich György (1582. február 17., HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b), Kutassy János (1597. március 23., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181. - No. 10.), Pázmány Péter (1623. március 14. [HU-MNL-OL-R 64-2.-187.], 1628. október 29. [HU-MNL-OL-R 64-2.-203.] és 1630. január 5. [HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-b]), Lóssy Imre (1639. május 22., HU-MNL-OL-P 628-A-1.-4.), Lippay György (1643. július 6. [HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 2.] és 1644. január [HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 97. - No. 8.]) és Széchényi György (1687. november 5. [HU-MNL-OL-P 541-4.-1687] és 1689. május 29. [HU-MNL-OL-R 64-2.-373.]). Ez azért érdekes, mert egyébként a főkancellárok–esztergomi érsek Oláh Miklós után már csak elvéve vettek részt a Magyar Kancellária napi ügyintézésében (FAZEKAS 2021, 59–60. és 136–137.).

János alkancellárként,²⁰⁹ és egyetlen alkalommal egy helyettes kancellár, Lóssy Imre 1628-ban.²¹⁰ Megvizsgálva az egyes tisztségekkel rendelkező tisztviselők jegyzeteinek időbeli megoszlását megfigyelhető, hogy a titkárok által írt concessiók Ferenczffy Lőrinc 1640-ben bekövetkezett halála²¹¹ után gyakorlatilag megszűnnek.²¹² 1640 után egyetlen biztos²¹³ és egy bizonytalan²¹⁴ kivétellel kizárólag az aktuális kancellárok jegyzeteit találjuk a folyamodványokon, ami valamilyen eljárásrendi változást sejtet.²¹⁵ Ez egybevág a fentebb említett 1698-as összefoglalóval, amely – kétségtelenül legfeljebb a megelőző néhány évtizedre visszatekintve – a kancellár feladataként írja le a nemességi ügyeknek a király elé való terjesztését. Abból ítélve, hogy Ferenczffy idején és korábban a folyamodványokon rendszeresen előfordulnak titkári concessiók záradékai is, a korábbi időszakban ezt a feladatot időnként a kancelláriai titkár végezte.²¹⁶

A korszakba eső címerkérő supplicatiók egy kisebb részén megfigyelhető egy vélhetően belső, a kancelláriai tisztségviselőknél szóló feljegyzés, amely általában a szöveget tartalmazó oldal alsó szélére igen apró betűvel írt, a concessióval mindig megegyező dátumból és olykor helyszínből áll. Mindössze huszonegy ilyen „adminisztrációs dátumot” találtam a 130 számomra ismert 1690 előtti folyamodványon, ami aránylag nem sok, de ahhoz elég nagy szám, hogy figyelmet szenteljek ennek. Hat esetben mindössze a hónap-nap szerepel: például „16 Martii”²¹⁷ vagy „29 Decembris”.²¹⁸ Háromszor a hónap-nap kiegészül a helyszínnel is, de évet nem írtak: „Posonii 13 Septembris”²¹⁹ vagy „Sopronii 22 Junii”.²²⁰

²⁰⁹ Nagy Péter és harsányi Kis Mihály 1569. május 14-én jóváhagyott folyamodványain (HU-MNL-OL-R 64-2.-88. és HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b).

²¹⁰ Lovas Mihály részlegesen fennmaradt folyamodványán (HU-MNL-ZML-IV.434.-21.).

²¹¹ Róla: FAZEKAS 2021, 357–359. és (bővebben, de inkább a nyomdászati tevékenységére helyezett hangsúllyal) HOLL 1980.

²¹² 1690 március–májusából fennmaradt négy címerkérő folyamodvány, amelyekre a concessiók záradékot Maholányi János kancelláriai titkár (róla: FAZEKAS 2021, 413–415.) vezette rá (Bajczy Mihály 1690. március 15. [HU-MNL-OL-R 64-2.-374.], Csom Péter 1690. április 27. [HU-MNL-ZML-IV.434.-35.], Juhász Ferenc 1690. április 31. [HU-MNL-OL-R 64-2.-375.], Kozinai Demeter 1690. május 7. [HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b]), csakhogy ekkor a már nagyon beteg, 1690. május 12-én elhunyt Korompay Péter (róla: FAZEKAS 2021, 392–393.) volt a kancellár, aki már nem tudta ellátni feladatait, így betegsége idején, valamint halála után – az új kancellár kinevezéséig – Maholányi helyettesítette őt. 1690 március–májusából van néhány címereslevél is, melyek datációjában éppen emiatt a kancellár helyett a titkár, Maholányi szerepel: „datum per manus [...] Joannis Maholany consilarii et secretarii nostri Hungarico-aulici, cancellario nostro ordinario extreme aegrotante” (HU-MNL-ZML-IV.434.-35., és ld. még a 689. jegyzetben felsoroltakat).

²¹³ Orosy György titkár (róla: FAZEKAS 2021, 436–438.) írta a concessiók záradékot Berdóczy Mátyás 1646. december 13-án jóváhagyott supplicatiójára (HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-6.).

²¹⁴ Tóth alias Szigethy Mihály és Cherney Erzsébet már említett folyamodványának aláíratlan, 1656. július 23-i keltezésű záradékát talán az akkori titkár, Ruttkey András írhatta (HU-MNL-OL-R 64-2.-290.).

²¹⁵ Bosnyák István (egy eset: 1643. április 29., HU-MNL-OL-R 64-2.-252.), Szelepcsényi György (28 eset), Szegedy Ferenc (hat eset), Pálffy Tamás (öt eset), Gubasóczy János (öt eset), Korompay Péter (öt eset), nem szólva a korábban felsorolt néhány, főkancellár által írt concessióról.

²¹⁶ FAZEKAS 2021, 66–67.

²¹⁷ Dékány Benedek 1652. március 16-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-47., korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-54.).

²¹⁸ Rötth Márton 1680. december 29-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 589-A-1.).

²¹⁹ Boroviczény Sámuel 1659. szeptember 13-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 643-1.-1659-1.).

Ezekon kívül pedig vannak olyanok, ahol évvel együtt kiírták a teljes dátumot: „24 Januarii 1669”,²²¹ és van, ahol a helyszínnel is kiegészítették: „Laxemburgi 17 Maii 1673”.²²² Csány Lőrinc 1674. július 20-án jóváhagyott supplicatiójának alsó szélén, Pálffy Tamás kancellár concessiój jegyzete alatt töredékesen olvasható egy egyedi tartalmú jegyzet: „20 Julii ad instantiam reverendissimi domini [Ferd...?]”. Itt kétségtelenül egy főpap, a keresztnév bizonytalan olvasatú töredéke alapján talán Pálffy Ferdinánd csanádi püspök kérelméről lehet szó, aki vélhetően Csány ügyét támogatta.²²³

Ezek mind kétségtelenül ugyanabból a célból kerültek a folyamodványokra, s ennek jelentősége – abból ítélve, hogy ezeknek a jegyzeteknek a felében nem is szerepel az év – csak átmeneti lehetett. Ami közös ebben a húsztizedes jegyzetben, hogy a bennük szereplő adatok minden esetben megegyeznek a felettük látható concessiók záradékainak adataival, azokhoz képest semmilyen többletet nem adnak. Ezek a jegyzetek egyetlen kivétellel²²⁴ 1651 és 1690 között keletkeztek és – amint azt feljebb említettem – ebben az időszakban a hozzájuk tartozó concessiók záradékait mindig a kancellárok írták saját kezűleg.²²⁵ Mivel ezek a feljegyzések kétségtelenül a záradékok rávezetése előtt keletkeztek – utána már nem lett volna értelme duplikálni a dátumot –, vélhetően az uralkodói audiencia során, talán a kancellárral tartó titkár vagy jegyző által sebtében készített feliratokról van szó, amelyek alapján a hivatalvezető később megírta a rendes concessiók jegyzetét.²²⁶ Az 1690-es évek végén aztán megjelennek a folyamodványokon a hasonló, de a külzetre írt, „Praes[entata] 18 Septembris 1715”²²⁷ formátumú prezentációs jegyzetek, ezeknek azonban mindig korábbi a dátumuk, mint a concessióé, és a supplicatióknak a kancelláriára való beérkezési időpontját jelölik, modern ügyviteli fogalommal élve érkeztetési feljegyzések. Az éppen 1690 után bekövetkező változásnak kétségtelenül a Magyar Kancellárián ekkor véghezvitt átszervezés és modernizálás volt az oka.

Mivel a Kancelláriának benyújtott folyamodványokon szereplő concessiók záradékai a biztos jelzései a kérelmezés sikerének, felmerül a kérdés, hogy mi volt a sorsa az ilyen záradékok nélküli supplicatióknak? A számomra ismert 16–17. századi folyamodványok közül mindössze tizenhét darabon nem szerepel concessio (köztük a legkorábbi hármon):

²²⁰ Nagy György 1681. június 22-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-2.-728.-a).

²²¹ Bajzát István 1669. január 24-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 423-1.-1669-1.).

²²² Kovács Pál 1673. május 17-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1161. - No. 33.).

²²³ HU-MNL-OL-R 64-2.-652.

²²⁴ Ez a legkorábbi, tartalmilag is kissé különböző eset: Madarász István 1627. október 26-án jóváhagyott folyamodványának alsó szélén a következő szerepel, vélhetően a concessiók záradékait is rávezető Ferenczffy Lőrinc titkár írásával: „expeditae 26 Octobris anno 1627”. Ez arra vonatkozhat, hogy a kiállított címerlevelet ezzel a dátummal expedálták (HU-MNL-OL-R 64-2.-197.).

²²⁵ Egyetlen kivétel Kozinai Demeter 1690. május 7-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b) Maholányi János concessiój jegyzetével, de ő a beteg Korompay kancellárt helyettesítette ekkor (ld. 212. jegyzet).

²²⁶ Vagy azt is megírta valamely beosztottjával: Korompay Péter és Széchényi György láthatólag csak aláírták a más által megírt concessiók jegyzeteket.

²²⁷ Miszlenczky János 1716. április 16-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-2.-437.).

	Folyamodvány	Folyamodó	Címereslevél	Dátum
1.	HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b	Kincse Mihály	HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-a	1553.03.12.
2.	HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b	Tinódi Sebestyén	HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-a	1553.08.25.
3.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 39.	Jakus Kis Lőrinc	n/a	1563 ²²⁸
4.	HU-MNL-OL-R 64-2.-407.	Horváth-Mladosevich Miklós	bekerült a nemzeti múzeumi levéltárba, nem vették állományba, 1945-ben elégett ²²⁹	1599.04.01.
5.	AT-ÖStA-HHStA Ungarische Akten, Miscellanea 418B, fol. 229.	Thurzó György	HU-MNL-OL-E 148-a - Fasc. 828. - No. 17.	1607.06.15.
6.	HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-2.	Kis Imre	HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-1.	1610.03.28.
7.	HU-MNL-OL-X 10815-2.	Ács Tamás	1911-ben Veszprém vármegye levéltárában volt ²³⁰	1637.11.29.
8.	HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-b	Kruplanics János	HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-a	1647.12.15.
9.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-119.	Kriston Mihály	n/a	[1656.03.08.] ²³¹
10.	HU-MNL-OL-P 423-1.-1659-1.	Palay alias Varga Miklós	a leleszi konvent levéltárában ²³²	1659.09.01. ²³³
11.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-146.	Sas András	HU-MNL-BAZML-XV.78.-57.	1662.05.27.
12.	HU-MNL-TML-IV.1.b.-3.-36.	Tolna vármegye	HU-MNL-TML-XV.2.-16.	1699.09.01.

²²⁸ Közvetve ismerjük a kiadott armális keltének évét csömöri Zay Ferenc közbenjáró leveléből, melyben a címer és nemesség iránti kérelem jóváhagyását említi 1563. június 20-án (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 59.).

²²⁹ Ld. 39. jegyzet.

²³⁰ KEMPELEN I., 17. Az eredeti címereslevél biztosan nincs ma a MNL VeML-ben, esetleg másolata lehet az Acta nobilitaria (HU-MNL-VeML-IV.1.e) iratai között.

²³¹ A dátumot közelebbi hivatkozás nélkül Borsod vármegye levéltárára (véltetően a Nobilitaria irataira) hivatkozva adja meg KEMPELEN VI., 278. Kicsit bővebben: OROSZ 1906, 163–164.

²³² KARAGYENA 1887, 16. és *Siebmacher – Ungarn, Supplementband*, 98. szerint.

²³³ Ugyanezen személynek van egy másik, jóváhagyott folyamodványa is, a dátumot onnan ismerjük. Palay Miklós két folyamodványáról bővebben ld. a *Commendatio/intercessio – az ajánlás vagy közbenjárás c. alfejezetben*.

	Folyamodvány	Folyamodó	Címereslevél	Dátum
13.	HU-MNL-OL-R 64-2.-405.	Zeke alias Kovács Ferenc, István, Kovács Pál, Lippay Ferenc	n/a	n/a
14.	HU-MNL-OL-R 64-2.-406.	Tóth László	n/a	n/a
15.	HU-MNL-OL-R 64-2.-408.	Gaáll Márton	n/a	n/a
16.	HU-MNL-OL-R 64-2.-409.	Dienes Gergely	n/a	n/a
17.	HU-MNL-OL-R 64-2.-410.	Szentmiklósy Benedek	n/a	n/a
18.	HU-MNL-OL-P 1391-I.-II.-21.	Jaszenák alias Krupa János	n/a	n/a

Mint a fenti táblázatból is látható, a 18 jóváhagyási záradék nélküli folyamodványból nyolcnak megvan a címereslevele, kettőről tudjuk, hogy a 20. század elején még megvolt, kettőnél pedig közvetett forrásból tudunk a concessio megtörténtéről. A maradék hat folyamodóról nem tudjuk biztosan, hogy megkapta-e, amit kért.²³⁴ Az előbbiekből következik, hogy önmagában a concessió záradék megléte nem volt elengedhetetlen feltétele annak, hogy a jóváhagyott folyamodvány alapján címereslevelet állítsanak ki, tehát attól, hogy hiányzik a záradék, a kérelmet még jóváhagyhatták. Úgy tűnik, a concessió záradék egyfajta belső, a kancelláriai ügymenetben – nem kötelezően – alkalmazott feljegyzés volt, amelyet azért használtak, hogy a szóban elhangzó királyi jóváhagyásnak, illetve ennek helyének és dátumának legyen írásos nyoma.

Talán evidencia, de meg kell jegyezni, hogy az uralkodó nevében és az ő pecsétje alatt expedált jogbiztosító oklevelekben szereplő keltezés ebben a korszakban nem az oklevél hártárára vetésének, esetleg aláírásának és megpecsételésének dátuma, hanem a király döntéséé.²³⁵ Ez jól látható, ha összevetjük a címerkérő folyamodványokra vezetett concessió záradékok és az azokra kiadott címereslevelek keltezési helyeit és dátumait, amelyek az esetek túlnyomó többségében megegyeznek. A döntés eredményeképpen expedált oklevél elkészítése, aláírása és megpecsételése olykor hónapokkal, vagy akár évekkel is később történhetett, bár erről igen ritkán vannak közvetlen adataink.²³⁶

²³⁴ Ezeket a neveket és címereket nem találtam meg sem Nagy Ivánnál, sem Kempelen Bélánál, sem a „Siebmacher” magyar vonatkozású köteteiben, sem Pálmay József genealógiai gyűjteményében (azaz a *Magyarország címeres könyve* c., nyomtatásban csak az A–C betűs családokat tartalmazó kiadvány teljes kéziratában – HU-MNL-OL-P 836).

²³⁵ SZILÁGYI 1932, 171.; NEUMANN 2010, 33.

²³⁶ Erre egyértelmű példa Oláh Miklós bárói diplomája, melynek datatiójában 1558. április 17. szerepel, ám a páratlan kalligráfiát és miniatúrákat készítő Bocskay György – a címer mögötti feszület talpán található szignója alapján – csak 1560-ban fejezte be a munkát (HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.). Ezzel az oklevéllel kapcsolatban ld. még GULYÁS 2020, 151–156. A kiállítás időtartamáról részletesebben ld. az azonos nevű alfejezetet.

Végignézve azokat az 1690 előtti címerkérő folyamodványokat, amelyekhez megvan az armális is, mindössze négy darabot találtam, amelyen a concessio dátuma nem egyezik a kiadott címereslevélével, mindet az 1650–1660-as évekből. Az első Gerchich Mihály supplicatiója, melyet Szelepcsényi György kancellár²³⁷ jegyzete szerint 1651. március 28-án²³⁸ hagyott jóvá III. Ferdinánd király, ám a kiadott címereslevélben teljesen egyértelműen a három nappal korábbi 1651. március 25-i dátum szerepel.²³⁹ Hasonlóval találkozhatunk Pap Istvánnál, akinél a folyamodványban 1655. április 26., a címereslevélben 1655. április 18.,²⁴⁰ valamint Komáromi Gergelynél, akinél a folyamodványban 1662. július 23., a címereslevélben 1662. július 17. szerepel.²⁴¹ Érdekes, hogy mindhárom esetben az armális dátuma korábbi néhány nappal. Nagyobb és ellenkező irányú különbség figyelhető meg Tóth alias Szigethy Mihálynál, akinek a címereslevelében éppen a nap megnevezésénél van egy lyuk a pergamenben („die q[...]a”), de egyébként egyértelműen 1656 júniusában, annak negyedik vagy ötödik napján kelt, azonban a folyamodványban másfél hónappal későbbi, 1656. július 23-i dátumot olvashatunk.²⁴² Végeredményben azonban annyira kevés a nem azonos dátum, hogy akár egyszerű emberi hibáról, elírásról is lehet szó.

Mint arról korábban már szó esett, a korszakban még nem volt a kancellárián szabályos, modern ügyvitel, a bejövő iratokat (köztük a folyamodványokat) nem iktatták, nem helyezték el az ügy ügyiratában, mivel nem is volt ilyen. A kérelmeket az elbírálást követően visszaküldték a feladónak az expediált irattal együtt, így azok teljesen szétszórva, és igen alacsony százalékban maradtak fenn. Az esetleges elutasított címer- és nemességkérő folyamodványok sorsáról sem tudunk semmi bizonyosat, rajtuk „elutasítási záradékkal” még nem találkoztam, s concessio nélkül is csak pár darab van. Kétségtől nem fogadtak el minden kérelmet, amire jó példa az a kis cédula Tiburtius Himmelreich titkár prágai fogalmazványai között, amelyen az 1593. július 19-i audiencián az uralkodó elé terjesztett hat ügy tömör összefoglalásai, s mellettük a döntés szerepel: három házmentesség iránti kérelmet elutasítottak („*Negata*”), egy helytartói házmentesség-adomány, egy birtokosztály, és Krapina város határjárása megerősítése iránti folyamodásokat viszont elfogadtak („*Concessus simplex consensus*” illetve „*Concessit sua maiestas*”).²⁴³

Egyetlen – vélelmezhető – esetet találtam eddig címerkérő folyamodvány elutasítására. Fentebb említettem Tóth László folyamodványát, amelyben a maga és fivérei, Gergely és István számára kér nemességet és egy a pajzsban és a sisakdíszben is szájában bárányt cipelő farkast ábrázoló címert, földesura, Balpataky Ferenc ajánlásával, azonban a supplicatió nincsen concessio.²⁴⁴ Van viszont egy 1647. június 14-i keltezésű címereslevél a Magyar

²³⁷ Róla: FAZEKAS 2021, 467–469.

²³⁸ A folyamodvány éppen a napi dátumnál sérült, a második számjegy lehetne 3-as, 5-ös és 8-as is, de a lapalji „adminisztrációs dátum”, amely mindig megegyezik a concessio dátumával, jól olvashatóan „28 Martii”.

²³⁹ A supplicatio és az armális: HU-MNL-OL-R 64-1.-1035.-(a-b).

²⁴⁰ A supplicatio és az armális: HU-MNL-OL-P 623-A-I.-17.-1.-(a-b).

²⁴¹ A supplicatio: HU-MNL-FML-IV.72.b.-23., az armális: HU-MNL-FML-IV.72.a.-11.

²⁴² A supplicatio: HU-MNL-OL-R 64-2.-290., az armális: HU-MNL-OL-R 64-1.-470.

²⁴³ HU-MNL-OL-A 129-II.-1593 (fol. 31.)

²⁴⁴ HU-MNL-OL-R 64-2.-406.

kamarai levéltár *Neo-regestrata acta* című gyűjteményében, melyben III. Ferdinánd magyar király magyar nemességet és címert adományoz bizonyos Tóth Lászlónak és fivéreinek, Gergelynek, Istvánnak és Jánosnak, valamint fiának, Jánosnak. A nevek azonossága révén akár azt is gondolhatnánk, hogy ezt az armálist az említett concessio nélküli supplicatióra adhatták ki, azonban ott van mellette egy másik folyamodvány leesett címerterves cédulája egy egész más, a pajzsban Noé galambját, a sisakon egy kardot tartó kart ábrázoló, az oklevélbelivel megegyező címerrel, rajta Szelepcsényi György kancellár 1647. június 14-én kelt concessió záradékával.²⁴⁵ Nincs teljesen kizárva, hogy egyszerűen egy gyakori vezetéknevét véletlenül azonos nevű viselőiről van szó, de nagyon is elképzelhető, hogy Tóth Lászlónak az első folyamodványát valamiért nem sikerült jóváhagyatnia, ezért még egyszer próbálkozott, már egy másik címertervvel, s ezúttal már sikerrel járt.

Nagyon érdekes, bár egyelőre pontosan meg nem magyarázható eset Palay Miklósé, akinek szintén két folyamodványa maradt fenn, egy concessio és címerfestmény nélküli a kölcsői Kende család levéltárában,²⁴⁶ és egy jóváhagyott, címeres példány Zemplén vármegye levéltárában.²⁴⁷ Lényegében mindkettő ugyanazt tartalmazza, nevezetesen, hogy Palay (az országos levéltári példányban: Palay alias Varga) Miklós a maga és általa felesége, Orosz Dorottya és fiaik, István, János és András számára meg nem nevezett szolgálatainak fejében a nemtelen állapotból való kiemelésért, a magyar nemességet és a szöveg szerint „*inferius depicta*” címet kéri. A jóváhagyás nélküli példányon a számomra ismert folyamodványok között egyedülálló módon nincs nyoma címerfestménynek, az aláírástól balra lévő szabad hely teljesen üres, az esetleges különálló címerterves cédula felragasztására szolgáló viaszpöttyök sem láthatók rajta, tehát a kért címer ábrázolása nem is készült el soha. A zempléni példányon viszont annak rendje és módja szerint szerepel az egyszarvút és a sisakdíszben Noé galambját ábrázoló címerterv, körülötte Szelepcsényi György kancellár 1659. szeptember 1-jén, Pozsonyban kelt concessiójával, alsó szélén pedig az ugyanazt a helyszínt és dátumot tartalmazó „adminisztrációs dátummal”. Ami a commendatorokat illeti, Palay Miklós földesura, Somogyi Ferenc leleszi prépost ajánlása mindkettőn szerepel,²⁴⁸ a jóváhagyott példányon pedig még Pálfalvai János választott váradi püspöké is. Összességében úgy tűnik, hogy Palay Miklós elkészíttetett egy folyamodványt, Somogyival is aláíratta, de a címerterv megfestetésére valamiért már nem került sor, és végül vélhetően nem is adta be a kancelláriára. Arra nincs utalás, hogy hogyan került a Kende-levéltárba a befejezetlen folyamodvány,²⁴⁹ ahogy arra sem, hogy miért kellett újat készíteni. A második, befejezett és jóváhagyott példány teljesen szokványos, nem tartalmaz semmit, ami erre támpontot nyújthatna, és minden jel szerint ki is adták a kért címereslevelet.²⁵⁰

²⁴⁵ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 902. - No. 2.

²⁴⁶ HU-MNL-OL-P 423-1.-1659-1. Köszönöm Pongrácz Erzsébetnek, hogy erre az iratra felhívta a figyelmemet.

²⁴⁷ HU-MNL-BAZML-IV.2001.j.-5.-682.

²⁴⁸ Látszólag különböző kézírással, de vélhetően csak arról van szó, hogy az országos levéltári példány commendatióját saját kezűleg írta, míg a zempléniét mással íratta meg, ő maga pedig csak aláírta.

²⁴⁹ Az első oldalon látható tulajdonbélyegző tanúsága szerint az egész Kende-levéltárral együtt került be a Nemzeti Múzeum levéltárába 1904-ben (a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára levéltári osztályának letéti naplója, I. kötet: HU-MNL-OL-R 224-266., 131. sz.).

²⁵⁰ KARAGYENA 1887, 16. szerint az eredeti armális a leleszi konvent országos levéltárában volt.

Több folyamodványon megfigyelhető, hogy a kérelem valamely részét esetleg nem hagyták jóvá. Ilyen felülbírálatok érhatték magát a kérelem tárgyát, esetleg a címert (erről már részletesen szoltam korábban), vagy pedig a kedvezményezettek körét. Az első kategóriába esik harsányi Kis Mihály supplicatiója, amelyben a címeren és nemességen kívül a Borsod vármegyei Harsányban lévő házára adómentességet is kért magának, Márk és Pál nevű fivéreinek és utódaiknak, ám Liszthy János concessiók jegyzete szerint csak a személye nemességét hagyták jóvá (kérdéses, hogy ez csak Mihály nemességét jelenti fivéréivel szemben, vagy pedig mindhármuk nemesítése mellett a házmentesség iránti kérelem elutasítását).²⁵¹ A harmadik kategória, amikor a reménybeli mellékadományosokat utasították vissza részben vagy teljesen. Treher András pozsonyi polgár már említett, 1630. január 5-én concedált supplicatiójában saját magán kívül eredetileg Jonas Redel a Redental nevű (unoka)fivérének is kérte a nemességet, de őt kihúzták a folyamodványon, és helyette beírták Treher feleségét, Katalint és apai unokatestvéreit, Jánost, Györgyöt, Farkast, Mátyást és Andrást, akik végül a kiadott oklevélben is szerepelnek.²⁵² Dióssy Mihály kérelmén 1634-ben unokatestvéreit, Dióssy Mátét és Mihályt húzták ki (apját, fiát, két fivérét és egy nővérét elfogadták).²⁵³ Hasonlóan járt Tóth Péter, akinek a feleségét és két fiát jóváhagyták, fivéreit, Tóth Lukácsot és Benedeket azonban kihúzták.²⁵⁴ Tavasz Gergely esetében is (anyai) unokatestvérét, Vadas Pétert,²⁵⁵ Király Istvánnak pedig szintén anyai unokatestvérét, Kovách(?) Istvánt utasították el.²⁵⁶ Úgy látszik, adott esetben csak a közvetlen családot fogadták el, például brezovici Bugarin Boldizsár is hiába kérte 1593-ban, hogy nemességét mostohagyermekai, János, György, Dániel és Erzsébet is megkaphassák.²⁵⁷

Ez utóbbi eset fordítottja is előfordul, amikor a folyamodvány szövegében vélhetően már a kancellárián tett módosításokkal nem elvettek, hanem – vélhetően utólagos egyeztetések eredményeképpen – hozzáadtak mellékadományosokat: Benedek Jónás 1628. október 29-én jóváhagyott supplicatiójában eredetileg csak egy szintén Jónás nevű fiacskája („*filioloque*”) szerepelt, de a bal margón egy másik kéz ezt kiegészítette a másik fiúval, Sámuellel és egy Újfalusy Jónás nevű apai unokatestvérrel.²⁵⁸

A fentiekben ismertetett ügymenet olykor némi noszogatásra szorult, különben előfordulhatott, hogy egy-egy folyamodvány hónapokig is elintézetlenül hevert valamelyik tisztségviselőnél. A Magyar kancelláriai levéltár *Litterae privatorum* című gyűjteményében több olyan levelet is találni, amelyekben az uralkodónak szóló supplicatióval és az arra

²⁵¹ „*Concessa est sola personae nobilitatio*” (HU-MNL-OL-R 64-2.-88.).

²⁵² Treher András folyamodványa és címereslevele: HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-(a-b).

²⁵³ A folyamodvány jóváhagyva 1634. december 19-én (HU-MNL-OL-R 64-2.-230.).

²⁵⁴ A folyamodvány jóváhagyva 1637. november 7-én (HU-MNL-OL-R 64-2.-242.).

²⁵⁵ A folyamodvány jóváhagyva 1662. szeptember 5-én (HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1767 - Fasc. 10. - No. 4., ma lappang, fénymásolat van róla, képe: *Armálisok* 2004, 29.)

²⁵⁶ A folyamodvány jóváhagyva 1669. február 13-án (HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1748 - Fasc. 5. - Prot. 1. - 22., ma lappang, fénymásolat van róla, a címerterv képe: *Armálisok* 2004, 30.).

²⁵⁷ A folyamodvány jóváhagyva 1593. március 1-én (HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.).

²⁵⁸ HU-MNL-OL-R 64-2.-203.

vonatkozó ajánlásokkal párhuzamosan az ügyfelek a kancellária egyes alkalmazottainál is kopogtattak az ügy előmozdítása érdekében.²⁵⁹ Olykor csak egyszerű emlékeztetőt küldtek: „*ne legyek szintén ő nagyságánál elfelejtve*”.²⁶⁰ Vörös Bálint Ferenczffy Lőrinczhez írt levelében armálista megújítása iránti közbenjárását és szíves intézkedését kéri tőle,²⁶¹ de lényegében ugyanerről szól Vass Mihály szintén Ferenczffyhez írt levele is.²⁶² Ezek a levelek nem tesznek említést supplicatióról, mintha annak beküldése nélküli ügyintézésről lenne szó, de ez egyáltalán nem biztos, lehet, hogy valamely más úton juttatták azt el a kancelláriára, e levelek pedig csak az ügy útjának egyengetésére szolgáltak. Hasonlóképpen ír a Maholányi János titkárnak 1693. május 6-án küldött levelében a murányi vár káplánja, Maurovith Mihály, aki a várkapitány kérését tolmácsolja, miszerint különböző hóstetteket véghezvitt katonája, Cseh Gergely részére adjanak ki armálist, melynek taxáját ő fogja fizetni, s ezügyben a titkár „*dignabitur proinde [...] instantiam illius in locis debitis promovere*”. Ami érdekes, hogy Maurovith csatol a leveléhez egy cetlit is, amelyen az oklevélbe írandó családtagok nevei szerepelnek, aminek a létjogosultsága nehezen érthető annak fényében, hogy ezeknek az elméletileg szintén beküldött folyamodványban már benne kellett volna lenniük.²⁶³ Adott esetben azonban az egyszerű, írásos emlékeztetők, sürgetések, közbenjárások már nem is bizonyultak elegendőnek, így teljesen bevett jelenség volt, hogy a kancellária alkalmazottainak különböző pénzösszegeket vagy természetbeni ajándékokat (bort, lovat, sajtot stb.) küldtek a folyamodók vagy támogatóik.²⁶⁴

Több levélben olvasható, hogy az ügyfél vagy pártfogója az oklevél készülségi fokáról érdeklődik, illetve az expeditiót sürgeti. Rakoviczky György kamarai titkár például 1628-ban írta Sennyey István kancellárnak,²⁶⁵ hogy úgy tudja, hogy Stesser Márton címereslevelét már kiállították, de még hátravan a királyi aláírás elintézése, ezért ezt sürgeti, s kéri, hogy ha elkészül, az armálist adják oda a Prágában tartózkodó Eölvéd Albert tapolcai apátnak, ezután pedig kifizeti a teljes megállapítandó taxát.²⁶⁶ Batthyány Kristóf „*akarván mi is Lyubánovics Miklós jámbor szolgánkat úri jó akaratunktól indíttatván dolgaiban promoveálnunk*” címereslevelet intézett az említett szolgának, s ennek ügyében érdeklődött Dvornikovich Miklós regisztrátornál,²⁶⁷ kérve, hogy ha kész az armális, adják azt ki a levelet hozó Lyubánovicsnak, ha pedig még nincs készen, igyekezzenek vele, a taxát meg „*első alkalmatossággal*” megküldi.²⁶⁸ Vélhetően ilyesféle érdeklődő–sürgető levélre válaszolhatott Bocskay György titkár Batthyány Boldizsárnak 1569. április 27-én, miszerint Batthyány

²⁵⁹ Az ügyek ilyenén nyomon követéséhez, előremozdításához ld. a Fazekas István által kidolgozott három esettanulmányt és azok összegzését: FAZEKAS 2021, 156–174.

²⁶⁰ Rakoviczky György levele Fejérpataky Rafael regisztrátorhoz, 1656. február 3. (HU-MNL-OL-A 32-811. [1656.02.03.]).

²⁶¹ HU-MNL-OL-A 32-257. (1635.08.16.).

²⁶² HU-MNL-OL-A 32-268. (1636.03.03.), szövege: KÓTA 1991, 80.

²⁶³ HU-MNL-OL-A 32-168. (1693.05.06.).

²⁶⁴ A tisztségviselőknek szokásosan küldött ajándékokról: FAZEKAS 2021, 261–262.

²⁶⁵ Róla: FAZEKAS 2021, 455–457.

²⁶⁶ HU-MNL-OL-A 32-132. (1628.02.08.).

²⁶⁷ Róla: FAZEKAS 2021, 349–351.

²⁶⁸ HU-MNL-OL-A 32-1042. (1668.06.16.).

szolgája, Sallér Farkas „címer levelét most akarom meg íratnom, mert ő felsége szintén úgy, amint kívánta, kegyelmesen meg engedte”.²⁶⁹ Hasonlóképpen válaszol Tiburtius Himmelreich 1602. július 4-én briberi Melith Pálnak, hogy beregi főispáni kinevezését intézi, az elkészült oklevél már nála van, pedig az ifjú Mágochy Pál is hevesen küzdött a főispánságért, de Himmelreich ellene dolgozott, és elintézte Melithnek a kinevezést, a Titkos Tanács őrá osztotta az ügyet, a királyi aláírást nagy nehezen megszerezte, de a pecsét a helytartónál van,²⁷⁰ ezért még mindig várni kell az expedícióra.²⁷¹

b) A főhercegi concessiók

A címeradományozás joga Magyarországon (és az európai országokban általánosságban) alapvetően mindig uralkodói privilégium volt, amint erre már a legkorábbi ismert magyar címereslevelek szövege is kitér.²⁷² Külföldön ismertek esetek, amikor az uralkodó delegálta ezt a jogot. Az Egyesült Királyságban az Anglia, Wales, Észak-Írország és a Brit Nemzetközösség túlnyomó része (közte Ausztrália és Új-Zéland), valamint a Térdszalagrend mindenfajta ceremóniális és címerekkel, arisztokráciával, genealógiával kapcsolatos ügyében illetékes királyi hivatal, a testületként 1484 óta a mai napig folyamatosan működő College of Arms címerkirályai,²⁷³ Skóciában a Lord Lyon címerkirály adományozza a címereket jelenleg is.²⁷⁴ A Német-Római Birodalomban a császár által külön adománylevél útján kinevezett birodalmi vagy császári palotagrófoknak (*kaiserlicher Hofpfalzgraf*) volt ilyen kiváltságuk egészen 1806-ig, a birodalom megszűntéig. Ez hangsúlyozottan nem azonos a választófejedelem rajnai palotagróffal (*Pfalzgraf bei Rhein*), nem is főnemesi cím, hanem egy különleges, általában nem örökletes jogállás volt a birodalomban, amely révén az ezzel rendelkezőknek jogukban állt például közjegyzőt, tanárt kinevezni, poeta laureatusi és magisteri címeket adományozni, okiratokról saját pecsétjük alatt hitelesített másolatokat kiállítani, törvénytelen gyermekeket törvényesíteni, valamint arra érdemes személyeknek

²⁶⁹ HU-MNL-OL-P 1314-6860.

²⁷⁰ Pethe Márton ebben az évben lett kancellárból helytartó, s a titkospecsétet még magánál tartotta, mert utódját a kancellária élén csak 1603 januárjában nevezték ki – FAZEKAS 2021, 308. és 444–446.

²⁷¹ HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-4062.

²⁷² A legkorábbi ismert magyarországi címereslevél, I. Károly király Imre fia Miklósnak sisakdísz vagy sisakcímert adományozó, 1326. április 7-én kelt oklevele szerint „*regalis excellentiae interest suorum fidelium meritoria obsequia internae considerationis oculis contueri et unicuique reddere praemia meritorum*” (HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006., fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 262464.). A Kolos fia Kolosnak szintén sisakdísz vagy sisakcímert adó, 1332. február 14-én datált adománylevelében ez már pontosabban, és a címerre való egyértelmű utalással áll: „*in regalibus servitiis, videlicet in exercitibus, torneamentis et aliis quibuslibet armabilibus processibus et expeditionibus regni, personas fidelium proprii insigni titulo a diversis consueverunt distinguere, et hoc non ab alio aliquo valet obtineri, nisi a regia maiestate*” (HU-MNL-OL-DL 50508.) – AVAR 2014, 183–184.

²⁷³ AVAR 2017, 190.

²⁷⁴ A MNL OL gyűjteményében kuriózumként megtalálható Sir James Monteith Grant Lord Lyon címerkirály 1980. október 30-án kelt eredeti címeradományozó oklevele a magyar Buzády Tibor részére (HU-MNL-OL-R 126-1.-83.).

polgári címet adományozni azzal a kitételrel, hogy nemesi címet, császári sást, nyílt sisakot és királyi sisakkoronát nem adományozhattak.²⁷⁵ Az is előfordult, hogy birodalmi palotagrófi címmel nem rendelkező főnemese is szereztek címeradományozási jogot, szintén császári kiváltságlevél útján.²⁷⁶ A birodalmihoz hasonló, de a pápai államhoz kötődő volt a lateráni palotagrófok (*comes palatinus Lateranensis*) intézménye.²⁷⁷ Olykor testületek is kaphattak ilyen jogot, így I. Lipót császár, cseh király 1680. november 4-én kelt privilégiuma alapján a prágai egyetem egy előre meghatározott címet és nemességet (*nobilitas de lauro*) adományozhatott az ott doktoráltaknak.²⁷⁸

Magyarországon ismerünk néhány esetet, amikor kormányzóként vagy régensként működő, a király kiskorúsága idején az ő jogkörében, őt helyettesítve eljáró személyek adományoztak címeresleveleket. A szakirodalomban közismert Hunyadi János kormányzó V. László kiskorúsága idején, 1447–1449 között kiadott három címereslevele.²⁷⁹ Szintén V. László

²⁷⁵ Az 1735-ben birodalmi palotagróffá kinevezett Wilhelm Friedrich Wolfgang von Kaas esetét ld.: AVAR 2020b, 21. A MNL gyűjteményeiben tizenegy eredeti, birodalmi palotagrófok által kiadott címereslevél található: Petrus Apianus császári matematikus armálisa Hans Oppenrieder részére, 1551. április 17. (HU-MNL-VaML-XV.27.-58., nyomtatott oklevél festett címerrel, Apianus eredeti aláírásával és pecsétjével); Octavian Rovereti von Freiberg zu Trient armálisa Georg Cristll von Lauingen részére, 1607. július 1. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 20.); Zacharias Geizkofler von und zu Gailenbach armálisa Balthasar Gockel, az ulmi ispotály plébánosa részére, 1614. február 22. (HU-MNL-OL-R 126-1.-8.); Johann Emerich zu Nickerisch und Neundorf armálisa a Büttner fivérek részére, 1621. január 19. (HU-MNL-OL-R 126-1.-65.); Johann Rudolf Pucher von Meckenhausen armálisa Sebastian Schäffler von Schmida bécsi zenész részére, 1624. február 8. (HU-MNL-OL-R 126-1.-12.); Florian Drost von Drostowitz armálisa Tobias Feyrer von Prun részére, 1625. október 27. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-11.); Christian von Liebenthal armálisa Johann Proy triebeswinkeli plébános részére, 1627. március 25. (HU-MNL-OL-R 126-1.-16.); Walter Grandi, Sommersitt bárója armálisa a Kaschnitz fivérek részére, 1628. szeptember 28. (HU-MNL-OL-R 126-1.-17.-a); Florian Drost von Drostowitz armálisa Georg Dietz közjegyző, kremsi városi bírósági részére, 1629. május 24. (HU-MNL-VaML-XV.27.-54.); Adam Franz Hundt von Lauterbach armálisa Caspar Schmidt részére, 1663. december 14. (HU-MNL-SML-XV.22.-1.-19.); Abraham Dallmayr armálisa Mathes Finck waldecki bajor hercegi erdőmester részére, 1699. április 20. (HU-MNL-OL-R 126-1.-34.).

²⁷⁶ Erre három példa található az MNL gyűjteményeiben: Ferdinand Chastellet, Nomi grófja, osztrák főhercegi főudvarmester címereslevelei Christoph és Marx Härdter wilkai esküdt polgárok (1641. szeptember 1., HU-MNL-OL-R 126-1.-19.) ill. Kaspar Grändl, Klaudia özvegy főhercegnő udvari lovásza (1642. február 20., HU-MNL-OL-R 126-1.-20.) részére, valamint Rudolf, Teufenbach zu Mayrhofen bárója armálisa Jeremias Österreicher von Strela részére, 1645. augusztus 28. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-15.). Az Österreicher-armális bevezetője a birodalmi palotagrófi címereslevelekhez hasonlóan leírja, hogy Rudolf von Teufenbach a néhai II. Ferdinánd császár 1624. augusztus 19-én kelt, aranybullával megerősített oklevelében kapta a címeradományozás jogát.

²⁷⁷ Az MNL említett adatbázisában négy ilyen jogállású személyek által adományozott címereslevél található: a mindkétféle palotagrófi címmel rendelkező Petrus Apianus és Walter Grandi által kiadott, a 275. jegyzetben említett két darabon túl Johann Baptista Lindenberger von Birkenbruck armálisa Thomas Misslnitschi, Schwäbisch Gmünd város polgármestere részére (1624. szeptember 27., HU-MNL-OL-R 126-1.-14.) és Johann Baptista, Willenbroch birodalmi grófja armálisa Wenzel Xaver Pinder liechtensteini hercegi százados részére (1677. augusztus 3., HU-MNL-OL-R 126-1.-27.).

²⁷⁸ Az eredeti oklevél digitális képei és részletes leírása: FIALA–KREJČÍK–BRŇOVJÁK–HRDLIČKA 2011, CD-ROM, No. 138. Az egyetem által Kaspar Dubannak 1763. szeptember 20-án adományozott armális, benne az 1680. évi kiváltságlevél átírásával és az említett címerrel: HU-MNL-OL-R 126-1.-29.

²⁷⁹ Pogány Miklós, 1447. október 13. (HU-MNL-OL-DL 62838., közlése: HCL 2018, No. I.); Berekszó Péter, 1448. február 15. (RO-ANR Cluj - Colectia Documente cu peceti atârinate - Documente cu blazon - Nr. 2., közlése: HCL 2018, No. II., online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-2>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.); Félegyházi Adorján, 1449. április 7. (HU-MNL-OL-DL 50297. [másolat], közlése: HCL 2018, No. III.). A negyedik, Hunyadi János által kiadott címeres oklevél valójában nem

kiskorúsága indokolta azt, hogy édesanyja, Zsigmond király lánya, Albert király özvegye, Luxemburgi Erzsébet anyakirályné saját jogán, bár az adományozó formulákban részben fia hatalmára és kegyére is hivatkozva 1440. július 2-án címert adományozhatott a néhai Borsai János fia Mihálynak és rokonainak.²⁸⁰ A Mohács utáni időszakból egyedül a Szapolyai I. János halálával megözvegyült Izabella királynétól, II. János választott magyar király anyjától ismerünk három ilyen címereslevelet, amelyeket az 1545–1548 közötti időszakban adott ki.²⁸¹

Egyetlen esetet ismerek, amikor egy magyar király kifejezetten delegálta ezt a felségjogát, beleértve magát a döntést is. Ez az uralkodó I. Mátyás volt, aki külpolitikai céljainak elérése végett 1487-ben Nikolaus von Köckeritzet teljeskörű követi felhatalmazással a Svájci Államszövetséghez küldte, hogy lehetőség szerint megakadályozza a svájciaknak III. Frigyes seregeihez való csatlakozását. Ennek egyik eszköze volt, hogy Köckeritz a saját neve és pecsétje alatt ugyan, de a Mátyástól kapott felhatalmazásra való hivatkozással 1487. június 27-én német nyelvű, birodalmi formájú címereslevelet adományozott az egyik legbefolyásosabb luzerni patrícuscsaládnak, a Feereknek. Az oklevélben nincs olyan ígérvény jellegű záradék, amely a későbbiekben királyi adománylevél kiadását helyezné kilátásba, de 1488. augusztus 12-én mégis elkészült a szabályos, Mátyás király neve és osztrák hercegi titkospecsétje alatt kiadott, megszokott szerkezetű címereslevél ugyanazon személyek részére.²⁸²

Magyarországon tehát címert alapvetően mindig is az uralkodó, illetve néhány esetben a kiskorúsága miatt őt helyettesítő személy adományozott. Ennek ismeretében kutatásaim során meglepetéssel tapasztaltam, hogy bizonyos adatok arra mutatnak, hogy Rudolf király uralkodása idején néhány esetben nem a koronás uralkodó hozta meg a nemesség- és címeradományozás iránti döntéseket. Őt alkalommal a folyamodvány concessiójegyzetében szerepel ez az adat, első ízben Csoknay Benedek címerkérő supplicatiójában, amelyben a következő záradék szerepel Istvánffy Miklós tollából: „*Concessit serenissimus archidux Posonii 26 Februarii 1580*”.²⁸³ Ugyan nincs megnevezve a szóban forgó főherceg, de tudjuk, hogy 1580 február–áprilisában Pozsonyban országgyűlést tartottak, amelynek levezetésére Rudolf király maga helyett öccsét, Habsburg Ernő főherceget jelölte ki,²⁸⁴ így kétségtelenül ő volt a jegyzetben néven nem nevezett döntéshozó személy. További négy

címeradomány, hanem egy transsumptionalis, azaz a Zsigmond király által 1417. augusztus 15-én három egyházi személynek, valamint a Békási és Tordasi családok egyes tagjainak adományozott címereslevél kormányzói, címerminiaturával ellátott, 1449. április 13-án kelt átírása (az oklevél ma lappang, szövegének közlése: *HCL* 2018, No. IV.).

²⁸⁰ Az oklevél eredetije nem ismert, egyszerű másolata Sopron város levéltárában maradt fenn (HU-MNL-GYMSMSL-XV.76.-DL 1065. [fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 202700.]). Közlése: *HÁZI* 1924, 201–202.

²⁸¹ Ezek a következők: máramarosi Szigethy Pál erdélyi törvényszéki hites jegyző (1545. szeptember 19., HU-MNL-OL-P 655-II.-25.), somosi Székely Lukács (1547. május 14., HU-MNL-OL-R 64-1.-7.) és zutori Szabó Lukács (1548. március 8., HU-MNL-OL-F 21 - S - No. 10.). Izabella címeresleveleivel, oklevéladásával kapcsolatban ld. PÉCSI 1938, OBORNI 2011 és KOVÁCS 2012.

²⁸² Az említett két, ma Luzernben őrzött armális jelzete időrendben: CH-StALU-URK 503/8983. és 8984., közlésük és a kontextusba helyező kísérőtanulmányaik: *HCL* 2018, No. XXXVII. és XL.

²⁸³ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 17.

²⁸⁴ *MOE* VI., 189.

folyamodványon 1593–1606 között szó szerint ugyanaz a jegyzet szerepel: „*Concessit serenissimus archidux Matthias*”.²⁸⁵ A négy közül három Pozsonyban, országgyűlések idején kelt, tehát ugyanabba a kategóriába esik, mint Ernő főherceg imént említett concessiója, mivel ezen országgyűléseken Mátyás főherceg elnökölt.²⁸⁶ A negyedik, 1606 júliusában Bécsben kelt concessio idején éppen nem volt országgyűlés, viszont nem egészen három héttel vagyunk a Bocskay István erdélyi fejedelem képviselői és a Rudolf király képviseletében eljáró Mátyás főherceg által megkötött ún. bécsi béke aláírása után (1606. június 23.), ami azt feltételezi, hogy a Bocskayval való tárgyalásokra kapott felhatalmazás révén lehetett a főhercegnek joga és lehetősége Ludvaich alias Horváth Mihály nemesség és címer iránti kérelmének jóváhagyására. Azt, hogy a főhercegek illetően rendkívüli felhatalmazásai²⁸⁷ elsősorban a királynak az országgyűlésen általuk ellátott képviseletéhez kötődtek, megerősíti az a további három, 1601-ben és 1602-ben történt eset, amikor expediált armálisok plicaszéli jegyzeteiben explicite szerepel, hogy „*est concessio diaetalis serenissimi archiducis Matthiae*”.²⁸⁸

A fentebb hivatkozott négy, Mátyás főherceg által jóváhagyott folyamodvány esetében a jegyzetek az országgyűlés helyszínén, Pozsonyban vannak keltezve, míg az ezek alapján kiadott címereslevelek Prágában, ahol Rudolf király tartózkodott.²⁸⁹ Ez azért figyelemre méltó, mert egyébiránt az armálisok keltezési helye mindig megegyezik a supplicatiókon szereplő concessio helyével. Előfordulhatott, hogy Mátyás főherceg és Rudolf király egymástól függetlenül akár ugyanaznap is hagyhattak jóvá címerkérő folyamodványokat (igaz, különböző helyeken), mert az MNL gyűjteményeiben vannak a főhercegi jóváhagyással ellátott supplicatiókkal és azok alapján kiadott címereslevelekkel azonos napon kelt más címereslevelek is, amelyekben viszont nem utal arra, hogy ne a szokásos királyi concessio alapján expediálták volna őket.²⁹⁰

²⁸⁵ Brezovicai Bugarin Boldizsár 1593. március 1-én (HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2., armális: HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-1.), Jelchith Miklós 1597. március 23-án (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181. - No. 10., armális: ugyanott), nagysarlói Kossa Albert 1599. április 1-én (HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2., armális: HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-1.) és Ludvaich alias Horváth Mihály 1606. július 11-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-123.-b, armális: HU-MNL-OL-R 64-1.-123.-a) jóváhagyott folyamodványain.

²⁸⁶ Az 1593-as országgyűlésre: *MOE* VIII., 6., az 1597-es országgyűlésre: *MOE* VIII., 321., az 1599-es országgyűlésre: *MOE* IX., 193.

²⁸⁷ Erre vonatkozik például Rudolf király 1601. január 8-án kelt levele Mátyás főherceghez, melyben rábízta a rövidesen kezdődő országgyűlés elnökségét és teljes felhatalmazást ad neki: „*plenam et omnimodam facultatem et potestatem [...] definiendi et concludendi*” (*MOE* IX., 490.).

²⁸⁸ Ebből kettő, Draxler Mihályé (HU-MNL-GYMSMNL-IV.1025.b.-9.) és Smugger Lajosé (HU-MNL-OL-R 64-1.-103.) ugyanaznap, 1601. április 2-án kelt, a harmadik, Thaly Jánosé pedig 1602. március 29-én (HU-MNL-OL-P 681-1.-b-1.).

²⁸⁹ A címereslevelek plicaszéli jegyzeteiből ismert esetekben nem áll rendelkezésünkre a folyamodvány, de mivel azok is pozsonyi országgyűléseken lettek jóváhagyva, vélhetően ugyanaz a helyzet azokkal is, ahogy az Ernő főherceg által concedált folyamodvánnyal is, amelynél viszont az armális nincs meg.

²⁹⁰ Pl. brezovicai Bugarin Boldizsárnak a Mátyás főherceg által 1593. március 1-én jóváhagyott címeradományával (HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-1.) egy napon kelt Pajor András armálisa is, amelynél semmi sem utal arra, hogy ne Rudolf hozta volna meg a döntést (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1884. - No. 33.). A többi hasonló esetet ld. az MNL címereslevél-adatbázisában, a fentebb felsorolt főhercegi concessiók dátumai szerint keresve.

1598. január 14-ről fennmaradt egy levél Himmelreich által írt fogalmazványa a *Minutae Pragenses*ben, melyet Rudolf király küldött Kutassy János esztergomi érseknek, egyszersmind főkancellárnak és helytartónak. Ebben azt írja, hogy megnőtt az azidőtájt kiadott nemeslevelek száma, ráadásul gondok voltak a taxa befizetése körül, ezért a kiadott oklevelek számát csökkenteni parancsolja, a címereslevelek és mindenfajta más kiváltságok felől való döntést magának tartja fenn,²⁹¹ illetve utasítja Kutassyt, hogy a jövőben a magyar országgyűléseken ne hagyjon jóvá és ne expediáltasson címereslevél iránti folyamodványokat, hanem különösen a katonai érdemekre való hivatkozással beadottakat küldje át a királynak.²⁹² Ugyanilyen tárgyú levelet küldött Rudolf ugyanekkor a soron következő pozsonyi országgyűlés elnökének kijelölt²⁹³ Miksa főhercegnek is, melyben őt is eltiltotta a nemesség iránti kérelmek jóváhagyásától.²⁹⁴ A két levélből kiviláglik, hogy noha Kutassytól és Miksa főhercegtől egyelőre nem ismerek egyetlen concessiót sem, ugyanarról a jelenségről lehetett szó, mint amelyet fentebb ismertettem Ernő és Mátyás főhercegek esetében. Úgy tűnik, ez nem nyerte el Rudolf király tetszését, s megpróbálta elejét venni a más által adott concessióknak. Lehet, hogy az 1598-as országgyűlés esetében ez sikerült neki, de mint fentebb láthattuk, 1599-ben, 1601-ben, 1602-ben és 1606-ban Mátyás főherceg továbbra is hagyott jóvá nemesítéseket.

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy Rudolf király idején Ernő, Miksa és Mátyás főhercegeknek, – sőt, az előbb említett 1598-as levél és egy-két szórványos adat²⁹⁵ alapján úgy tűnik, még a főkancellárnak is – alkalmanként joguk volt többek között nemesítések jóváhagyására,²⁹⁶ amikor a királyt helyettesítették vagy képviselték, elsősorban országgyűlések alkalmával.²⁹⁷ Ezekben a szokatlan esetekben tehát az történt, hogy magát a

²⁹¹ „*Nobisque ipsis tam nobilitatis et armorum, quam vero quorumcunque aliorum privilegiorum annuentiam et concessionem, tanquam immediate regiae nostrae dignitati congruam, reservamus*” – HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 2.). Az egész levélszöveg: KÓTA 1991, 132–133.

²⁹² „*Mandamus, ut deinceps sub diaetis Hungaricis nullas isthic armorum nobilitarium vel privilegiorum supplicationes proponere vel expedire*” – HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 2.).

²⁹³ MOE IX., 4.

²⁹⁴ „*Nobilitatis ac privilegiorum et consensuum* (sic!) *concessionem nobis ipsis immediate reservatam volumus*” – HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 3.).

²⁹⁵ A főkancellár concessiók jogának létezését támasztja alá a Lippay György F jelű főkancellári protocollumában található négy oldalas jegyzék is, amely címe szerint az esztergomi érsek által a pozsonyi országgyűlésen jóváhagyott és aláírt címeresleveleket tartalmazza: „*Anno 1646 sub diaeta Posoniensi concessarum ac subscriptarum per illustrissimum principem dominum archiepiscopum Strigoniensem literarum armalium series*” – HU-PL-AS-AP - No. 6. (Prot. F) - fol. 222^r-223^v (teljes szövegét ld. a Függelékben).

²⁹⁶ De nem csak nemesítéseket engedélyezhetett a főherceg, hanem például Olaszliszka város pallosjogát is 1601-ben: KOVÁCS 1896, 89., a közölt oklevél plicaszéli jegyzetében, ugyanolyan megfogalmazásban, mint a 288. jegyzetben hivatkozott címeresleveleken.

²⁹⁷ A Magyar kancelláriai levéltár *Hungarica et Transylvanica* c. vegyes gyűjteményében fennmaradt néhány lista az 1604. évi pozsonyi országgyűlésen Mátyás főherceg elé terjesztett kérelmekről, supplicációkról („*Supplicationes porrectae suae serenitati in diaeta Posoniensi, anno 1604*”, HU-MNL-OL-A 97-1.-[617-624.]), valamint hozzá intézett eredeti folyamodványok is (pl. Modor mezőváros supplicációi: HU-MNL-OL-A 97-1.-[510-517.]). Ezek elsősorban kinevezésekkel, birtokügyekkel, javadalmakkal kapcsolatos kérelmek, panaszok, amelyeket a Magyar Tanácshoz, az Udvari Kamarához, a Haditanácshoz, kisebb részben a Magyar Kancelláriához továbbítottak véleményezésre („*pro voto et opinione*”) vagy elintézésre. Sok esetben a kérés összefoglalása és a továbbításra vonatkozó jegyzet mellé írták az adott hivatal választát is. Nemesítési ügy

nemesség- és címeradományozásról való döntést a király helyett a főherceg hozta meg, azonban ez alapján továbbra is ugyanúgy az uralkodó adományozta azt a kérelmezőnek saját aláírása és pecsétje alatt, mint minden más esetben, tehát magát a felségjogot mégiscsak Rudolf gyakorolta, ebben nem történt változás.

c) *Minutae* – a fogalmazványok

Miután a benyújtott kérelem jóváhagyása megtörtént, a következő lépés az oklevél elkészítése, először is a megszővegezése volt. A Magyar Kancellária 1690 előtti belső ügykezeléséről, iratkezeléséről nagyon töredékesek az adataink, mivel a nagyszámú, szanaszét fennmaradt expediált iraton kívül magának a hivatalnak a 16–17. századi iratanyagából igen kevés maradt az utókorra. A 16. század közepéig a Mohács után újjászervezett kancellárián még a Jagelló-kori minták szerint folyt tovább az ügyek intézése, ami leginkább a kiadott okleveleken 1535-ig megfigyelhető relatiós és 1562-ig látható commissiós jegyzetek alapján állapítható meg.²⁹⁸

A jóváhagyott ügyekben expediálandó kiadmányok megfogalmazásához általában fogalmazványt (*minuta*) készítettek. A vizsgált korszakban ilyenek elsősorban a Magyar kancelláriai levéltár két törzsegységében, a *Conceptus expeditionum*ban (A 35) és a Tiburtius Himmelreich prágai működéséből megmaradt *Minutae Pragenses*ben (A 129) maradtak fenn, bár szórványosan máshol is akad, amint azt látni fogjuk. A fogalmazvány elkészítéséről alapvetően a titkárnak kellett gondoskodnia (bár egyes ügyekben maga a kancellár is megírhatta azt), de egyszerűbb ügyekben ezt a feladatot delegálhatta a regisztrátorra vagy egy-egy tapasztaltabb jegyzőre. Az elkészült fogalmazványt azután elvben a kancellár ellenőrizte az expedióra szóló utasítás kiadása előtt, de kétségtelenül nem olvashatott át személyesen minden egyes kiadandó iratot, így ezt sokszor a titkár végezte. Olyan esetről is tudni lehet (persze befolyásosabb személyek esetében, és akkor is csak elvétve előforduló kivételről lehet szó), hogy az ügyet intéző kancelláriai alkalmazott kiküldte a fogalmazványt a kérelmezőnek átnézésre és tetszése szerinti javításra. Így történt például Ostrosith István adománylevele esetében, melynek fogalmazványát Szikszay Mihály kancelláriai regisztrátor, aki a korszakban sok fogalmazványt maga készített, 1622. május 24-én elküldte neki azzal, hogy ha visszaküldi, akkor elkészítteti az oklevelet és aláírattja a királlyal: „*az nagyságod donatiójára való minutát, pro revisione, in praesentibus küldöm által nagyságodnak, ahol tetszik, meliorálja és corrigálja nagyságod*”.²⁹⁹ Sajnos a fennmaradt 1690 előtti fogalmazványok sem aláírva nincsenek, sem expedíciós – a kiadási engedélyt ill. utasítást tartalmazó – jegyzet nincs rajtuk, mert ezek csak a reform után jelentek meg a kancelláriai iratkezelési gyakorlatban. Mivel viszonylag sok – és az idő előrehaladtával egyre több – iratot

azonban nem szerepel ezekben a listákban, ahogy a *Propositiones et opiniones* c. állagban (HU-MNL-OL-A 33) sem.

²⁹⁸ FAZEKAS 2021, 62–63. Erről a címereslevelek viszonylatában részletesebben ld. „A kancelláriai jegyzetek” c. alfejezetben.

²⁹⁹ HU-MNL-OL-P 507-1.-A-20.-6.

kellett kibocsátania a kancelláriának, idővel rákényszerültek, hogy valahogy gyorsítsák a folyamatot. Azon kívül, hogy a fogalmazványok egy részét nem maga a titkár készítette el, hanem ezt rábízta kollégáira, ennek már a középkor óta bevett módja a formulariumok, szövegmintakönyvek használata volt.³⁰⁰

A formulariumok, formuláskönyvek – vagy korabeli szóhasználattal stylusok, stylionariumok – az adott hivatal által általában kibocsátott iratokra tartalmaztak részleges vagy teljes szövegű példákat, részben konkrét, neveket–dátumokat tartalmazó szövegekkel, sokszor azonban a személy- és helyneveket kihagyva, gyakran egy „t” betűvel helyettesítve, mintegy „kiikszelve” őket, így csak az oklevél formuláris, nem egyedi részét megtartva. Ennek az volt a célja, hogy az egyes okleveleket ne kelljen minden esetben újból megfogalmazni, hanem legalább az ismétlődő, szükséges, de nem egyedi szövegszakaszokat át lehessen másolni.

A formuláriumok rendszeres használata az akár évszázados különbséggel keletkezett oklevélszövegek formuláris részeinek gyakran szó szerinti azonosságán kívül olykor a fogalmazók vélhető figyelmetlensége révén ejtett hibáiban,³⁰¹ következtelenségeiben is tetten érhető. Olyan esetekben például, amikor az oklevél tegezőleg indul, majd a közepén átvált harmadik személyű megfogalmazásba. Ilyen a később zichi és vászonkeői előnevet viselő Zichy család egyik tagja, Zichy Bernát királyi allovázmester 1550. február 1-én kelt, kiemelkedő művészi igénnyel elkészített címereslevele, melynek első, szemrevaló kalligráfiájú sora minden bizonnyal Bocskay György keze nyomát viseli,³⁰² de a család későbbi, közismert, agancsos–keresztes címerétől gyökeresen eltérő rózsabimbós–koronás kigyós címet tartalmazó miniatúra is rendkívül kvalitásos alkotás. Ezúttal azonban szövege miatt említem, amelyben Ferdinánd király nyolc alkalommal szól egyes szám második személyben Zichyhez („*tibi fideli nostro...*”), de ezt követően ott, ahol az adományozó egy közbeszúrt mellékmondatban abbéli akaratát nyilvánítja ki, hogy az adományos friss jogait minden rendű és rangú ember elismerje, mégis a megszokott módon, harmadik személyben szerepel a névmás: „*quo eum ab omnibus et singulis [...] homines [...] dici, nominari, haberi et reputari volumus*”. Ez pedig, úgy tűnik, végleg félrevitte a szövegezt, mert a

³⁰⁰ FAZEKAS 2021, 67.

³⁰¹ Hibázni kétségkívül emberi dolog, és az elkészítendő kancelláriai kiadmányok számának növekedésével a hibázás esélye is nőtt. A figyelmes szem felfedezhet olykor ilyen apróságokat a címereslevelekben, mint pl. Pesthy Gergely armálisában (1569. május 14., HU-MNL-BAZML-XV.79.-1.) az írnok eltévesztette, majd javította a pecsét megnevezésének ragozását (először „*secreto sigillo nostro*”-t írt a „*munimine*”-vel egyeztetendő „*secreti sigilli nostri*” helyett, majd javította). Alsólindvai Bánffy Kristóf 1622. június 22-án kelt grófi diplomájában az intulatióban van tévesztés, amennyiben hiányzik belőle Csehország (HU-MNL-OL-P 108-48.-B-41.). Kollát Gáspár 1630. május 13-án keltezett armálisában a datatióban nem szerepel a keltezés helye, Pozsony (HU-MNL-CSML-KL-XV.14.b.-10.), sőt, Zabary Péter 1638. december 7-i armálisában a datatióban csak a nap és a hónap szerepel, az év nem; az csak az *anni regni*-ből számítható ki (HU-MNL-VeML-XII.1.c.-39.). Könyv alakú armálisoknál külön nehézséget okozott, hogy külön meg kellett tervezni, hogy melyik oldalra pontosan mely szövegszakasz fog kerülni, hogy a különálló, egymásba helyezett pergamenívek összefűzését követően a megfelelő sorrendbe kerüljenek az oldalak. Ez egyáltalán nem sikerült Dévay Pál altábornagy 1800. január 5-i bárói diplomájában, amelynek helyes olvasási sorrendje pag. 1–9., 12–13., 10–11., 14–22. (HU-MNL-OL-R 64-1.-804.-a).

³⁰² GULYÁS 2020, 165.

corroboratióban is megmaradt ez a forma: „*litteras nostras [...] dicto Bernardo de Zych [...] duximus dandas et concedendas*”.³⁰³

A Mohács előtt különböző helyeken alkalmazott formuláskönyveknek megvan a maguk szakirodalma,³⁰⁴ de a Mohács utáni Magyar Kancellárián használtak teljeskörű összegyűjtése még várat magára. A témával kimerítően foglalkozó Fazekas István eddigi kutatásai során összesen hét, a Magyar Kancellárián a 16–17. század során hosszabb-rövidebb ideig használt formulariumot azonosított.³⁰⁵ Négyükről megállapítható, hogy eleve a Mohács utáni Magyar Kancellárián, annak céljaira állították őket össze a hivatal alkalmazottai. A legkorábbi a Liszthy Sebestyén kancelláriai jegyző³⁰⁶ (Liszthy János fivére) által összeállított formularium,³⁰⁷ amelyet 1553-ban kezdett el, és a legkésőbbi irat 1561-es benne. Az Oláh Miklós személyéhez kötött, Esztergomban őrzött *Formularius libert* 1554–1566 között állították össze többen, köztük Zercheky Benedek kancelláriai jegyző,³⁰⁸ és a belekerült iratok dátumai alapján még a 17. század elején is használták.³⁰⁹ Az ún. Illésházy-formularium az 1570–1580-as években keletkezett, főleg Miksa korabeli okleveleket tartalmaz, de még a 17. század első harmadában is használatban volt a kancellárián.³¹⁰ Az egy időben Szecsődy Gergely kancelláriai jegyző³¹¹ birtokában volt formulariumot 1590–1596 között állították össze, ennél fogva főleg Rudolf-kori iratokat tartalmaz.³¹² A fennmaradó három formularium nem I. Ferdinánd Magyar Kancelláriáján keletkezett, hanem máshonnan került valamely kancelláriai alkalmazott birtokába. Ilyen az egykor a jászói konvent könyvtárában őrzött Oláh-formularium, amelyben elsősorban Mohács előtti oklevelek vannak, s csak egyetlen szöveg Ferdinánd idejéből, 1544-ből.³¹³ Feltételezett, bár nem bizonyított tulajdonosáról kapta nevét az Istvánffy-stylionarium, amely tulajdonképpen eredetileg I. János király titkára, Bácsi Ferenc formulárja volt.³¹⁴ Összeállítójának személye, illetve tisztsége magyarázza, hogy ebben egy sor eredetileg I. János király által kiadott címereslevél részleges vagy teljes

³⁰³ HU-MNL-SML-XV.22.-1.-1. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

³⁰⁴ Erről ld. SZOVÁK 2018; MIKÓ 2019, 617–621.

³⁰⁵ A formulariumok magyar kancelláriai használatáról ill. az említett hét formulariumról bővebben: FAZEKAS 2018b, ill. kissé rövidítve: FAZEKAS 2021, 75–87.

³⁰⁶ Róla: FAZEKAS 2021, 409.

³⁰⁷ AT-ÖNB-HAN-Cod. 8471. Másolata az Országos Levéltárban, az eredeti kézirat folioszámainak jelölésével: HU-MNL-OL-I 7-38. Tartalomjegyzékét közli: KOVACHICH 1799, XXXIX–LVIII.

³⁰⁸ Róla: FAZEKAS 2021, 500–501.

³⁰⁹ HU-EFSZK - Batthyány-gyűjtemény - Cat.V.Tit.II.a. Erről a formuláskönyvről részletesen: FAZEKAS 2018b. Tartalomjegyzékét közli: KOVACHICH 1799, LVIII–LXXXV.

³¹⁰ HU-OSZKK - Fol. lat. 2238.

³¹¹ Róla: FAZEKAS 2021, 465.

³¹² HU-OSZKK - Fol. lat. 3701.

³¹³ Fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 282621. Az eredeti 1920 előtt a jászói konvent egykori könyvtárában volt, mai holléte bizonytalan (MIKÓ 2019, 626.). Kritikai kiadását Mikó Gábor készíti elő, tanulmánya róla: MIKÓ 2019. A benne található címeresleveleket leírja: DÉCSÉNYI 1891.

³¹⁴ HU-EFK-Kt.-Y.IV.55. A benne található címereslevelek közül a három középkori vonatkozásút közli: IVÁNYI 1934, 23–26.; az újkoriak nagyobb részét, de nem az összeset leírja: IVÁNYI 1936.; a fol. 7^v–8^r-n és a fol. 58^r-^v-n található, I. Mátyás király által egy ismeretlen kancelláriai jegyző részére 1489. február 20-án adott nemesség-, címer- és házmentesség-adománylevelet közli: HCL 2018, No. XLIII.

szövege található meg, amelyeket Zercheky Benedek később átmásolt a *Formularius liberbe* is.³¹⁵ A hétből az utolsó pedig a Kralovicz-formularium, amely nem a kancellárián keletkezett, csak egy időben Kralovicz György kancelláriai jegyző tulajdonában volt.³¹⁶

A fenti hét formuláskönyvön kívül egy szerencsés véletlen folytán a kezembe került egy jóformán ismeretlen nyolcadik is, amelyre emiatt részletesebben is kitérek. A kötet a Radvánszky család radványi levéltárában található,³¹⁷ és noha báró Radvánszky Béla már bő egy évszázada tervbe vette a kiadatását,³¹⁸ ez azóta sem történt meg.³¹⁹ A diszkrét egészsbőr kötésű kötet két részből áll össze, amelyeket minden bizonnyal jóval keletkezésük után kötöttek egybe. Az első rész (pag. 1–127.) egységes kétfejű sasos vízjellel ellátott papírra íródott, három különböző kézzel. Tartalmilag egy címtárral kezdődik (pag. 1–12.), XIII. Gergely pápától kezdve a bíborosokon és a fontosabb külföldi uralkodókon át a Magyar Királyság egyházi és világi méltóságaiig mindenkinek a megfelelő, teljes címzése fel van benne sorolva, ami kétségtelenül a Magyar Kancellária által bonyolított uralkodói levelezésben volt használatos. A második, sokkal kifinomultabb, precízebb kézírású címtár (pag. 13–35.) elején szerepel Miksa király teljes intituliója (*plenus titulus*) és adattárszerűen a Magyar Királyság – ideértve Erdélyt, Horvátországot és Dalmáciát – összes országa, vármegyéje, székely és szász széke, kerülete, szabad királyi és bányavárosa, érseksége és püspöksége, ezt pedig a tulajdonképpeni címtár követi, amelynek magyar vonatkozású része jóval bővebb az első szakaszbelinél. A két címtár azonos részét a másodikba egyértelműen az elsőből másolták, mert az elsőben látható javítások a másodikban már letisztázva szerepelnek. A címtárakban szereplő uralkodók uralkodási évei alapján mindkét összeállítás az 1574–1575-ben fennálló állapotot tükrözi, tehát minden valószínűség szerint ekkor is írták meg, hiszen a diplomáciai levelezés szempontjából ekkor volt aktuális. A második címtárban egyes nevek mellett utólagos bejegyzések szerepelnek, például az 1575-ben lengyel királlyá választott Báthory Istvánnál egy korona, vagy Miksa intituliója mellett az ő 1576. évi halálára utaló feljegyzés („*requiescit bonus et pius imperator cum patribus nostris*”), de a legtöbbször halálózásra utaló keresztek és „*obiit*” megjegyzések. Ezek alapján a címtárat még az 1580-as évek közepén, Rudolf király idején is használták, belevezették az időközben bekövetkezett változásokat. A címtárakat egy más formulariumokhoz hasonló külalakú és tartalmú, részben elhagyott nevekkel és dátumokkal, egyetlen kézzel leírt mintaszöveggyűjtemény követi (pag. 36–127.), összesen 78 részleges vagy teljes latin oklevél- vagy levélszöveggel, köztük három verssel. A legtöbb datált szöveg 1554–1568 között kelt, Oláh Miklós főkancellársága idején, és mindössze négy kelt ezen az időszakon kívül.³²⁰ Ezek mind kancelláriai jellegű kiadványok: menlevelek (*salvus*

³¹⁵ FAZEKAS 2021, 82–83.

³¹⁶ HU-OSZKK - Fol. lat. 4143.

³¹⁷ HU-MNL-OL-P 566-1.-III.-LXXXVIII.

³¹⁸ A kiadás a „Közlemények a báró Radvánszky család levéltárából” címen tervezett sorozat IV. kötetének („Történelmi emlékek”) 2. része lett volna, dr. Závodszy Levente feladatáért, de nem valósult meg. A tervezetet Rugonfalvi Kiss István ismerteti Radvánszky Béláról írt nekrológiájában: R. KISS 1906, 161–162.

³¹⁹ A kiadványtervezet megvalósulását áttekinti: H. HUBERT 1998, 29.

³²⁰ I. Mátyás 1480. március 6-án kelt levele Szapolyai Istvánhoz (az Országos Levéltár ún. DL-DF adatbázisában nem szerepel), Perényi Imre 1517. évi birodalmi hercegi diplomája (amely három másik formuláriumban is szerepel, ld. a függelékben), Várday Pál 1544. december 29-i helytartói kinevezése és Miksa király Oláh halála utáni, 1568. május 28-i kiváltságmegerősítő levele Bártfa városnak.

conductusok), címeres- és nemeslevelek, aransarkantyús vitézi kinevezés, egyházi és világi méltóságok kinevezései, kegyelemlevelek, egyéb adománylevelek stb. Az 1568-ig tartó évkör ellenére valószínű, hogy a formulagyűjteményt részt ennél később írták le, mert az 1577-ben elhunyt Liszthy János 1554. évi címereslevele címében néhainak nevezik őt (pag. 43.). Két szövegnél a szöveg szerzője, kancelláriai megfogalmazója is szerepel (mint *autor*): a nagyszombati jezsuita kollégium 1561. évi alapítólevelénél Liszthy János (pag. 81.), Palaticz Lukács deáknak az Illésházy-formuláriumban szintén szereplő címereslevelénél pedig Zaskowszky János kancelláriai jegyző (pag. 94.).³²¹ A kötet második része (pag. 129–303.) vegyes vízjelű papírra, sok különböző kézzel és egészen vegyes tartalommal készült. Leginkább 1630–1660-as évekbeli felvidéki vármegyei és városi kiadványokat tartalmaz néhány egyéb szöveggel kiegészítve, azaz egyértelműen nincs köze a Magyar Kancelláriához, így a jelen dolgozat szempontjából irreleváns.

A nyolc, a Magyar Kancelláriával kapcsolatba hozható formuláskönyvben több-kevesebb, részben átfedésben is lévő címereslevél-szöveg található, amelyeket ez alapján egy bizonyos időszakban elméletileg mintául kellett, hogy használjanak a kancellária által folyamatosan kiadott új armálisok megszövegezéséhez. A jászói Oláh-formuláriumban nyolc, kivétel nélkül II. Ulászlótól való armális szerepel; az Istvánffy-stylionariumban tizenhat, túlnyomórészt I. Jánostól, illetve egy I. Mátyástól, egy II. Lajostól és két I. Ferdinándtól való armális van; a Liszthy-formularium egy II. Ulászlótól és nyolc I. Ferdinándtól való ilyen oklevelet tartalmaz; a *Formularius liber*ben nem kevesebb, mint negyven részleges vagy teljes armálisszöveget találunk, melyeknek az azonosítható része az Istvánffy-stylionariumból átmásolt I. Mátyás-, II. Lajos- és I. János-féle okleveleket leszámítva több I. Ferdinánd által kiadott címereslevél többé-kevésbé teljes szövegét tartalmazza; az Illésházy-formuláriumban harminchat részleges vagy teljes armálist találunk, elsősorban I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf királyok neve alatt; a Szecsődy-formuláriumban hasonló a helyzet, de csak kilenc szöveg van benne; a Kralovicz-formuláriumban nincs armálisszöveg; végül a radványi formuláskönyv hat, részben más formuláriumokban is megjelenő címereslevelet tartalmaz.³²²

A fennmaradt formuláskönyvek között vannak tartalmi átfedések, ami arra mutat, hogy egyszerre voltak használatban, illetve, hogy összeállítóik kapcsolatban álltak egymással, egymástól vették át a hasznosnak ítélt mintaszövegeket, ahogy azt Zercheky is tette a *Formularius liber* összeállításakor.³²³ Az ismert kancelláriai formulariumokban többször is előforduló címereslevél-szövegeket a következő két táblázat tartalmazza:

1. Háromszor előforduló szövegek időrendben

	Adományozó	Adományos	Dátum	Előfordulások
1.	I. Miksa	Perényi Imre (birodalmi hercegi diploma)	1517.09.27.	Formularius liber, Illésházy-formularium, Radványi formuláskönyv

³²¹ A radványi formuláskönyv első, kancelláriai vonatkozású részének teljes tartalomjegyzékét ld. a függelékben.

³²² Ezek részletes jegyzékét ld. a függelékben.

³²³ FAZEKAS 2021, 77–79.

	Adományozó	Adományos	Dátum	Előfordulások
2.	I. János	Buda város	1533.03.25.	Formularius liber, Istvánffy-stylionarium, Radványi formuláskönyv
3.	I. Ferdinánd	Nagyszében (pecsét és vörös pecsétviasz használata)	1533.04.08.	Formularius liber, Illésházy-formularium, Liszthy Sebestyén formulariuma
4.	I. Ferdinánd	Liszthy János	1554.02.01.	Formularius liber, Liszthy Sebestyén formulariuma, Radványi formuláskönyv

2. Kétszer előforduló szövegek időrendben

	Adományozó	Adományos	Dátum	Előfordulások
1.	V. László	Hunyadi János (grófi diploma)	1448/1450	Formularius liber, Illésházy-formularium ³²⁴
2.	I. Mátyás	ismeretlen kancelláriai jegyző	1489.02.20.	Istvánffy-stylionarium (kétszer)
3.	II. Lajos	Kisserjéni Ferenc alkincstárnok	1518(?)	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
4.	I. János	Barcsay Pál	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
5.	I. János	Bereky (recte: Bereckfi) Mihály királyi főszakács	[1528 e.]	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
6.	I. János	Deák Márton budai polgár	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
7.	I. János	Eölvéd Menyhért királyi titkár	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
8.	I. János	Eperjessy Benedek	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
9.	I. János	Ferenc zniói várnagy	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber

³²⁴ Liszthy Sebestyén formulariumában is megtalálható egy csonka oklevélszöveg „*Creatio in liberum comitem ... Joannis de Hunyad*” címmel, de ez nem azonos a besztercei grófi címet és címerbővítést adományozó nevezetes 1453. február 1-i oklevéllel, melynek a szövege ténylegesen szerepel a *Formularius liber*ben és az Illésházy-formulariumban.

	Adományozó	Adományos	Dátum	Előfordulások
10.	I. János	Márton visegrádi várnagy	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
11.	I. János	László	-	Istvánffy-stylionarium, Formularius liber
12.	I. Ferdinánd	Oláh Miklós	1548.11.23.	Istvánffy-stylionarium, Liszthy Sebestyén formulariuma
13.	I. Ferdinánd	Palatich Lukács deák	-	Illésházy-formularium, Radványi formuláskönyv
14.	Miksa	Maczko György, a sempcze-i vár provisor	1569.04.06.	Illésházy-formularium, Szecsődy-formularium

Izgalmas kérdés, hogy ha egyszer ezek a formuláriumok mind a 16. század második felében keletkeztek, tehát elméletileg az ebben az időszakban alkalmazott oklevélformulákat kell, hogy tartalmazzák, használatuk pedig részben még a 17. század első felében is vélelmezhető, milyen hatással lehettek az említett időszakban kibocsátott címereslevelek megfogalmazására? Kimutatható-e, hogy a 16. század végére kialakuló, utána már szinte szó szerint ismételt magyar „címereslevél-sablon” valamely formuláriumban megtalálható szöveg(ek)re megy-e vissza? Mint az ismeretes, a tipikus 16–17. századi egyszerű címeres nemeslevél egyes szám harmadik személyben szól az adományosról, a régebbi mintákra visszatekintő tegező megfogalmazás egyre inkább csak az ünnepélyesebb rangemelő diplomák jellemzőjévé válik.³²⁵ E kritérium alapján vizsgálva a formuláskönyvekben található armálisokat, azt találjuk, hogy – ha nem számítjuk a testületeknek (településeknek) szólókat – nagyjából 57%-uk kezdődik a „*tibi fideli nostro*” szavakkal, mintegy 43%-uk pedig harmadik személyben van megfogalmazva. Egyik szövegtípus sincs tehát nagy túlsúlyban, de mégis, bizonyos többséget élveznek a tegező megfogalmazású oklevelek. Különösen igaz ez, ha a fenti két táblázatban felsorolt, több formulariumban is előforduló szövegeket vesszük figyelembe, amelyek inkább különlegességük, egyediségük miatt kerülhettek be, és így nem is szolgáltak a későbbi tömeges oklevélkibocsátás alapjául. Akadnak azonban olyan mintaszövegek is, amelyek nagymértékben hasonlítanak az uniformizálódott címereslevél-szövegre. Részben ilyen az I. Ferdinánd által ismeretlen személy részére ismeretlen időpontban adott nemesség- és házmentesség-adományozó oklevél a radványi formuláskönyvben, vagy Miksa király 1569. április 6-i oklevele Maczko György sempcze-i provisor részére az Illésházy- és a Szecsődy-formulariumokban, amelyben átírja és megerősíti II. Ulászlónak Maczko Imre részére adott nemesség- és házmentesség-adományát, illetve teljesen ilyen I. Ferdinándnak egy Lipppa, Csála (*Chyallia*) és Putnok váraiban szolgált, de névtelenül maradt katonának adományozott armális sajnálatos módon félbehagyott szövege a Szecsődy-formulariumban.³²⁶ Összességében tehát úgy tűnik, a 16. század végi, 17. századi magyar címereslevelek megszövegezése szempontjából az ismert kancelláriai formulariumok

³²⁵ Ennek részletesebb vizsgálatát ld. *A kora újkori címereslevelek – bevezetés* c. alfejezetben.

³²⁶ Pontos jelzeteiket ld. a függelékben lévő jegyzékben.

nem voltak meghatározók, bár megtalálható bennük az ennek alapjául szolgáló szövegtípus is.

A formuláskönyveken túl az armálisok összeállításával megbízott kancelláriai alkalmazottak más forrásokhoz is nyúltak. Ilyenek voltak maguk az ott vezetett Királyi Könyvek, amelyek az idő előrehaladtával egyre gazdagabb tárházát tartalmazták a Magyar Kancellárián expedált különféle tárgyú iratoknak. Erre utal – bár éppen egy sikertelen mintakeresés örvén – Tiburtius Himmelreich egy esetben, amikor Thurzó György új típusú, német mintájú magyar grófi címének adományleveléhez keresett volna ott mintát, de nem talált, így neki kellett újonnan elkészítenie azt.³²⁷

Az adománylevelek megszövegezésének további, a konkrét, egyedi adatok szempontjából viszont talán leglényegesebb forrásai a benyújtott – tárgyunk esetében a címerkérő – folyamodványok voltak, hiszen ezek tartalmazták az egyébként formuláris oklevélszövegbe illesztendő neveket, a concessiók záradékban a dátumot, valamint képi formában a szövegesen leírandó címet is. A supplicatiókból való másolás logikai úton kikövetkeztethető, azonban a fogalmazók olykor észrevehető hibái folytán bizonyítható is. Ezek azok az esetek, amikor az armális megírója figyelmetlenül, gépiesen másolta a folyamodványból az adományosok neveit, és az ott egyes szám első személyű személyes névmásokat elfelejtette áttenni harmadik személybe, így pedig szó szerint a supplicatio-beli szöveg került át a kész, egyébként teljes egészében harmadik személyben megfogalmazott oklevélbe.³²⁸ Eddig három ilyen, időben egymástól viszonylag távolabb álló esetet találtam: Balog Mihály 1630. március 6-án,³²⁹ Nagy János 1654. szeptember 10-én³³⁰ és Nagy Mihály 1678. augusztus 3-án³³¹ kelt armálisait, amelyek mind ezt a típusú hibát tartalmazzák, ráadásul Nagy János címereslevele mellett ott van az eredeti címerkérő supplicatio is, benne szó szerint ugyanazzal a szöveggel.

A címereslevelek szövegeinek forrásait áttekintve, térjünk vissza a megírás alapjául szolgáló fogalmazványokhoz. A korábban említett, ezek tekintetében elsősorban szóba jövő két irategyüttest átvizsgálva³³² szembetűnő, hogy kifejezetten címeres nemeslevél-fogalmazvány

³²⁷ PÁLFFY 2011, 78.

³²⁸ Hasonló jellegű, még a fogalmazó személyét is eláruló hiba erdélyi címereslevélben is előfordul: márkosfalvi Szabó Márton erdélyi kancelláriai írnok és hites jegyző saját magának tervezett igen bonyolult, még koszorúra írt zsoltársort is tartalmazó címet, melynek részletes címermagyarázattal ellátott leírásában végül benne felejtődött egy egyes szám első személyű frázis: „*petra quadam, sive rupes, spes mea Christus*” (1620. február 21., HU-MNL-OL-F 1 - X. köt. - p. 313.).

³²⁹ HU-MNL-BAZML-XV.78.-2.: „*eundem itaque Michaelem Balog, una cum uxore mea Helena*”. Az arannyal írt nevek részben hamisítva vannak az oklevélben, de ez nem érinti a köztük lévő, fekete tintával írt szavakat.

³³⁰ HU-MNL-BAZML-XV.78.-42. (a folyamodvány ugyanitt): „*eundem itaque Joannem Nagy, ac per me Franciscum Nagy alias Tody*”.

³³¹ HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-33. (korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-39.): „*eundem itaque Michaelem Nagy ac per eum Elisabetham aequae Nagy sororem meam, eiusque ex Laurentio Nagy susceptum filium Joannem, item Stephanum Vas affinem ac Annam Hagymasy eius consortem sororem meos eorunque filios Stephanum, Paulum et Michaelem*”.

³³² A *Conceptus expeditionum* (A 35) esetében a lajstromkötetekre és Tagányi Károlynak az 1886-ban a régi Országos Levéltárban volt címeres és egyéb hasonló oklevelekről összeállított jegyzékére, a *Minutae Pragenses*ben (A 129) pedig a darabszintű átnézésre támaszkodva.

1690 előtt alig van néhány darab, az A 35-ben kilenc,³³³ az A 129-ben három (és ezek sem magánszemélyeknek, hanem testületeknek szólnak), valamint a kamarai *Neo-regestrata actában* (E 148) meglepő módon még kettő. Ehhez képest rangemelő oklevelek fogalmazványaiból jóval több maradt fenn ezeken a helyeken, méghozzá 23 db bárói³³⁴ és 16 db grófi,³³⁵ amelyeket kétségkívül az adományosok lényegesen nagyobb közéleti súlya, illetve az oklevelek szövegének, elsősorban a narrációnak nagyobb fokú egyedisége miatt őrizhettek meg. Figyelembe véve, hogy „egyszerű” armálist a 17. század közepén már vélhetően több tucatot is kiállíthattak évente, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy vagy

³³³ A tizedik Impryth Ferenc, Miklós és Tamás újadományról és címerbővítésről szóló oklevelének fogalmazványa vagy másolata (1563. november 16., üres jelzete: HU-MNL-OL-A 35-1563-657.), amelyet Tagányi Károly még említi a jegyzékében (TAGÁNYI 1886, 32.), de ma nincs meg vagy lappang valahol.

³³⁴ Bárói oklevelek fennmaradt magyar kancelláriai fogalmazványai, hivatkozva az eredeti oklevelet is, ha őrzési helye számomra ismert: Czobor Pál 1588. január 6. (HU-MNL-OL-A 129-II.-1588 [fol. 1.]; az expedíált oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1614. - No. 44.), deregnyői Daróczy Ferenc 1612 (HU-MNL-OL-A 35-1612-821.), Esterházy Miklós 1613. április 10. (HU-MNL-OL-A 35-1613-78.), Alaghy Menyhért 1613. május 2. (HU-MNL-OL-A 35-1613-105.; az expedíált oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 408. - No. 31.), Amadé István és Lénárt 1622. január 15. (HU-MNL-OL-A 35-1622-2.), tornai Móricz Márton 1622. április 29. (HU-MNL-OL-A 35-1622-86.), Serényi fivérek 1623. június 16. (HU-MNL-OL-A 35-1623-131.), Apponyi Balázs 1624. november 12. (HU-MNL-OL-A 35-1624-303.), Pázmány Miklós 1624 (HU-MNL-OL-A 35-1624-343.), Majthényi György 1631. július 24. (HU-MNL-OL-A 35-1631-223.), nebojszai Balogh István 1633. január 12. (HU-MNL-OL-A 35-1633-4.), uzapanyiti Dózsa Tamás 1633. május 30. (HU-MNL-OL-A 35-1633-182.), Bocskay István 1638. március 17. (HU-MNL-OL-A 35-1638-90.), Lippay Gáspár 1645. február 13. (HU-MNL-OL-A 35-1645-37.; az eredetit ismerteti IVÁNYI 1943, 17.; 1945 előtt a körmenyi Batthyány-levéltárban lévő Illésházy-levéltárban volt, de ma hiányzik onnan), kaszaházi Joó Miklós 1645. február 13. (HU-MNL-OL-A 35-1645-39.; az eredetit ismerteti IVÁNYI 1943, 17–18.; 1945 előtt a körmenyi Batthyány-levéltárban lévő Illésházy-levéltárban volt, de ma hiányzik onnan), lósi Viczay Ádám 1645. november 5. (HU-MNL-OL-A 35-1645-453.), Illésházy Tamás 1649. november 26. (HU-MNL-OL-A 35-1649-388.; az eredetit ismerteti IVÁNYI 1943, 18.; 1945 előtt a körmenyi Batthyány-levéltárban lévő Illésházy-levéltárban volt, de ma hiányzik onnan), Bossányi Mihály 1649. december 10. (HU-MNL-OL-A 35-1649-431.), szendrői Bornemisza János 1649. december 10. (HU-MNL-OL-A 35-1649-434.), Hedly Mátyás 1664. március 26. (HU-MNL-OL-A 35-1664-58.), felhévizi Bihary Ferenc 1666. január 9. (HU-MNL-OL-A 35-1666-5.), Szenthe Bálint 1688. március 4. (HU-MNL-OL-A 35-1688-114.; az expedíált oklevél: HU-MNL-OL-P 1899-12.-1688-9.), Pekry Lőrinc 1690. április 13. (TAGÁNYI 1886, 4. szerint HU-MNL-OL-A 35-1690-április-4. lenne a jelzete, de a referens, Sz. Simon Éva szíves tájékoztatása szerint ma nem létezik ilyen jelzet).

³³⁵ Grófi oklevelek fennmaradt magyar kancelláriai fogalmazványai, hivatkozva az eredeti oklevelet is, ha őrzési helye számomra ismert: Erdődy Tamás és Péter 1580. február 26. (HU-MNL-OL-A 35-1580-1442.; az expedíált oklevél: HU-PFL - Erdődy család vépi levéltára - Fasc. 51. - No. 2460., fényképmásolata: HU-MNL-OL-U 31-13.), Batthyány Ádám 1630. augusztus 16. (HU-MNL-OL-A 35-1630-270.; az expedíált oklevél töredéke: HU-MNL-OL-P 1313-I.-2.-27.-49.), Pálffy István 1634. február 13. (HU-MNL-OL-A 35-1634-43.), rimaszécsi Széchy Dénes 1645. április 28. (HU-MNL-OL-A 35-1645-142.), hadadi Wesselényi Ferenc 1646. április 23. (HU-MNL-OL-A 35-1646-145.; az expedíált oklevél: HU-MNL-OL-P 702-1.-1646-1.), panaszi Pázmány Miklós 1650. május 1. (HU-MNL-OL-A 35-1650-144.), Czobor Bálint 1652. november 29. (HU-MNL-OL-A 35-1652-380.), gyarmati Balassa Imre 1653. január 3. (HU-MNL-OL-A 35-1653-1.; az eredetit ismerteti IVÁNYI 1943, 18.; 1945 előtt a körmenyi Batthyány-levéltárban lévő Illésházy-levéltárban volt, de ma hiányzik onnan [üres jelzete: P 1341 - Lad. 12. - Fasc. 1. - No. 20.]), ipolykéri Kéry János 1654. szeptember 12. (HU-MNL-OL-A 35-1654-299.), Thököly István 1654. november 7. (HU-MNL-OL-A 35-1654-363.; az expedíált oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 132. - No. 18.), Nyáry Lajos 1655. június 22. (HU-MNL-OL-A 35-1655-189.), Forgách Éva, Judit, Mária, Zsófia és Eszter 1655. július 17. (HU-MNL-OL-A 35-1655-230.), gersei Pethő Zsigmond 1666. március 21. (HU-MNL-OL-A 35-1666-89.; az expedíált oklevél: HU-MNL-OL-P 644-2.-2.), Illésházy Miklós 1678. május 27. (HU-MNL-OL-A 35-1678-157.; az eredetit ismerteti IVÁNYI 1943, 18–19.; 1945 előtt a körmenyi Batthyány-levéltárban lévő Illésházy-levéltárban volt, de ma hiányzik onnan [üres jelzete: P 1341 - Lad. 1. - Fasc. 4. - No. 6.]), Eszterházy János 1683. október 29. (HU-MNL-OL-A 35-1683-154.; az expedíált oklevél: SK-SNA - Esterházy (cseszneki) - Fasc. A - No. 16.), Koháry Farkas 1685. július 15. (HU-MNL-OL-A 35-1685-234.)

nem őrizték meg ez utóbbiak fogalmazványait, vagy pedig – mint majd látni fogjuk – hamar annyira egységesedett a szövegük, hogy talán nem is volt szükséges külön fogalmazványt készíteni hozzájuk, a kancellária alkalmazottai a megszokott formulákat az adott kérelmező nevével, társadományosaival, címerleírásával, a concessio helyével és dátumával és az aktuális méltóságsorral kiegészítve enélkül is meg tudták oldani a feladatot.³³⁶ Ezt támasztja alá Suskovich Pál adományainak esete, aki ugyanazon a napon, 1592. szeptember 5-én nemességmegújítást és birtokaira újadományt is kapott, tehát a két ügyet egyszerre hagyták jóvá és egyszerre foglalkoztak velük a kancellárián, azonban míg a birtokkal kapcsolatos oklevél fogalmazványa megvan Himmelreich prágai iratai között,³³⁷ a címereslevél³³⁸ nincs.

Ha részletesebben megvizsgáljuk a fennmaradt néhány címereslevél-fogalmazványt, arról is képet kaphatunk, hogy hogyan fogalmazták a szövegeket, melyek voltak a formulásabb és melyek az egyedileg megfogalmazott szakaszok. Himmelreich Tiburtius prágai fogalmazványai között három ilyen minutát találtam, melyek mind testületeknek szóló címerespecsét-adományok: kettő egy-egy mezővárosnak, 1588. január 8-án Védenynek³³⁹ (ma Weiden am See, Ausztria) és 1588. augusztus 28-án Korponának³⁴⁰ (ma Krapina, Horvátország), a harmadik pedig egy évtizeddel később, 1598. augusztus 19-én Árva vármegyének.³⁴¹ Mindhárom Himmelreich titkár írta saját kezűleg, s a rá jellemző módon alig látható rajtuk javítás, csupán néhány helyen szúrt közbe a sor fölé írva egy-két szót. Az ugyanebben a fondban található, de mások által írt fogalmazványokon ezzel együtt igen aprólékos javítási munkát láthatunk Himmelreichtől, aki még a szókezdő kis- és nagybetűket is korrigálta bennük. Árva vármegye fogalmazványában van egy érdekes javítás, amely alapján talán feltételezhető, hogy természetes személynek szóló formulából dolgozhatott, s elsősre nem adaptálta a szöveget kellően a testületnek szóló változatra. Első nekifutásra a titkár ezt írta: „*praefato comitatu Arwensis(!) ipsorumque posteris et successoribus universis*”, majd, mivel egy vármegyének kétségtelenül nem lehetnek utódai és örökösei, néhány rag átírásával és egy marginális közbeszúrással módosította a szöveget erre: „*praefatis comiti, vicecomiti ac universitati nobilium saepedicti comitatus Arwensis*”.³⁴²

Az előzőekkel szemben a *Conceptus expeditionum* (HU-MNL-OL-A 35) és a *Neo-regestrata Acta* (HU-MNL-OL-E 148) irategyütteseiben található összesen tizenegy armális-fogalmazvány mindegyike természetes, azaz magánszemélyeknek szól, ezért egyetlen sorban tekintem át őket. Az első keresztúri Dobszay János és Tamás nemességmegújításának és címeradományának Liszthy János titkár által második személyben (*tibi fideli...*) megírt fogalmazványa 1553. május 10-éről,³⁴³ amelyben Liszthy több helyen javította saját magát: a család korábbi nemességéről, illetve az erre vonatkozó iratok elvesztéséről szóló sorokat

³³⁶ Vö. KÓTA 1991, 57–58.

³³⁷ HU-MNL-OL-A 129-II.-1592 (fol. 68.)

³³⁸ HU-MNL-OL-P 1881-1.-2.

³³⁹ HU-MNL-OL-A 129-II.-1588 (fol. 2.)

³⁴⁰ HU-MNL-OL-A 129-II.-1588 (fol. 59.)

³⁴¹ HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 9.). Az expediált oklevél: HU-MNL-OL-R 293-IV.-1.

³⁴² HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 9')

³⁴³ HU-MNL-OL-A 35-1553-151.

áthelyezte a mellékadományosok első felsorolása utánról a magyar nemesek közé való felvételre szóló parancs közepére, az eléggé szétfolyó, hektikus megfogalmazású címerleírást úgy, ahogy van, kihúzta és a későbbiekre sokkal jobban hasonlító, szabatosabb megfogalmazásban írta le a margón ugyanazt a címert, a dispositio II. részének a végén visszatévedt 3. személybe, amit javított 2. személyre (*ipsorum* helyett *vestrae*), végül az eredetileg titkospecséttel való megerősítést tartalmazó corroboratiót átalakította kettőspecsétesre, nem számítva néhány kisebb javítgatást Oláh Miklós titulátúrájában és a dátum megfogalmazásában.

A következő minuta, amelyben kifejezetten érdekes javítások és megjegyzések is találhatóak, Gémes Ferenc egri gyalogskapitány 1555. december 9-én keltezett nemesség- és címeradományához készült.³⁴⁴ Ebben figyelemre méltó a korban szokatlanul hosszú narratio, amelyben kitérnek Temesvár és Szanda vár³⁴⁵ török általi ostromaira, melyek közül az utóbbi alatt Gémes fogságba is esett, majd kiszabadult és az egri várban állt újra a király szolgálatába, később a Pest városának kapui előtt táborozó törököket éjszaka sátraikban meglepve győzelmet aratott felettük, végül visszatért Egerbe. A fogalmazványt nem Liszthy János írta, de titkári minőségében ő ellenőrizte, s több helyen javította, valamint megjegyzéseket fűzött hozzá. Néhány formula kiigazításán túl elsősorban a címerleírást csiszolta több körben. A pántos sisak említésénél aláhúzta a *craticulata* szót, és a következőt fűzte hozzá a bal margón: „*arbitror(?) in supplicationem depictam esse galeam craticulatam*”, azaz „*azt gondolom, hogy a folyamodványban pántos sisakot ábrázoltak*” vélhetően azért, mert a korban – mint azt – a folyamodványokon néhány esetben megfigyelhető címerjavítások tárgyalásánál láthattuk, inkább a csőrsisak volt egyszerű nemesítéseknél elfogadott, a pántos sisakot német mintára előkelőbb esetekben használták, így Liszthy szükségét érezte ezt alátámasztani. Megfogalmazásbeli finomságokat is javított a címerleírásban, például a sisaktakarók szerint nem „*e galea defluunt*”, hanem „*galeam eandem circumfluentibus*”, vagy pedig a mázaikat a minuta írója először így írta le: „*lacinae variegatae*”, amit Liszthy tipikusan formuláriumból másolt, a konkrétumok helyett „T” betűt tartalmazó³⁴⁶ szövegrészlettel erre javította: „*T et T colore variegatarum*”, amit ugyanő később, más tintával konkretizált: „*hinc fulvo et nigro illinc vero fulvo et ceruleo coloribus variegatis*”. Szintén Liszthy írta be utólag a szöveg végére – erősen rövidítve – a méltóságsort, amelyet eredetileg nem terveztek beleírni, mivel éppen ezidőtájt jelent csak meg a Ferdinánd-kori címereslevelekben, korábban nem volt része a típuszövegnek.³⁴⁷ Liszthy figyelmességét dicséri az ezt követő megjegyzése is: „*Tinniniensis episcopus scribatur electus tandem Tinniniensis*”, azaz hogy a méltóságsorban szereplő tinnini püspököt akkor

³⁴⁴ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1744. - No. 27.

³⁴⁵ A szövegben „*arx Zonda*”, amely a Nógrád vármegyei Szandával (Szandaváraljával) lehet azonos (ezt 1546-ban foglalták el a törökök). Az azonosítást köszönöm Fazekas Istvánnak.

³⁴⁶ Ilyen, formuláriumban fennmaradt, I. Mátyás nevében kelt címereslevél-szövegek kiadását ld. *HCL* 2018, No. XLIII. és XLVI–XLVII.

³⁴⁷ Az első Mohács utáni címereslevél méltóságsorral soproni Kövér Márton 1554. szeptember 25-én kelt armálisa (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-3.).

éppen választottnak kellett írni.³⁴⁸ Ebből a fogalmazványból jól látható, hogy Liszthy János behatóan foglalkozott a címereslevelek heraldikai részével is, kifejezetten címertani jellegű javításokat és megjegyzéseket eszközölt a fogalmazványon, így még az sem kizárt, hogy a folyamodványokon lévő, korábban tárgyalt címerjavítások egy része is az ő nevéhez fűződhet, például harsányi Kis Mihály és Nagy Péter supplicatióin, amelyekre ő írta a concessiót is.

A rákói Rakovszky-fivérek, Márton és János 1561. augusztus 16-án kelt nemességmegújító és címerbővítő adománylevele esetében az a kedvező helyzet áll elő, hogy a fogalmazványa és az eredetije egyaránt rendelkezésünkre áll.³⁴⁹ A minutában alig látni javítást, olyannyira, hogy akár másolatnak is hihetnénk, ha Ferdinánd nevét kivéve nem hiányozna az elejéről az intitulatio, a végéről pedig az évszám és a méltóságsor, nem lenne benne azért egy-két szó kihúzva, illetve Oláh Miklós címei közé más kézzel és tintával a sor fölé nem lenne beszúrva az oklevélben rendesen szereplő „*et nostri compatriis*” kifejezés.

Jagustich Pál zágrábi olvasókanonok és fivére, János 1615. augusztus 13-án kelt nemességmegújító és címeradományozó oklevelének minutájában³⁵⁰ feltűnő, hogy míg az első bő két sort és a mellette a margón szereplő, az adományos egyházi tisztségeit tartalmazó kiegészítést vélhetően Szikszay Mihály pecsétőr³⁵¹ írta, utána az egész arengát egészen másik kéz írja, amelyet viszont Szikszay javított helyenként. Ezek között található szórendi javítás a szavak fölé írt arab számokkal: „*et regno nostro praefato Hungariae*” helyett „*et praefato regno nostro Hungariae*”, helytelen egyeztetés korrekciója: „*culturam praeclaram actionum*” helyett „*culturam praeclararum actionum*” és hasonlók, ami miatt az a benyomás, hogy talán egy gyakorlatlanabb beosztottnak adhatta át Szikszay a tollat egy oldal erejéig, gyakorlás céljából. A második oldal tetejétől, a narrációval kezdve Szikszay kézírása tér vissza az irat végéig, viszonylag sűrűn javítva önmagát. Figyelemre méltó, és az eredeti oklevél hiányában nem is feloldható ellentmondás, hogy a „mindenfajta rendű és rangú személyek egyaránt tartásák őket nemesnek” tartalmú formula előtt előbb beszúrta, majd kihúzta, hogy az adományban ne csak a két Jagustich fivér részesüljön, hanem János utódai is, viszont a corroboratióban, a pecsételés említése után utólag közbeszúrták az unokaöcs, Jagustich Péter nevét.

Az előbbiekkal ellentétben Szapáry István nemességmegújításának és címeradományának 1620. június 7-én keltezett, vélhetően szintén Szikszaytól származó fogalmazványában a címerleírásban gyakorlatilag nincs javítás, mintha csak másolták volna valahonnan (az esetleges korábbi adománylevélből?). A narrációban külön marginális beszúrással

³⁴⁸ Az időpont alapján ez a kitétel Hutnyai vagy Churina Pálra vonatkozhatott, akit I. Ferdinánd 1554. június 25-én nevezett ki, III. Gyula pápa pedig 1554. augusztus 3-án erősítette meg (MKL II., Churina Pál címszó). Érdekes, mert a fogalmazvány keltezésékor, 1555. december 9-én elméletileg már több, mint egy éve nem volt választott püspök. Az 1554. szeptember 25-én kelt soproni Kövér-címereslevél méltóságsorában nem választottként szerepel (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-3.).

³⁴⁹ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 27. - No. 32. A kettőspeccsét alatt expedált oklevél: HU-MNL-OL-P 584-A-1.

³⁵⁰ HU-MNL-OL-A 35-1615-736.

³⁵¹ Róla: FAZEKAS 2021, 474–476.

pontosították, hogy katonai érdemeit a tizenötéves háborúban („*durante quindecennali bello*”) szerezte.³⁵²

Az eddigieknél bonyolultabb eset karomi Bornemiszta István pozsonyi postamester 1628. augusztus 10-ről keltezett oklevele, mert ebben nem csak megerősítik I. Ferdinándtól kapott nemességét és módosítják címerét, de teljes terjedelmében át is írják a korábbi, 1564. február 25-én Bornemiszta Tamásnak adott armálist is.³⁵³ Mivel ennél is fennmaradt az expedált eredeti oklevél, megfigyelhető, hogy azért nem mindig követtek teljeskörűen minden, a fogalmazványon eszközölt javítást, hiszen például a minutában Bornemiszta tisztségét kijavították *praefectus postarum*-ról *magister postarum*-ra, az oklevélben mégis *praefectus* olvasható. Az átíró oklevél narrációjában (az oklevélben p. 5–6.) különös módon külön, újra megfogalmazva, rengeteg igen kusza javítással megtűzdelve leírták az 1564-es címerváltozatot, pedig annak szabatos leírása készen rendelkezésre állt az átírandó oklevélszövegben (az oklevélben p. 10–11.). Jellegzetes módon a fogalmazványban nem szerepel az átírt régebbi oklevél szövege, hiszen azt nem kellett megfogalmazni, készen volt, ehelyett csak ráutaló jelleggel kiírták I. Ferdinánd nevét, a többit pedig elintézték egy etceterával: „*Ferdinandus etc. Nos itaque...*”. Ebből az következik, hogy az 1628. évi címerbővítő transsumptionalis megírásakor a kancellárián rendelkezésre állt vagy az eredeti 1564. évi oklevél, vagy annak egy hiteles másolata. A fogalmazvány mellett külön oldalon, más kézírással megtalálható egy rövid összefoglaló Bornemiszta István katonai cselekedeteiről és királyi familiaritása, valamint postamestersége elnyeréséről,³⁵⁴ vélhetően egyrészt a kedvező döntés elősegítésére, másrészt mankóul a narratio megszövegezéséhez.

Telekesi Török Jánosnak az 1629. március 4-ről keltezett szintén nemességmegújításról és címeréről, valamint (vas)szécsenyi, jánosházai és somlyói váraihoz tartozó birtokain gyakorolható pallosjogról szóló oklevelének fogalmazványában elsősorban a narrációban látható sok javítás, itt az egész oldalt kihúzták és a margón újraírták.³⁵⁵ Weinhard Schulitz³⁵⁶ erdélyi fejedelmi orvos és diplomata, akinek egy őse V. Károly császártól már kapott birodalmi nemességet, 1630. január 12-én kapott magyar nemességet és címeradományt, aminek fogalmazványában szintén elsősorban az igen hosszadalmas címerleírásban láthatók

³⁵² HU-MNL-OL-A 35-1621-292. Az expedált oklevél: HU-MNM-Udgy. 1972.5. Itsz., kiállítva a Nemzeti Múzeum „Magyarország története I. rész” c. állandó kiállításán. Leírását és a címerminiatúra reprodukcióját ld. SZVITEK 2010, 125–126.

³⁵³ HU-MNL-OL-A 35-1628-230. A könyv alakban, a 16. századi előzmények (Oláh Miklós 1558. április 17. [HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.], gersei Pethő János 1572. december 14. [HU-MNL-OL-P 644-2.-1.], medviai Suskovich Pál 1592. szeptember 5. [HU-MNL-OL-P 1881-1.-2.]) után talán utolsóként margó nélkül egész oldalt kitöltő, különböző magyar szentekkel ábrázolt címerfestménnyel expedált oklevél: HU-MNL-OL-R 64-1.-269.-a. Ugyanitt található egy szintén a kancellárián készült, Ferenczffy Lőrinc titkár által 1629. szeptember 30-án hitelesített, az eredetinelé lényegesen egyszerűbb címerfestménnyel ellátott, de mégis pergamen, könyv alakú másolat (HU-MNL-OL-R 64-1.-269.-b).

³⁵⁴ HU-MNL-OL-A 35-1628-230. (fol. 157^v)

³⁵⁵ HU-MNL-OL-A 35-1629-70. Az expedált oklevél: HU-MNL-OL-P 285-93.-15. Az adomány külön érdekessége, hogy ebben a király újraadományozta az 1618-ban kihalt enyingi Törökök bárói címerét a csak névrokon telekesi Törököknek – *HCL* 2018, 219–220.

³⁵⁶ Róla bővebben: KÁRMÁN 2013, 162–165.

a skrupulózus javítgatás nyomai.³⁵⁷ Egy hiányzó kezdetű, Megyeri Zsigmond nevére szóló 1630. április 12-én keltezett fogalmazvány címer- és vélhetően nemességmegújításról szól, s a végére, a beszúrás helyét nem is jelölve odaírtak a margóra – talán mellékadományosnak – egy bizonyos Tamást és nővérét(?), brezniczközi Maszlik Katalint.³⁵⁸ A Schulitzhoz hasonlóan szintén már eleve birodalmi nemes Anton Steinacker von Saxenvaldt és fivérei, György Lajos és János György nemesítése és címerbővítése (1635. február 25.) az eddigiekhez hasonlóan Szikszay Mihály keze alól kerülhetett ki. Mintegy kétoldalas narratiójában sok javítás, átfogalmazás látható, sok gondot fordítottak a megfogalmazására, majd az utolsó két oldalon szinte javítás nélkül folytatódik a szöveg.³⁵⁹

Ha jobban megnézzük, a fentiekben leírt fogalmazványok sem egyszerű címeres nemeslevelek minutái. A Gémes Ferencnek és a karomi Bornemissza Istvánnak szóló példányokon kívül mindegyik tegező formában (leginkább a „*tibi fideli nostro*” kezdettel) íródott, ami a 16. század harmadik harmadától már elsősorban a rangemelő, ünnepélyesebb oklevelekre jellemző. Gémes oklevelében majdnem egy egész oldalnyi, egyedi narratio szerepel, Bornemisszáéban pedig oklevélátírásról és címerbővítésről is szó van. Szinte mindegyik fogalmazvány nemességmegújításról szól, vagy explicite (a *denuo* kitétel alkalmazásával), vagy pedig közvetve, mint Dobszay esetében, aki hivatkozik korábbi nemességére, amelynek iratait azonban elvesztette, vagy mint a két német adományos, Schulitz és Steinacker, akik mindketten birodalmi nemesek voltak már. Majdnem mindegyikben egyedi narratiók vannak a tömeges címereslevél-adás korában oly gyakori „*locorum et temporum varietate*” megfogalmazású, minden konkrétumot nélkülöző formula helyett. Kettő könyv alakban lett kiállítva, ami drágább és ritkább is volt még egészen a 18. század közepéig. A telekesi Török-oklevélben pallosjogot is adományozott az uralkodó. Mindezt azért soroltam fel, hogy lássuk, hogy fent tárgyalt fogalmazványok sem a tipikus, egyszerű magyar nemesség- és címeradományozó oklevelekhez készültek, ami azt jelenti, hogy jóformán nem maradt fenn ilyen típusú minuta a kancelláriai reformot megelőző időszakból.

Tulajdonképpen egyedül a *Conceptus expeditionum* iratai között általam talált utolsó 1690 előtti armálisfogalmazvány tekinthető csak ilyennek: ezt Haas János óvári officialis³⁶⁰ részére készítették 1648. október 29-i dátummal. Ez egy mindössze két oldalas, igen elnagyolt, sok betűt lenyelő kézírással íródott dokumentum, amelynek nem csak az intitulióját hagyták el, ahogy az szokásos volt, hanem az egész promulgatiót és inscriptiót is, és eleve csak a narratio „*cum ... tum ...*” kötőszó párral felvezetett két része közül a másodiktól kezdődik. A

³⁵⁷ HU-MNL-OL-A 35-1630-12.

³⁵⁸ HU-MNL-OL-A 35-1630-118.

³⁵⁹ HU-MNL-OL-A 35-1635-58.

³⁶⁰ Talán azonos Johann Nikolaus Haas magyaróvári élelmesterrel. Az adatot köszönöm Fazekas Istvánnak. Johann Nikolaus Haas és utódai von Hochburg néven történt rangemeléséről: *Siebmacher – Niederösterreich*, 188. és *Siebmacher – Ungarn*, 238. Érdekes, hogy a valószínű azonosság ellenére a fogalmazványban egészen más címer leírása szerepel (vörös pajzsban kék harántpólya, alatta zöld hármasdomb három zöld levelű virággal[?], felette nyilat tartó nyúl; sisakdíszben bivalyszarvak közt a pajzsbeli nyúl), mint a Siebmachernél közölt későbbi bárói és grófi címerek, egyedül a szív-pajzs (mint általában a család ősi címere) vörös máza és zöld dombja stimmel, harántpólyának és nyúlnak semmi nyoma.

nemességadományozás formulájának is csak az első felét írták le, az „*annuentes*” szó utáni második, valóban teljesen formuláris részt egy etceterával elintézték. Innen rögtön a címerleírásra ugrik, amelyben szokatlan módon alig javít valamit, s ennek végével le is zárja a fogalmazványt, ami kiválóan mutatja, hogy az oklevél innen hátralévő szűk fele egyébként mennyire nem tartalmazott semmi egyéni információt. A dátumra persze szükség volt, ezt a szöveg többi részétől elkülönülve, a bal margóra írták fel igen vázlatos formában: „*Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 29 mensis octobris etc.*” Az évet csak onnan tudjuk, hogy az első oldal tetejére ráírták (majd valamiért kihúzták) a teljes dátumot.³⁶¹

Összességében a címereslevelek leggyakrabban előforduló, új magyar nemességet és címert adományozó típusához való fogalmazványok szinte teljes hiánya még a kancellária iratanyagának igen alacsony százaléku fennmaradásának figyelembe vételével is arra enged következtetni, hogy ilyenek nem is készültek, s ezeket a kancelláriai kiadmányokat – főként a 16. század végére végbement nagyfokú uniformizálódásuk révén – formulák, mintaszövegek alapján, egyedi minuta nélkül expediálták.

d) Taxa – díjfizetés a kancellárián

A különféle ügyekben kibocsátott oklevelekért és egyéb iratokért fizetniük kellett az ügyfeleknek, méghozzá a kancellária által kiszabott taxát és néhány más tételt. Mivel ez az ügymenetnek egy közbülső része volt, valamint a kancellária iratanyagának pusztulása miatt is, a taxával kapcsolatos forrásaink igen szűkösek, egy-két összefoglaló dokumentumon túl elsősorban konkrét ügyekkel kapcsolatos említésekre szorítkoznak. Annyi bizonyosnak látszik, hogy az alább említendő díjszabások, sőt jogszabályok csak iránymutatóként szolgálhattak, nem lehetett előre pontosan tudni, hogy egy adott kérvény elintézése mennyibe fog kerülni. Erre többek között a *Litterae privatorum* című gyűjteményben egy sor levélben található adatokat. Így például 1670-ben Festetics Pál írt Dvornikovich Miklós regisztrátornak,³⁶² és kérte, hogy a levelét kézbesítő Kristóf nevű szolgájával válaszoljon neki, hogy a katonájának kért armálisa mikorra készül el és mennyi lesz a taxája.³⁶³ Jóval korábbi, de hasonló értelmű adat, amikor a korábban már említett Váczy János 1585. február 11-én kelt kötelezvényében tanú előtt vállalja, hogy címeresleveléért a vélhetően sollicitorként közreműködő Gombkötő János által megelőlegezett taxát megadja neki, akkor is, ha a kancellár elenged belőle valamennyit, és akkor is, ha nem.³⁶⁴

³⁶¹ HU-MNL-OL-A 35-1648-430.

³⁶² Róla: FAZEKAS 2021, 349–351.

³⁶³ HU-MNL-OL-A 32-12. (1670.06.22.)

³⁶⁴ „*Én Váczy János Újvárbán lakozó, ezen levélnek rendiben vallom adóssá magam, az én címerlevelemnek váltságába egész taxájával, kancelláriára, melyet fogadok Gombkötő János uramnak hova hamarabb előtt megküldeni, hol pedig valamit Kancellárius uram ó nagysága valamit megenged benne jó, hol nem, tehát én megelégittem vala János uramat, Datum Viennae 11 Februarii Anno [15]85. Et coram me Thoma Gradnay m.p.*” – HU-MNL-OL-A 129-II.-1601 (fol. 73.).

Az ilyen esetekben felszámított összegekkel kapcsolatban a legkorábbi forrásunk a Liszthy János újdonsült alkancellár által Miksa király 1568. június 4-én kelt – a kancellária által kibocsátott iratokért állítólag szedett túlzó mértékű taxák miatt kiadott – utasítására megküldött jelentés az akkori gyakorlatról.³⁶⁵ Eszerint a beszedett taxa egyharmad része a királyi tanácsban helyel bíró titkárokat illette, a másik kétharmad pedig a kancelláré vagy alkancelláré volt, akinek ebből kellett fizetnie a hivatalban működő jegyzőket és írnokokat, valamint ebben az időszakban a regisztrátort is. A jelentéshez Liszthy mellékelte a kancelláriai taxarendet is,³⁶⁶ amely az 1553-ban összeállított Quadripartitumban is szó szerint benne volt, tehát már legalább másfél évtizede alkalmazták. Ebben részletesen szerepelnek a kancellária által intézett különféle ügyekben kiadott oklevelek díjai, köztük az, hogy a birtokadomány nélküli címeres nemeslevelekért 12 forintot kellett fizetni.³⁶⁷ Már ehhez a szabályozáshoz is hozzáfűzte Liszthy, hogy Oláh igen szubjektíven bánt ezekkel az előírásokkal és gyakran csak kisebb részét kérte el az adott ügyben járó összegnek, illetve szegényebb kérelmezőknek, valamint saját barátainak és szervitorainak el is engedte az egészet, ami miatt Liszthy szerint akkoriban néhány száz forintos deficitben is voltak a szükséges kiadásokhoz képest.³⁶⁸ Ezzel a jelentéssel érdemes összevetni a bécsi Udvari Kancellária részére I. Ferdinánd által 1545. szeptember 17-én Prágában kiadott *Taxordnung* vonatkozó rendelkezéseit, amelyek a magyarnál sokkal jobban részletezik a címereslevelek különböző típusait is: eszerint a német heraldikában előkelőbbnek számító pántos sisakos nemeslevélért 100 forintot, a csőrsisakosért 60 forintot, a birtokra utaló előnevet (*Lehenartikel*) is adományozó armálisért 32 forintot, sima címeradományért 20 forintot, címerbővítésért 12 forintot, címermege erősítésért pedig 10 forintot kellett fizetni.³⁶⁹

Vízkelethy Jakab kancelláriai jegyző³⁷⁰ 1559. augusztus 1-én kelt, Pétervárady Balázs váci püspökhöz intézett levelében írja, hogy jegyzőtársa, Zula Boldizsár³⁷¹ két, Pétervárady által commendált címereslevelet küldött át neki megpecsételésre, s hogy a régi szokás szerint ezek taxája egyenként – „*pro singulis armorum literis*” – 24 forint lenne, de Pétervárady tekintélyére való tekintettel reméli, hogy 20 aranyforintért is kiválthatja.³⁷² A darabonkénti 24 forintos taxa igen különös, mert ez éppen kétszerese az 1553-as – 1568-ban még bőven érvényben lévő – taxarend szerinti összegnek. Lehetséges, hogy Vízkelethy egyszerűen

³⁶⁵ Erről: FAZEKAS 2021, 94–95. A jelentés szövege: FAZEKAS 2021, 299–300., az eredeti irat aktuális jelzete: HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 1-3.), a parancslevél: HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 4-5.)

³⁶⁶ Tartalmának részletes leírása: FAZEKAS 2021, 95., az eredeti irat jelzete: HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 6-9.)

³⁶⁷ „*Pro literis super nobilitacione cuiuspiam cum armorum insigniis sine tamen bonorum collatione floreni duodecim*” – HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 7.)

³⁶⁸ FAZEKAS 2021, 95.

³⁶⁹ ÖZV I. Bd. 2., 97.

³⁷⁰ Róla: FAZEKAS 2021, 495–497.

³⁷¹ Róla: FAZEKAS 2021, 502–503.

³⁷² FAZEKAS 2021, 95., 159. jegyzet. Az eredeti levél jelzete: HU-MNL-OL-E 41-1559-27.

eltévesztette, és mivel egyszerre két armális ügyében írta a levelet, véletlenül a két taxa együttes összegét írta le, amikor egyetlen ilyen oklevél taxáját akarta megadni.³⁷³

A magyar heraldikai szakirodalomban közismert az az 1572. november 12-én kelt, Eck zu Salm által Győri Benedek deákhhoz, szentgyörgyi provisorához írt levél, amely az előbbivel ellentétben a Liszthy-féle taxarendhez közelítő adatot tartalmaz. Eszerint Salm két armalist váltott ki Liszthytől, az egyiket Vajda Kristófnak, a másikat egy néven nem nevezett szolgáljának, és ezekért 20 forintot kellett fizetnie, amit kér, hogy Győri rögtön adjon meg Liszthy emberének, amint az felkeresi.³⁷⁴ Ez pontosan egybevág Vízkelethy levelével – amennyiben elfogadjuk, hogy az abban szereplő összegek két armálisra vonatkoznak –, amely szerint 20 forintra látta reálisnak leszállítani a taxát a jegyző.

A korábban már emlegetett, Szecsődy Gergelyhez köthető, 1590 táján keletkezett formulariumban szintén megtalálható a kancellária taxarendje, amely annyiban ismétli 1568. évi elődjét, hogy a titkároknak továbbra is a taxa harmada járt, a kancellárnak pedig a fennmaradó kétharmad. Ebből a kancellár a függőpecsétetes oklevelek kiállításakor egy-egy forintot adott a pecsétőrnek és az oklevelet megíró írnoknak. A száz tallér feletti taxájú oklevelek esetében a pecsétőrnek és az írnoknak egy-egy tallér járt.³⁷⁵ Taxamentesen kiállított oklevelek esetében az írnokokat a *sollicitans*, azaz vélhetően a folyamodó kellett, hogy kifizesse. Az arannyal és színes tintával megírandó oklevelek esetében az írnokoknak közvetlenül a folyamodóval kellett megegyezniük a díjukról. Ez a taxarend konkrét összegeket nem tartalmaz.³⁷⁶

1591. június 10-én Cseh János, Telegdy Pál titkára, aki ura megbízásából több különböző ügyben is serénykedett Prágában, levelet írt urának. Ennek utóiratában kitér arra, hogy intézkedett Borsos Gergely címereslevele ügyében, de akadályokba ütközött, mert a kérelemben más személyek is szerepeltek, akiket a kancellária kihúzott belőle, és nem akarják belefoglalni őket az armálisba. Tiburtius Himmelreich 25 forintot kért a pecsételésért, amiből nem enged, s ezen felül még az oklevél megírására, pergamenjére, a pecsétviaszra és a zsinórnak való selyemre, végül a címer megfestetésére további 10 forint kell. További két, vélhetően Telegdy által szorgalmazott címereslevél (Szabó Gáspár és Gerseni Mihály részére) ügyében nem tud előrelépést elérni, mert a folyamodványokat ugyan megtalálta, az egyikben a *concessio* is rajta volt, de pénz nélkül nem tudja megíratni

³⁷³ Még javított is az összegben: „*pro more et consuetudine antiqua pro singulis armorum literis singuli viginti quinque quattuor floreni*” – HU-MNL-OL-E 41-1559-27.

³⁷⁴ HOLUB 1910. A missilislevél a közlés idején a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának levéltári osztályában, az évre rendezett, ún. Törzsanyagban volt, amely az egész múzeumi levéltárral együtt 1926-ban fizikailag, 1934-ben pedig szervezetileg is az Országos Levéltárba került. Az 1960–1970-es években a Törzsanyag túlnyomó részét – a külön őrzött függőpecsétetes oklevelek, illetve a növedéki és letéti naplók (ma HU-MNL-OL-R 224), a különféle, már a levéltárban keletkezett segédletek (ma az R 224 fondosszéjában) és néhány irattörredék (ma HU-MNL-OL-R 316-44.) kivételével – proveniencia szerint szétszortták (a levéltáros köznyelvben „felrobbantották”), azonban használható konkordanciajegyzék nem készült. Megkísérletem megtalálni, hogy hová kerülhetett Eck zu Salm levele, de sem a levélíró, sem a címzett, sem a benne szereplő név alapján nem sikerült nyomára akadnom, ezért mai őrzési helyét nem tudom megadni.

³⁷⁵ A különböző pénznemek átváltási rátája folyamatosan változott, de 1590 körül egy tallér nagyjából egy magyar forintnak (100 dénár értékben számolt számítási pénz) felelt meg (HORVÁTH 1964, 29.).

³⁷⁶ Szövege: FAZEKAS 2021, 300–301., az eredeti: HU-OSZKK - Fol. lat. 3701. (fol. 128^v).

őket.³⁷⁷ Azon túl, hogy ez a levél az ügyintézés mikéntjére is derít némi fényt, egyértelműen megemlíti, hogy az ünnepélyesebb formájú oklevelek alapanyagait is külön ki kellett fizetniük az ügyfeleknek, valamint hogy a megpecsételést illetően ekkoriban 25 forint volt. Kérdés, hogy hogyan értelmezhetjük ezt az adatot, hiszen a fentebb citált források szerint ebben az időszakban egy komplett armálisnak 10–12 forint volt a taxája, az előbb ismertetett levél szerint pedig ezen felül csak a megpecsételtesért felszámították több, mint a dupláját.³⁷⁸

Az eddigiek sorából némiképp kilóg Árva vármegye 1598. augusztus 19-én kelt címereslevelének esete, mivel nem természetes személynek, hanem egy testületnek szól, így taxája is egyedi volt. Az oklevél versójának alsó szélén, a hiányzó pecsétzsinór helye mellett látható kancelláriai jegyzetben a következő szerepel: „*Concessio sigilli pro comitatu Arvensi, aur[e]i 100*”.³⁷⁹ Ez minden valószínűség szerint arra vonatkozik, hogy a vármegyének adományozott címeres pecsétről szóló oklevél taxája 100 arany volt, ami, úgy tűnik, annyira egyedi dolog volt, hogy a szokástól eltérően magára az armálisra is feljegyezték. Amennyiben az *aureus* kifejezés itt az aranyforintra vonatkozik, magyar (számítási) forintban kifejezve ez nagyjából 170 magyar forintos, a rendes címereslevél-taxát tizenhatszerezesen meghaladó összeget jelentett.³⁸⁰

A kancelláriai taxák ügyében Mohács után³⁸¹ először II. Mátyás alatt született jogszabály. Az 1609. évi LXXIII. törvénycikk szabályozta a kancellárián kiszabható és kiszabandó taxákat, méghozzá úgy, hogy néhány részletező jellegű paragrafussal (9–22., 27–32., 25., 39., 41.) kiegészítve és az összegeket részben megváltoztatva szó szerint törvénybe iktatták az 1553-as Négyeskönyvben szereplő, majd 1568-ban Liszthy János által a királynak megküldött szöveget. A taxák egy részét, például a birtokadományok után valókat mérsékeltek, az egyházi és világi méltóságokra való kinevezésekért, címadományokért járókat viszont megemelték. A címeres nemesleveleket is megduplázták, 12 forint helyett 25-öt szabott meg az új rendelkezés, valamint azt, hogy az egyszerű megíratásért két forintot, a díszes, arannyal díszített kiállításért pedig négyet kellett fizetni.³⁸² Az 1553-as (ill. 1568-as) árszabáshoz

³⁷⁷ ECKHARDT 1944, 190–194. Köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy erre a kiadott levélre felhívta a figyelmemet.

³⁷⁸ A 25 forintos pecsételteséi illetékre egy másik forrást hoz a 17. század első feléből: KÓTA 1997a, 149., 2. jegyzet.

³⁷⁹ HU-MNL-OL-R 293-IV.-1.

³⁸⁰ A tallér és a magyar forint egymáshoz viszonyított árfolyamára 1598-ban: HORVÁTH 1964, 29.; a tallér és az aranyforint egymáshoz viszonyított árfolyamára 1598-ban: BUZA 1977, 77.

³⁸¹ Már Nagy Lajos 1351. évi VII. törvénycikkében szerepel, hogy az alkancellár és az íródeákja – a birtokadomány mennyiségétől függően – fizetséget kapott. A magyar kancelláriai taxák szabályozása először az 1435. évi XI–XII. törvénycikkekben történt meg, ezeket pedig megújította az 1486. évi LXXVI., az 1492. évi XCVIII–XCIX. és az 1500. évi XXXIX. tc. Az 1435. évi XII. tc. szerint a díjakat illetően a kancelláriával kellett egyezkedni, igaz, itt elsősorban birtokadományokról volt szó. A Mohács előtti kancelláriai taxálással kapcsolatosan ld. SZENTPÉTERY 1930, 184–185.

³⁸² Az 1553-as szöveget szó szerint másolja, csak az összeget változtatva: „*pro literis super nobilitatione cuiuspiam cum armorum insigniis sine tamen bonorum collatione floreni viginti quinque*” – CJH, 1609:LXXIII. tc. 8. §.

képest újdonság még az utolsó paragrafus, amely szerint az aranybulla és a kettőspeccét taxája dupla legyen.³⁸³

1628-ban Kolinich (Kolinovich) János kancelláriai jegyző³⁸⁴ Szikszay Mihály regisztrátorhoz különféle armálisok ügyében írt levelében említi, hogy Czvetanovich Péter nemeslevelére, amelyet ő (Kolinich) írt meg, 12 birodalmi tallért hagytak neki. Átszámítva ez nagyjából 18 magyar forintnak felelt meg, ami kevesebb az 1609-ben megszabott 25-nél, de talán nem is magáról a taxáról van ebben az esetben szó, hanem az ügyfél és az írnok közötti megállapodás szerinti díjazásról.³⁸⁵

Egy 1634. január 14-én kelt királyi parancslevelél végén egy külön magyar nyelvű megjegyzésben szerepel, hogy Nyíri János armálisáért bizonyos Simándy úr Ruttkay András titkárnak két tallérral tartozik, a taxa pedig – mivel viaszt Simándy maga hozott – 21 tallér lesz.³⁸⁶ 21 tallér 1634-ben mintegy 33,5 magyar forintot ért.³⁸⁷ A törvényben megszabott taxának gyakorlatilag megfelelő összeget, 26 forintot fizetett Dobrasovszky Vencel Ferenczffy Lőrinc küldöncének, Ferenc deáknak az armálisért 1636-ban.³⁸⁸

Ritka bepillantást enged a 17. század középső harmadának taxálási gyakorlatába az a négy oldalnyi feljegyzés, amely a Prímási Levéltárban, Lippay György főkancellár F jelű protocollumában maradt fenn.³⁸⁹ Ez a címe alapján a Lippay által az 1646. évi pozsonyi országgyűlésen jóváhagyott és 1646–1647-ben aláírt címeresleveleket sorolja fel, bár a végén található néhány 1659-ben jóváhagyott darab is. A jegyzék az aláírás dátumát, az adományos(ok) nevét és a kiszabott taxát tartalmazza, esetenként kiegészítő adatokkal. Eszerint a taxa szinte mindig 20 tallér volt, amit néhány esetben aranyban fejeztek ki, amely ekkoriban a tallér kétszeresét érte.³⁹⁰ Átszámítva ez a jegyzékben szereplő armálisok esetén átlagosan 30–36 magyar forint körüli összeg,³⁹¹ ami megfelel a fent említett 1634. évi adatnak.

Mint láthattuk tehát, egy címereslevelél taxája a 16. század második felében 10–12 forint körül mozgott, majd 1609-ben jogszabályban rögzítették az összeg megduplázását, amikor is 25 forintra emelték az illetéket. Az 1630-as, 1640-es évekből vannak további adatok arra, hogy valóban ekörüli, illetve valamivel magasabb összegeket szabtak ki. Az ügyfeleknek azonban nem csak a taxát, azaz a tulajdonképpeni illetéket kellett megfizetniük, hanem az

³⁸³ „*Aureae bullae et sigilli duplicis taxa duplex fiat*” – CJH, 1609:LXXIII. tc. 41. §. Kérdéses, hogy ez az egész taxa megkettőzését jelenti-e, vagy csak a rendes taxán felül a megpeccéltetésért fizetendő illeték duplázását.

³⁸⁴ Róla: FAZEKAS 2021, 391–392.

³⁸⁵ A levelet átírja KÓTA 1991, 77–78., majd FAZEKAS 2021, 304–306. is. Az eredeti irat jelzete: HU-MNL-OL-A 32-121. (1628.03.29.).

³⁸⁶ HU-MNL-OL-A 35-1634-3. Köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az iratra.

³⁸⁷ HORVÁTH 1964, 36.

³⁸⁸ KÓTA 1997a, 149., 3. jegyzet. A szöveget közli: KÓTA 1997a, 153. Az eredeti irat jelzete: HU-MNL-OL-A 32-267. (1636.02.18.)

³⁸⁹ HU-PL-AS-AP - No. 6. (Prot. F) - fol. 222^r-223^v (teljes szövegét ld. a Függelékben).

³⁹⁰ BÚZA 1977, 78.

³⁹¹ HORVÁTH 1964, 40.

ügyintézésért, a megírásért, a megpecsételésért a kancelláriai tisztviselőknek járó összegeket és borraivalókat is, valamint a függőpecsétes privilegiálisok – így a címereslevelek – esetében a pergamen, a viasz, a pecsétzsinór beszerzési költségeit, a címerfestmény megfestetésének árát is rájuk terhelték.³⁹² Figyelembe kellett venni az egyes ügyek intézésének előmozdításához esetleg szükséges pénzbeli és természetbeni csúszópénzeket is.³⁹³ A kiszabott taxa beszedése a korszakban a titkár, vagy időnként a pecsétőr feladata volt, nem véletlen, hogy az adatokat tartalmazó levelek elsősorban az ő levelezésükből kerülnek ki. A befolyó összeg elosztását azután a hivatalvezető, a kancellár végezte.³⁹⁴ Ezen fizetnivalóknak egy része az írnokokkal, titkárokkal, pecsétőrökkel való egyedi megállapodás útján alakult ki, illetve a kancellár egyéni belátása szerint módosíthatta a taxa összegét vagy el is engedhette azt,³⁹⁵ amire Oláh Miklós ideje óta változatlan módon még az 1640-es években is akad példa.³⁹⁶ Ezzel együtt a források inkább azt mutatják, hogy gyakrabban szedtek magasabb taxát az előírnál, legalábbis emiatt több panasz is született a 17. század második felében.³⁹⁷ Igaz, nincs új a nap alatt, hiszen már Liszthy János 1568-as jelentése is azért született, mert

³⁹² Bizonyos esetekben, amikor a címereslevelet (nemesítést) egy előkelő intézte a szolgájának, a taxát is átvállalta. Így történt például Batthyány Kristóf és szolgája, Lyubánovics Miklós (HU-MNL-OL-A 32-1042. [1668.06.16.]), vagy éppen a muronyi várparancsnok és katonája esetében (HU-MNL-OL-A 32-168. [1693.05.06.]). Kissé kiesik a jelen dolgozat korszakából, de kapcsolódó és a patrónus–kliens viszony tekintetében tanulságos az a néhány elismervény és kötelezvény, amelyek a Károlyi-leveltár pénzügyi iratai közt maradtak fenn. Egy 1704. június 6-i kötelezvény szerint Csuka György több részletben fizetett vissza báró Károlyi Sándornak a számára kiváltott címereslevélért (kelte: 1702. július 29., rövid említése: HU-MNL-OL-A 57 - 26. köt. - p. 190.) összesen 60,22 forintot, s ígéri, hogy a hátralékot Szent Mihály napjáig megfizeti, különben a dupláját terheljék rá (HU-MNL-OL-P 393-A-1.-C-33.-1.). Ilyen patronáló jellegű esetek emlékét őrizheti Kossey László 1698. március 10-én jóváhagyott, Károlyi Sándor saját kezű commendatiós jegyzetével ellátott címerkérő folyamodványa (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 888. - No. 49.), illetve azok a címereslevelek, amelyek plicaszéli jegyzeteiben Károlyi Sándor közbenjáróként szerepel (Pap János, 1698. október 1. [HU-MNL-OL-R 64-1.-943.]; Pikó Demeter, 1712. augusztus 15. [HU-MNL-OL-P 396-23.-5.]; Horváth Ferenc, 1713. május 31. [HU-MNL-OL-P 316-1.-1713-1.]; Forray alias Sárközy fivérek, 1714. február 4. [HU-MNL-OL-P 507-2.-13.]; Kiss Literáti János, 1715. március 20. [HU-MNL-BAZML-XV.78.-92.]; Mikecz Mihály, 1716. április 16. [HU-MNL-SZSZBML-XV.23.-25.]; Lovas Mihály, 1720. június 22. [HU-MNL-PML-XII.1.c.-12.]).

³⁹³ FAZEKAS 2021, 261–262.

³⁹⁴ FAZEKAS 2021, 99.

³⁹⁵ A kancellár illetén hatásköre tetten érhető a már említett 1435. évi XII. törvényben is.

³⁹⁶ A Lippay György főkancellár korábban említett F jelű protocollumában található jegyzékben (HU-PL-AS-AP - No. 6. (Prot. F) - fol. 222^r-223^v) szereplő 36 oklevélszerző közül hét esetében konkrét adatok is vannak a taxa részleges vagy teljes elengedéséről: Kloch János orvosdoktor 1646. szeptember 17-én aláírt armálisának húszalléros taxáját elengedték („*relaxata per illustrissimum*”); Dubovich János taxájának felét engedték el szolgálatai fejében („*taxae medietas pro servitiis*”); Pera(?) János taxájának szintén a felét engedték el („*taxa relaxata*”); Szarka Ferenc 1646. december 3-án aláírt armális taxájának felét elengedte az érsek, felét pedig levonták a fizetéséből („*taxae medietas relaxata per illustrissimum dominum, medietas deportabitur ex salario*”); Éliás alias Árvay Mihály 1646. december 6-án, illetve Magnovich Márton december 11-én aláírt (és Illésy János cédulája szerint 1646. október 2-án jóváhagyott – HU-MNL-OL-A 131-a-M-30.) armálisainak taxáját részben a főkancellár kegyéből, részben szolgálataikért engedték el (mindkettőnél: „*medietas taxae relaxata per illustrissimum dominum, reliquum pro servitiis*”); végül Vörös Pál dátum nélkül feljegyzett címereslevele taxájának is a felét engedték el („*taxae medietatem sua celsitudo relaxavit*”) (a jegyzék teljes szövegét ld. a Függelékben). Hasonló (fő)kancellári engedmény nyoma lehet, hogy Pany Bálint 1668. április 7-én kelt címereslevelének plicaszéli jegyzetének elején szerepel, hogy „*sub duplici gratis*”, tehát a kettőspecsétért az 1609. évi LXXIII. tc. alapján járó dupla taxát ezek szerint elengedték neki (HU-MNL-BAZML-XV.78.-49.).

³⁹⁷ FAZEKAS 2021, 98.

többen panaszt tettek a királynál a kancellária magas taxái miatt.³⁹⁸ Megjegyzendő még, hogy a fennmaradt, a taxával kapcsolatos levelek tanúsága szerint a megállapított illetékeket a 16–17. században az ügyfelek inkább utólag, az expedált oklevél kézbesítését követően, sokszor a kézbesítő küldönc útján egyenlítették ki.³⁹⁹ Ez a gyakorlat úgy tűnik, megváltozott a hivatal átszervezésével, amit jól illusztrál egy Illésházy Miklós kancellár iratai közt található lista 1719-ből, amelyen tizenhét olyan személy szerepel, akik előre fizettek: „*pro armalibus taxam anticipato deposuerunt*”.⁴⁰⁰

A 17. század rendezetlen, illetve nagyon patriarchális, az adott ügyben részt vevő személyek egymás közti kapcsolatainak minőségétől, aktuális megállapodásaiktól függő taxálás⁴⁰¹ miatt a Magyar Kancellária átszervezésekor, 1690-ben új taxarendet is megállapítottak.⁴⁰² Eszerint lap alakban („*patente*”) kiállított címeres nemeslevélért 200 forintot, könyv alakúért („*in libello*”) pedig 300 forintot kértek.⁴⁰³ Ez – bár a 17. század második felének áráiról egyelőre nem sokat tudunk – jelentős drágulásnak tűnik, amit talán az mérsékelhet valamennyire, hogy ebben már vélhetően benne foglaltattak az oklevél előállítás költségei, illetve az egyes kancelláriai alkalmazottak díjai is, ennek vizsgálata azonban már túlmutat a jelen dolgozat időbeli keretein.⁴⁰⁴

³⁹⁸ A magas taxák – vagy a kérelmezők ehhez mérten szűkösebb anyagi lehetőségei – vezethettek olyan unikális megoldásokhoz, mint például az az 1695. május 5-én kelt armális, amelyben egyszerre három, egymástól független család (Kobányi, Stephanides, Jankó) kapott nemességet és címet, amelyeket egyetlen címerfestményben egymás mellett három önálló, teljes címerként festettek meg (HU-MNL-OL-R 64-1.-1003.). Erről az oklevélről részletesebben: CZOBOR 1934.

³⁹⁹ Pl. 1628-ban Rakoviczky György kamarai titkár ír Sennyey István kancellárnak, hogy úgy tudja, hogy Stesser Márton címereslevelét már kiállították, de még hátravan a királyi aláírás elintézése, ezt sürgeti, s kéri, hogy ha elkészül, az armálist adják oda a Prágában tartózkodó Eölvéd Albert tapolcai apátnak, egri kanonoknak, s ezután kifizeti a teljes megállapítandó taxát (HU-MNL-OL-A 32-132. [1628.02.08.]). Jó negyven évvel későbbi példa 1668-ból, amikor Batthyány Kristóf írt Dvornikovich Miklós regisztrátornak, hogy ha kész az armális, adják ki az adományosnak, Lyubánovics Miklósnak, ha pedig még nincs kész, akkor igyekezzenek vele, a taxát meg az „*első alkalmatossággal [...] megküldjük*” (HU-MNL-OL-A 32-1042. [1668.06.16.]).

⁴⁰⁰ HU-MNL-OL-P 1341-1.-21.-1083.-1719.

⁴⁰¹ Ilyen eset például, amikor egy levelében Bocskay György kancelláriai titkár Batthyány Kristófnak ígéri, hogy minden kamarai és kancelláriai ügyben segítségére lesz, és ha bármilyen levelet akarna kiadni a kancelláriával, azt Bocskay intézi és nem kell semmit fizetnie (HU-MNL-OL-P 1314-6858.).

⁴⁰² HU-MNL-OL-A 57 - 21. köt. - p. 20-23.

⁴⁰³ HU-MNL-OL-A 57 - 21. köt. - p. 21-22. Fazekas István azt írja egy 1695-ben a titkári harmad körül kialakult vitával kapcsolatos feljegyzések alapján, hogy akkoriban egy címereslevél taxája 30 forint lett volna (FAZEKAS 2021, 97.), de ez teljesen ellentmond az alig öt éve megállapított új kancelláriai taxarendnek.

⁴⁰⁴ A 18. századbeli armális-taxákkal kapcsolatban ld. KÓTA 1997a, 150.; AVAR 2014, 250–251.

IV. LITTERAE ARMALES – A CÍMERES NEMESLEVÉL

a) A kora újkori címereslevelek – bevezetés

A kora újkori magyar címereslevelek a királyi oklevelek 13. századra kialakult három fajtája – a privilégium (*litterae privilegiales*), a pátens (*litterae patentes*) és a zárt oklevél (*litterae clausae*) – közül a legünnepélyesebbe, a privilegiális oklevelek csoportjába tartoznak. Ennek ismérvei már az Árpád-kor végén is azok voltak, amelyek a jóval későbbi armálisokban is megfigyelhetők: a pergamenre való íráson és a függőpecséttel való megerősítésen, valamint az örökérvényű(nek szánt) jogi tartalom kivül oklevéltani szempontból a teljes uralkodói intitulatio, a datációban pedig többnyire a *per manus* formula és a méltóságsor megléte.⁴⁰⁵ Szentpétery Imre meghatározásaiból kiindulva úgy tűnik, hogy a Mohács előtti időszak többnyire méltóságsor nélküli és gyakran rövidített intitulációval ellátott címereslevelei a privilegiális oklevél némiképpen egyszerűsített válfajához tartoznak, ami eleinte I. Ferdinánd, vele párhuzamosan pedig I. János és utána az erdélyi fejedelmek oklevéladásában öröklődött tovább. A Magyar Kancellárián azonban ebben aránylag hamar változtattak, és a magyar címereslevél szövege a teljes, ünnepélyes privilegiális oklevél alakjában szilárdult meg a 16. század közepére.⁴⁰⁶

A Magyar Kancellária által kiállított címeresleveleket – népszerű elnevezésük, a „kutyabőr” ellenére – kecske-, birka- vagy borjúbőrből készített pergamenre írták, mint minden örökérvényű privilégiumot a középkor óta. Az idők folyamán – Erdély kivételével, ahol az armálisok esetében 1690-ig kivétel nélkül a középkori eredetű lap formátum volt használatban – a címereslevelek kétféle formátumban készültek. A 14. századi kezdetektől kezdve a hagyományos lap formátumban állították ki őket, ami a magyar királyi armálisok esetében Mohács után általában átlagosan 55–75 cm x 40–50 cm-s fekvő téglalap alakú oklevelet jelent bal felső sarkában⁴⁰⁷ a címerminiatúrával, melynek alsó 10–15 centimétere – az ún. *plicatura* vagy *plica* – fel van hajtva (amivel két réteg pergamen került egymás fölé, hogy abba lehessen belefűzni a pecsétzsinórt, valamint általában a kihirdetési záradékok is erre kerültek). A pontos méretek természetesen változóak, de a legtöbb befér a megadott keretekbe. Előfordulnak persze szokatlan méretű armálisok is, például a Rudolf király által Ferentze Andrásnak 1602. április 2-án adományozott példány igen kicsi, mindössze 54,5x42,5 cm,⁴⁰⁸ az ellenkező végletet pedig a korszakban például Tóth Balázs 1686. május 12-én kelt

⁴⁰⁵ SZENTPÉTERY 1930, 57. és 119. §

⁴⁰⁶ Az erdélyi fejedelmi címereslevelek egyik legjellemzőbb oklevéltani tulajdonsága a méltóságsor hiánya, ami még az önálló fejedelemség megszűnte után, a Bécsbe költözött Erdélyi Udvari Kancellária gyakorlatában is megmaradt.

⁴⁰⁷ A rendkívül csekély számú kivételről ld. az *Arma seu nobilitatis insignia – a címerminiatúrák* c. alfejezetet.

⁴⁰⁸ HU-MNL-ZML-IV.434.-10.

88x58 cm-es, ezzel együtt érdemi narratio nélküli címereslevele⁴⁰⁹ képviseli, amely több, mint kétszer akkora területű, mint Ferentzée, pedig gyakorlatilag ugyanannyi szöveget tartalmaznak. Az egyre hosszabbodó, egyre részletesebb narratiók 18. századi megjelenésével a lap alakú oklevelek is egyre nagyobbra nyúltak, mígnem átvették a helyüket a hosszú szöveg hártárára vetésére lényegesen praktikusabb fűzött könyv vagy füzet alakú oklevelek. Ez nem csak a címereslevelekre, hanem szinte minden oklevéltípusra igaz volt.

A magyar oklevélkiadási gyakorlatban az első – átírásokból – ismert libellust, azaz könyv alakú oklevelet III. Béla király adta ki 1177-ben.⁴¹⁰ A következő századokban ez a formátum viszonylag ritka maradt, a hosszabb szövegű privilegiális okleveleknél, például törvényeknél,⁴¹¹ városi kiváltságoknál⁴¹² alkalmazták. Az első könyv alakú magyar címereslevél Oláh Miklós esztergomi érsek és főkancellár, a Magyar Kancellária vezetője 1558. április 17-én kelt, Bocskay György által megírt bárói diplomája.⁴¹³ Ezen kívül még egyetlen I. Ferdinánd által kiadott könyv alakú, részben szintén Bocskay keze alól kikerült címereslevélről – ugyancsak bárói diplomáról – tudunk, amelyet Horváth-Stansith Márk szigetvári főkapitány kapott 1558. június 4-én.⁴¹⁴ Miksa király idején még szintén nagyon alacsony arányban, kivételes esetekben készültek könyv alakban a címereslevelek. Az egyik ilyen gersei Pethő János kamarásmester, zólyomi ispán és Zólyom vára kapitánya 1572. november 14-én kelt címerbővítő oklevele,⁴¹⁵ amely teljes szövegében átírja és megerősíti szintén gersei Pethő János nevű nagyapja II. Ulászlótól 1507. szeptember 22-én kapott címereslevelét.⁴¹⁶ A 1572-es oklevél csaknem egyedülálló⁴¹⁷ vonása, hogy az igen kvalitásos, egész oldalas, vélhetően az akkoriban Bécsben működő Donat Hübschmann által festett⁴¹⁸ miniatúrán nem csak az éppen adományozott bővített címet ábrázolták, hanem egy azzal egyenrangú kartusban – bizonyos módosításokkal – reprodukálták az 1507-es oklevél teljes

⁴⁰⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-634. Fridricy Ferenc III. Károlytól 1712. július 12-én kapott armálisa ennél is nagyobb – 87x65 cm –, de ebben részletes narratiót is olvashatunk (HU-MNL-OL-R 64-1.-701.).

⁴¹⁰ BORSA 1962.

⁴¹¹ Például II. András 1222. évi Aranybullájának I. Mátyás által 1464. április 6-án kettőspecsét alatt kiadott megerősítését is könyv alakban készítették el (HU-MNL-OL-DL-15678.).

⁴¹² Például Pozsony város 1464. május 27-én Hunyadi Mátyástól kapott, aranybullával megerősített kiváltságlevele esetében. Az eredeti oklevél ma is Pozsony város levéltárában (Archív mesta Bratislavy) található. Fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 240491.

⁴¹³ HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163. Művészettörténeti szempontú leírása: GULYÁS 2020, 151–157.

⁴¹⁴ Ma Lőcsén, Szepes vármegye levéltárában őrzik. Művészettörténeti szempontú leírása: GULYÁS 2020, 156–157.

⁴¹⁵ HU-MNL-OL-P 644-2.-1. Művészettörténeti szempontú leírása: GULYÁS 2020, 157–159.

⁴¹⁶ Ennek eredetije: HU-MNL-OL-DL 86051. Szövegét közölte és részletesen elemezte: SZOVÁK 2010.

⁴¹⁷ Igen hasonló szerkezetű példa karomi Bornemisza István már említett, 1628. augusztus 10-én kelt címerbővítő oklevele, amely átírja a korábbi, I. Ferdinánd által Bornemisza Tamásnak 1564. február 25-én adományozott nemeslevelet, s az abban adományozott címet az 1628-as oklevélben is megfestették az új, bővített változattal egyetemben (HU-MNL-OL-R 64-1.-269.-a). Az adományos korábbi címe megtalálható még Liszthy Jánosnak a következőkben említendő címereslevele lapszéli ornamentikája között is.

⁴¹⁸ A miniatúra bal alsó sarkában látható pajzs belsejében egy DH monogram bújik meg, amely lehetséges, hogy Donat Hübschmann szignója. Az azonosítási javaslatot ld. GULYÁS 2020, 158.

címerminiatúráját II. Ulászló és két gyermeke, Anna és a későbbi II. Lajos alakjaival együtt.⁴¹⁹ A Miksa királytól ismert másik könyv alakú, ugyancsak címerbővítő armálist pedig nem más, mint a Magyar Kancelláriát akkoriban vezető Liszthy János győri püspök és újdonsült kancellár kapta 1573. szeptember 8-án.⁴²⁰ Az I. Ferdinánd és Miksa által kiadott négy könyv alakú armális mindegyike különleges művészeti értékű darab, a lehető legmagasabb színvonalon dolgozó művészek díszítették őket: a kalligráfia minden esetben Bocskay György munkája, a miniatúrák alkotói pedig ha nem is azonosíthatók biztonsággal név szerint, de egyértelműen a legjobbak közé tartoztak.

Ha a korai rangemelő okleveleket tekintjük át, amelyekből az MNL gyűjteményeiben I. Ferdinándtól és Miksától összesen tizenegy található⁴²¹ (melyek közül csak a két bedeghi Nyáry, és az Oláh tartalmaz címeradományt is, a többi csak címadományozó, aránylag dísztelen, szövegében is némileg egyszerűbb szerkezetű oklevél), láthatjuk, hogy ezek közül egyedül Oláh Miklósé könyv alakú. Ez alapján elmondhatjuk, hogy még az ilyen jelentőségű oklevelek közül is igen megválogatták, hogy melyiket készítsék könyv alakban.

Rudolf király neve alatt összesen kilenc könyv alakú armálist találhatunk az MNL-ben,⁴²² amelyek közül az egyik Debrecen mezőváros 1600. március 17-én kelt kiváltságmegerősítő és címerbővítő oklevele,⁴²³ a másik a nem sokkal korábban elsőként magyar gróffá emelt⁴²⁴ bethlenfalvi Thurzó György 1607. június 15-én kelt címerbővítő oklevele,⁴²⁵ további hat armális nemességmegerősítést és esetenként címerbővítést tartalmaz,⁴²⁶ és végül az új

⁴¹⁹ Ennek azért is van jelentősége, mert az eredeti, II. Ulászló-féle oklevél sérült, és már nem látható rajta Anna hercegnő alakja. Az 1572-es miniatúrában annyiban módosították az 1507-es címet, hogy a sisakdísz nélküli csőrősisak helyett két koronás pántos sisakot ábrázoltak, azokon egy-egy összecukott fekete sasszárny párral. Ezzel kapcsolatban ld. még CSÍZI 2012b.

⁴²⁰ HU-PL-AS-AR - Cl. T - No. 168. Művészettörténeti szempontú leírása: GULYÁS 2020, 159–167.

⁴²¹ Bárói diplomák I. Ferdinándtól: bedeghi Nyáry Ferenc (1535. augusztus 16., HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40.); ruszkai Dobó István (1553. május 26., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 807. - No. 13.); gimesi Forgách Simon (1557. január 21., HU-MNL-OL-P 287-A-29.); Oláh Miklós (1558. április 17., HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.); Császár Miklós (1559. február 4., HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-164.); gimesi Forgách Zsigmond (1560. március 30., HU-MNL-OL-P 287-A-30.); ruszkai Dobó Domonkos (1563. november 10., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 809. - No. 36.); nagy lucsei Dóczy Miklós (1563. december 1., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1664. - No. 59.); szerdahelyi Dersffy István (1564. február 1., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 561. - No. 26.). Grófi diploma I. Ferdinándtól: Zalay János, Maylád István, Nádasdy Tamás három példányban kiállított fogarasföldi grófi diplomája (1541. február 1., két példány van a HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 623. - No. 1. jelzeten). Bárói cím megerősítése Miksától: bedeghi Nyáry Lőrinc és Lajos fiai (1573. december 19., HU-MNL-OL-R 64-1.-39.).

⁴²² A ma is magánkézben lévő címereslevelek nincsenek összegyűjtve, azokról legfeljebb ismeretség által vagy egyéb úton létrejövő közlések alapján tudhatunk. Erre jó példa illetfalvi vagy szokolyi Csutor János 1584. július 4-én kelt, szintén könyv alakú, Bocskay Györgyhoz méltóan gazdag kalligrafikus dísszel ellátott, ám címerminiatúra nélküli címerújító oklevele, amelyet Soós István adott közre (SOÓS 2003), vagy Izsó István 1618. március 16-i armálisa, amelyről jómagam írtam egy cikket a szöveg közreadásával (AVAR 2019).

⁴²³ HU-MNL-HBML-XV.21.b.-66.

⁴²⁴ 1606. április 10., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 16.

⁴²⁵ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 17.

⁴²⁶ Briberi Melith István, Pál és Vitus, a corroboratióban kiemelve: „*in modum libelli confectarum*” (1580. február 24., HU-MNL-OL-P 343-I.-1500-5.-500., a gazdag, Bocskayt idéző kalligráfia ellenére a címerminiatúra nem készült el, ahogy a Csutor-armálisnál sem); medviai Suskovith Pál (1592. szeptember 5., HU-MNL-OL-P 1881-1.-2.); Pekh Lipót magyar kamarai adószedő (1598. január 8., HU-MNL-OL-R 64-1.-87.); Porubszky Dániel

század fordulóján eljutunk az első könyv alakú, bár még mindig egyedibb szövegezésű nemesség- és címeradományig: Sleger Mátyás nagyszombati bíró 1600. május 1-én datált armálisáig.⁴²⁷

Megfigyelhetők bizonyos időbeli tendenciák: a 16. századi könyv alakú armálisok egy kivételével mind kötés nélküliek, külső borítójukul maga a kívülre eső, többnyire üres pergamen bifolio szolgál. Az első – vaknyomásos barna bőrbe – kötött armális Pekh Lipót 1598. január 8-án kelt oklevele, utána már egyre nagyobb arányban bekötve adják ki a könyv alakú okleveleket: aranyozott vaknyomással díszített fehér bőrbe kötötték az előbb hivatkozott Alaghy-armalist és Debrecen város címerbővítését is. Az első – zöld – bársonyba kötött oklevél Thurzó György címerbővítése, az első, a továbbiakban a Magyar Kancellária oklevélkiadási gyakorlatában egyeduralkodóvá váló vörös bársonyba kötött példányok pedig Szily Mihály⁴²⁸ és telekesi Török János⁴²⁹ armálisai 1629-ből. Az utolsó kötetlen címereslevelek iktári Bethlen István hunyadi és máramarosi örökös főispán 1623. április 14-én kelt címermegerősítő és grófi diplomája⁴³⁰ és karomi Bornemisza István már emlegetett, 1628. augusztus 10-i keltezésű oklevele. Megfigyelhető, hogy bizonyos több év különbséggel kiadott, bőrbe kötött címereslevelek kötésén ugyanaz a vaknyomásos minta látható, ami vélhetően arra utal, hogy azokat ugyanaz a kancelláriával kapcsolatban álló könyvkötő köthette be ugyanazon klisék alkalmazásával.⁴³¹

A könyv alakú címereslevelek részarányának változását a következő, a MNL címereslevél-adatbázisának és az MNL címeresleveleit tartalmazó, az adatbázisnál bizonyos értelemben némileg bővebb jegyzékem segítségével összeállított táblázat szemlélteti:⁴³²

Uralkodó	Lap alakú magyar királyi armálisok aránya	Könyv alakú magyar királyi armálisok aránya
I. Károlytól II. Lajosig	100%	0%
I. Ferdinánd	97%	3%
Miksa	94%	6%
Rudolf	92%	8%
II. Mátyás	94%	6%

pápai közjegyző (1603. április 20., HU-MNL-OL-R 64-1.-111.); deregyői Daróczy Ferenc (1603. május 15., HU-MNL-OL-P 450-I.-XVII.-2.); Alaghy Ferenc és Menyhért (1604. február 15., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 408. - No. 32.).

⁴²⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-102.

⁴²⁸ 1629. január 20., HU-MNL-VeML-XV.4.a.-19.

⁴²⁹ 1629. március 4., HU-MNL-OL-P 285-93.-15.

⁴³⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-235.

⁴³¹ Így pl. Debrecen 1600-as és Alaghyak 1604-es okleveleinek első és hátsó borítóin középen ugyanaz a cserélhető középrésszel ellátott, felül Szűz Máriát a kis Jézussal, alul Szent Jakabot ábrázoló keretminta látható, csak az utóbbinál a közepében Rudolf király kétféle címere van, az előbbinél pedig egy firenzei liliom, miközben az Alaghy-oklevélen a minta közepében található címerek a debreceni oklevél borítójának bal felső és alsó sarkaiban található meg.

⁴³² Az MNL címereslevél-adatbázisának bizonyos adatrögzítési pontatlanságai miatt nem tudok konkrét, pontos darabszámokat megadni az egyes fizikai formátumok tekintetében, ezért csak a könyv alakú armálisok részarányát adom meg.

Uralkodó	Lap alakú magyar királyi armálisok aránya	Könyv alakú magyar királyi armálisok aránya
II. Ferdinánd	95%	5%
III. Ferdinánd	95%	5%
I. Lipót (1690-ig)	86%	14%
I. Lipót (1690-től)	88%	12%
I. József	40%	60% ⁴³³
III. Károly	75%	25%
Mária Terézia (1760-ig)	57%	43%
Mária Terézia (1760-tól) ⁴³⁴	36%	64%
II. József	0%	100%
II. Lipót	14%	86%
Ferenc	0%	100%
V. Ferdinánd	4% ⁴³⁵	96%
Ferenc József	0%	100%
IV. Károly	0%	100%

E táblázatból jól látszik, hogy 1526–1690 között a kiadott címereslevelek igen kis része, mindössze mintegy 7%-a készült könyv formátumban, s ezeknek is túlnyomó része rangemelő, transsumptionalis, nemességmegújító, esetleg az adományos személye miatt különlegesebb, ünnepélyesebb oklevél volt. A kezdetektől fogva egészen a 18. század elejéig teljes mértékben egyeduralkodónak tekinthető a hagyományos lap formátum, a 18. században azonban rohamosan csökken a lap alakú oklevelek aránya a század végére azokat teljesen kiszorító könyv alakúakkal szemben. Az MNL gyűjteményeiben megtalálható legkésőbbi magánszemélynek szóló lap alakú címeres nemeslevelet II. Lipót király adta ki 1790. november 27-én sunneggi és morbergi Mor József magyar kamarai fogalmazónak,⁴³⁶ a legutolsó lap alakú címereslevél pedig egyetlen 19. századi szórványként Baranya vármegye V. Ferdinándtól 1838. szeptember 13-án kapott címeres pecsét-módosító oklevele.⁴³⁷

Ha a címereslevelek szövegét figyeljük meg, az intitutatio után már a kezdetektől kétféle szövegkezdetet figyelhetünk meg: a személyesebb, tegező megfogalmazású oklevelekben „*tibi fideli nostro*” (vagy több főadományos esetén „*vobis fidelibus nostris*”) kezdetű salutatóival, az általánosabb, harmadik személyben megfogalmazottak pedig a közismert „*memoriae commendamus*” promulgatóival kezdődnek. Folyamatában vizsgálva a

⁴³³ Ez az adat csalóka, mert II. Józseftől mindössze hat eredeti címereslevelet őriz a Magyar Nemzeti Levéltár, amiből négy könyv alakú, kettő pedig lap alakú.

⁴³⁴ Mária Terézia uralkodásának második felében az utolsó lap alakban kiadott magyar armálisok az MNL gyűjteményében 1765-ben keltek (Kuchinka Imre és Molnár János ugyanaznap, 1765. október 8-án kelt armálisai, HU-MNL-VaML-XV.27.-14. és HU-MNL-ZML-IV.434.-23.), nem számítva idősebb bánkfalvi Keresztes János 1774. október 1-én kelt armálisát, de azt Mária Terézia erdélyi nagyfejedelemként, az Erdélyi Udvari Kancellárián keresztül adta ki (HU-MNL-OL-F 21 - K - No. 48.).

⁴³⁵ Az egyetlen számomra ismert, V. Ferdinánd által kiadott lap alakú armális Baranya vármegye már említett pecsétmódosító oklevele.

⁴³⁶ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1831. - No. 24. - a

⁴³⁷ HU-MNL-BaML-XV.22.a.-72.

jelenséget, egyértelmű időbeli változások állapíthatók meg. Egészen a nagyobb volumenű címereslevél-adás kezdeteihez visszatérve, nagy vonalakban elmondható, hogy a Zsigmond király által 1433-ban történt német-római császárrá koronázása előtt kiadott címereslevelek többsége harmadik személyben szól az adományosokról, míg ebben az évben – vélhetően a birodalmi kancellária hatására – messzire ható változás következik be, és túlnyomó többségbe kerülnek a személyesebb, tegező fogalmazású armálisok.⁴³⁸

Ez a lényeges diplomatikai változás igen sokáig meghatározta a magyar címereslevelek megszövegezését, mivel ettől fogva mintegy másfél évszázadon át ez a típus alkotta a mindenkori magyar kancellária által kiadott armálisok nagy többségét. Albert és I. Ulászló neve alatt összesen három címereslevelet ismerünk, ami nem igazán reprezentatív mennyiség, bár mindegyik tegezőleg íródott.⁴³⁹ V. Lászlótól már többet, összesen tíz darabot őriz az MNL, amelyek közül nyolc tegező, és csak kettő, éppen Hunyadi János nevezetes címerbővítő oklevele,⁴⁴⁰ valamint nagykapusi Hofmaister Miklós armálisa⁴⁴¹ harmadik személyű. Hunyadi János kormányzó és I. Mátyás esetében teljeskörűnek mondható adatokra támaszkodhatok, mivel 2018-ban összegyűjtöttük és kísérőtanulmányokkal ellátva kiadtuk minden, eredetiben, másolatban, vagy akár említésben ismert címereslevelüket.⁴⁴² Hunyadi János a magyar történelemben igen ritkán előforduló módon nem uralkodóként gyakorolta a címeradományozás jogát, s három így kiadott címereslevele ismeretes. A három oklevél háromféle: Pogány Miklós tordai polgár 1447. október 13-i címereslevele tegező, Berekszői Péter 1448. február 15-i armálisa harmadik személyű, Félegyházi Adorján budai alvornagyé (1449. április 7.) pedig az oklevél közepén átvált harmadik személyből másodikba.⁴⁴³ I. Mátyás szövegükben ismert armálisai közül legalább kettőt Mátyás cseh kancelláriája,⁴⁴⁴ legalább hármat pedig osztrák hercegi kancelláriája⁴⁴⁵ állított ki. A többi, magyar kancelláriai címereslevele közül 21 tegező, 14 pedig harmadik személyben íródott, bár az utóbbi csoportból négy oklevél városoknak (Varasd, Késmárk, Lednic és Mezőkövesd)⁴⁴⁶ szól. Ha tehát csak a természetes személyeknek szóló armálisait vizsgáljuk,

⁴³⁸ KÁLMÁN *dissz.* 10., ld. még *MHH* I., 19.

⁴³⁹ Perneszi Pál, 1439. június 5. (HU-MNL-OL-DL 13394.); Gebárfhalva-Szalóki Péter, 1440. július 28. után (HU-MNL-VeML-XV.1.-4.); Kulpi Balázs, 1443. január 25. (HU-MNL-OL-DL 13702.).

⁴⁴⁰ 1453. február 1., HU-MNL-OL-DL 24762.

⁴⁴¹ 1454. október 9., HU-MNL-OL-DL 29081.

⁴⁴² *HCL* 2018.

⁴⁴³ Hunyadi János címeresleveleinek jelzeteit és közlésük helyét ld. a 279. jegyzetben.

⁴⁴⁴ Magyarhradis (Uherské Hradiště) (CZ-MZA-SOKA UH-Archiv Mesta Uherské Hradiště I, inv. číslo 64.) és Sankt Pölten (AT-Stadtarchiv und Studienbibliothek St. Pölten, jelzet nélkül) városok címeresleveleit a rajtuk függő cseh királyi titkospecsétek illetve a megadományozott városok elhelyezkedése alapján Mátyás cseh kancelláriája állíthatta ki – *HCL* 2018, No. XXXIV. és XXXVI.

⁴⁴⁵ Ezek Mátyás „svájci címereslevelei”, amelyeket külpolitikai céljainak elérése végett adományozott egy napon, 1488. augusztus 12-én három luzerni patrícuscsaládnak, a Ritzieknek (CH-StALU-PA 639/914., közlése: *HCL* 2018, No. XXXIX.), a Feereknek (CH-StALU-URK 503/8984., közlése: *HCL* 2018, No. XL.) és a Sonnenbergnek (jelzete CH-StALU-PA 579/19., de ma hiányzik, mivel letétben volt, ma vélhetően a családnál van; közlése: *HCL* 2018, No. XLI.).

⁴⁴⁶ Közlésük és kísérőtanulmányaik: *HCL* 2018, No. X–XII., XIV.

Mátyás neve alatt 21 tegező és csak kilenc⁴⁴⁷ harmadik személyű darabot ismerünk. II. Ulászló királytól 25 db eredeti armálist őriz az MNL, amiből szintén éppen 21 tegező, és mindössze négy harmadik személyű, az utóbbiak közül ráadásul az egyik Somogy vármegye nevezetes címereslevele 1498-ból.⁴⁴⁸ Utolsó középkori királyunk, II. Lajos esetében is hasonló az arány, 27 eredeti oklevélből húsz tegező, hét pedig harmadik személyben van megfogalmazva.

Mohács után fordult a kocka, bár még igen lassan, amennyiben I. Ferdinándtól az MNL gyűjteményeiben összesen 30 tegező és 40 harmadik személyű címeres- és/vagy rangemelő oklevelet találunk. Ha a címer nélküli rangemelőket nem számítjuk, akkor is 26–34 az arány. Végül Miksa király idején, a közönséges címereslevelek szövegének állandósulásának időszakában már az ismert eredeti armálisok túlnyomó többsége, 46 db áll harmadik, és már csak négy második személyben.⁴⁴⁹ Ettől kezdve az arány már így is marad egészen a tárgyalt korszak végéig, sőt, a 17. században megugró címereslevél-kibocsátással még inkább eltolódik a harmadik személyű, személytelenebb, általánosabb, formulárisabb szövegtípus felé,⁴⁵⁰ míg az ünnepélyesebb, egyedibb, személyesebb, tegező megfogalmazás egyre inkább a rangemelő, azaz bárói és grófi diplomák körére lesz jellemző.⁴⁵¹ Sulica Szilárd ezt úgy fogalmazta meg, hogy az inkább középkori eredetűnek tekinthető tegező – *epistolaris* – megfogalmazás az újkorban már kitüntetésszámba ment.⁴⁵²

A 16. század végétől, a 17. század elejétől a Magyar Kancellária által egységnyi idő alatt kibocsátott címereslevelek – és minden más irat – száma lényegesen megugrott,⁴⁵³ miközben

⁴⁴⁷ HCL 2018, No. XV–XVI., XXVIII., XXXV., XLII., XLIII–XLV., XLVII.

⁴⁴⁸ 1498. január 6., HU-MNL-SML-XV.21.-91.

⁴⁴⁹ Ghyczy György, Oláh Miklós oláhújvári kapitánya és fivérei, Farkas és János királyi kapitányok nemességmegújító és címerbővítő oklevele (1564. december 4., HU-MNL-OL-P 293-1.-a-1564-6.), martonfalvi Nemes Imre címeres nemeslevele (1566. január 1., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 910. - No. 25.), Pilisy Imre nemességmegújító és címerbővítő oklevele (1568. október 23., HU-MNL-BAZML-IV.2001.j.-25.-355.), Vízkelethy György, Jakab kancelláriai jegyző és Tamás nemességújító és címeradományozó oklevele (1569. július 15., HU-MNL-OL-R 64-1.-33.).

⁴⁵⁰ Ennek fényében érdekes, hogy – mint arról már részletesebben is szóltam a fogalmazványokról szóló alfejezetben – a korban bizonyítottan a Magyar Kancellárián használt formulariumokban többségben vannak a tegező formájú oklevelek. Ez arra mutat, hogy a címereslevelek készítésekor a formulariumokat inkább csak akkor vették elő, amikor valamilyen szempontból különlegesebb oklevelet akartak megfogalmazni, a nagyobb volumenben kibocsátott egyszerű armálisokhoz talán lehetett egy kézzől kézre járó sablonszövegük.

⁴⁵¹ Ezzel együtt a későbbiekben is előfordulnak nem rangemelő címeres nemeslevelek tegező megfogalmazásban, pl. Istvánffy Miklós kancelláriai titkár a jegyzője, szombathelyi Harczy Máté számára intézett igen díszes és egyedi szövegű armálist 1580. március 8-i keltezéssel (HU-MNL-OL-VeML-XV.4.a.-9.) vagy Csepreghy Jakab királyi táblai hites jegyző címereslevele is ilyen, 1617. február 1-i dátummal (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-9., korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-9.). Ezeknél persze vélhetően az adományosok kancelláriaközeli pozíciója indokolhatja a különlegesebb kiállítást.

⁴⁵² SULICA 1927, 10–11.

⁴⁵³ Ennek illusztrálására felsorolom, hogy melyik Mohács utáni uralkodónk neve alatt hány db eredeti címeres- és rangemelő oklevelet őriz az MNL 2022 januárjában (a gyarapodások miatt ez a szám lassan, de folyamatosan változik): I. Ferdinánd: 70 db (1,8/év), Miksa: 50 db (3,8/év), Rudolf: 190 db (5,8/év), II. Mátyás: 125 db (10,4/év), II. Ferdinánd: 338 db (17,8/év), III. Ferdinánd: 335 db (16/év), I. Lipót (1690-ig bezárólag): 354 db (10,4/év). Ezek a számok természetesen meg sem közelítik az adott király által ténylegesen kiadott címereslevelek (egyébként ismeretlen) számát, de az arányokat jól szemléltetik.

Fazekas István kutatásaiból pontosan tudható, hogy a hivatal létszáma nemhogy nem nőtt, de például az ügyintézés oroszlánrészét viselő kancelláriai titkárok száma 1610-től, Tiburtius Himmelreich halálával mindössze egyre csökkent, s ez az 1690-es átszervezésig így is maradt.⁴⁵⁴ Mint minden hivatalban, a kiadandó iratok számának növekedése azok szövegének uniformizálódása, sablonossá válása felé hat, hogy a fix formulák közé a változó, egyedi szakaszokat közbeiktatva a lehető legkevesebb idő alatt elkészülhessen egy-egy „tucat” kiadmány. Amellett, hogy a szakirodalomban ismert jelenség az újkori címereslevelek szövegének hasonlósága,⁴⁵⁵ jómagam a *Bereg megyei címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban* című háromnyelvű forráskiadvány⁴⁵⁶ készítése során szembesültem azzal végérvényesen, hogy noha az abban általam közölt huszonöt armálisszöveg időben 1590-től 1720-ig egyenletesen elszórva keletkezett, szövegeik jelentős részben gyakorlatilag azonosak. Ez adta az ötletet, hogy megkíséreljem összeállítani a tipikus kora újkori magyar kancelláriai címereslevél formuláját, formaszövegét, amelynek alapján – szándékaim szerint – gyakorlatilag a 16. század közepétől a 19. század végéig kiadott címeres nemeslevelek legnagyobb részének szövegéről – s bizonyos mértékig a más tárgyú magyar királyi adománylevelekéről is – aránylag pontos képet kaphatunk. Az armálisokat fogalmazó kancelláriai tisztviselők esetenként eltértek ettől a formaszövegtől, ami leginkább abban nyilvánult meg, ha valamilyen konkrét eseményeket írtak le a narratívában, vagy esetleg beszúrtak egy-két szót vagy frázist egy-egy helyre – például nemességmegújítás esetén a korábbi oklevél elvesztéséről, de más, egyedi esetek is előforulnak –, de a vizsgált korszakban (és tulajdonképpen még azon jócskán túl is) ez volt a kiadott „egyszerű” címeres nemeslevelek alapszövege.

Ha behatóan megvizsgáljuk a szöveget, megállapítható, hogy alapvetően három dolgot parancsol benne az uralkodó, aminek alapján mondatokra bontható az oklevél, s mindhárom mondatnak a *duximus*, azaz „parancsoltuk” ige az állítmánya. Először a magyar nemesek közé parancsolja felvenni az adományost, azután ennek jeléül neki a leírt és megfestett címert parancsolja adni, végül a dolog emlékezetére az adott oklevelet parancsolja kiadni. Az összes többi szövegrész az előbbieket mellékmondata. A negyedik, utolsó mondat az oklevél végén álló keltezés (*datatio*), melynek állítmánya a *datum* szó maga. Ha bárhogyan kisebb mondatokra próbálnánk darabolni az oklevélszöveget, azoknak valójában nem lenne állítmányuk. Az oklevélszövegben három helyen van a főmondatba ékelt mellékmondat, az első arról, hogy az uralkodó hogyan szokta jutalmazni híveit (ez tulajdonképpen egy közbeszúrt arengának tekinthető), a második arról, hogy a leírt címer hogyan van megfestve az oklevél élén (lényegében a címerleírás egy állandó függeléke), az utolsó pedig arról, hogy az adományos újonnan szerzett vagy megerősített jogait az adományozó akarata szerint mindenkinek el kell ismernie. A kora újkori uniform magyar címereslevél szövegének négy nagy része mondatlanilag tehát a következő:

1. a bevezetés és a nemesség adományozása (*Nos...*)
2. a címer adományozása (*In cuius quidem...*)

⁴⁵⁴ FAZEKAS 2021, 56. és 281.

⁴⁵⁵ Ld. pl. Csízi István összefoglaló jellegű tanulmányában: CSÍZI 2018, 163.

⁴⁵⁶ AVAR 2020a.

3. a corroboratio (*In cuius rei...*)

4. a datatio (*Datum...*)

Nehéz megállapítani, hogy mikor alakult ki az uniformizált címereslevél-szöveg, vélhetően évre pontosan nem is lehetséges. Annyi bizonyosnak látszik, hogy I. Ferdinánd uralkodásának végétől, Miksáénak az elejétől, amikor – mint már kitértem rá, a személytelenebb, harmadik személyben fogalmazott adománylevelek túlsúlyba kerültek – már egyre gyakrabban és egyre nagyobb részben a lentebb ismertetendő formaszöveg szerint vannak megfogalmazva a kiadott armálisok. Konkrétan megfogható adat, hogy az első teljes formájú, méltóságsorral is ellátott címereslevél a MNL gyűjteményeiben soproni Kövér Márton 1554. szeptember 25-én keltezett armálisa, bár ez még tegezőleg íródott, és egy sor híján a fél oklevelet kitevő arengát tartalmaz.⁴⁵⁷ Az MNL-ben megtalálható legkorábbi harmadik személyű és egyszermind méltóságsort is tartalmazó újkori armális az 1556. június 25-én kelt, Kacsóh Bertalan nevére hamisított, egyébként Bocskay György intitulációira emlékeztető kalligráfiával díszített oklevél.⁴⁵⁸

Az egyik legkorábbi, kisebb kihagyásokkal teljes egészében a formaszövegnek megfelelő megfogalmazású címereslevél bátaszéki Bornemissza János és Széky Máté 1555. február 25-én kelt címeres nemeslevele.⁴⁵⁹ Ebben az oklevélrészek úgy és olyan sorrendben követik egymást, ahogy a későbbiekben tömegessé váló címereslevél-adás idején, de kissé rövidítve, a következő szakaszok kihagyásával: 1) az narratio közé ékelt arenga második fele („*eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possent decernere consuevimus*”) hiányzik, így csak az arra érdemeseknek az adományozó dicső elődeinek példájára való jóindulattal vagy figyelemmel követése maradt belőle; 2) a nemességadományozó formula második, „*decernentes*” kezdetű mellékmondatának elejéből hiányzik az „*et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes*” hagyományos frázisa; 3) a címeradományozó formulát is egyszerűsítették annyiban, hogy a címer más nemesekhez hasonló módon való használatának engedélyezéséből kihagyták a jogaikra vonatkozó felsorolást („*sub iisdem iuribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem vel natura vel ex consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent*”); végül 4) a corroboratio előtt általában beszúrt, a dispositiót lezáró retrospektív formula is elmaradt („*imo damus et concedimus praesentium per vigorem*”).

Több szempontból is különösen érdekes eset a Nehóczy-fivérek 1560. november 1-én kelt címer- és nemesség-adománya, amelyet ritka, bár nem egyedülálló⁴⁶⁰ módon két

⁴⁵⁷ HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-3. Ezt a kivételesen hosszú és cikornyás arengát a kancellárián is feljegyzésre és későbbi újrafelhasználásra érdemesnek tartották, mivel bekerült az ún. radványi formuláskönyvben található mintaszövegek közé is (HU-MNL-OL-P 566-1.-III.-LXXXVIII., p. 54–55.).

⁴⁵⁸ HU-MNL-OL-P 1881-1.-1.

⁴⁵⁹ Horváth Sándor által 1909. április 29-én készített másolata és címerének rajza: HU-MNL-OL-R 64-2.-70. Az eredeti oklevélnek a Prímási Levéltárban kellene lennie, Horváth szerint a Lad. T. 45. Fasc. 5. No. 130. alatt. Beke Margit könyvében ennek ellenére az eredeti oklevél és címerminiatúrája nem szerepel, csak protocollumbeli másolata(?) (BEKE 2015, 43.). Az oklevélről: HORVÁTH 1909.

⁴⁶⁰ Néhány hasonló, kettős vagy többes címereslevél-kiállítású esetet ismerek még: ilyen a Szentgyörgyi és Bazini grófok, György, János és Zsigmond részére III. Frigyes német-római császár által 1459. június 19-én kiállított két nagyon hasonló szövegű, bár egy záradék meglétében és a címerleírásban azért eltérő oklevél (HU-MNL-OL-DL

példányban állítottak ki, minden bizonnyal egyet-egyet a két adományosnak.⁴⁶¹ A Zala megyei levéltár címereslevél-gyűjteményét ismertető és annak címerminiatúráit közlétező, egyébként elismerésre méltó kötetben szereplő adattal⁴⁶² szemben azonban a két példány szövegei egyáltalán nem azonosak, amit érdemes görcső alá venni. Első ránézésre is szembetűnő, hogy az egyik külalakra lényegesen díszesebb, gazdag aranyozás ékesíti a címerminiatúrát és az intulatio első, nagyobb betűmérettel írt sorát átszövő színes ornamentikát is,⁴⁶³ míg a másik példány nem csak dísztelen, de még a címet sem festették meg rajta.⁴⁶⁴ Ennek ellenére a díszesebb oklevelet az olcsóbb taxájú titkos, a dísztelent pedig az előkelőbb, egyszersmind drágább kettőspeccsével erősítették meg. Nem is ugyanaz a kézírás a kettő. Az azonos dátumból, valamint abból, hogy mindkettőben mindkét fivér szerepel adományosként, kétségtelen, hogy egyazon uralkodói döntés alapján született mindkét oklevél, bár különös és egyéb források alapján biztonsággal nem megmagyarázható, hogy miért nem ugyanolyan pecsét van rajtuk és miért ennyire különböző fokon díszítették őket. A válaszhoz nem visz közelebb, de egy adat alapján legalább vélelmezhető, hogy melyik példány melyik fivéré volt: a dísztelen példány Liszthy János által írt plicaszéli jegyzetében csak Bálintot említik: „*Arma et nobilitatio Valentii(!) Nehoczi magistri curię domini Bathiany*”. Mivel 1560-ban – amint az az oklevél méltóságsorában is szerepel – a királyi udvarmester Dessewffy János volt, és akkor egyetlen Batthyány, mégpedig Kristóf pohárnokmester viselt országos méltóságot,⁴⁶⁵ ez a kitétel vagy elírás, vagy pedig itt valamelyik Batthyány főúri udvarának udvarmesteréről van szó.

Tárgyunk szempontjából azonban a szövegek összehasonlítása a lényeges. A legfőbb különbség a kettő között abban áll, hogy a díszesebb példány csak címerújítást adományoz, míg a dísztelen emellett nemességmegújítást is, ennek megfelelően az előbbi három, az utóbbi négy mondatra tagolódik. A nemességmegújító darab elsőre is nemesnek nevezi a

15371. és HU-MNL-OL-DL 24832.); a Maylád István erdélyi vajda, Nádasdy Tamás vasi főispán és Zalay János pozsonyi ispán részére I. Ferdinánd által 1541. február 1-én adományozott (címeradomány nélküli) fogaraszöldi grófi oklevél, amelyet a két fennmaradt példány egyikének versóján szereplő – utóbb áthúzott – „*triplicatum*” felirat szerint eleve három példányban adtak ki, azonos szöveggel (a plicaszéli jegyzetben: „*de verbo ad verbum in una et eadem forma*” – HU-MNL-OL-E 148-a-623.-1.); gimesi Forgách Ádám és Zsigmond könyv alakú grófi diplomáját is két azonos példányban expediálták 1640. május 12-i dátummal (HU-MNL-OL-P 287-A-110. és HU-MNL-OL-P 287-A-111.). Ugyanazzal a dátummal és ugyanazzal a címerrel állították ki 1700. július 10-én siketfalvi Gálfalvi alias Iszlay Gergely illetve harcsói Gálfalvi alias Iszlay János címeresleveleit, akik minden bizonnyal testvérek voltak, vagy hasonló közeli rokonságban álltak egymással (HU-MNL-OL-R 64-1.-681. és HU-MNL-OL-R 64-1.-682.). Nem a több adományos, hanem unikális módon a több adományozó miatt keletkezett két példányban Garai Miklós nevezetes címeradománya, aki 1416. március 26-án ugyanazt a címeradományt megkapta Zsigmond német-római császártól és VI. Károly francia királytól is (az eredeti oklevelek: SK-SNA - Zay - Lit. C - Fasc. 1. - No. 6-7., fényképmásolataik: HU-MNL-OL-DF 265782. és HU-MNL-OL-DF 265783.). Nem a Magyar, hanem az Erdélyi Udvari Kancellária állította ki III. Károly erdélyi fejedelemtől 1729. február 5-én a losonci Bánffy család két tagjának, Lászlónak és id. Zsigmondnak adományozott erdélyi bárói diplomáját (a két példány egyike az egyik, másika a másik adományos nevére szól – HU-MNL-OL-P 14-I.-1.-1729-1. és HU-MNL-OL-P 14-I.-1.-1729-2.).

⁴⁶¹ HU-MNL-ZML-IV.434.-26. és HU-MNL-ZML-IV.434.-26.-a. Teljes szövegüket ld. a Függelékben.

⁴⁶² *Armálisok* 2004, 36.

⁴⁶³ HU-MNL-ZML-IV.434.-26.

⁴⁶⁴ HU-MNL-ZML-IV.434.-26.-a

⁴⁶⁵ A pontos adatokat ld. *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században* (adatbázis).

fivérek, míg a másiktól ez a titulus hiányzik. Kiseb, például a családnév írásmódját érintő („Nehocy” és „de Nehocz”) eltéréseken túl a közbeszúrt, a néhai királyi ősök példájára vonatkozó arenga első fele különbözik lényegesebben a két oklevélben, majd jelentősen eltérő megfogalmazásban írják le, hogy hogyan veszték el nemességükre és címerükre vonatkozó korábbi okleveleik a török háborúban, valamint a címet is. Az első adományozó formulában, amely a díszes példányban a címerújításról, a másikban a nemességújításról szól, az előbbinél az uralkodó csak „regiae”, míg a másiknál „regiae ac imperiali” hatalma teljességéből adományoz, aminek egyébként vélhetően csak retorikai jelentősége lehetett. A csak címerrel kapcsolatos adományt tartalmazó oklevélből hiányzik az egyébként a címeradományozó formula szerves részét képező felsorolás arról, hogy mi minden (pecséteken, gyűrűkön, függönyökön stb.) használhatják az adományozott címet. A méltóságsorokban is felfedezhető két eltérés: a díszes példány szerint a csanádi püspöki szék üresedésben volt, az ajtónállómester Bánffy István volt, az asztalnokmester pedig hiányzik. Ezzel szemben másik példányban – helyesen – a csanádi püspök Paulinus Péter, az ajtónállómester Bánffy László, az asztalnokmester pedig Bánffy László.⁴⁶⁶ Paulinus Pétert már 1569-ben kinevezték, de még a pápai megerősítés is megtörtént 1560 nyarán, így a Nehóczy-címereslevelek szövegezésekor már mindenképpen ő volt a csanádi püspök.⁴⁶⁷ A két Bánffy közti keveredést vélhetően egyszerű másolási hiba okozta, az írnok szeme megugorhatott az egymást követő azonos vezetéknevű méltóságviselők között.

A kézenfekvő kérdés, hogy ha ugyanazon adományról két oklevelet kellett elkészítenie a kancelláriának, miért nem másolták le kétszer ugyanazt a szöveget? Ráadásul a két oklevélszövegnek azért számottevő azonosságai is vannak, például alig van különbség a közbeékelte arenga előtti szakaszban, illetve a corroboratióban és a datatióban. Még a különböző(nek tűnő) tárgyú adományok sem indokolják ezt eléggé, különösen, mivel a díszesebb, elvben csak címerújítást adományozó oklevélnek a dispositiót lezáró formulája viszont megemlíti az oklevélben addig egyáltalán nem szereplő nemességújítást: „*imo de novo nobilitamus*”. A díszítésben látható különbséget is nehéz azzal magyarázni, hogy esetleg az egyik testvér kifizette volna a miniátort, a másik pedig nem, hiszen pont a dísztelen példányon függ az elvben magasabb díjű pecsét (igaz, a korábbiakban láthattuk, hogy Oláhnak szokása volt a taxák elengedése, ha arra érdemesnek találta az adományosokat). Összességében ez a két azonos tárgyú, de különböző megfogalmazású oklevél szemléletesen mutatja a 16. század közepi címereslevél-adás átmeneti, folyamatosan alakuló állapotát, amennyiben a díszesebbik Nehóczy-armális több egyedi vonást tartalmaz, míg a címer nélküli már sokkal jobban emlékeztet a lent bemutatott, a következő időszakban kiforró, állandósuló armálisformulára.

Egy pillanatra kitérve a dolgozat időbeli kereteiből, meg kell említenem, hogy noha egészében a 16. század harmadik harmadára alakult ki az újkori címereslevélszöveg mintája, a benne szereplő formulák, szövegrészek kisebb-nagyobb eltérésekkel, esetleg más

⁴⁶⁶ A pontos adatokat ld. ugyanott.

⁴⁶⁷ MKL X., Paulinus Péter címszó.

sorrendben, más megfogalmazásban a Mohács előtti címereslevelekben is megtalálhatók⁴⁶⁸ amellet, hogy Zsigmond uralkodásának végétől a tegező forma vált általánossá.⁴⁶⁹ Nincs tehát komoly cezúra 1526 körül, a magyar címereslevelek diplomatikai fejlődése nagyjából folyamatosnak tekinthető, még akkor is, ha az azokat kibocsátó Mohács előtti magyar kancellária II. Lajos halálával megszűnt működni, jogutódjának működése pedig véglegesen csak Oláh Miklós vezetése alatt, a század közepére alakult ki.⁴⁷⁰ A rögzült armálisformula időtállósága szembeszökő, ha fellapozzuk a Királyi Könyveket és a lentebb közölt szöveget összevetjük az első magyar nyelven kiadott címeres nemeslevél szövegével, amelyet V. Ferdinánd király adományozott klopodiai Janics Istvánnak 1845. január 30-án.⁴⁷¹ Szemmel látható, hogy a szöveg formulás részeiben legalább háromszáz éven át gyakorlatilag semmilyen lényeges változtatás nem történt a 16. század második felében történt megszilárdulásuk után,⁴⁷² és a magyar nyelvre való áttérés is csupán a latin formaszöveg lefordítását jelentette a gyakorlatban, a megfogalmazást nem revideálták. Az utolsó, még mindig ezen szövegminta szerinti megfogalmazású magyar királyi címereslevelet 1867. március 3-án kapta Ferenc Józseftől Eltér József, Fejér megye tiszteletbeli főorvosa.⁴⁷³ A Magyar Udvari Kancellária megszüntetése és a Felső Személye Körüli Minisztérium felállítása utáni első, 1867. június 29-i dátummal Moskovitz Mór részére kiállított címeres nemeslevél⁴⁷⁴ már egy rövidített, egyszerűsített szerkezetű, például már méltóságsor nélküli oklevél, ami egészen 1918-ig, a címereslevél-adományozás magyarországi megszűntéig így is maradt.

⁴⁶⁸ Hogy csak egy példát hozzak, Disznósi Miklós 1456. március 15-i címereslevelében szerepel a nemességadományozás utáni és a címeradományozás utáni formulás rész is, nevezetesen, hogy az adományosok ugyanazon jogokat élvezhessék, mint a többi nemes, ill. hogy minden körülmények között használhassák címerüket, csak éppen összevonva, mert csak címert adományoz (HU-MNL-OL-DL 69478., közli: KUBÍNYI 1887). Az egyes oklevélrészek formáinak Mohács előtti alkalmazásával kapcsolatban ld. a *Textus – a címereslevél szövege*. c. fejezet megfelelő szakaszait.

⁴⁶⁹ A Mohács előtti címereslevelek diplomatikájával és egyéb jellemzőivel Kálmán Dániel foglalkozik folyamatban lévő doktori disszertációjában (KÁLMÁN *dissz.*).

⁴⁷⁰ FAZEKAS 2021, 41. és 52–54.

⁴⁷¹ HU-MNL-OL-A 57 - 67. köt. - p. 548–550.

⁴⁷² A magyar címereslevelek 1690 utáni diplomatikája részleteiben még feldolgozásra vár.

⁴⁷³ HU-MNL-OL-A 57 - 67. köt. - p. 962-965.

⁴⁷⁴ HU-MNL-OL-K 19 - 68. köt. - p. 1-3.

b) A 16–17. századi magyar királyi címereslevél formszövege⁴⁷⁵

{INTITULATIO:} Nos {uralkodó neve} [Dei gratia/divina favente clementia] electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, Wierthembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Goritiae, landgravius Alsatae, marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae, dominus marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. {PROMULGATIO:} memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod {NARRATIO:} nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum *praelatorum et baronum* humillimam supplicationem⁴⁷⁶ nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et [fidelium servitorum meritis/fidelibus servitiis] fidelis nostri {főadományos}, quae ipse Sacrae primum regni nostri Hungariae Coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum [varietate/diversitate] et [temporum/occasionum] [varietate/diversitate/exigentia] fideliter et constanter⁴⁷⁷ [exhibuisse et impendisse / exhibuit et impendit] ac [in futurum/imposterum]

⁴⁷⁵ Jelmagyarázat:

- [x/y] – az adott helyen felváltva használt általában szinonim, vagy rokon értelmű szavakat vagy kifejezéseket szögletes zárójelbe teszem;
- <> – a nemességmegújításkor közbeszúrt szavakat jelölöm a kisebb-nagyobb relációs jelekkel;
- {} – kapcsos zárójelben jelzem az oklevélrészeket, és ugyanígy, de kisebb betűmérettel jelzem azokat a szakaszokat, amelyeket egyedileg fogalmaztak bele a formszövegbe: az adományozó és az adományosok neveit, a címerleírás, a corroboratio, a datatio, a méltóságsor egyedi részeit;
- () – gömbölyű zárójellel a közbeszúrt mellékmondatokat jelölöm;
- *dőlt* – időnként beszúrt szavak vagy kifejezések, néha hiányoznak, néha szerepelnek az oklevelekben; ebben olykor vannak időbeli tendenciák, de ezek precíz megfigyeléséhez, esetleges bevezetésük idejének megállapításához még további kutatások szükségesek;
- **félkövér** – felsorolások, melyek elemeinek sorrendje változhat, egyes elemeik el is maradhatnak;
- teljesen esetlegesen használatosak az olyan kötőszavak különböző szinonimái, mint *ac/et/atque, seu/sive, et X/Xque/Xve*, ezért ezek megkülönböztetésével nem foglalkozom (ahol az egyik szerepel, ott ugyanolyan valószínűséggel a másik is előfordulhatna helyette);
- a személyes névmások is váltakozva használatosak, például *eorum* vagy *ipsorum*, ezt sem jelzem külön;
- bizonyos „töltelékszavak” a szövegnek gyakorlatilag bármely pontján megjelenhetnek, jelentőségük nincs, nem lényeges részei a formulának: például a *vero/autem*, vagy az adott, a szövegben korábban szereplő információra (például a mellékadományosokra, vagy Magyarországra) való visszauláskor alkalmazott *praedicta, supradicta, antelata, praenotata, supranotata, praefata, antefata, suprafata, totiesfata* stb. kifejezések.

⁴⁷⁶ Mohács előtti oklevelekben itt gyakran a „*humillimae supplicationis instantiam*” változat szerepel, de Mohács után egyelőre nem tudtam megállapítani, hogy mennyire gyakran használják.

⁴⁷⁷ A korai időkben ide olykor beszúrták, hogy „*iuxta sae possibilitatis exigentiam*”, de a 17. századra ez leginkább elmaradt.

quoque *pari [fide et/fidelitatis] constantia* [exhibere et impendere velle / exhibiturum et impensurum] [dicitur/pollicetur]; {DISPOSITIO 1.:} cum igitur ob [hoc/id], tum vero ex gratia et munificentia nostra *caesarea et regia* (qua quosque de nobis et Republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo prosequi, eisque certa virtutum suarum [monimenta/monumenta], quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possent decernere consuevimus) eundem *[itaque/igitur]* {főadományos} ac per eum⁴⁷⁸ {mellékadományos(ok)} de statu et conditione [ignobili/rusticitatis/civili/iobbagionali/plebea], in qua hactenus perstitisse dicuntur, de regiae nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali [exemptos/eximentes] <denuo/ex novo> in **coetum, numerum et ordinem verorum, antiquorum et indubitatorum** regni nostri Hungariae partiumque *et provinciarum* ei [subiectarum/annexarum] nobilium *armis et insigniis militaribus utentium et gaudentium clementer* duximus **aggregandos, annumerandos, cooptandos et adscribendos**, annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus, omnibus illis **gratiis, honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus**, quibus ceteri **veri, antiqui et indubitati** dicti regni nostri Hungariae [et provinciarum/partiumque] ei [subiectarum/annexarum] nobiles hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint et valeant, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus [universi/universae]⁴⁷⁹ valeant atque possint.

{DISPOSITIO 2.:} In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque et indubitatae nobilitatis signum haec arma seu nobilitatis insignia, scutum videlicet militare erectum {pajzs tartalma} [visitur/conspicitur/cernitur], scuto *demum*⁴⁸⁰ incumbentem galeam militarem [clausam / craticulatam sive apertam], regio diademate, {sisakdísz} proferente ornatam, a summitate vero sive cono galeae laciniis sive lemniscis, hinc {jobboldali sisaktakarók mázai}, illinc {baloldali sisaktakarók mázai} coloribus,⁴⁸¹ in scuti extremitates sese [diffudentibus/defluentibus], scutumque ipsum **decenter ac venuste** exornantibus, (prout haec omnia in **principio seu capite** praesentium literarum nostrarum pictoris *edocta* manu et artificio **propriis et genuinis** suis coloribus [recte/clarius] *depicta et lucidius ob oculos intuentium posita* esse [cernuntur/conspiciuntur/visuntur]) eidem {főadományos} ac per eum {mellékadományos(ok)}, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda, decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum **futuris et**

⁴⁷⁸ Előfordul a „*per ipsum*”, vagy sokkal ritkábban a „*sui causa*” is, pl. HU-MNL-OL-R 64-1.-924.

⁴⁷⁹ Teljesen esetleges, hogy az *universus, universi* 3 melléknevet a *haeredes et posteritates* kéttagú felsorolásnak éppen melyik tagjával egyeztetik.

⁴⁸⁰ Az 1680-as évek közepétől gyakran szerepel itt ez a szó.

⁴⁸¹ Ha a „*laciniis sive lemniscis*” szinonimák nem ablativusban, hanem nominativusban szerepelnek, akkor a „*coloribus*” helyett egyeztetve „*colorum*” áll.

perpetuis semper temporibus eadem arma sive nobilitatis insignia [more/instar] aliorum **verorum, indubitatorum ac antiquorum** praedicti regni nostri Hungariae partiumque ei [subiectarum/annexarum] nobilium sub iisdem **iuribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus**, quibus iidem vel natura, vel vero ex consuetudine usi sunt et gavis, utunturque et gaudent, ubique in **proeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis** ac aliis omnibus et quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, necnon **sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus, sepulchris**, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub **merae, verae, vetustae, syncerae et indubitatae** nobilitatis titulo (quo eos ac haeredes ipsorum utriusque sexus universos ab omnibus cuiuscunque **status, dignitatis, conditionis, honoris et praeeminentiae** [homines existant/hominibus *existentibus*⁴⁸²], insignitos dici, nominari, haberique et reputari volumus et mandamus) ferre, gestare, illisque *in aevum*⁴⁸³ uti, frui et gaudere possint et valeant, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus [universi/universae] valeant atque possint, {DISPOSITIO 3.:} imo nobilitamus damusque et concedimus praesentium per vigorem.

{CORROBORATIO:} In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras *privilegiales*⁴⁸⁴ {pecsét fajtája} sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti [communitas/roboratas]⁴⁸⁵ eidem {főadományos} ac per ipsum superius nominatim specificatis personis⁴⁸⁶ ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis *iam natis ac [in futurum/deinceps/imposterum] Dei beneficio nascituris* gratiose dandas duximus et concedendas.

{DATATIO} Datum per manus fidelis nostri nobis *syncere* dilecti {magyar fő-/al-/helyettes vagy sima kancellár vagy feladatkörében eljáró személy} in {hely}, {dátum}, regnorum nostrorum Romani {sorszám}, Hungariae et [aliorum/reliquorum] {sorszám}, Bohemiae vero anno {sorszám}, reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus, dominis {a Magyar Királyság egyházi méltóságai} ecclesiarum episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, item spectabilibus ac magnificis, {a Magyar Királyság világi méltóságai} ceterisque quamplurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores.

{az adományozó uralkodó sk. aláírása}

{a datatióban említett magyar (fő)kancellár sk. aláírása}

{a magyar kancelláriai titkár sk. aláírása}

⁴⁸² A második változat ritkábban fordul elő.

⁴⁸³ A 17. században előrehaladva egyre gyakoribb.

⁴⁸⁴ A 17. században előrehaladva egyre gyakoribb.

⁴⁸⁵ Előfordulhat itt a „*sigilli [...] munimine roboratas*” megfogalmazás is, de akkor, mint látható, a pecsét megnevezése ablativus helyett genitivusba kerül.

⁴⁸⁶ Esetenként itt is felsorolják a mellékadományosokat. Ritkán olyan is előfordul, hogy itt olyasvalaki szerepel, aki a nemességadományozási formulában nem, például Esto János lányai csak itt szerepelnek az armálisban (1636. február 4., HU-MNL-VeML-XV.4.b.-173.).

A formaszöveg magyar fordítása:

Mi, {uralkodó neve} [Isten kegyelméből/Isten kedvező kegyelméből] a rómaiak választott, mindenkor dicsőséges császára és Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kumánia és Bulgária stb. királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stájerország, Karintia, Krajna hercege, Morvaország őrgrófja, Luxemburg és Felső- és Alsó-Szilézia, Württemberg és Teck hercege, Svárország fejedelme, Habsburg, Tirol, Pfirt, Kiburg és Görz grófja, Elzász tartománygrófja, a Szent Római Birodalom Enns feletti őrgrófja, Burgau és Alsó- és Felső-Lausitz őrgrófja, a Vend Őrgrófság, Pordenone és Salins stb. ura, emlékezetül adjuk jelen oklevelünk tartalma által tudatván mindenkivel, akit illet, hogy mi úgy némely híveink, főpapok és bárók felségünknek tett alázatos kérelmére, mint tekintetbe véve és megfontolva hívünk, {főadományos} hűséges szolgálatait, melyeket ő először Magyarországonk Szent Koronájának, azután felségünknek különböző helyeken és időkben hűségesen és állhatatosan tett és teljesített, és a jövőben hasonló hűséggel és állhatatossággal tenni és teljesíteni akarónak mondják; egyfelől tehát ezért, másfelől pedig császári és királyi kegyünkéből és bőkezűségünkéből (melyből mindazokat, akik előttünk és a Keresztény Köztársaság előtt érdemesek és erényeik ápolásában buzgók, elődeinknek, Magyarország néhai felséges királyainak példájára figyelemmel szoktuk kísérni és erényeik megörökítését, hogy még nagyobb kiválóságra sarkalljuk őket, el szoktuk rendelni) ugyanazon {főadományost} és általa {a mellékadományos(oka)t} a [nemtelen/paraszti/polgári/jobbagyi/közrendű] állapotból és körülményből, melyben eddig levőnek mondják, királyi hatalmunk teljességéből és különös kegyünkéből kiemelni és Magyarországonk és a hozzá kapcsolt részek igaz, régi és kétségtelen, címert és katonai jelvényt viselő nemeseinek körébe, számába és rendjébe kegyelmesen bevenni, beszámítani, felvenni és beírni parancsoltuk, helyeslő és biztos tudásunkkal, szabad akaratunkkal megengedvén, hogy ők ilyen módon a jövőben örök időnkig mindazon kegyeket, méltóságokat, engedélyeket, kiváltságokat, szabadságokat, jogokat, előjogokat és mentességeket, melyeket Magyarországonk és a hozzá kapcsolt részek többi igaz, régi és kétségtelen nemesei ezidáig bármi módon jog vagy szokás szerint használtak és élveztek, illetve használnak és élveznek, használhassák, élvezhessék és örvendhessenek nekik, s ezt mindkét nembeli minden örökösük és utódjuk is megtehesse.

Amely irántuk mutatott kegyünk, kegyességünk és bőkezűségünk bizonyosságául az igaz és kétségtelen nemesség jelét, ezt a címert vagy nemesi jelvényt, tudniillik álló katonai pajzsot, melyben {a pajzs tartalma} látható, azután a pajzsra [helyezett/támaszkodó] [zárt/pántos vagy nyílt], királyi koronás katonai sisakot, belőle kiemelkedő {sisakdíszszel} ékesítve, a sisak tetejéről vagy csúcsáról pedig a pajzs oldalain aláomló, azt szépen és kecsesen díszítő, innen {jobboldali sisaktakarók mázai}, onnan {baloldali sisaktakarók mázai} színű szalagokkal vagy foszlányokkal (amint mindez jelen oklevelünk elején vagy tetején a festő tanult keze és művészete által a maga helyes és valódi színeivel ábrázolva és világosan a nézők szemei elé tárva látható) ugyanazon {főadományosnak} és általa {a mellékadományos(ok)nak}, illetve mindkét

nembeli örökösöknek és utódaiknak kegyesen adni és adományozni parancsoltuk, elhatározván és biztos tudásunkkal, szabad akaratunkkal megengedvén, hogy ők ilyen módon a jövőben örök időkre ugyanazon címet vagy nemesi jelvényt az említett Magyarországnak és a hozzá kapcsolt részek többi igaz, kétségtelen és régi nemeseinek módjára, az ő jogaiknak, előjogaiknak, engedélyeiknek, szabadságaiknak és mentességeiknek birtokában, melyeket ugyanők természet vagy szokás szerint használtak és élveztek, illetve használnak és élveznek, bárhol csatákban, harcokban, lándzsatoréásokon, tornákon, párbajokban, párviadalokban és minden más, bármifajta katonai és nemesi gyakorlatban, valamint pecséteken, függönyökön, edényeken, ruhákon, gyűrűkön, zászlókon, pajzsokon, sátrakon, házakon, síremlékeken, általában pedig bármilyen esetben és hadi vállalkozásokban a valódi, igaz, régi, tiszta és kétségtelen nemesség címén (mellyel hogy őket és mindkét nembeli minden örökösüket amely állapotú, méltóságú, helyzetű, hivatalú és kiválóságú emberek csak léteznek, felruházottnak mondják, nevezzék, tartsák és ismerjék, akarjuk és megahagyjuk) hordhassák, viselhessék valamint azt örökké használhassák, élvezhessék és örvendhessenek neki, s ezt mindkét nembeli minden örökösük és utódjuk is megtehesse, sőt megnemesítjük őket, s adjuk és engedélyezzük ezeket jelen oklevelünk erejével.

Amely dolog emlékezetére és örök szilárdságára jelen, magyar királyként használt {pecsét fajtája} függő pecsétünkkel megerősített kiváltságlevelünket ugyanazon {főadományosnak} és általa a {mellékadományosoknak}, valamint eddig megszületett és Isten kegyelméből ezután születendő mindkét nembeli minden örökösüknek és utódjuknak kegyesen kiadni parancsoltuk és határoztuk.

Kelt nekünk őszintén kedves hívünk, {magyar fő-/al-/helyettes vagy sima kancellár vagy feladatkörében eljáró személy} keze által {helyen}, {dátumkor}, római uralkodásunk {sorszám}, Magyarországi és más országokbeli uralkodásunk {sorszám}, Csehországi uralkodásunknak pedig {sorszám} évében, amikor a Krisztusban főtisztelendő és tiszteletre méltó atyák, {a Magyar Királyság egyházi méltóságai} egyházak püspökei kormányozták egyházaikat Istennek tetsző módon, továbbá amikor a tekintetes és nagyságos {a Magyar Királyság világi méltóságai} és sokan mások viselték Magyarországnak ispánságait és tisztségeit.

{az adományozó uralkodó sk. aláírása}

{a datatiónban említett magyar (fő)kancellár sk. aláírása}

{a magyar kancelláriai titkár sk. aláírása}

c) *Textus – a címereslevél szövege*

A következőkben a korábban egészében bemutatott kora újkori magyar címereslevél-szöveget a magyar diplomatika által ismert⁴⁸⁷ oklevélrészek közül a címereslevelekben is megtalálhatók szerint veszem végig, s mindegyiknél kitérek az azzal kapcsolatosan felmerülő szempontokra. Erre azért van szükség, mert a különben aránylag gazdag, címereslevelekkel kapcsolatos magyar szakirodalom – érthető módon – elsősorban azok családtörténeti és heraldikai vonatkozásaival foglalkozik, diplomatikájukkal, szövegük elemzésével viszont, különösen a Mohács utáni armálisok vonatkozásában, gyakorlatilag egyáltalán nem. Nagyon röviden, egy-két oldalban, szinte csak az oklevélrészek felsorolására és tartalmuk általános tömör említésére szorítkozva kitért erre Nyulásziné Straub Éva⁴⁸⁸ és Szálkai Tamás,⁴⁸⁹ valamivel részletesebben foglalkozott a témával Csízi István,⁴⁹⁰ és tudomásom szerint egyedül Kóta Péter szentelt ennek a témának egy egész fejezetet 1991-ben megvédett, abszolút hiánypótló, ám egészében sajnos nem publikált doktori dolgozatában.⁴⁹¹ 2014-ben az akkor még csak az Országos Levéltár armálisait tartalmazó címereslevél-adatbázis készítéséről írt módszertani tanulmányomban jómagam is foglalkoztam az oklevelek szerkezetével, felépítésével,⁴⁹² bár akkor még nem jutottam hozzá Kóta Péter disszertációjához, valamint a rendelkezésemre álló forrásbázis is szerényebb volt, amennyiben azóta már a megyei taglevéltárak valamennyi ismert címereslevelét is digitalizáltuk és feldolgoztuk az adatbázisban.

1. *Protocollum – a bevezetés*

a. Intitulatio – a címsor

A magyar királyi privilegiálisok a 13. század közepe óta következetesen az uralkodó nevével és címeinek felsorolásával kezdődnek (ezt megelőzően az ünnepélyesebb oklevelek esetében ezt megelőzte az invocatio, azaz általában a Szentháromsághoz intézett fohász).⁴⁹³ Ez természetesen így van a Mohács utáni címereslevelekben is, azonban maga az intitulatio az 1526 utáni évtizedekben még igen képlékeny, legalábbis az armálisokban csak az 1560-as években jelent meg és rögzült a teljes változata.⁴⁹⁴

⁴⁸⁷ SZENTPÉTERY 1930, 11., 57. és 120. §; SOLYMOSI 2006, 161–165.

⁴⁸⁸ NYULÁSZINÉ 1999, 12–15.

⁴⁸⁹ SZÁLKAI 2016, 12–13.

⁴⁹⁰ CSÍZI 2012a, 12.; CSÍZI 2018, 163–165.

⁴⁹¹ KÓTA 1991, 47–57.

⁴⁹² AVAR 2014, 228–236.

⁴⁹³ SZENTPÉTERY 1930, 101.

⁴⁹⁴ I. Ferdinánd intitulációjával kapcsolatban ld. még: PÁLFFY 2016, 85.; KURECSKÓ 2020, 15–16.

I. Ferdinánd legkorábbi ismert magyar címereslevelében, a meszesi Meszesy (Mesessy de Meses) névre hamisított, 1528. november 1-én keltezett armálisban még igen rövid, a magyar, a cseh, a spanyol és az osztrák címek közül csak a legfontosabbakat tartalmazó változatot olvashatunk: „*Ferdinandus Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie et Slesie, marchio Moravie etc.*”. Ebben Ferdinándnak még nem szerepel sem római királyi, sem a császári címe, mivel előbbit csak 1531-ben, utóbbit 1558-ban szerezte meg.⁴⁹⁵ Német királlyá választása utáni első, az MNL-ben megtalálható címereslevele a hevesi Bornemisza Benedek részére 1533. május 6-án adományozott példány, amelyben a címsor már kiegészül az említett címmel, valamint a Habsburgok további néhány országával: „*Nos Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, Dalmaciae, Croaciae etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, Slesiae, Wirtembergae etc, marchio Moravie etc., comes Tirolis etc.*”.⁴⁹⁶ A fejlődés azonban nem lineáris, hiszen például Eztery György 1535. június 29-én keltezett címermegerősítésében még az 1528-asnál is rövidebb intitutatio szerepel, amennyiben Sziléziát sem találjuk benne: „*Nos Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungarie Boemie etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie, marchio Moravie etc.*”.⁴⁹⁷

A Jagelló-korból örökölt teljes magyar királyi címsor címereslevelében először 1535. augusztus 16-án, bedeghi Nyáry Ferenc címeres bárói diplomájában fedezhető fel, még mindig a rövidített Habsburg-titulatúrával kiegészítve, a „Nos”⁴⁹⁸ szó középkorias elhagyásával: „*Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, Dalmaciae, Croaciae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie, Slesiae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moravie, comes Tirolis etc.*”.⁴⁹⁹ Az 1540-es évek elején, többek között a Zalay János, Maylád István és Nádasdy Tamás részére a fogarasföldi örökös grófi címről kiállított, igaz, címeradomány nélküli 1541-es adománylevelében találkozunk először a teljes Habsburg-oldali címsorral is, bár ebben a konkrét esetben meg a magyar királyi igénycímek, illetve a spanyol infáns titulusa hiányzik a felsorolásból, minden más azonban már szerepel benne: „*Ferdinandus divina favente clemencia Romanorum rex semper augustus ac Germanie, Hungarie, Boemie, Dalmacie, Croacie, Sclavonie etc., infans Hispaniarum, archidux*

⁴⁹⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-1. Teljes szövegét ld. a Függelékben.

⁴⁹⁶ Szövegmásolata: HU-MNL-OL-R 64-2.-61. és 62., fekete-fehér fényképmásolata: HU-MNL-OL-R 64-7.-1. Az oklevelet közli és kontextusba helyezi: BÖSZÖRMÉNYI-KÜNSTLERNE VIRÁG 2005.

⁴⁹⁷ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1887. - No. 64.

⁴⁹⁸ I. Ferdinánd idején néha elmarad a „Nos”, és az intitutatio közvetlenül a király nevével kezdődik: pl. a Berzeviczyek nemességmegújító és címeradományozó oklevelében (1559. május 30., HU-MNL-OL-P 53-1.-1559-1.); Kövér Márton, 1554. szeptember 25. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-3.); Jeszenszky István fiainak és Jeszenszky Györgynek a nemesség- és címermegújító armálisában (HU-MNL-OL-P 323-I.-1.), vagy Oláh Miklós 1558. évi bárói diplomájában. Ez még középkori hatás lehet, mivel már a 13–14. századi oklevéladásban is megfigyelhető, hogy a privilégiumok az uralkodó nevével, míg a pátensek a „Nos” névmással kezdődnek (SZENTPÉTERY 1930, 99.).

⁴⁹⁹ HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40. Miksa király által a címer újbóli megfestésével történt átírása és megerősítése: HU-MNL-OL-R 64-1.-39.

Austrie, dux Burgundie, Brabancie, Stirie, Carinthie, Carniole, marchio Moravie etc. dux Lucemburgie, ac superioris et inferioris Silesie, Virtembergae et Tecke, princeps Suevie, comes Habsburgi, Tirolis, Ferretis, Kiburgi et Goricie, landgravius Alsacie, marchio Sacri Romani Imperii, Burgovie ac superioris et inferioris Lusacie, dominus marchie Sclavonice, portus Naonis et Salinarum etc."⁵⁰⁰ Hasonlóan rövidíti a magyar címsort (teljes Habsburg-címsor mellett) Saluczei Simon pozsonyi polgár 1542. július 5-én kelt címeres nemeslevele, amelyben a magyar címek közül csak maga Magyarország szerepel.⁵⁰¹

Címereslevélben az első, már csak az ekkor még meg nem szerzett császári címet nem tartalmazó teljes, a később állandósuló változattal majdnem egészen egyező intitulatio Keresztúri Vince 1544. március 29-én kelt armálisának némileg hibás helyesírású 19. századi másolatában található meg: „*Nos Ferdinandus divina favente clemencia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Schlavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque rex etc., infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styrie, Carinthie, Carniol[i]e, marchio Moraviae, dux Lucemburgiae, ac superioris et inferioris Schlesiae, Virtembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tirolis, Ferretis, Kiburgi et Goritiae, landgravius Alsaciae, marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae, dominus marchie Schlavoniae, portus Naonis et Salinarum etc.*”⁵⁰² Igaz, hogy ez egy későbbi másolat, ami csökkenti a forrásértékét, de az időrendben következő, 1546-ból fennmaradt két eredeti armálisban is ugyanez olvasható: Horváth Miklós 1546. január 16-i címeres nemeslevelén⁵⁰³ és dési Bogáthy János címeres nemes- és birtokadományozó oklevelén⁵⁰⁴ is.

Jól példázza az intitulációkban ezután is megfigyelhető ingadozó gyakorlatot például radnyáki Bosnyák Márk 1544. augusztus 27-iki címeres nemeslevele, amelynek címsorában „*Lucemburgae*” (Luxemburg) helyett „*Lucenbergiae*”, „Felső- és Alsó-Szilézia” helyett „Felső-Sziléziák” („*superioribus Sylesiis*”) hercege, a „Vend Őrgrófság ura” („*dominus marchiae Sclavonicae*”) helyett „Szlavónia hercege” („*dux Sclavonie*”) szerepel, a két Lausitz közül pedig kimaradt az alsó.⁵⁰⁵ Ilyen jellegű tévesztések még a legnagyobbakkal is előfordulhatnak, így még Bocskay György is hibát ejtett Oláh Miklós többször emlegetett 1558. évi bárói diplomájában, amelynek párját ritkító kalligráfiájú, már a császári címet is tartalmazó intitulációjában tévedésből kétszer szerepel Felső- és Alsó-Lausitz, először értelemszerűen Szilézia helyett.⁵⁰⁶ Érdekes, hogy a római királyi és a német-római császári címhez tartozó „*semper augustus*” („mindenkor dicsőséges”, vagy ahogy a német intitulációkba bekerült félrefordítás – „*zu allen Zeiten mehrer des Reichs*” – fogalmaz, „mindenkor a birodalom gyarapítója”) kitétel néhány ezidőtájt keletkezett armális

⁵⁰⁰ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 623. - No. 1. (az eredetileg három példányban kiállított oklevélnek két példánya található meg ezen a jelzeten).

⁵⁰¹ HU-MNL-OL-R 64-1.-6.

⁵⁰² HU-MNL-OL-R 64-2.-64.

⁵⁰³ HU-MNL-OL-R 64-1.-927.

⁵⁰⁴ HU-MNL-OL-P 485-7.-1.

⁵⁰⁵ HU-MNL-OL-P 419-A-A-2.

⁵⁰⁶ HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.

címsorában kétszer is szerepel, egyszer a római királyi cím után, egyszer pedig az egyéb királyságok felsorolásának végén, azaz Bulgária után.⁵⁰⁷

Néhány esetben, többek között a már említett Maylád–Nádasdy–Zalay grófi oklevélben, vagy a radnyáki Bosnyák-armálisban párhuzamosan alkalmazták a „*Romanorum rex*” és a „*Germaniae rex*” címeket, amelyek valójában ugyanarra vonatkoztak, így elvben egyszerre csak az egyiket lehetett volna használni. Más esetekben, mint a fent hozott példákban is látható, a Németország királya cím nem is szerepelt a felsorolásban. E két cím pozíciója I. Ferdinánd császárrá koronázásával alakult ki, amikor a római cím átkerült a császári címbe: „*electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae [...] rex*”.

A fentebb közölt címereslevél-formaszövegben olvasható intitutatio végleges formája Miksa király trónra léptével alakult ki, mivel ő – a Habsburg Birodalom osztrák és spanyol ágakra való felosztása miatt – már nem használta a Ferdinánd idején következetesen alkalmazott „*infans Hispaniarum*” titulust.⁵⁰⁸ Talán nem véletlen, hogy a kancelláriai kiadványok megfogalmazásához használt formulariumok közül az ún. radványi formuláskönyvben éppen Miksa király teljes, önmagában álló, kifejezetten az oklevélkibocsátásban mintaként való felhasználás végett felírt intitutációja szerepel,⁵⁰⁹ amely már szó szerint megegyezik az ekkortájt állandósuló armálisszövegben megszokott címsorral. Ettől fogva a császári címet is viselő magyar királyok által kiadott címereslevelek intitutációi állandónak mondhatók, néhány apróságtól eltekintve.

Az egyik az, hogy ebben a korszakban, de 1690 után is kétféle ún. *formula devotionis* (jámorsági formula) volt használatban, az egyik a „*Dei gratia*”, a másik a „*divina favente clementia*”. Visszatekintve a magyarországi címereslevéladás kezdetéig, mind I. Károly mindhárom ismert címereslevele, mind Zsigmond legtöbb armálisa az előbbi, egyszerűbb formát alkalmazza. Zsigmondnak egyetlen címereslevelében találtam meg eddig a hosszabb formulát, Básznai Antal és János 1434. április 20-án kelt armálisában, amely nem is magyar, hanem német-római császári oklevél, ami a középre festett miniatúrán is tetten érhető.⁵¹⁰ A „*Dei gratia*” gyakorlatilag kizárólagos alkalmazása a címeresleveleken ezután is folytatódott, Hunyadi Mátyás egyetlen armális oklevelében sem szerepel a másik megfogalmazás,⁵¹¹ ahogy utódai, a Jagelló királyok armálisain sem találtam eddig példát rá. Mohács után ez a tendencia mindkét királynál folytatódott, amennyiben Szapolyai János minden, az MNL-ben eredetiben vagy másolatban meglévő címereslevelében a „*Dei gratia*” szerepel,⁵¹² s így indul

⁵⁰⁷ Oláh előbb említett bárói diplomáján kívül például Kemenczey Mihály 1558. augusztus 28-i armálisában (HU-MNL-OL-R 64-1.-17.).

⁵⁰⁸ I. Ferdinánd 1564. március 25-én kelecsényi Fejérpataky Mártonnak adományozott címereslevelében (HU-MNL-OL-P 231-1.-1564-2.) még szerepel, Miksa 1564. augusztus 10-én Tarnovszky Mátyásnak adományozott armálisában (HU-MNL-OL-R 64-1.-1034.-a) már nem.

⁵⁰⁹ HU-MNL-OL-P 566-1.-III.-LXXXVIII. (p. 13.).

⁵¹⁰ HU-MNL-GyMSMSL-XV.76.b.-DL 906. (fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 202553.).

⁵¹¹ Vö. HCL 2018.

⁵¹² Zárai Lázár, 1533. július 26. (HU-MNL-OL-R 64-1.-2.); szentgyörgyvölgyi Bakács Sandrin, 1532. június 11. (HU-MNL-OL-P 650-1.-1532-1.); sámsoni Kántor Albert, 1535. január 26. (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-9.); jászberényi Barla Pál, 1536. május 2., (HU-MNL-OL-R 64-1.-3.); széki Nagy Benedek, 1540. január 13. (HU-MNL-OL-R 64-1.-

Ferdinánd király armáliskibocsátása is, a meszesi Meszesy Gergely nevére hamisított, eredetileg talán Vesszős névre szóló nagyon korai, 1528. november 1-én kelt címereslevelével. Ezt követően azonban I. Ferdinánd összes többi, a MNL-ben megtalálható címereslevelében (68 db eredeti) az adomány konkrét tárgyától függetlenül a „*divina favente clementia*” formulát alkalmazták egyetlen kivétellel, amikor bylyd-i Nagy Benedek 1547. június 17-én kelt armálisában⁵¹³ meglepetésre újra találkozunk a „*Dei gratia*” változattal.

A hosszabb jámborsági formula I. Ferdinánd alatti alkalmazásának Miksa uralkodása első éveiben vége is szakadt, és csak két 1564. évi címereslevelben, Tarnovszky Mátyás⁵¹⁴ és Ghyczy György, Farkas és János⁵¹⁵ armálisában találjuk ezt meg, az 1576-ig hátralévő időszakban keletkezett további 48 eredeti armálisban kivétel nélkül a „*Dei gratia*” szerepel. A továbbiakban ez marad az uralkodó, de nem tűnik el teljesen a „*divina favente clementia*” sem, ezzel inkább az ünnepélyesebbnek szánt, sokszor, de nem kizárólag a könyv alakú oklevelekben alkalmazták,⁵¹⁶ végül a 18. század elejétől, III. Károlytól kezdve úgy tűnik, az akkor már a hivatalos taxarend szerint is előkelőbbnek tekintett könyv alakú okleveleket alapvetően a hosszabb, a lap alakúakat a rövidebb *formula devotionis*-szal írták meg.⁵¹⁷

A nagy, teljes címsort tartalmazó intitutatio tehát eléggé állandónak tekinthető nagyjából Miksa király idejétől fogva, lényegesebb eltérést olyankor figyelhetünk meg benne, amikor olyan király lép trónra Magyarországon, aki még nem viseli a német-római császári címet. Ilyen eset legközelebb II. Mátyás uralkodásának elején, 1608-tól fordul elő, amikor még Rudolf a császár és a cseh király, s így öccse a címsorokban még csak II. Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, néhány más ország királya és Csehország kijelölt királya („*designatus in regem Bohemiae*” vagy „*designatus Bohemiae rex*”). Itt nem csak a cseh cím módosult, hanem az osztrák címsor is rövidül, csak Görzig, esetenként Tirolig tart a felsorolás, az utolsó néhány grófságot és más területet ebben a változatban kihagyták: „*Nos Matthias secundus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque etc. et designatus Bohemiae rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae et Wierthembergae, marchio Moraviae, comes Habsburgi, Tyrolis et Goritiae etc.*”⁵¹⁸ Miután 1611-ben Rudolf lemondott a

4.); nagytúri Szabó Benedek, 1540. január 18. (HU-MNL-OL-R 64-2.-63., másolat); gávai Lukács, 1540. március 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-5.).

⁵¹³ HU-MNL-OL-R 64-1.-1006.-a

⁵¹⁴ Miksa első ismert magyar címereslevele: 1564. augusztus 10., HU-MNL-OL-R 64-1.-1034.-a

⁵¹⁵ HU-MNL-OL-P 293-1.-a-1564-6.

⁵¹⁶ III. Ferdinánd könyv alakú armálisai közül ilyen pl. Thököly István grófi diplomája, 1654. november 7. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 132. - No. 18.); Lonczkröner János, 1654. december 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-1099.); Csák János, 1656. május 10. (HU-MNL-OL-R 64-1.-469.). De sima lap alakúakon is előfordulhat, pl. Wojakowszky Gáspár II. Ferdinándtól kapott, utóbb kötetborítónak használt armálisában (kelt 1619–1637 között, HU-MNL-OL-R 64-1.-212.), vagy Czigány Gergelyében (1619. május 22., HU-MNL-BAZML-XV.79.-7.).

⁵¹⁷ Vö. KÓTA 1991, 48.

⁵¹⁸ Rády Péter nemességmegújító oklevele, 1608. december 1. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1046. - No. 6.).

cseh trónról is, Mátyás titulátúrájában a cseh királyság visszatért megszokott helyére, Magyarország és Dalmácia közé.⁵¹⁹

II. Ferdinándnak is ismerjük császárrá választása előtti magyar királyi armálisát, amelyben az intitutatio a magyar királysággal kezdődik, és II. Mátyáséhoz hasonlóan a görzi grófsággal ér véget.⁵²⁰ I. Lipótnak szintén ismeretes ilyen, császárságát megelőzően kiadott címereslevele, azonban ebben az esetben már nem rövidítették le az intitulatiót, hanem a császári címet leszámítva a teljes felsorolás szerepel Tihanyi István 1657. április 25-én,⁵²¹ illetve tarpai Szilágyi András 1657. május 5-én kelt⁵²² adományleveleiben.

A császári címmel rendelkező magyar királyok címeresleveleinek intitulatiói a „*Dei gratia*” – „*divina favente clementia*” formulák váltakozásától eltekintve tehát a 18. század elejéig változatlanok, s csak III. Károly idején kerültek bele a különböző spanyol címek. Az intitulatióval kapcsolatban általánosságban még azt érdemes számba venni, hogy mely címek tulajdonképpen milyen módon kapcsolódtak az uralkodóinkhoz:⁵²³ a középkori magyar királyi nagy címsort alkotta Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodomeria, Kumánia és Bulgária, ami I. Ferdinánd idején, 1540 után kiegészült Szlavóniával;⁵²⁴ a cseh korona országai voltak Csehországon kívül Morvaország, Szilézia és Lausitz; osztrák örökös tartományként szerepelnek itt az osztrák főhercegség, Stájerország, Karintia, Krajna,⁵²⁵ Tirol, Görz, a Vend Őrgrófság és Pordenone; végül Habsburg családi birtokok voltak Burgundia, Brabant, Luxemburg, Württemberg, Teck, Sváborország, Habsburg, Pfirt, Kiburg, Elzász, Burgau és Salins.⁵²⁶

Az intitutatio egy szerintem problematikus értelmezésű elemére szeretnék még kitérni, ez pedig a „*marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum Burgoviae*”, amelyről azt lehetne hinni, hogy egyetlen cím.⁵²⁷ A ma Bajorországhoz tartozó Svábföld területén volt burgauai őrgrófság I. Albert német király ideje, 1301 óta volt Habsburg-birtok,⁵²⁸ azonban földrajzilag igen messze esett a Felső-Ausztriában folydogáló Enns (latinul *Anasus*) folyótól, tehát ez semmiképpen nem lehet egyetlen cím. Vannak példák arra, hogy az Ennsre való utalás kimarad a megfogalmazásból, s így csak „*marchio Sacri Romani Imperii Burgoviae*” marad belőle (mint a fent említett Zalay–Nádasdy–Maylád grófi diplomában és a Keresztúri-armálisban is). Azt lehetne gondolni, hogy ez egyszerűen a burgauai és a felsorolásban utána

⁵¹⁹ Az egyik legkorábbi példa erre Szikszay Fabricius György armálisa 1611. november 12-ről (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-59., korábbi jelzete: HU-MNL-HML-XII.1.-SS.-202.).

⁵²⁰ Kapocsy Márton 1619. április 10-i címereslevele (HU-MNL-OL-R 64-1.-210.).

⁵²¹ HU-MNL-OL-P 683-1.-1657-1.

⁵²² HU-MNL-OL-F 7 - No. 10.

⁵²³ PÁLFFY 2016, 85.; az egyes országokkal ill. címereikkel kapcsolatban részletesebben ld. GALL 1977.

⁵²⁴ PÁLFFY 2016, 79–80.; KURECSKÓ 2020, 16.

⁵²⁵ Érdekes módon az 1660-as évek közepétől az addig általában következetesen *Carniolae*-nek írt Krajnát elkezdi szintén következetesen *Carnioliae*-nek írni.

⁵²⁶ A magyar családtörténeti szakirodalomban ritkán ugyan, de ma is előfordul, hogy elég súlyos tárgyi tévedéssel Salzburgnak fordítják Salinst (ma Salins-des-Bains, Franciaország). Vö. GALL 1977, 159.

⁵²⁷ PI. PÁLFFY 2016, 85. egy kalap alá veszi.

⁵²⁸ GALL 1977, 145–146.

következő lausitzi örgrófság jelzője (hiszen eredendően az örgrófságok a Német-Római Birodalom egyes határterületein szervezett ütközőzónákként indultak). Összehasonlításképpen megnézve a korszakbeli német nyelvű intitutiókat, azt tapasztalhatjuk, hogy gyakran sokkal egyértelműbben el vannak különítve a címek: „*Marggraf des Heiligen Römischen Reichs ob der Enns und zu Burgaw*”.⁵²⁹ Így szerepel I. Miksa császárnak 1518. október 6-án a Hochstetter fivéreknek adott címereslevelében, az azt átíró, I. Ferdinánd császár által 1559. június 20-án kiadott transsumptionalis intitutiójának ugyanazon pontján viszont a rövidebb megfogalmazás olvasható: „*Marggraue des Heiligen Römischen Reichs zu Burgaw*”.⁵³⁰ I. Miksának egy másik, 1514. október 28-án Hans Trappnak adományozott, eredetiben is meglévő armálisában így áll, prepozíció nélkül: „*Marggraue des Heiligen Römischen Reichs der Enns unnd zu Burgaw*”.⁵³¹ Latin nyelvű példa is van a címek világos elkülönítésére, ákosházi Sárkány Ambrus ónodi várnagy 1510. október 6-i birodalmi bárói és címerbővítő diplomájában: „*marchio Sacri Romani Imperii super Anasum et Burgovii*”,⁵³² vagy szó szerint ugyanígy Perényi Imre 1517. szeptember 27-én kelt birodalmi hercegi oklevelében.⁵³³ A vesszők helyes elhelyezéséhez, azaz a két (vagy három?) cím pontos elkülönítéséhez és azonosításához még további kutatások szükségesek, de néhány elképzelést azért felvázolhatok. A „*supra Anasum*” vagy „*ob der Enns*” kitétel a kora újkorban leginkább Felső-Ausztriával (*Österreich ob der Enns*) asszociálódik, igaz, ez a korszakban már jó ideje főhercegség volt, a vizsgált intitutiószakasz szerint pedig örgrófság lenne.⁵³⁴ Egy másik, talán megfontolásra érdemes dolog, hogy „*marchionatus Sacri Romani Imperii*” vagy „*Markgrafschaft des heiligen Römischen Reichs*” megnevezéssel a kora újkorban az antwerpeni örgrófságot illették,⁵³⁵ amely a burgund örökség részeként került Habsburg fennhatóság alá 1477-ben,⁵³⁶ bár a magyar királyi pecsétek címerkészletébe nem került be.⁵³⁷

⁵²⁹ Pl. Martin Puhonczy birodalmi címeres nemeslevele, 1624. május 7. (HU-MNL-OL-R 126-1.-13.) vagy I. Lipót császár nevezetes privilégiuma a prágai Károly Ferdinánd egyetem részére, amely alapján a doktoráltaknak nemességet (*nobilitas de lauro*) és címet adhatott (1680. november 4., átírásban Kaspar Duban 1763. szeptember 20-án kelt, az egyetem által kiállított címereslevelében: HU-MNL-OL-R 126-1.-29.).

⁵³⁰ HU-MNL-VaML-XV.27.-61.

⁵³¹ HU-MNL-OL-DL 50542.

⁵³² HU-MNL-OL-DL 74550.

⁵³³ SK-SNA - Esterházy (cseklézi), Perenyiana, Fasc. 45. No. 23. inv. č. 1695. Az utolsó rag kivételével ugyanez a megfogalmazás szerepel I. Ferdinándnak a birodalmi rendekhez a török elleni hadjárat finanszírozása ügyében 1530. március 1-jén intézett nyomtatott körlevelében is: „*Marchio Sacri Romani Imperii super Anasum et Burgovvie(!)*” – HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-141.

⁵³⁴ Felső-Ausztria tartomány eredetéről és a cím hasznlatáról: HAIDER 1997, 100–101.

⁵³⁵ Így említi pl. *Geschichte der Niederlande* 1757, 504. A korabeli, Antwerpent és környékét ábrázoló térképeken is gyakran így nevezik a területet: „*Marchionatus sacri romani imperii*” (egy Nicolas Janszoon Visscher által 1675 körül metszett példa online: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530431661?rk=21459;2>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.). Ugyanez szerepel egy az Országos Levéltárban megtalálható, a Németalföldet ábrázoló, 1785-ben készült térképen franciául: „*Anvers, Marquisat du S. Empire*” (HU-MNL-OL-S 68-XII.-24.).

⁵³⁶ GALL 1977, 151.

⁵³⁷ KURECSKÓ 2020.

b. Salutatio – az üdvözlés

Az uniformizálódott magyar címereslevél-szövegben nincs salutatio, az megmarad a személyesebb, tegező fogalmazású oklevelek, a 16. század végétől egyre inkább csak a rangemelő diplomák sajátjának. Mint fentebb láthattuk, I. Ferdinánd idején még az egyszerű címeres nemeslevelek is gyakran ehhez a típushoz tartoznak, így például leveldi Kozma Kelemen armálásában ilyen salutatio szerepel, amelyben az uralkodó üdvözlését, királyi kegyét küldi és minden jót kíván az adományosnak: „*tibi fideli nostro nobili Clementi Kozma de Leveld, salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum*”.⁵³⁸ Károlyi Mihály 1609. december 11-én kelt bárói diplomájában ennek egy másik, bővebb, az adományos iránti királyi kegy és kegyelem folytonos növekedését kívánó változatát olvashatjuk: „*tibi fideli nostro egregio Michaeli de Karol’ salutem gratiaequae ac clementiae erga te nostrae regiae continuum incrementum*”,⁵³⁹ ami szinte szó szerint ugyanígy szerepel unokája, a nevezetes nagykárolyi Károlyi Sándor altábornagy bő száz évvel későbbi, 1712-es grófi és címerbővítő oklevelében.⁵⁴⁰

⁵³⁸ SULICA 1927, 8.

⁵³⁹ HU-MNL-OL-P 392-I.-5.-22. Ugyanez a változat szerepel pl. Zichy Bernát már említett 1550. évi címereslevelében: HU-MNL-SML-XV.22.-1.-1.

⁵⁴⁰ HU-MNL-OL-P 392-I.-7.-39.

2. Contextus – az elbeszélés

a. Promulgatio – a közzététel

Az újkori címereslevelek – és más adománylevelek – szokásos promulgációja tulajdonképpen az egész oklevélformula egyik leginkább közismertnek mondható része, persze az „Isten kegyelméből” kitétel után. A „*memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis*” megfogalmazású közzététel a 13. századi magyar oklevélkibocsátásban még inkább a nem örökérvényű, pátens típusú oklevelek jellemzője volt, míg a privilegiálisokban gyakrabban szerepelt az „*ad universorum notitiam volumus pervenire*” változat.⁵⁴¹ A 15. századi címereslevelek közül a többségben lévő tegező megfogalmazásúakban általában nem is találunk promulgációt, mert helyette az adományost közvetlenül megszólító salutatio szerepel bennük. Az ekkor még – mint fentebb láthattuk – jóval ritkábban előforduló harmadik személyű armálisokban azonban szinte kizárólag a „*memoriae commendamus*” kezdetű formulát találjuk,⁵⁴² olykor pedig ennek változatait, például „*significamus tenore presencium*” áll Sánkfalvi Antal pozsonyi prépost és Hős Tamás 1489. november 16-án kelt címereslevelében.⁵⁴³ Összességében tehát, hiába indult ez a formula a kevésbé ünnepélyes formájú oklevelek sajátjaként, a címereslevelekben, amelyek a 16. század közepére a lehető legünnepélyesebb oklevéltani alakot vették fel, mégis ez rögzült.

b. Narratio – a konkrét indoklás

Az uniformizálódott címereslevél-szöveg narrációja, azaz az adomány indoklása az egyik olyan oklevélrész, amely elméletileg egyedi lehetne, s ez tartalmazhatná azokat a családtörténet-kutatók által vágyott adatokat, amelyekből kiderülhetne, hogy a távoli ős miféle érdemekkel nyerte el az uralkodói kegyet és annak írásbeli megnyilvánulását, a címeres nemeslevelet. Az armálisok a legtöbb esetben azonban csak a fentebb bemutatott oklevélformulában olvasható, sajnos nagyjából semmitmondó szöveget tartalmazzák, amely két dologgal indokolja az uralkodói döntés meghozatalát.

Az egyik a király – általában meg nem nevezett – híveinek az adományos érdekében történt *supplicatioja*. Ez nem keverendő össze a címerkérő folyamodvánnyal, hiszen azt a reménybeli adományos adta be, nem pedig az uralkodó egyéb hívei, akikre a formuláris narratio időnként a „*praelatorum et baronum*” kifejezés közbeszúrásával hivatkozik, általánosságban utalva az ország egyházi és világi előkelőségeire, akik azután név szerint felsorolva szerepelni fognak a méltóságsorban. Ez a *supplicatio*, azaz a kérés, kérelem ebben

⁵⁴¹ SZENTPÉTERY 1930, 102.

⁵⁴² PI. Mátyás király címeresleveleiben: HCL 2018, No. X–XII., XIV–XVI., XXVIII., XXXV., XLII., XLIII–XLV., XLVII.

⁵⁴³ HU-MNL-OL-DL 19599. Közlése: HCL 2018, XLV.

az esetben vélhetően a folyamodványokról szóló fejezetben körüljárt közbenjárással függ össze, tehát az adománylevél formulájába, úgy tűnik, utalásszerűen beépült, hogy ilyen örökjogú kiváltságot közember gyakorlatilag csak valamely befolyásos személy közbenjárására, ajánlására kaphatott. Erdélyi fejedelmi címereslevelekben gyakrabban, a Magyar Kancellárián készültekben azonban csak igen ritkán⁵⁴⁴ fordul elő, hogy az esetleges közbenjárót vagy közbenjárókat magában a szövegben néven nevezzék; mindkét esetben más forrásból általában pótolhatatlan adatról van szó. Talán a legkorábbi, armális szövegében olvasható ilyen adat a Mérei Tamásnak I. Mátyás által 1474. május 27-én adományozott oklevélben szerepel, amely szerint az adományos érdekében Rangoni Gábor erdélyi püspök járt közben a királynál.⁵⁴⁵ Ezt követően a Jagelló-korban is van erre néhány példa,⁵⁴⁶ végül Mohács után az első ilyen eset mindjárt az első címereslevélben, „Meszesi” Gergely 1528. november 1-i címeradományában szerepel, amelyért Pemfflinger István, a király budai házának provisorja járt közben.⁵⁴⁷ Az adat szórvány jellegét mutatja, hogy a következő hasonló adat 1542-ből származik, amikor Saluczei Simon pozsonyi polgár már említett armálisában olvashatunk a „Fogarasföld ura” címet alig egy éve viselő Zalay János pozsonyi ispán közbenjárásáról.⁵⁴⁸ Maga a kancellár, Oláh Miklós intézkedett belényesi Tötök Mihály ügyében, akinek armálisában nem csak az intercessio szerepel, hanem ettől függetlenül Oláh ellenjegyzése is.⁵⁴⁹ Ugyanilyen „belső” ügyintézését érhetünk tetten Oláh utódja, Liszthy János esetében is, aki Veszprémy Gergely sümegi várnagy címereslevelében található meg kancellárként való közbenjáróként.⁵⁵⁰ Kisvárdai Várday Mihály királyi pohárnokmester négy év különbséggel két armális narrációjában is szerepel ebben a minőségben.⁵⁵¹ Rudolf király idején ugyanilyen ritkák maradnak ezek az adatok, eddig mindössze kettőt találtam. Ezek egyike szintén a kancellária vezetője által tett közbenjárás, úgymint Draskovich György kancellár intercessiója saját korábbi beosztottja, Istvánffy Miklós egykori kancelláriai titkár nádori helytartói méltósága megújítása és bárói címe érdekében

⁵⁴⁴ Pl. Borbély alias Kassos Pál 1568. március 28-án kelt armálisának narrációja szerint az oklevelet Várday Mihály királyi pohárnok kérésére állították ki (HU-MNL-OL-P 643-43.).

⁵⁴⁵ „*fidelis nostri dilecti, reverendi in Christo patris, domini Gabrielis episcopi ecclesie Albensis Transsilvane humillime supplicationis instanciam pro tui parte nostre propterea porrecte Maiestati*” – HU-MNL-OL-DL 49353. Közölve: HCL 2018, No. XXII.

⁵⁴⁶ Így például Bási Györgyért Szentgyörgyi és Bazini György országbíró, egyben az oklevél relatora (1506. október 28., HU-MNL-OL-DL 50243.), nádasdi Ercsy Albert erdélyi vajdai titkárért ura, Szentgyörgyi és Bazini Péter erdélyi vajda (1510. október 10., HU-MNL-OL-DL 50245.), Alpári Mihályért Perényi Imre nádor (1512. március 8., HU-MNL-OL-DL 105255.), Armbrust Jakabért Brandenburg-Ansbachi György (1518. június 3., HU-MNL-OL-DL 50250.), Bicskey Andrásért a saját dominusa, szerdahelyi Imreffy Mihály királyi lovászmester (1520. július 13., HU-MNL-OL-DL 72296.), a Kállay Vitézre hamisított Jánosért bélteki Drágffy János tárnokmester (1521. május 14., HU-MNL-OL-DL 23545.), Kormossy Tamás diósgyőri várnagyért Szatmári György pécsi püspök, a diósgyőri vár kormányzója (1521. december 4., HU-MNL-OL-DL 105630.), burseli Campanellis Jánosért a spanyol Agustin Velasques kamarás (1526. január 22., HU-MNL-OL-DL 39350.) járt közben, de bizonyára még folytatható a sor.

⁵⁴⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-1.

⁵⁴⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-6.

⁵⁴⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-12.

⁵⁵⁰ 1568. augusztus 10., HU-MNL-VaML-XV.27.-44.

⁵⁵¹ Borbély alias Kassos Pál, 1568. március 28. (HU-MNL-OL-P 643-43.) és Jánosdy alias Lőrinczy Bertalan, 1572. december 2. (HU-MNL-OL-P 348-I.-MM-2.).

1582. január 19-én.⁵⁵² A másik viszont egy teljesen új megoldás: Báthory Miklós szabolcsi és szatmári ispán Kutron Miklósért való közbenjárását 1578-ban nem a narratívában, hanem a lehajtott plica belső szélére felvezetett plicaszéli jegyzetben rögzítették.⁵⁵³ A legközelebbi, közbenjárással kapcsolatos adatok a II. Mátyás alatt kiadott címeresleveleken már kizárólag plicaszéli jegyzetben figyelhetők meg,⁵⁵⁴ és ez utódai alatt is így maradt. Minden bizonnyal ez is egy olyan változtatás, amely a címereslevelek szövegének könnyebb „sokszorosítását”, tehát egyszerűsítését, uniformizálását szolgáló változtatás, amelyre valamikor Rudolf uralkodása idején, a 16. század végén került sor.

A formuláris narratio második fele az elsővel szemben az adományos személyes szolgálataihoz kapcsolódik, még ha alapvetően nem is árul el róluk semmi konkrétumot. A szöveg szerint az uralkodó megfontolja és figyelembe veszi elsősorban a Szent Koronának és másodsorban pedig neki (a királynak) tett szolgálatokat, amelyeket az illető különböző helyeken és időkben tett, illetve a továbbiakban is tenni ígér. Az uralkodónak tett szolgálatok felemlítésében nyilván nincs semmi különös, hiszen alapvetően ezt honorálja az adományozó a kiadott adománylevélben foglalt kiváltságokkal. Érdekesebb a Szent Koronának mint magánál az adományozó uralkodónál is előrébb való entitásnak tett szolgálatoknak a formaszövegben való rögzülése, ami ékesen mutatja a Szent Korona-eszmének a korszakban való fontosságát. Természetesen ez sem a Habsburg királyok kancelláriájának találmánya volt, címereslevelekben már Zsigmond király kora óta megtalálható,⁵⁵⁵ más típusú oklevelekben pedig még annál is lényegesen korábban előfordul.⁵⁵⁶

A formula hátralévő része a lehető legáltalánosabban említi az adományos addig tett szolgálatait, és mintegy figyelmeztetésként, elvárásként nyomatékosítva hozzáteszi, hogy az illető a jövőben is ugyanolyan hűségesen fog szolgálni. Ennek a szakasznak két alakváltozata figyelhető meg: a 16. század végén és a 17. század elején gyakoribb az infinitívusban álló típus: „*fideliter et constanter exhibuisse et impendisse ac imposterum quoque exhibere et impendere velle pollicetur*”, míg a század további részében túlsúlyba kerül az elején indicatívusban, a végén participiummal fogalmazott verzió: „*fideliter et constanter exhibuit*

⁵⁵² HU-MNL-OL-R 64-2.-108.-b (másolat).

⁵⁵³ 1578 szeptember (a napi dátum helyén lyukas a pergamen), HU-MNL-OL-R 64-1.-46. A plicaszéli (és egyéb kancelláriai) jegyzetéről részletesen ld. a *Kancelláriai jegyzetek* c. fejezetet.

⁵⁵⁴ Az első Nagy Jakab armálisán, 1609. december 26-án (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1861. - No. 19.).

⁵⁵⁵ Igen korai példák a petri Ders Benedeknek 1417. november 19-én (eredetije a leleszi konvent hiteleshelyi levéltárában volt, ma a Szlovák Nemzeti Levéltárban kell lennie, a DL-DF adatbázisban nem találtam meg; kiadva: *MHH* III., No. IV. [LIV.]) vagy a Vay Ábrahámnak 1418. február 27-én adományozott armálisok (fényképnagyítás: HU-MNL-OL-DL 96953.). A Zsigmondtól II. Lajosig terjedő időszakban úgy tűnik, még változik, hogy az adományozónak vagy a Szent Koronának tett szolgálatok szerepelnek-e előbb ebben a kéttagú felsorolásban (ld. a következő helyeken kiadott oklevélszövegeket: *MHH* I–III., *KMC* 2013, *HCL* 2018), de végül a Korona elsősege állapotodott meg. A Szent Koronának tett szolgálatoknak a Zsigmond-kori és későbbi oklevélszövegekben való megjelenésével kapcsolatban ld. ECKHART 1941, 82–90., 99–101.

⁵⁵⁶ Pl. I. Lajos király 1350. február 18-án kelt, Bertalan comesnek Modrusról és Vinodolról adott kiváltságlevelében: „*nobis et Sacre regie Corone*” (Zsigmond király 1392. november 11-iki átírásában: HU-MNL-OL-DL 33508.). Kiadva: THALLÓCZY–BARABÁS 1910, No. CXXVI.

et impendit ac imposterum quoque exhibiturum et impensurum pollicetur”, bár olyan is gyakran akad, amikor a kettőt kombinálják.⁵⁵⁷

Visszatérő, ebbe a szövegszakaszba beillesztett panelek a következők (és variációik): „*contra Thurcas Christiani nominis hostes*”,⁵⁵⁸ valamint a katonai érdemek kiemelt jelentőségét aláhúzó „*cum larga sanguinis suae effusione*” vagy „*non sine sanguinis effusione*” frázisok. Ezek olykor minden konkrét adatot nélkülöznek, s így csak a törökellenes háborúk korának az oklevelekbe is bekerült, az adott adományos tettei szempontjából majdnem üres lenyomatainak tekinthetők, máskor viszont kiegészülnek a címer- és nemességadományra érdemesnek talált haditettek, de legalábbis helyszínük említésével, vagy többé-kevésbé részletes leírásával is.⁵⁵⁹

Nehéz megfogni, hogy a 16–17. századi címeres nemes levelek mekkora hányadában van egyedi narratio, azaz bármilyen információ az adomány indokáról, az adományos érdemeiről. Erről pontosnak mondható kimutatásom van a Hazai címereslevelek gyűjteményének (R 64) anyaga tekintetében, amelynek adatai szerepelnek a címereslevél-adatbázis „Narratio” c. adatmezőjében is. Az említett gyűjteményben 2022 augusztusában 573 db 1528–1690 közötti eredeti magyar királyi rangemelő diploma és címereslevél található (a gyarapodások miatt ez a szám évente néhány darabbal nő). Ezeknek pedig mindössze körülbelül 13%-ában van olyan narratio, amely bármilyen konkrétumot elárul az adott oklevél adományosáról, és ebben benne vannak a rangemelő diplomák is, amelyek tárgyuknál fogva jóval gyakrabban tartalmazzák az érdemek leírását, mint az egyszerű nemeslevelek. Ha rövidebb szakaszokra bontjuk ezt az időszakot, a következőket láthatjuk: az 1528–1600 közé eső okleveleknek 23%-ában van nem sablonos narratio, az 1601–1650 közöttieknek már csak 7%-ra, az 1651–1690 közöttieknek pedig mintegy 10%-ra igaz ez. Itt tehát megint arról van szó, hogy a Mohács utáni első időszakban kibocsátott aránylag kevesebb címereslevél általában egyedibb, különösen a tegező típusú megszövegezésébe gyakrabban belefért, hogy az adományos érdemeiről is ejtsenek néhány szót, míg a század végére uniformizálódó formaszöveg esetében ez már egyre kevésbé volt így. Figyelembe véve az R 64-ben található címereslevelek nagy számát, ezeket az arányszámokat a korszakra nézve általánosságban is mérvadónak tartom.

Mivel a jelen fejezet célja elsősorban éppen az uniform kora újkori armális-mintaszöveg elemzése, a korszak egyedi narratióinak áttekintésére itt nincs mód. Magától értetődik, hogy

⁵⁵⁷ Pl. Nagy András 1647. június 14-én kelt armálisában: „*exhibuit et impendit ac imposterum quoque se exhibere et impendere velle pollicetur*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-937.).

⁵⁵⁸ Körmendy Benedek 1572. május 3-án kelt armálisában (HU-MNL-OL-R 64-2.-91., szövegmásolat címerképpel). Hasonló, szintén viszonylag üres, csupán általánosságban a törökellenes harcokra utaló megfogalmazás: „*a multis iam annis in diversis locis et confiniis contra immanissimos Christiani nominis hostes turcas, non parcendo vigiliis et laboribus, nullaque vitae pericula subterfugiendo, indesso studio fideliter, constanter et militariter exhibuit et impendit*” (Kampmacher Jakab, a körmöci és selmeci bányakamarák lovassági kapitányának armálisa, 1588. május 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-68.).

⁵⁵⁹ Pl. Nagypákai Pákay Balázs katona 1609. január 5-i címereslevelében (HU-MNL-SZSZBML-XV.23.-5.), vagy Gémes Ferenc armálisának korábban vizsgált 1555. évi fogalmazványában (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1744. - No. 27.), de sok példát lehetne még hozni.

a címereslevelekben olykor foglalt cselekedetek legtöbbje katonai eseményekkel,⁵⁶⁰ esetleg hivatali szolgálattal⁵⁶¹ kapcsolatos, azonban két olyat emelnék ki, amely szinte unikális módon egy-egy művészeti ág területén való érdemeket ír le. Az egyik Tinódi Sebestyéné, akinek az 1553. augusztus 25-én kelt armális szövege szerint a teremtő Isten megengedte, hogy az éneklés és a magyar nyelvű históriás költészet művészetében a hozzá hasonlók közül kiemelkedjen: „*arte canendi, historiarumque lingua Hungarica in rhythmos eleganti compositione, author naturae Deus reliquis tuae aetatis et conditionis hominibus praestare concesserit*”.⁵⁶² A másik pedig a már emlegetett razinyakeresztúri Bocskay György és fivérei címereslevele, melyet maga Bocskay dekorált, legalábbis a kalligrafikus díszek tekintetében, és éppen ebbéli művészetét emeli ki az adomány rá vonatkozó indoklása is. Ebben arról van szó, hogy fivéreinek egyébként szintén részletesen leírt katonai szolgálatával ellentétben az ő élete más irányt vett („*diversum a fratribus tuis praefatis vitae institutum*”), bekerült a Magyar Kancelláriára, ahol a betűk festésének tudományát elsajátította („*ad disciplinam pingendorum characterum te recipiens*”), és most arannyal és ezüsttel írja a könyveket (talán könyv alakú okleveleket – „*nunc quoque scribendo auro et argento libros nostros*”).⁵⁶³

c. Arenga – az általános indoklás

A konkrét oklevél tárgyától és adományosától általában független, az uralkodói adományozás alapjául szolgáló általános eszméket megfogalmazó arenga, mivel jellegénél fogva egy változó szövegű oklevélrész, az uniform, könnyen összeállítható oklevélszövegből általában hiányzik. Ezzel szemben jóformán állandó részét képezi a személyesebb, tegező megfogalmazású armálisoknak és rangemelő okleveleknek, illetve jellemző

⁵⁶⁰ Ezek gyakran konkrét csaták, várostromok, mint a Gémes Ferenc armálisának az előző jegyzetben említett minutájában említettek (Temesvár, Szanda és Eger várainak ostromai). Nevezetes eset szentgyörgyvölgyi Bakács Sandriné, aki a mohácsi csatában saját lova átengedésével megmentette Bánffy János, I. János király későbbi nádora életét, majd török fogságba esett. Ezt a jeles eseményt nem csak az általa ezért – szabadulása után – Szapolyaitól 1532. június 11-én kapott nemességmegerősítés (HU-MNL-OL-P 650-1.-1532-1.), valamint a II. Ferdinánd által az egyik leszármazottjának, Bakács Sándornak 1622. augusztus 15-én adott újabb címer- és nemességmegerősítés (HU-MNL-OL-R 64-1.-233.) narratívája írja le részletesen, de a jelenetet maga az 1532-ben adományozott, majd 1622-ben megerősített címer is érzékletesen ábrázolja. Az 1622. évi oklevél narrációjának vonatkozó szakasza magyar fordításban: „*Ősöd, a te nevedet viselő, szintén Bakách Sándor, a Mohács mezején a keresztény név kegyetlen és természetből való ellenségei ellen vívott döntő csata közben, mikor Lajos király már elesett, urát, Bánffy Jánost, Magyarország akkori nádorát, aki a rettenetes csatazaj közepette vitézül harcolt, de a lovát ért balszerencse miatt fegyvereitől s vértjétől elnehezülve lerogyott, hogy a haza későbbi szükségére megóvja, saját török jelvényes lovára felsegítve megszabadította és életét közvetlenül veszélyeztetve alávetette magát a szörnyű török rabságnak*”. A hőstettet egyébként nem csak a király, hanem maga Bánffy is honorálta, amennyiben 1531-ben, már nádorként Bakácsnak adományozta a Vas megyei Mártonfalvát (HU-MNL-OL-P 234-II.-A-1., szintén leírja a történetet; ugyanitt a Fasc. A és B alatt további, Bakács Sandrinnal kapcsolatos iratok vannak).

⁵⁶¹ Láhner János például réz- és aranybányák mellett húsz éven keresztül való szolgálatáért („*servitiis [...] quae ipse [...] circa tam cupri, quam auri fodinas per integros iam viginti annos continuo fideliter exhibuit et impendit*”) kapott magyar nemességet és címet 1650. július 23-án (HU-MNL-OL-R 64-1.-432.).

⁵⁶² HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-a

⁵⁶³ HU-MNL-OL-P 285-84.-27. Az oklevélről, a teljes szöveg közlésével: GULYÁS 2020, 27–31.

jellegzetességként az önálló fejedelmi korszak végéig előfordul az erdélyi fejedelmi armálisokban is. A Mohács utáni évtizedek képlékeny megfogalmazású magyar királyi okleveleinek még jelentős hányadában szerepel, olykor egész hosszasan, például a soproni Kövér Mártonnak 1554. szeptember 25-én adományozott armális szövegének mintegy felét teszi ki a különböző elvont igazságokon elmélkedő arenga.⁵⁶⁴ A tárgyalt korszak elejének armálisában előforduló arengák összehasonlító elemzésére azonban itt sokrétűségük miatt nincs mód, különösen, mivel a dolgozatom fő tárgyát képező, a 16. század második felében egységesülő szövegű címereslevelekből ez tulajdonképpen hiányzik.

Szentpétery Imre meghatározásából⁵⁶⁵ kiindulva ettől függetlenül tekinthetjük úgy, hogy a címereslevelek formaszövegében a dispositio elején közbeszúrt mellékmondat tulajdonképpen egy egyszerű, állandósult szövegű arenga, mivel általánosságban indokolja az adományokat azzal, hogy az adományozó uralkodó elődeihez hasonlóan figyelni és jutalmazni szokta arra érdemes híveit: „*qua quosque de nobis et Republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo prosequi, eis que certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possent decernere consuevimus*”. A „Keresztény Köztársaságnak”, avagy az európai keresztény államok közösségének, másképpen fogalmazva a (nyugati) kereszténységnek való szolgálat a Mohács előtti magyar címereslevelekben érdekes módon még nem jelenik meg, de – vélhetően a szinte állandó török háborúk korának beköszöntével, az azokban való részvételre történő utalásként – a 16. század közepétől már beépül az armálisok szövegébe.

⁵⁶⁴ HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-3.

⁵⁶⁵ „*Arenga, valami általános gondolatot tartalmazó mondás, mely az oklevélbe foglalt intézkedést hivatott megokolni valami filozófiai, teológiai vagy jogi igazsággal*” – SZENTPÉTERY 1930, 19.

d. Dispositio – a rendelkezés

A nemességadományozás

A kora újkori magyar armálisok formaszövegének rendelkező része, azaz a magát az adománylevélben foglalt adományt magában foglaló dispositio tulajdonképpen három részből áll: a nemesség adományozásából, a címer adományozásából és a végén a visszatekintő, összegző jellegű „*imo damus...*” kezdetű rövid formulából. Ha a két adományozó szöveget összehasonlítjuk, ezeken belül is felismerhető, hogy ugyanarra a sablonra vannak felhúzva, a két donációs formula váza ugyanaz: „*[...] duximus [...] [decernentes/annuentes] et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus [...] uti, frui et gaudere possint et valeant, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus [universi/universae] valeant atque possint*”, azaz, hogy az adományozó valamit megparancsol, helyeslően/elhatározván és megengedvén, hogy az adományosok és utódaik az ezáltal szerzett jogaikkal – a többi nemessel megegyező módon – élhessenek.

A nemesítési formula eleje visszautal a fentebb már ismertetett, a közbenjárók kérelmére és az adományos érdemeire hivatkozó narrációra („*cum igitur ob id*”), majd azzal vezeti be magát az adományozást, hogy az uralkodó az érdemek megfontolásán kívül a maga királyi kegyéből és bőkezűségéből is teszi az adományt, méghozzá azért, mert az arra érdemeseket elődei mintájára figyelemmel szokta kísérni, valamint további szolgálatokra való biztatásul jutalmazni szokta őket. Mint az előző alfejezetben említettem, ez a közbeszúrt mellékmondatként beillesztett kitétel egyfajta arengaként is felfogható. Itt következik az oklevél egyik legfontosabb része, hiszen ezen – és többnyire⁵⁶⁶ csak ezen – a ponton sorolja fel a szöveg a főadományos által, azaz rajta keresztül („*per eum*”) megadományozott mellékadományosokat. Talán nem kell részletezni, hogy az ezen szakaszban foglalt adatoknak milyen családtörténeti jelentőségük lehet, annyit azonban meg kell említeni, hogy az itt előforduló rokonságifok-megjelölések egyáltalán nem mindig egyértelműek, óvatosan kell bánni velük. Előfordul, hogy egy családtag rokonsági foka nem is megállapítható pontosan pusztán az armális szövege alapján, és az azonosításhoz további források felkutatása és bevonása szükséges.

Általában nem egyszerűen megnevesíti a szöveg az adományosokat, hanem előbb kiemeli az addigi jogállásukból, bár ez a kitétel el is maradhat. Ha benne van a szövegben, akkor a legtöbbször értelemszerűen a nemtelen („*ignobilis*”) állapot szerepel, de gyakori a paraszti, polgári, jobbágyi vagy közrendű („*conditio rusticitatis/civili/iobbagionali/plebea*”) állapot

⁵⁶⁶ Előfordul, főként, ha kevés mellékadományos van, hogy a főadományosnak a nemességadományozásban, a címeradományozásban és a corroborációban való említésekor egyaránt felsorolnak név szerint mindenkit, de gyakoribb, hogy csak visszautalnak rájuk („*ac per eum superius nominatim specificatis personis*”). Elvétve olyan eset is előfordul, amikor valakit a dispositióban nem, de mondjuk a corroborációban mégis megemlítenek. Esto János 1636. február 4-én kelt armálisában például a nemességadományozásnál rajta kívül feleségét, Annát, fiát, Istvánt, fivérét, Balázst és ennek fiait, Györgyöt és Andrást sorolják fel, majd a címeradományozásnál csak visszautalnak rájuk, a corroborációban pedig Esto Balázs és fiai helyett Esto János három, addig szóba sem került lánya, Erzsébet, Anna és Zsuzsanna szerepel (HU-MNL-VeML-XV.4.b.-173.).

említése is, bár ezek pontos jelentőségének megállapításához még további kutatások szükségesek. Esetenként még a „kétes állapotból” való kiemelés is előfordulhat, mint például Drevoderich János 1716. április 16-án keltezett, a korábbi oklevél elvesztésére hivatkozó armálisában.⁵⁶⁷ Az addigi állapotból való kiemelést követően az következők múlt időben fogalmazva, hogy az uralkodó királyi – és olykor császári – hatalma teljességéből és különös kegyéből Magyarország többi nemese közé felvenni parancsolta az illetőt. Nem világos, hogy van-e bármilyen jelentősége annak, hogy magyar címereslevelek ezen a ponton a királyi hatalom mellett olykor a császárit is említik.⁵⁶⁸ Kétségtelen, hogy a Mohács utáni Habsburg uralkodók a legtöbbször mindkettővel rendelkeztek (kivéve, amikor valamelyikük már császárrá választása előtt a magyar trónra lépett, például I. Ferdinánd 1527–1558 között, vagy II. Mátyás 1608–1612 között), ahogy az is, hogy magyar nemességet csak magyar királyi minőségükben adományozhattak, így ez a formula inkább csak szóvirágnak tekinthető, figyelembe véve alkalmazásának esetlegességét. Az adományosok felsorolását automatikusan követi a mindkét nembeli minden utódokra való utalás, aminek jogi jelentősége is volt annyiban, hogy eszerint a nemesi címet és kiváltságokat (illetve az ott szereplő azonos formula révén a címert is) a nőnemű gyermekek is örökölték, igaz, tovább már nem örökíthették.⁵⁶⁹

Magyarországot ezekben a szövegrészekben szinte mindig a „hozzá kapcsolt részekkel” együtt említik, de ez a kitétel csak az 1550-es évek közepe után került bele a szövegbe.⁵⁷⁰ A nemesek közé iktatás elválaszthatatlan velejárója az a meglehetősen terjengősen megfogalmazott, az „*annuentes*” participiummal bevezetett függelék, mely szerint az adományozó az adományt abbéli akaratának nyilvánítása mellett tette, hogy az adományosok a többi magyar nemessel azonos jogokat és kiváltságokat élvezzenek. Ennek a nemesítő formulának a tömörebb, de lényegében ezzel azonos tartalmú változata már bőven a címereslevelek kora előtt, a 13. században megjelent,⁵⁷¹ s azóta csak hosszabbodott, cizellálódott.

Mint minden adománytípust, a magyar nemességet is megújíthatták, a szöveg tekintetében általában úgy, hogy a változatlanul hagyott formulába a nemtelen állapotból való kiemelés és a nemesek közé való iktatás közé illesztették a „*denuo*” vagy „*ex novo*” kifejezések valamelyikét. Ezek a kifejezések olykor a szöveg más pontjain, például a *dispositio* rövidke

⁵⁶⁷ „*e statu et conditione dubia*” – HU-MNL-ZML-IV.434.-7.

⁵⁶⁸ „*ex gratia et munificentia nostra caesarea et regia*”, pl. Hárfás alias Bonyhay János 1614. augusztus 19-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-926.), vagy Suba Pál 1635. január 29-én kelt armálisában (HU-MNL-OL-R 64-1.-954.). Időnként ez előfordul „*imperatoria et regia*” változatban is, pl. a Nehóczy fivérek egyik 1560. november 1-i címereslevelében, a címeradományozó formulában (HU-MNL-ZML-IV.434.a.-26.).

⁵⁶⁹ Ezzel szemben például az angolszász heraldikai hagyományban létezik a heraldikai örökös nő (*heraldic heiress*) fogalma, ami azt jelenti, hogy ha az adott címerviselő családnak a szóban forgó nő az utolsó leszármazottja, akkor a családi címere a férj címérével egyesítve beépül a gyermekeik címérébe. Erről bővebben: WOODCOCK–ROBINSON 1988, 116–138.

⁵⁷⁰ A legkorábbi Mohács utáni címereslevelekben nem említik a csatolt részeket, a legkorábbi példát eddig monospetri Veres Péter címereslevelében találtam 1557. január 10-én (HU-MNL-OL-F 21 - Arm. Div. - No. 9.).

⁵⁷¹ „*In cetum et numerum... illa gaudent libertate, qua ceteri ... nobiles gratulantur...*” – SZENTPÉTERY 1930, 103.

harmadik szakaszában, vagy a corroboratióban is megjelenhetnek.⁵⁷² Lényegesen ritkábban⁵⁷³ az is előfordul, hogy az oklevélszöveg nem úgy fogalmaz, hogy újból adományozza a nemességet, hanem úgy, hogy megerősíti („*confirmamus*”) azt.⁵⁷⁴ Érdekes kérdés, hogy a kettő között volt-e bármilyen jogi vagy egyéb különbség, vagy pedig szinonim fogalmakról van szó. Az utóbbi felé hajtja a mérleg nyelvét például Hanvay Péter 1646. december 5-én kelt – ebben az időszakban ritka módon egyben birtokadományozást is tartalmazó – címeres nemeslevele, amelyben a következő aránylag egyedinek tűnő megfogalmazás szerepel: „*veram et antiquam nobilitatem ipsorum dicto Petro Hanvay, ac per ipsum [...], clementer duximus renovandam et confirmandam, ac in signum istiusmodi renovatae verae nobilitatis ipsorum et benignitatis nostrae testimonium, antiqua ipsorum arma denuo danda et conferenda...*”.⁵⁷⁵

Megújítás esetén az adományosok felsorolásának végére gyakran beírtak egy külön – nem igazán formuláris – panelt, mely szerint ők a nemesi kiváltságokat addig is élvezték már, esetleg, hogy nemes családból, illetve szülőktől származnak.⁵⁷⁶ Szintén gyakori a nemességmegújítást tartalmazó oklevelekben ezen a szöveghelyen, hogy a korábbi oklevélnek az elvesztésére vagy elpusztulására hivatkoznak. Ez a legtöbbször csak általánosságban van megfogalmazva, miszerint a zavaros, háborús idők jogtalanságai közepette veszték volna el a szóban forgó oklevelek, mint például a Mihályffy Mihály 1635. január 8-i armálisában olvasható mondatban: „*verum superiorum tumultuosorum temporum iniuria, uti alia sua bona et privilegia, sic etiam arma nobilitaria amisisse perhibentur*”.⁵⁷⁷

Az oklevélszövegekből nem derül ki explicite, hogy nemesség megújításakor vagy megerősítéskor a címet is megújították vagy megerősítették-e, mivel az arra vonatkozó formula éppen olyan, mint az újonnan való nemesség- és címeradományokban. Az ilyen oklevelekből tehát önmagában nem megállapítható, hogy az adományosoknak volt-e korábban is címerük, bár vélelmezhető, Mohács után már egyre nagyobb valószínűséggel.

⁵⁷² Pl. Nagy Tamás, 1593. január 19. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-n, „*imo damus et denuo conferimus*”), Rabby István, 1652. február 22. (HU-MNL-VeML-XV.4.a.-18., „*imo nobilitamus, damus denuo conferimus et confirmamus per vigorem [...] praesentes litteras [...] denuo dandas duximus et concedendas*”).

⁵⁷³ Az MNL címereslevél-adatbázisában jelen pillanatban 396 nemesség-megújítás és csak 64 nemesség-megerősítés szerepel.

⁵⁷⁴ Pl. Sleger Dániel 1587. december 15-én keltezett nemességmegerősítő és címerbővítő oklevele (HU-MNL-OL-R 64-1.-63.). Érdekes, hogy az oklevél meglehetősen ünnepélyes formában lett kiállítva, a szöveg tegező megfogalmazású, az intitulatio és a bal margón látható filigrán ornamentika kifejezetten gazdag, szinte a tizenkét évvel korábban elhunyt Bocskayt idéző kalligráfiával készült, a címerfestményt mégsem festették meg. A számára kihagyott üres helyen ma Jankovich Miklós gyűjteményének rombusz alakú tulajdonbélyegzője díszel.

⁵⁷⁵ HU-MNL-OL-P 310-1.-1646-1.

⁵⁷⁶ Pl. Cristl György 1624. szeptember 20-án kelt, gyönyörű, ornamentikus lapszédíszű címereslevelében: „*qui antea nobilitatis praerogativa gavisum esse perhibetur*” (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 901. - No. 11.), vagy nagyari Ferenczy Gáspár 1590. június 15-i armálisában: „*qui etiam antea nobilibus parentibus orti et libertate nobilitari semper gavisum esse*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-921., kiadva: AVAR 2020a, No. I.).

⁵⁷⁷ HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-53. (korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-61.). Olykor persze előfordul, hogy a körülményekről többet is megtudhatunk, ld. 158. jegyzet.

A címeradományozás

Mint fentebb már említettem, a címeradományozás formulájának a váza azonos a nemességadományozásával, de a tartalmi részletek természetesen különböznek. Ez a szakasz, a dispositio második része az uniformizálódott címereslevélszöveg messze legterjedelmesebb eleme, ráadásul ez foglalja magában a leghosszabb változó részt is, a címerleírást.

A formula azzal kezdődik, hogy az adományozó az adományosok iránti kegye és nemességük jeléül a nemesség jelét, azaz címert („*arma seu nobilitatis insignia*”) adományoz nekik. Ez megfelel a Tripartitum azon nevezetes megállapításának, mely szerint a címer a nemességnek nem szükséges kelléke, hanem csak dísz,⁵⁷⁸ bár maga a latin kifejezés már a legelső ismert festett armálisunkban, a Zsigmond király által a Tétényi és Haraszi családok tagjainak 1405. április 15-én adományozott oklevélben is éppen ebben a formában szerepel.⁵⁷⁹ Ezt követi az armálisokban gyakran a nevek módjára arany festéssel és nagyobb betűmérettel, nagybetűvel kiemelt „*scutum*” szóval kezdődő címerleírás, amelyre a következő alfejezetben térek vissza részletesebben.

A címerleírást követi maga az adományozási formula, de még előtte közbe van szúrva egy sablonos mellékmondat arról, hogy az imént szövegesen leírt címer egyébként az oklevél bal felső sarkában színesben megfestve is látható. Ez a „*prout*” szóval kezdődő, a címer képi formában való ábrázolására utaló szöveg kezdetleges formában már az imént említett Tétényi–Haraszi-armálisban is megtalálható,⁵⁸⁰ tehát alapvető kelléke a magyar címereslevelek szövegének. Annak ellenére, hogy ez a formula konkrétan utal a címerfestőre, soha nem nevezi nevén. Ez alól a magyarországi címereslevél-adás teljes időszakában egyetlen kivételt ismerünk, amely burseli Campanellis János 1526. január 22-én kelt címereslevelében olvasható: „*prout in principio presentium litterarum nostrarum nobilis Desiderii pictoris Itali docta manu depicta suisque propriis coloribus exornata cernuntur*”.⁵⁸¹ A nemes itáliai Desiderius festő személyéről semmit sem tudunk, de a címerfestmény kvalitása, a két pajzstartó puttó finom kidolgozottsága alapján sejthető, hogy magasan képzett mesterről, akár a corvinákat illumináló műhely valamely egykori munkatársáról lehetett szó.

Ezt követi az adományosok második említése vagy esetenként felsorolása és a címeradományozás szövege („*arma [...] danda duximus et conferenda*”), amelyhez, ahogy a nemesítésnél is, egy particípiummal bevezetett, hosszas függelék társul. Eszerint a király úgy határozott, hogy a címernyerők és utódaik a többi magyar nemes minden jogával és kiváltságával felvértezve minden körülmények között viselhessék a címert. Az e tekintetben az adományos rendelkezésére álló lehetőségeket igen hosszan sorolja fel a szöveg, előbb a különféle, címerviselésre alkalmas hadi eseményeket, majd a címerrel potenciálisan

⁵⁷⁸ *CJH* II., I. rész, 6. cím, 1. §.

⁵⁷⁹ HU-MNL-OL-DL 64122.

⁵⁸⁰ „*Prout praesentibus inserta literis appropriatis coloribus pictura expresse denotat et declarat*”.

⁵⁸¹ HU-MNL-OL-DL 39350.

díszíthető tárgyakat és épületeket taglalva, bár a végén hozzáteszi, hogy általánosságban véve pedig mindenhol és mindenkor használhatják azt. Ennek az elég hosszadalmas formuláris résznek különböző részeit már igen korán felfedezhetjük, Mohács előtti címeresleveleinkben is. A csatákban, tornákon és lándzsatoréseken való címerhasználatot már 1405-ben említi a Tétényi–Haraszti-armális, míg a különböző tárgyak, így a pecsétek, gyűrűk, különböző textíliák és egyébek először az 1420-as évek végén, például a Kökényesieknek 1428. június 22-én adományozott címerlevélben jelennek meg még egybemosva a harci cselekmények felsorolásával,⁵⁸² majd a gróf Berényi család öse, berényi Kakas János által nyert, 1431. március 12-én kelt oklevélben⁵⁸³ már két különálló, bár még igen rövid felsorolásként szerepel ez az elem. A két felsorolás a későbbiekben is megmarad, sőt egyre hosszabbodik, míg a 16. század közepére el nem éri az uniformizált szövegben látható formáját. Egy külön közbeszúrt mellékmondat fejezi ki az adományozó abbéli akaratát, hogy ezt a nemesi címet (amely alatt a címet viselhetik az adományosok) minden létező rendű és rangú ember elismerje. Ez a mellékmondat szintén Zsigmond király idején tűnik fel a címereslevelekben, talán első alkalommal a Vesterházai Bálintnak 1436. július 2-án adományozott armálisban, amelyben az egész címeradományozó formula meglehetősen emlékeztet a 16. század közepi változatára.⁵⁸⁴

Viszonylag közismert, hogy Mohács előtti címeradományaink jelentős része már nemes személyeknek szóló címeradomány volt,⁵⁸⁵ I. Ferdinándtól kezdve azonban már nagyon kevés példa van erre, például Zichy Bernát allovázmester armálisa 1550-ből.⁵⁸⁶ Olyan oklevél viszonylag több található, amelyben címerrel kapcsolatos adományt tesz a király, nemességet viszont nem adományoz, ezek azonban általában csak címerújítások vagy címermegerősítések,⁵⁸⁷ esetleg korábbi armálisokat átíró és megerősítő transsumptionalisok.⁵⁸⁸

⁵⁸² HU-MNL-OL-DL 67774.

⁵⁸³ HU-MNL-OL-DL 57168.

⁵⁸⁴ „*Quali vos ab universis et singulis cuiuscunque condicionis, preeminencie, status, gradus vel dignitatis existant, harum noticiam evo habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus ac etiam reputari*” – HU-MNL-VaML-XIII.74.-1. (a nehezen olvasható szavakat a szövegkiadás alapján egészítettem ki: *MHH I.*, No. XVI.)

⁵⁸⁵ Az MNL címereslevél-adatbázisának adatai szerint a Nemzeti Levéltárban őrzött Mohács előtti eredeti, személyeknek szóló armális mintegy 80%-a csak címet adományoz, és csak kb. 20% tartalmaz címer- és nemességadományt egyaránt (ezek túlnyomórészt a Jagelló-korra esnek). Ezek közül is néhány valójában nemességmegújítás vagy -megerősítés, azaz ugyanúgy már nemesek kapták.

⁵⁸⁶ HU-MNL-SML-XV.22.-1.-1.

⁵⁸⁷ Pl. a Bocskay fivérek 1549. július 25-én (HU-MNL-OL-P 285-84.-27.), a budaházi Vitéz család 1552. február 10-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-11.), alagi Bekény János 1553. december 12-én (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 408. - No. 28.), vagy salamonfalvi Gróf Bernát 1556. március 31-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-15.) keltezett címermegerősítéseiben. Igen ritka adománykombináció szerepel Labsánszky György 1688. január 4-én kapott armálisában, melyben nincs nemességadomány, van viszont családgyejesítés, névváltoztatás és címerbővítés (HU-MNL-OL-P 506-III.-3.-21.-10.).

⁵⁸⁸ Pl. gersei Pethő János kincstárnok már említett címerbővítő oklevele 1572. november 14-ről (HU-MNL-OL-P 644-2.-1), amely átírja a korábbi, 1507. szeptember 22-én kelt armálist (HU-MNL-OL-DL 86051.), vagy lokachi Chawragh alias Prépostváry Bálint 1569. március 13-i címermódosító oklevele, benne lokachi Chawragh Miklós II. Lajostól 1524. október 26-án kapott címereslevelének szövegével (HU-MNL-OL-DL 71532., egyszerű másolata: HU-MNL-OL-DL 82675.). Hasonló eset karomi Bornemissza István korábban taglalt átíró–címerbővítő

Elvértve a fordított eset is előfordult, azaz amikor Mohács után címeradomány nélkül nemesítettek meg valakit, amire jó példa Erasmus Teuffel 1548. évi nemeslevele, amely szerint I. Ferdinánd a török elleni szolgálataiért magyar nemességet adományoz neki,⁵⁸⁹ vagy a Saáry Andrásnak és családjának 1556. március 9-én adományozott hasonló oklevél.⁵⁹⁰ Érdekes eset busáni Radez István 1560. január 31-én kelt nemeslevele, amelyben nem esik szó a család címeréről, pedig leírja, hogy korábbi, a nemességét igazoló oklevelei elpusztultak. Ebből is látszik, hogy ebben az időszakban a címerhasználat joga még nem feltétlenül kötődött egy arról szóló oklevélhez, anélkül is meglehetett, különben Radez István vélhetően ezt is beleíratta volna a kérelmezett megújító oklevélbe. Kizárva természetesen az sincs, hogy a régi nemeslevele elveszett, de a címerről esetleg másik oklevéllel rendelkezett, amely megvolt neki. Oklevéltanilag is érdekes ez az adománylevél, mert nagyjából megfelel a kora újkori armálisformulának, kivéve azt, hogy címeradomány híján a dispositio szokásos második, erről szóló része hiányzik belőle, az „*imo...*” kezdetű harmadik (itt persze második) részbe pedig bele van szöve a corroboratio.⁵⁹¹

A címerleírás

Az armális talán legérdekesebb része természetesen a címer szöveges leírása, amely egyike a nyilvánvalóan adományról adományra változó szövegrészeknek, hiszen a különböző családoknak adományozott címereknek *per definitionem* különbözniük kell egymástól. Ezzel kapcsolatban meg kell említenem, hogy több külföldi példával szemben Magyarországon (és Erdélyben) a címereslevelek Királyi Könyvekbe való kötelező bemásolásának bevezetéséig, a 18. század végéig nem volt semmilyen címernyilvántartás a kancellárián vagy más központi hivatalnál, ennél fogva sűrűn adományoztak egymáshoz nagyon hasonló, például egy kisméretű pecsétgyűrűbe vésvé már-már megkülönböztethetetlen címereket.⁵⁹² Ezek

oklevele 1628. augusztus 10-ről (HU-MNL-OL-R 64-1.-269.-a). Blagay-Ursini Ferenc szintén címerbővítő, 1571. november 7-én kelt armálisa is hasonló tartalmú, csak ebben hamis az átírt, állítólag Imre király által 1200-ban kiadott címeradomány (HU-MNL-OL-R 64-1.-1072.).

⁵⁸⁹ A kancelláriai fogalmazványok között fennmaradt egyszerű, egy helyen javított (*exceptionibus > exemptionibus*) másolata: HU-MNL-OL-A 35-1548-441.

⁵⁹⁰ Az igen rossz állapotú, alig olvasható eredeti oklevél, mellette Pataki János Vidor 1966-ban készített átírásával és magyar fordításával, a hatvani Hatvany Lajos Múzeumban található, leltári száma 2019.3.1. (az információt köszönöm Ráczy Györgynek).

⁵⁹¹ „*Imo cooptamus, aggregamus, annumeramusque literarum nostrarum, quibus maius secretum sigillum nostrum, quo prout rex Hungariae utimur est appensum, vigore et testimonio literarum(!) mediante*” – HU-MNL-GYMSMGL-IV.1.e.-27.

⁵⁹² A jelenséget illusztrálандó, az MNL címereslevél-adatbázisának adatai alapján felsorolok kilenc eredeti címereslevelet, amelyek címerei pontosan megfelelnek a következő címerleírásnak: „kék pajzsban zöld pázsiton/dombon/hármasdombon ágaskodó, kétfarkú, kardot/szablyát tartó, koronátlan arany oroszlán, a sisakdíszben a pajzsbeli oroszlán növekvően, a sisaktakarók kék–arany, vörös–ezüst mázúak”. Ilyen címer szerepel a következő armálisokban: Medgyesi Péter, 1636. március 3. (HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-46.); Széll Tamás, 1639. május 22. (HU-MNL-OL-P 628-A-1.-5.); Bohos Mátyás, 1641. november 8. (HU-MNL-OL-R 64-1.-365.); Drághy alias Halasy András, 1651. október 7. (HU-MNL-TML-XV.2.-7.); Bogovics István, 1655. március 14. (HU-MNL-OL-R 64-1.-457.); Piernik fivérek, 1657. január 30. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 902. - No. 7.);

leggyakoribb alaptípusai a kék mezőben ágaskodó oroslán, ritkábban griff, a szembefordulva álló vitéz, illetve az erdélyi címerekben ezek mellett a levágott, általában kardot vagy szablyát tartó, ruhás vagy páncélos kar, kisebb-nagyobb különbségekkel, például a pajzsmező borításában, a sisaktakarók mázaiban, a címerkép kezében vagy mancsában tartott tárgyakban. Figyelembe kell venni azt is, hogy a magyar „alkalmazott heraldikában” az olyan, elméletben megkülönböztető erővel bíró részletekre, hogy koronás-e az oroslán, hány farka van, pázsiton áll-e, dombon, vagy hármasdombon, hogy egyenes-e az általa tartott kard, vagy görbe, csőrsisak volt-e az eredeti adományban, vagy pántos, gyakran nem figyeltek a címerábrázolások készítői, így a gyakorlatban még olyan címerek is egymástól megkülönböztethetetlené válhattak, amelyek pedig eredetileg kisebb-nagyobb eltéréseket tartalmaztak.

A címerleírás tehát oklevélről oklevélre változik, mégis van egy nagyjából állandó váza, amely az esetek nagy részében a címer felépítését követi, az egyes részek hagyományos jelentőségének sorrendjében. A pajzzsal kezdve előbb annak borítását adja meg, majd (ha van) a fő címerkép alátámasztásául szolgáló pázsitot vagy (hármas)dombot, a fő címerábrát, majd a mellékcímerábrákat. Ezt követi a sisak típusának megadása, amely lehet csőrsisak, vagy pántos sisak, amelyek közül a 17. század közepére végleg a pántos maradt egyeduralgoló.⁵⁹³ A sisakdíszrel kapcsolatos szakaszt a szöveg úgy fogalmazza meg, hogy a sisak kétféle dologgal van díszítve („*galea [...] ornata*”), egyrészt egy királyi koronával, másrészt a kiemelkedő („*proferens*”) sisakdíszrel. A címerleírás végül a sisaktakarók igencsak formuláris leírásával zárul, amelyben szinte csak a foszladékok mázai változnak.

Malekovich fivérek, 1659. augusztus 18. (HU-MNL-OL-A 93 - No. 573.); Bóna János, 1663. május 30. (HU-MNL-OL-R 64-1.-1073.); Bajzáth István, 1669. január 24. (HU-MNL-OL-R 64-1.-907.). Más mázú sisaktakarókkal (ami szintelen ábrázolásban, például pecséten nem is látszik): Gönczy Szabó György, 1623. szeptember 11. (HU-MNL-OL-R 64-1.-241.); Pap alias Ónodi Márton, 1630. május 10. (HU-MNL-OL-R 64-1.-295.). Pázsit nélkül, lebegő oroslánal: Simonyi Mihály, 1644. február 25. (HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-57.). Koronás oroslánal: Súlyomváry János, 1665. szeptember 2. (HU-MNL-OL-R 64-1.-529.); Thassy alias Dékány Mihály, 1677. február 17. (HU-MNL-OL-R 64-1.-1067.). Koronás oroslánal és más színű sisaktakarókkal: Szabó alias Kis Miklós, 1642. december ismeretlen napján (HU-MNL-OL-R 64-1.-370.); Esztergomi Pál, 1618. április 11. (HU-MNL-OL-R 64-1.-204.). Ha pedig megnézzük azokat az eseteket is, amikor az oroslán a kard helyett vagy mellett, esetleg a kardra tűzve tart még valamit, pl. török fejet (Csányi fivérek, 1624. augusztus 7., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 901. - No. 10.), félholdat (Pelbárt István, 1598. június 2., HU-MNL-OL-R 64-1.-91.), koronát és buzogányt (Lőrinczffy Gáspár, 1587. december 2., HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-41.), bombát (Fairambt János, 1647. április 15., HU-MNL-VaML-XV.27.-52.), vagy bármi egyebet, akkor a gyakorlati alkalmazásban, például pecsétgyűrűre vagy ezüstneműre vésvé jóformán megkülönböztethetetlen magyar címerek száma igencsak megnő, és még mindig csak az oroslános, a pajzsbeli címerképpel megegyező sisakdíszű címerekről van szó. Ugyanez a pajzs például kardot tartó páncélos karos sisakdíszrel ugyanígy többször előfordul: Bakó István, 1652. március 23. (HU-MNL-OL-R 64-1.-965.), Bárdos Péter, 1647. június 9. (HU-MNL-OL-R 64-1.-885.), Kutak András, 1669. december 9. (HU-MNL-OL-C 90 - No. 159.), és még hosszan lehetne sorolni a hasonló egyezéseket.

⁵⁹³ A 16. században, mint erről a címertervek kancelláriai javításánál már volt szó, túlnyomórészt csőrsisakos címereket adományoztak királyaink, majd a 17. század első felében egyre csökken az arányuk a pántos sisakkokkal szemben, az MNL gyűjteményeiben a vizsgált korszakban az utolsó ilyen adományozott címer Imre Gergelyé 1640. január 9-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-360.). Ezt követően 1690-ig egyetlen csőrsisakos magyar címerlevelet sem őriz az MNL, és utána is csak kettőt: Póka Adalbert, 1697. június 22. (HU-MNL-OL-R 64-1.-891., itt a szöveg, nyilván megszokásból, pántos sisakot mond, a miniatúrán azonban csőrsisak van), Szabó János, 1720. július 25. (HU-MNL-SML-XV.22.-1.-26.). Csőrsisak van a karancsberényi Berényi (1720. április 5., HU-MNL-OL-P 49-2.-14.) és a semsei Semsey (1907. augusztus 25., HU-MNL-OL-P 597-II.-3.) grófi diplomák címerein is, de mindkettő az adott család Mohács előtti armálisának címerét másolja, a sisak típusával együtt.

A kora újkori magyar címereslevelek címerleírásai tehát a leggyakrabban a következő sémát követik:

„*scutum videlicet*⁵⁹⁴ *militare erectum* {pajzs tartalma} [*visitur/conspicitur/cernitur*],⁵⁹⁵ *scuto incumbentem*⁵⁹⁶ *galeam militarem* [*clausam / craticulatam*⁵⁹⁷ *sive apertam*], *regio diademate*,⁵⁹⁸ {sisakdísz} *proferente*⁵⁹⁹ *ornatam, a summitate vero sive cono galeae laciniis sive lemniscis*,⁶⁰⁰ *hinc* {jobboldali sisaktakarók mázai}, *illinc* {baloldali sisaktakarók mázai} *coloribus, in scuti extremitates*⁶⁰¹ *sese diffundentibus, scutumque ipsum decenter*⁶⁰² *exornantibus*”

A kora újkori latin címerleírások részletesebb elemzése, szóhasználatuk beható vizsgálata, tartalmuknak a címerminiatúrákkal való minuciózus összevetése túlmegy a jelen dolgozat keretein. Néhány gondolat erejéig azonban mégis kitérek erre. A magyar heraldikai szakirodalom kevés elszórt kivételtől eltekintve nem igazán szentelt figyelmet a magyar armálisok latin heraldikai nyelvezete vizsgálatának, csupán annyit állapít meg, hogy nem volt kialakult, letisztult címertani szaknyelv, terminológia a vizsgált időszakban.⁶⁰³ Ezt kétségtelenül jól alá lehet támasztani néhány egyszerű adatgyűjtéssel.

Az egyik példa a leggyakrabban a sisakdíszekben lévő vagy pajzsban lévő koronából kiemelkedő címerképeknek (például négy lábú állatoknak, vitézeknek) a mai magyar szaknyelvben egyszerűen „növekvőnek” nevezett helyzete. Ezt a latinban a következő, pontos, szótári jelentéstartalmukban nem teljesen azonos, heraldikailag azonban ugyanarra vonatkozó kifejezésekkel fogalmazzák meg a címereslevelek:

inguinetenus	ágyékig
lumbotenus	
pubetenus	
mediotenus	közepéig, közepén
genuumtenus	térdig
genutenus	

⁵⁹⁴ Az esetek kb. 11%-ában előfordul a „*scutum nimirum*” változat is. A százalékos adatokat a MNL címereslevél-adatbázisában rögzített címerleírásokban való előfordulások alapján számítottam ki.

⁵⁹⁵ Mindhárom gyakori, kb. 40%, 33% és 27% megoszlásban.

⁵⁹⁶ Az esetek kb. 3%-ában előfordulnak a „*scuto impositam*” vagy „*scuto appositam*” változatok is.

⁵⁹⁷ A pántos sisakot az esetek kb. 7%-ában *craticulata* helyett *clathrata*-nak nevezik.

⁵⁹⁸ Az esetek kb. 4%-ában előfordul a „*regia corona*” változat is.

⁵⁹⁹ Az esetek kb. 11%-ában előfordul a „*producente ornatam*” változat is.

⁶⁰⁰ A sisaktakarókra vonatkozó szinonimapár egyik vagy másik tagja helyett ritkábban előfordulnak a *taenia* és a *phalera* szavak is (a megfelelő nyelvtani esetben).

⁶⁰¹ Az esetek kb. 18%-ában előfordul a „*scuti oram*” vagy „*oras*”, illetve inkább erdélyi oklevelekben a „*margines*” változat is.

⁶⁰² Állhat még itt „*venuste*”, „*pulcherrime*” vagy „*placide*”, illetve ezek kombinációi is.

⁶⁰³ Ezt megállapítja Kóta Péter, aki egyedül foglalkozott ezidáig behatóan az armálisok szövegével (KÓTA 1991, 37–38.).

Látható, hogy nem beszélhetünk rögzült szakkifejezésekről, hanem csak szabad szöveges leírásról. Hasonló a helyzet a sűrűn előforduló egyenes és görbe kardoknál és hasonló fegyvereknél, amelyekre e kettőnél lényegesen több különböző, ám viszonylag következetlenül alkalmazott szót használnak:

Latin kifejezés	Szótári jelentés	Alkalmazása armálisok címerfestményeiben
framea (40%)	hajítódárda	többnyire görbe kard (szablya), ⁶⁰⁴ néha egyenes kard ⁶⁰⁵
gladius (23%)	kard	gyakrabban egyenes kard, ⁶⁰⁶ időnként görbe kard (szablya) ⁶⁰⁷
acinaces (14%)	perzsa (görbe) kard	kicsit gyakrabban egyenes kard, ⁶⁰⁸ kicsit ritkábban görbe kard (szablya) ⁶⁰⁹
ensis (13%)	kard	többnyire egyenes kard, ⁶¹⁰ görbe kard (szablya) ⁶¹¹
mucro (6%)	tőr	többnyire egyenes kard, ⁶¹² néha görbe kard (szablya) ⁶¹³
bipennis (4%)	kétélű fegyver (bárd), pallos	egyenes kard ⁶¹⁴

Nagy vonalakban és egyáltalán nem kizárólagos jelleggel azért annyit meg lehet állapítani, hogy a görbe kardot általában *frameának* nevezik a címereslevelek, az egyeneset pedig a legtöbbször *gladiusnak*, viszonylag gyakran *ensisnek* vagy *acinacesnek*, ritkán pedig *mucronak* vagy *bipennisnek*. A *bipennis*t kivéve azonban mindegyik szónál bőven találtam példát az ellenkező típusra való alkalmazásra is. Kivételesen, egy-két esetben előfordulnak még a következők is: *pugio* (tőr),⁶¹⁵ *dolo* (kopja vagy tőr),⁶¹⁶ *scimitarra* (görbe kard),⁶¹⁷

⁶⁰⁴ Pl. Morál Jakab, 1578. április 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-44.), Hancsók János, 1630. február 16. (HU-MNL-OL-R 64-1.-289.).

⁶⁰⁵ Pl. Kardhordó Bálint, 1629. május 22. (HU-MNL-OL-R 64-1.-227.)

⁶⁰⁶ Pl. Kampmacher Jakab, 1588. május 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-68.)

⁶⁰⁷ Pl. Nagy Mátyás, 1569. április 6. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 901. - No. 3.)

⁶⁰⁸ Pl. Török István, 1650. szeptember 17. (HU-MNL-OL-R 64-1.-434.)

⁶⁰⁹ Pl. Szabó alias Kántor István, 1650. július 13. (HU-MNL-OL-R 64-1.-429)

⁶¹⁰ Pl. Borbély alias Kassos Pál, 1568. március 28. (HU-MNL-OL-P 643-43.)

⁶¹¹ Pl. Hettey Bálint, 1635. február 14. (HU-MNL-OL-R 64-1.-333.)

⁶¹² Pl. soklyói Szabó Balázs, 1563. december 4. (HU-MNL-OL-R 64-1.-951.-a)

⁶¹³ Pl. kecskeméti Tiburczai Pál Szűcs névre hamisított, 1608. november 26-án kelt armálisában a pajzsban (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-90.)

⁶¹⁴ Pl. Némethfalusy alias Szily György, 1649. május 29. (HU-MNL-OL-R 64-1.-415.)

⁶¹⁵ mósi Lanzer Jakab Vilmos, 1682. április 30. (HU-MNL-OL-R 64-1.-629.)

⁶¹⁶ Bozóky György, 1669. június 29. (HU-MNL-OL-R 64-2.-336., egyszerű másolat, de a szöveg egyenes kardot ír: „*dolonem seu gladium directum*”).

⁶¹⁷ Hárfás alias Bonyhay János, 1614. augusztus 19. (HU-MNL-OL-R 64-1.-926., görbe kard van a sisakdíszben: „*framea hungarica seu scimitarra*”).

rhomphaea (lat. hajítódárda, gör. thrák kard),⁶¹⁸ erdélyi armálisban még *machaera* (kard) is.⁶¹⁹ Van olyan, amikor egy címerben szerepel egyenes és görbe kard egyaránt, és ezeket más-más szavakkal írják le, például Körössy alias Szabó János 1690. március 15-én adományozott armálisában, ahol a pajzsbeli egyenes kard *pugio*, a sisakdíszbeli görbe pedig *framea*.⁶²⁰

Látványosabb az uniform terminusok hiánya, ha egy olyan alapvető címertani fogalmat vizsgálunk, mint a heraldikai mázak. A következő táblázatból jól látható, hogy ezeket is – különböző gyakorisággal, de – sokféleképpen, sokféle kifejezéssel illették a címerleírások:

Latin kifejezés	Szótári jelentés	Heraldikai máz, amelyre alkalmazták
aureus	aranyszínű	arany
croceus	sáfránysárga	
flavus/flaveus	aranyárga ⁶²¹	
fulvus	sötétsárga, vörössárga	
lutus	sárga, agyagszínű	
albus	fehér	ezüst
albicans	fehérlő	
argenteus	ezüstszerű	
calcareatus	meszes, mészszerű (fehér)	
candidus	fényes fehér	
canescens	szürkellő, szürkülő	
nitidus	fényes	
niveus	hófehér	vörös
coccineus	skarlátvörös	
coccus	skarlátvörös	
minius	élénkpiros (minium, mineus)	
puniceus	bíborszínű, vöröses	
ruber	vörös	
rubeus	vörös	
rubicundus	vörhenyes	
rufus	vörös, vörhenyes	
sandiceus	vörös, skarlát (sandix)	
sandicinus	vörös, skarlát (sandix)	
scarlatinus	skarlátvörös	kék
aërius	égszínű, légszínű	

⁶¹⁸ Vardódfalvi Márkus Mihály, 1638. augusztus 9. (HU-MNL-OL-R 64-1.-357., egyenes kard van a sisakdíszben).

⁶¹⁹ Tóti Béder Mihály I. Rákóczi Györgytől kapott armálisa, 1637. március 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-344., nincs megfestve a címer).

⁶²⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-647. Hasonló eset Sajkovics alias Jansetics Péter 1659. szeptember 23-án kelt armálisa, ahol a pajzsbeli egyenes kard *mucrio*, a sisakdíszbeli görbe pedig szintén *framea* (HU-MNL-OL-R 64-1.-489.).

⁶²¹ A középkorban olykor kék is lehet (*MHH I.*, 12., 1. jegyzet). Pl. Semsey János és László címereslevelében: „*flaveum seu lazurinum*” (HU-MNL-OL-DL 84811.).

Latin kifejezés	Szótári jelentés	Heraldikai máz, amelyre alkalmazták
azureus	kék, azúrkék	
caeruleus	sötétkék, tengerkék	
caesius	kékesszürke	
coelestinus	égszínkék	
crisius	szürke, homályos	
cyaneus	sötétkék	
glaucus	kék, kékesszürke, de eredeti görög „fényes” jelentése alapján arany is lehet ⁶²²	
hyacinthinus	jácintkék	
sapphireus	zafírkék	
sapphirinus	zafírkék	
venetus	kékes, tengerszínű	
prasinus	hagymazöld	zöld
viridis	zöld	
ater	sötét, fekete	fekete
fervus	sötét, fekete	
fuscus	sötét, homályos, feketés	
niger	fekete	
teter	rút, gyalázatos	
purpureus	bíborszínű	bíbor
violaceus	violaszínű	
badius	barna; pej (ló)	nem heraldikai színek
cinereus	hamuszínű	
(sub)cinericeus	hamuszínű	
griseus	szürke	
pullus	sötétszürke, sötétbarna, feketés	

Az előbbieken bemutatott terminológiai bizonytalanságok mellett azonban fontos rámutatni, hogy az oklevélbeli címerleírásokban felfedezhetők nagyjából állandó frázisok is, amelyek, ha nem is tekinthetők kellően tömör, kiforrott heraldikai terminusoknak, de megfelelnek annak az elvnek, mely szerint ugyanazokat a dolgokat célszerű mindig ugyanúgy leírni, hogy utána azonos képi ábrázolásokat lehessen készíteni róluk. Ilyen például az ágaskodó négylábú állatok, leggyakrabban persze az ágaskodó kétfarkú oroszlán leírása is, amely nagyon gyakran ezeket az elemeket, vagy variációikat tartalmazza: „*ore hiante, lingua rubicunda exerta, caudaque bifurcata ad tergum elevata, divaricatis posterioribus pedibus erecte stare*”, ami például a griff leírásakor gyakorta kiegészül az „*alis expansis*”, azaz „kiterjesztett szárnyakkal” kifejezéssel (ezt persze madarakra is gyakran alkalmazzák). A

⁶²² Pl. Kölkedi János, Máté, András és Péter armálisában, 1429. május 12. (HU-MNL-OL-DL 50521.).

megfogalmazás ingadozhat, a kétfarkúság szinte csak⁶²³ az oroszlánnál szokott szerepelni, de ez a minta nagyon gyakori. Ragadozó állatok leírásának szintén állandó része, hogy a szabadon maradó, általában bal mellső lábukat „ragadozásra nyújtják” („*ad rapiendum protenso*”). Erősen emlékeztet a mai terminológia rövidítő tendenciájára, hogy a pajzsbeli ábrát ismétlő sisakdíszek leírásakor sokszor csak visszautalnak a pajzsra, például így: „*inferiori per omnia similem*”. Összességében tehát véleményem szerint igenis felfedezhetők a terminológiai uniformizálódás nyomai a latin címerleírásokban is, ám ezek soha nem érték el azt a következetességi és nem utolsósorban tömörségi szintet, hogy ezt szaknyelvnek lehessen nevezni. Ettől függetlenül a viszonylag szabadon megfogalmazott leírások is követtek bizonyos magyar kancelláriai megszokást vagy gyakorlatot, mert ha összevetjük a leírások stílusát az olykor előforduló latin nyelvű birodalmi (minden bizonnyal német formszövegről fordított) armálisokéval,⁶²⁴ akkor szembeűnő stílusbeli különbségeket vehetünk észre.

A címerleírások témakörében még egy szempontot érdemes körüljárni. Mivel egy címereslevélben az adományozott címer a 16–17. században (és később is) már következetesen kétféleképpen, egyszer szövegesen, egyszer pedig képi ábrázolásban szerepel, felmerül a kérdés, hogy a kettő közti eltérés esetén melyik a hitelesebb, melyik a mérvadó.⁶²⁵ Ezt a kérdést egy konkrét példán, az Izsó család 1618. március 16-án kelt címereslevelén keresztül szeretném körüljárni. Az elég rossz állapotú (jelenleg restaurálás alatt álló) oklevél miniatúráján látható címerábrázolás a következő: zölddel és vörössel vágott pajzsban balra forduló, ágaskodó arany griff, amely lefelé álló jobbjaiban természetes színű ekevasat tart, a koronás pántos, szintén balra forduló tornasisakon a pajzsbeli griff ismétlődik növekvő helyzetben, a sisaktakarók pedig jobbról fekete–arany, balról vörös–ezüst mázúak. Az ehhez tartozó szöveges címerleírás azonban, némileg zavarbaejtő módon, különbözik a festményen látható változattól: eszerint a pajzs vágott, felül zöld, alul vörössel és ezüsttel hasított, és ezek közül a zöld mezőben van az egész griff, a vörös mezőben önmagában lebeg az ekevas, az ezüst mező pedig üres.

A címereslevelet Isoó József és István 1907-ben nemességigazolási célból bemutatta az Országos Levéltárnak, és ekkor Horváth Sándor levéltári fogalmazó készítette róla leírást.⁶²⁶ Horváth is kitért a szöveg és a festmény különbségeire, majd határozottan a szöveg szerinti, háromfelé osztott pajzs helyessége mellett foglalt állást. Ennek alapján az Országos Levéltár a háromosztatú, az eredeti címereslevél miniatúráján láthatótól kompozíciójában lényegesen különböző címerváltozatot hitelesítette az Isoó család ősi címereként. Az ügyiratban ennek indoklásául Komáromy András levéltárnok tollából az a hagyományos felfogás⁶²⁷ szerepel,

⁶²³ Előfordul azért kétfarkú griff is, pl. Dubniczay alias Benyátky János 1613. május 25-én kelt címereslevelében (HU-MNL-OL-R 64-1.-182.).

⁶²⁴ Pl. Tommaso Mingoni birodalmi palotagrófi diplomája, 1608. május 9. (HU-MNL-OL-R 126-1.-6., a Birodalmi Udvari Kancellária állította ki II. Rudolf császár nevében), vagy Antonio Zanchi birodalmi nemességmegújító armálisa, 1655. január 23. (HU-MNL-OL-R 126-1.-21., az Osztrák Udvari Kancellária állította ki III. Ferdinánd császár nevében).

⁶²⁵ Ezzel a szakirodalom is több helyütt foglalkozik, ld. pl. CSÍZI 2012a, 13.; AVAR 2019, 171–172.

⁶²⁶ A nemességigazolási ügy országos levéltári ügyirata: HU-MNL-OL-Y 1-1907-I-178-1907-242.

⁶²⁷ A szakirodalomban pl. FEISZT 1986, 55.

mely szerint, ha az armálisban a festett címer és a szöveges leírás eltér egymástól, akkor jogilag a szöveg az irányadó, mivel a festmény szerinte a szöveg alapján készült, a festő pedig nem volt szükségképpen járatos a címertanban. Ez azonban nem feltétlenül ilyen egyszerű. A legelső ismert magyar címeresleveleken, 1405 előtt még nem volt címerfestmény, így csak a szöveges leírás adott útmutatást a címer kinézetéről, ami például az 1398. október 16-án kelt Csentevölgyi-armális esetében gyakorlatilag megoldhatatlanná teszi a címer képi rekonstrukcióját.⁶²⁸ 1405-től, az első festett magyar címereslevél megjelenésétől kezdve viszont majd' egy évszázadig túlsúlyban voltak az olyan oklevelek, amelyek egyáltalán nem írták le a címert, csak utaltak a megfestett miniatúrára. Csak a 15. század végétől, a 16. század elejétől lett általános,⁶²⁹ hogy a címereslevelek képet és leírást egyaránt tartalmaztak. Ezen korai időszakban tehát egyértelmű, hogy az adománylevelekben csupán képi ábrázolásban szereplő címer teljes mértékben érvényes és hiteles volt, szöveges leírás híján nem is lehetett másként. A másik jelenség, amely miatt szerintem nem lehet csak úgy kijelenteni, hogy a címerfestmény másodlagos jelentőségű, a 16. század közepétől elterjedő címerkérő folyamodványok alkalmazása.⁶³⁰ Ezekon már a legelső példányoktól kezdve rajta volt a folyamodó által kért címer színes rajza, amely azonban a supplicatio szövegében soha nem volt leírva. A király tehát tulajdonképpen az elé terjesztett folyamodványon látható címerfestményt látva hagyta jóvá az egész nemesség- és címeradományozást, ezután ennek a képi címertervnek az alapján megfogalmazták és letisztázták a címereslevél szövegét, végül – vélhetően a kancellárián lévő folyamodvány képe alapján – elkészült a címerminiatúra. A kora újkori magyar címeradomány keletkezésének folyamatában egyértelműen lényegesen előbb született meg a címer képi ábrázolása, mint szöveges leírása.⁶³¹

Logikailag tehát a címerfestmény legalább olyan súllyal kellene, hogy a latba essen, mint a szöveg, a magyarországi joggyakorlatban azonban mégis a szöveget tekintették fontosabbnak, ahogy Komáromy is írta. Egy nemességigazolási eljárásban egy armálisnak egy hiteleshely által kiadott, általában (bár nem minden esetben) címerfestmény nélküli hiteles másolatát éppen olyan bizonyító, illetve jogbiztosító erejűnek tekintették, mint az eredeti címereslevelet. Nem lehet említés nélkül elmenni azon eredeti oklevelek mellett sem, amelyeknél kihagyták ugyan a címerfestmény helyét, de nem festették meg, vagy csak később, már nem a kiállítás folyamatának részeként. Ezeknél – képi ábrázolás híján – nyilván csak a szöveg számíthat, de éppúgy érvényesek voltak, mint kifestett társaik. Összességében egy eredeti, a mindenkorai magyar királyi kancellárián szabályosan kiállított címeres nemeslevél és a benne adományozott címer mindenféleképpen érvényes volt, akkor is, ha

⁶²⁸ Ld. FEJÉRPATAKY 1901; *MHH* I., 12–15.

⁶²⁹ Még I. Ferdinánd idején is előfordul, hogy egy címereslevélben meg van festve, de középkori módra nincs leírva az adományozott címer. Négy ilyen armalist ismerek: Felpeczi Ferenc, 1531. március 25. (másolata: HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 198., a Királyi Könyvekben értelemszerűen nincs címerfestmény, de mivel a szöveg sem írja le a címert, csak utal rá, az eredetin kellett lennie); belényesi Török Mihály, 1553. március 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-12.); Eczeth János és Márton, 1559. augusztus 5. (HU-MNL-OL-R 64-1.-19.); körmendi Fartagh György, 1559. szeptember 17. (HU-MNL-OL-P 632-I.-LII.-1.). Ilyen típusú armális Szapolyai Jánostól is van: Gávai Lukács, 1540. március 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-5.).

⁶³⁰ A folyamodványokról bővebben ld. a „Supplicatio – a címerkérő folyamodvány” c. fejezetet, ill. ugyanez megjelent: AVAR 2021.

⁶³¹ A birodalmi címeradományok tekintetében ugyanezt állapította meg Andreas Zajic (ZAJIC 2018, 130–132.).

csak címerfestmény volt benne, akkor is, ha csak szöveges leírás, és akkor is, ha mindkettő. A kérdést tehát véleményem szerint nem lehet egyértelműen eldönteni, a dolog attól függ, hogy milyen szempontból tesszük fel a kérdést. A jogbiztosítás szempontjából kétségtelenül a szöveg fontosabb, bár a fentebb említett hiteles másolatok esetében többnyire nem a címer tartalma volt a lényeges, hanem a nemesi előjogok igazolása. Ha azonban kifejezetten a családi címer mibenléte az érdekes, akkor legalább ekkora súllyal esik a latba a címerminiatúra, egyrészt, mert a címerterv egyértelműen előbb készült el a szövegnél, tehát minden bizonnyal a címerleírást írták meg a kép alapján, másrészt pedig azért, mert az adományozott címer gyakorlati alkalmazása során az egyes ábrázolásokat, pecsétgyűrűket, meggyaszt készítő (ipar)művészek, iparosok minden bizonnyal elsősorban a képi ábrázolást vették mintául. Éppen ezért, ha a leírás és a képi ábrázolás eltér egymástól, csak a gyakorlati – tárgyakon, épületeken való – alkalmazás kiterjedt vizsgálata adhat választ arra a kérdésre, hogy mikor melyik címer(változat) tekinthető az adott család címerének.⁶³² Ilyen, egy oklevélben belüli eltérésre több példát is fel lehetne hozni az MNL címereslevél-adatbázisában feldolgozott címereslevelek alapján, de most a legismertebb családok közül a Széchényieket említem meg, akiknek az 1697. március 30-án kelt grófi diplomája⁶³³ a szöveg szerint a címer kibővítésén kívül a szív pajzsá váló „ősi” címerpajzs mázát is aranyra változtatja, ám a megfestett miniatúrán az ugyanúgy kék, mint a 68 évvel korábbi eredeti címeradományban.⁶³⁴

e. Corroboratio – a megerősítés

Az adományozó rendelkezéseket követi a megerősítő formula, a corroboratio, amely lényegében a kiadó oklevéladási parancsát tartalmazza, benne a kibocsátott oklevelet hitelesítő eszköz(ök) megnevezésével. Váza a következő: „*In cuius rei memoriam ... praesentes litteras nostras ... sigillo nostro ... roboratas eidem ... duximus concedendas*”, azaz „amely dolog emlékezetére jelen megpecsételt oklevelünket parancsoltuk neki adományozni”. Ennek alapformulája jóval a címereslevelek 14. század eleji megjelenése előtt, már a 13. század második felére kialakult,⁶³⁵ a továbbiakban pedig csak bővült és cizellálódott. A corroboratio első felének már csaknem a 16–17. századi címereslevelekben megtalálható formája olvasható a két legkorábbi fennmaradt armálisunkban is.⁶³⁶ Az

⁶³² Lényegében ezzel foglalkozik Csízi István doktori disszertációja egyes magyar főnemesi családok vonatkozásában: CSÍZI 2012a.

⁶³³ HU-MNL-OL-P 623-A-I.-2.-38.

⁶³⁴ 1629. november 26., HU-MNL-OL-P 623-A-I.-2.-2. Az eltérésre Zsigray Zsolt hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök.

⁶³⁵ „*In cuius rei testimonium (memoriam) praesentes dedimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas*” – SZENTPÉTERY 1930, 103.

⁶³⁶ Imre fia Miklós 1326. április 7-én kelt sisakdíszadományában: „*In cuius rei testimonium et evidenciam perpetuam praesentes concessimus litteras nostras privilegiales duplicis sigilli nostri novi et autentici munimine roboratas*” (HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006.) és Donch mester, zólyomi ispán 1327. október 23-i címermódosító oklevelében: „*In cuius rei testimonium praesentes tibi concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas*” (HU-MNL-OL-DL 50507.).

adományosoknak az oklevél címzettjeként való, később általánossá váló említése a Mohács előtti armálisok corroboratióiban még nem terjedt el igazán, bár időnként azért már Zsigmond király címeresleveleiben is előfordul, például a Mileki és Torródfalvi családok tagjainak 1418. november 30-án⁶³⁷ vagy Pérchy Benedek királyi alétekfogó 1421. március 28-án kelt armálisaiiban.⁶³⁸ A 15. század további részében, Albert, V. László és Hunyadi Mátyás idején úgy tűnik, még ritkábban fordul elő az adományosok név szerinti felsorolása a corroboratiókban, általában ha vissza is utal rájuk a szöveg, az csak a „*vobis/eidem/eisdem* (ti. *litteras ... duximus concedendas*)” névmások formájában történik.⁶³⁹ Mohács után, a Bécsben megállapodó Magyar Udvari Kancellária által kibocsátott címereslevelekben a középkori minták alapján megfogalmazott, a pecséttel megerősített oklevélnek az adományosok részére való kiadására vonatkozó parancsot tartalmazó corroboratio öröklődött tovább, ebben nem figyelhető meg számottevő újítás.

Címereslevelekben ritkábban, elsősorban Mohács előtt fordul elő egy másik corroboratio-formula, amely nem képez külön mondatot, hanem a dispositio végéhez kapcsolódva fogalmaz úgy, hogy az említett rendelkezéseknek „*harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante*”, azaz „jelen oklevelünk ereje és tanúsága által” kell érvényesülniük.⁶⁴⁰ Ebben szintén gyakran szerepel az oklevélre függesztett pecsét megnevezése. A Mohács utáni címereslevelek között egyre ritkábban fordul elő, leginkább különleges oklevelekben, így megtalálható például a bedeghi Nyáryak 1572. december 19-i címeres bárói diplomájában,⁶⁴¹ Sopron város 1622. augusztus 4-i címerbővítő armálisában,⁶⁴² nagykárolyi Károlyi Mihály⁶⁴³ és Illésházy Gáspár⁶⁴⁴ ugyanaznap, 1609. december 11-én kelt bárói, illetve Károlyi Sándor 1712. április 5-én kelt grófi és címerbővítő diplomájában is.⁶⁴⁵

Figyelembe véve, hogy a királyi privilegiális okleveleket Mohács után már következetesen kettős hitelesítéssel: a király pecsétjével és aláírásával látták el, érdekes, hogy a corroboratiókban általában csak a pecsét megnevezésével találkozunk, az aláírást nem említik. Más a helyzet, ha a korszak rangemelő okleveleit vizsgáljuk, amelyek megerősítő formuláiban már a 17. század elején előfordul, hogy a hitelesítés mindkét kellékét megemlítik, például gersei Pethő János kincstárnok 1572. november 14-i címerbővítő oklevelében: „*In cuius rei testimonium, firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti ac propriae manus nostrae*

⁶³⁷ „*Prelibato Johanni ac aliis supradictis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus graciose concedendam*” (fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 279157., eredetije a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban, közölve: *MHH* II., No. IX., regesztában: KÓTA 1997b, No. 268.).

⁶³⁸ „*Praelibatis Benedicto filio Michaelis ac Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionalí fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus graciose concedendas*” (HU-MNL-OL-DL 50519.).

⁶³⁹ *KMC* 2013, No. 1., 7.; *HCL* 2018, No. V., XI., XIV–XVIII., XXIV.

⁶⁴⁰ Ez a corroboratio-típus található meg Zsigmond, Hunyadi János és Mátyás következő armálisaiiban: *MHH* I., No. II., XII., XIII.; *HCL* 2018, No. II., III., VII., X., XLII., XLV.

⁶⁴¹ HU-MNL-OL-R 64-1.-39.

⁶⁴² HU-MNL-GyMSMSL-IV.1003.c.-XX.-1.-1. Kiadva: TÓTH 2014.

⁶⁴³ HU-MNL-OL-P 392-I.-5.-22. Kiadva: ÉBLE 1913, 89–92.

⁶⁴⁴ HU-MNL-OL-P 1341-A-1.-2.-2.

⁶⁴⁵ HU-MNL-OL-P 392-I.-7.-39. Kiadva: ÉBLE 1913, 93–103.

subscriptione communitas [...] dandas duximus”,⁶⁴⁶ vagy más megfogalmazásban iktári Bethlen István 1623. április 14-én kelt grófi diplomájában: „*In quorum fidem et testimonium hasce literas nostras manus nostrae subscriptione et sigillo secreto nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti roboratas emanari commisimus*”.⁶⁴⁷ 1690-ig az MNL gyűjteményeiben megtalálható magyar bárói és grófi diplomák közül csak néhányban található meg az aláírásra való utalás,⁶⁴⁸ de a 18. század elejétől már szinte mindegyikben.⁶⁴⁹ Ugyanakkor megállapítható, hogy a rangemelő oklevelek esetében sem volt ez a gyakorlat következetes, mert például alsó-lindvai Bánffy Kristóf 1622. június 22-én kelt címeres grófi diplomájában az egyszerű címereslevelekéhez hasonló *corroboratio* olvasható: „*In cuius rei memoriam firmitatemque praesentes literas nostras duplicis et authentici sigilli nostri munimine roboratas [...] dandas duximus et concedendas*”.⁶⁵⁰

A megerősítő záradékokban olvasható pecsétmeghatározások a fentiekén kívül legalább két további szempontból is vizsgálatra érdemesek. Az egyik, hogy segíthetnek abban, hogy meghatározzuk, hogy az adott oklevelet a kiadó melyik kancelláriája útján bocsátotta ki. Ennek az újkorban elsősorban a kancelláriai ellenjegyzéseket író személyek szolgálati helyének azonosítása a kézenfekvő eszköze, de a pecsét fajtája is támpontot nyújthat, ha tudjuk, hogy melyik pecsétet pontosan melyik hivatal használta.⁶⁵¹ A XV. század közepére a magyar királyoknak a következő, I. Mátyás 1471. évi VIII. törvénycikkében is rögzített pecsétSORA alakult ki: az aranybulla, a kettőspeccsét, a titkospeccsét, a bírói peccsét és a gyűrspeccsét. Egyetlen, minden szempontból egyedi és különleges címereslevelet adtak ki valaha magyar királyi aranybulla alatt, mégpedig az Erdélyt nagyfejedelemségi rangra emelő 1765. november 2-i diploma egyik példányát. A két eredeti példány közül az egyiket Mária Terézia magyar királyi nagyobb titkospeccsétjével, a másikat pedig egy Wenzel Anton von Kaunitz kancellár kezdeményezésére külön erre az alkalomra készített aranypeccséttel erősítették meg.⁶⁵² E kivételtől eltekintve a magyar királyi címeresleveleken – és ennek megfelelően a *corroboratio*ikban – kétféle peccsét fordulhat elő: a főkancellár őrizetében volt kettőspeccsét, és a kancellár által kezelt titkospeccsét.⁶⁵³ Latin megnevezéseik ehhez képest

⁶⁴⁶ HU-MNL-OL-P 644-2.-1.

⁶⁴⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-235.

⁶⁴⁸ Magyar grófi diplomákban: Thököly István (1654. november 7., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 132. - No. 18.), báró königsteini és windigianckau Stubick János Gottfried (1662. március 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-506.), gersei Pethő Zsigmond (1666. április 21., HU-MNL-OL-P 644-2.-2.), buzini Keglevich Miklós és Péter (1687. augusztus 4., HU-MNL-OL-P 421-I.-19.). Magyar bárói diplomákban: ruszti Natl Lipót (1685. április 12., HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-z), Tallheimb József Domonkos (1688. szeptember 20., HU-MNL-OL-P 707-IX.-40etB-3.).

⁶⁴⁹ Ld. a MNL címereslevél-adatbázisában.

⁶⁵⁰ HU-MNL-OL-P 108-48.-B-41.

⁶⁵¹ Erről bővebben: SZENTPÉTERY 1930, 193–203.; KUMOROVITZ 1993; kifejezetten a Magyar Kancellária tekintetében FAZEKAS 2021, 87–93.

⁶⁵² A viaszpeccsétes példány: HU-MNL-OL-B 2-c-1765-426. Az aranypeccsétes példány: HU-MNL-OL-F 144-5. Mária Terézia aranybullájáról bővebben: KURECSKÓ 2022, 78–79. (a tudományos publikáció előkészületben).

⁶⁵³ Illéssy György 1670. szeptember 20-án kelt armálisában érdekes tévesztés figyelhető meg: a *corroboratio* szerint titkospeccsétnek kellene rajta lennie, valójában azonban a kettőspeccséttel erősítették meg, és ennek megfelelően Szelepcsényi György esztergomi érsek, főkancellár aláírása szerepel rajta (HU-MNL-OL-O 7-No. 3 - 3171.).

nagy változatosságot mutatnak, elsősorban a szórend, de olykor a tartalom tekintetében is. A Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött armálisok alapján állítottam össze a következő válogatást a pecsétek oklevélbeli megnevezéseiből:

Pecsétfajta	Az oklevelekben szereplő megfogalmazások	Megjegyzés
magyar királyi kettőspecsét	<i>duplici sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur</i>	A kettőspecsét alapvető megnevezése
	<i>duplici et authentico sigillo (nostro)</i>	I. Ferdinánd címeresleveleiben a legtöbbször így nevezték a kettőspecsétet
	<i>maiori sive duplici sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur</i>	II. Mátyás idejében fordult elő ⁶⁵⁴
	<i>sigillo maiori duplici, quo ut rex Hungariae utimur</i>	Rudolf királytól kezdve fordul elő ⁶⁵⁵
	<i>secreto duplici sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur</i>	I. Lipót idejében fordul elő ⁶⁵⁶
magyar királyi titkospecsét	<i>secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur</i>	A titkospecsét alapvető megnevezése
	<i>maiori secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur</i>	A nagyobb titkospecsét az 1690-es évektől egy önálló típus neve, de a 16. században az akkor létezett egyféle titkospecsétre is alkalmazták
	<i>maiori secreto sigillo nostro</i>	Miksa királynál fordul elő néhány alkalommal ⁶⁵⁷
	<i>secreto sigillo nostro</i>	Ez a rövid megfogalmazás I. János, ⁶⁵⁸ Izabella, ⁶⁵⁹ és I. Ferdinánd ⁶⁶⁰ okleveleiben fordult elő
	<i>maiori sive secreto sigillo nostro, quo</i>	Rudolf egy-két oklevelében fordul

⁶⁵⁴ Pl. György János, a felsőmagyarországi haditörvényszék hites jegyzője 1613. március 10-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-178.), vagy Horváth alias Belicsics Mihály 1615. július 15-i armálisában (HU-MNL-OL-R 64-1.-188.).

⁶⁵⁵ Pl. Vizkelethy Tamás 1608. március 5-én kelt bárói diplomájában (nagyon rongált eredetije: HU-MNL-OL-R 64-1.-138., szövege a Királyi Könyvekben: HU-MNL-OL-A 57 - 5. köt. - p. 879-880.)

⁶⁵⁶ Pl. Reingrueber János 1687. december 23-i címereslevelében (HU-MNL-VeML-XV.4.a.-38.)

⁶⁵⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-36., HU-MNL-OL-R 64-1.-868. I. Ferdinánd topolyai Gyancsevics Andrásnak 1560. január 21-én adott armálisában is található erre egy példa, de ebben valamilyen oknál fogva meghamisították a pecsét megnevezését (HU-MNL-OL-R 64-1.-22.).

⁶⁵⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-2., HU-MNL-OL-R 64-1.-4., HU-MNL-OL-R 64-1.-5.

⁶⁵⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-7.

⁶⁶⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-6.

Pecsétfajta	Az oklevelekben szereplő megfogalmazások	Megjegyzés
	<i>ut rex Hungariae utimur</i>	elő ⁶⁶¹
	<i>sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur</i>	Egyszer János királynál, ⁶⁶² kétszer pedig I. Lipótnál ⁶⁶³ fordult elő, kimaradt a típusmeghatározás

A fenti táblázat adataiból látható, hogy a pecsétek megnevezése a latin szövegben viszonylag következetlen, de azért általában megállapítható, hogy a kettős- vagy a titkospecsétről van-e szó. Ezzel összefüggésben egy jelenséget közelebbről is érdemes megvizsgálnunk. A titkospecséttel megerősített címereslevelek corroboratióiban ezt a pecséket a 16. század második felében időnként nagyobb titkospecsétnek („*maiori secreto sigillo*”) nevezik,⁶⁶⁴ amit úgy is értelmezhetnénk, hogy a kancellárián ekkoriban használatban lett volna egy kisebb titkospecsét is.⁶⁶⁵ Valóban ez volt a helyzet a Magyar Kancellária 1690. évi átszervezését

⁶⁶¹ Zvonarics Gergely armálisában (1602. szeptember 29., HU-MNL-OL-R 64-1.-109.) és Debrecen város kiváltságmegerősítő oklevelében (1600. március 17., HU-MNL-HBML-XV.21.b.-66.).

⁶⁶² Jászberényi Barla Pál 1536. május 2-án kelt nemeslevelében (HU-MNL-OL-R 64-1.-3.), talán egyszerű elírás eredménye.

⁶⁶³ Königsteini és windigianckau Stubick János Gottfried 1662. március 12-i grófi diplomájában (HU-MNL-OL-R 64-1.-506.), vagy löwenecki Gögger Kálmán 1688. március 24-i magyar indigenátusi oklevelében (HU-MNL-OL-R 64-1.-641.-a). Mindkét esetben hiányzik a pecsét, de mindkétszer a kancellár és a titkár (a Stubick-oklevélben Szelepcsényi György és Orbán István, a Gögger-oklevélben Korompay Péter és Maholányi János) jegyezték ellen, így minden bizonnyal a titkospecséttel erősíthették meg őket.

⁶⁶⁴ Címereslevelekben a *maiori et secreto sigillo* való megerősítés említése leginkább Miksa király idején fordul elő, többek között Borbély alias Kassos Pál 1568. március 28-i (HU-MNL-OL-P 643-43.), Rohách Lőrinc 1568. június 8-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-31.), Szikszói Imre egrai tisztartó 1568. július 7-i (HU-MNL-OL-F 21 - S - No. 19.), csépanfalvi Csépany Antal 1568. szeptember 5-i (HU-MNL-OL-P 682-II.-74.), Nagy Mátyás 1569. április 6-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-938.), a Vízkelethy fivérek 1569. július 15-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-33.), 1569. október 16-i (HU-MNL-OL-P 608-1.-1569-1.), bekettfalvi Mórocz Antal 1572. június 25-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-36.) vagy pölöskefői Istóczy Lukács 1575. január 18-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-868.) címeresleveleiben. Mindezek – ha éppen nem hiányzik – Miksa második magyar királyi titkospecsétje függ (ld. a pecséteket leíró táblázatot a függelékben). Rangemelő oklevélben is előfordul ez a megfogalmazás, pl. ruszkai Dobó Domonkos 1563. november 15-i bárói diplomájában („*maiori secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur*”, Rudolf király második magyar királyi titkospecsétje függ rajta – HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 809. - No. 36.).

⁶⁶⁵ Miksa magyar királyként alapvetően egész uralkodása alatt ugyanazt a 85 mm átmérőjű, az Aranygyapjas rend láncá által övezett címer mögött kétféjű sast ábrázoló, S(ecretum) H(ungariae) szíglákkal jelölt titkospecséttel használta. Ez méretét és a felsorolt jellemzőket tekintve is nagyon hasonló I. Ferdinánd harmadik és Rudolf első (a rendi lánc kivételével), illetve második magyar királyi titkospecsétjeihez, tehát ebben az időszakban ebben formai kontinuitás figyelhető meg. Uralkodása elején egy rövid időszakban azonban feltűnik egy kisebb méretű (60 mm átmérőjű), ám szintén a titkospecséttel azonosító S-H szíglákkal ellátott pecsét, amelyet a király csak 1564 végéig, talán 1565 elejéig használt. Azt lehetne gondolni, hogy ez lenne a hiányzó „kisebb titkospecsét”, amelyhez képest a másik a nagyobb, de a corroboratiók egyszerűen titkospecsétként említik, ráadásul a számomra ismert példányok keltezései alapján a használatukban nem volt időbeli átfedés, az egyik felváltotta a másikat. Ilyenformán a kisebbik pecsét minden bizonnyal Miksa király első magyar királyi titkospecsétje volt, a nagyobbik pedig a második, bár az egyelőre nehezen megfogható, hogy I. Ferdinánd három egymást követő azonos méretű titkospecsétje után Miksa miért használt eleinte egy szokatlanul kicsit, még ha rövid ideig is. Miksa első titkospecsétjének példányai: a legkorábbiak két, a Magyar Kamarához 1564. augusztus 11-én és 15-én intézett királyi mandátumon rányomott, papírfelzetes formában maradtak fenn (HU-MNL-OL-E 21-1564.08.11/a és HU-MNL-OL-E 21-1564.08.15/a); jó állapotú függőpecsétként (Nyír)Tass 1564.

követően, amikor az addig használt 60 mm átmérőjű titkospecsét mellé bevezették a 110 mm átmérőjű ún. nagyobb titkospecsétet. A 16. században azonban a magyar királyi pecsét sor még csak az 1471. évi VIII. törvénycikkben felsoroltakból állt, s ezek közül a Magyar Kancellária kezelésében az addig a kettőspecsétet is birtokló Oláh Miklós halálát követően csak a titkos- és a gyűrűspecsét maradt. A kétségeket ébresztő pecsétmegnevezésre az a magyarázat, hogy a méretük alapján különítették el egymástól az ugyanott használt, de különböző méretű pecsétet, tehát ebben a kontextusban a titkospecsét a gyűrűshöz képest nagyobb.⁶⁶⁶ Ez a megfogalmazás az 1546. évi XV. törvénycikkben is megtalálható,⁶⁶⁷ de Liszthy János kancellár a Miksa király halála után, 1576. október 27-én Rudolfhoz írt levelében is azt írja, hogy nála két pecsét van, a nagyobbik, amelyet titkosnak neveznek, és egy másik, kisebb.⁶⁶⁸ Ez a szembeállítás megtalálható oklevélszövegekben is, még hozzá olyanokban, amelyeket helyettesítő pecséttel,⁶⁶⁹ azaz a titkospecsét hiányában (az azt kezelő személy távollétében) a gyűrűspecséttel erősítették meg.⁶⁷⁰ Egy ilyen kiadvány fogalmazványában Tiburtius Himmelreich kezével szerepel, hogy „*in absentia maioris secreti sigilli nostri, minori sive annulari*” kell megpecsételni.⁶⁷¹ Összességében az 1560-as, 1570-es évek királyi okleveleiben látszólag feltűnő nagyobb titkospecsét valójában nem egy önálló pecsétfajta, hanem csupán a titkospecsétnek a gyűrűspecsétéhez viszonyított, alternatív megnevezése.

augusztus 30-án kelt vásártartási szabadalmán (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 445. - No. 4.) és lippói Beczency Kelemen 1564. november 10-i birtokadományán található meg (HU-MNL-OL-P 686-1.-2.), illetve címereslevelén is előfordul, még hozzá a Hetyey fivérek 1564. augusztus 11-én kelt, tehát ekkor jóváhagyott, és valamivel később megpecsételt armálisán (HU-MNL-GYMSMSL-XIII.25.-II.). A *Benignae resolutiones* (E 21) jellegűknél fogva a keltezésük napján megpecsételt iratai között a második, nagyobb méretű titkospecsét első ízben egy szintén a Kamarához írt, 1565. március 12-én kelt parancson jelenik meg (HU-MNL-OL-E 21-1565.03.12/a), tehát ekkorra az elsőt elméletileg már kivonták a forgalomból.

⁶⁶⁶ Bővebben: FAZEKAS 2021, 91–92.

⁶⁶⁷ „*Nec deroget majestas sua veteri consuetudini, et libertati regni, ac priorum regum praedecessorum suae majestatis; qui nunquam in negotiis regni, minoribus, et quasi annularibus sigillis usi sunt, sed majori sigillo secreto*” – CJH, 1546:XV. tc. 3. §.

⁶⁶⁸ „... *duo sigilla quondam Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis, maius quod secretum vocant, et alterum minus, quae apud me existunt ...*” Idézi: FAZEKAS 2021, 91.

⁶⁶⁹ A pecsét helyettesítésről – II. Ulászló idejében – bővebben: NEUMANN 2010, 39–42. Érdekes módon a Jagelló-korban Neumann azt figyelte meg, hogy ez a jelenség függőpecsétes okleveleken nem fordul elő, csak pátens alakúakon. A 16. században azonban már mindkét oklevéltípuson találunk olykor gyűrűspecsétet titkospecsét helyett.

⁶⁷⁰ Címeradomány nélküli bárói diplomákban, függőpecsétként: gimesi Forgách Simon, 1557. január 21. („*in absentia secreti sigilli, annullare sigillum nostrum est appensum*”, I. Ferdinánd 2. magyar királyi gyűrűspecsétje függ rajta – HU-MNL-OL-P 287-A-29.), nagylucsei Dóczy Miklós, 1563. december 1. („*in absentia maioris secreti sigilli nostri, annullare sigillum nostrum, quo prout rex Hungariae utimur, est appensum*”, a függő gyűrűspecsét hiányzik – HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1664. - No. 59.), szerdahelyi Dersffy István, 1564. február 1. („*in absentia maioris secreti annulari sigillo nostro*”, I. Ferdinánd 3. magyar királyi gyűrűspecsétje függ rajta – HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 561. - No. 26.).

⁶⁷¹ HU-MNL-OL-A 129-II.-1599.02.05.

3. *Eschatocollum* – a befejezés

a. *Datatio* – a keltezés

Az oklevélszöveg utolsó mondata tartalmazza a két utolsó, egymással szorosan összefüggő oklevélrészlet: a keltezést (*datatio*) és a méltóságsort (*series dignitatum*). Ez nem a címereslevelek sajátossága, hiszen mindenfajta magyar királyi privilegiális oklevélben gyakorlatilag ugyanebben a formában szerepel. A már jóval a címereslevelek kora előtt kialakult szöveg úgy fogalmaz, hogy az oklevél az oklevélkibocsátást intéző személy keze által kelt a megadott helyen és időben, méghozzá akkor, amikor az ezt követően név szerint felsorolt személyek töltötték be Magyarország legfontosabb egyházi és világi méltóságait.

A címereslevélben foglalt helyszínnel és dátummal kapcsolatban fontos rögzíteni, hogy az – legalábbis Mohács után már biztosan – nem az oklevél letisztázásának, hanem az adományozásra vonatkozó döntés meghozatalának a helyszínét és időpontját rögzíti.⁶⁷² Ami a dátum megfogalmazásának típusát illeti, a Mohács előtti címereslevelek túlnyomó többségét az egyházi datálással, azaz valamilyen egyházi ünnephez viszonyítva keltezték.⁶⁷³ A római (*idus, kalendae*) típusú, illetve a hónap napjának megadásával rögzített dátumokra a középkorban csak elvétve találunk példát,⁶⁷⁴ Mohács után pedig egyáltalán nem. A két legkorábbi címereslevelünkben érdekes módon római datálás szerepel,⁶⁷⁵ utána azonban már következetesen az egyházi keltezés veszi át a helyét. A Mohács előtt tulajdonképpen általánosnak tekinthető egyházi datálás az 1530-as évek végéig az újkori magyar királyi címereslevelekben is megfigyelhető,⁶⁷⁶ azután pedig a hónap és nap megadásával való keltezés vált egyeduralgódóvá.⁶⁷⁷

⁶⁷² Ld. erről bővebben a concessióról szóló alfejezet vonatkozó szakaszát. A középkori, ettől esetenként eltérő gyakorlattal kapcsolatban vö. SZENTPÉTERY 1930, 103–104.

⁶⁷³ A számottevő mennyiségű Mohács előtti armálist közlétező kiadványok (*MHH I–III.*, *KMC* 2013, *HCL* 2018), illetve a MNL címereslevél-adatbázisa alapján.

⁶⁷⁴ Hónap-napi dátummal datált magyar királyi armálisok: *MHH I.*, No. III., XXV.; *MHH II.*, No. XI.; *MHH III.*, No. III., XV., XXXI. Római datálással keltezett magyar királyi armálisok: *MHH I.*, No. I.; *MHH III.*, No. X. A *KMC*-ben és a *HCL*-ben nem szerepel egyetlen hónap-nap datálású címereslevél sem.

⁶⁷⁵ Imre fia Miklós, 1326. április 7.: „*septimo ydus Aprilis*” (HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006.); Donch mester, 1327. október 23.: „*decimo kalendas Novembris*” (HU-MNL-OL-DL 50507.).

⁶⁷⁶ „Meszesy” Gergely, 1528. november 1.: „*in festo Omnium Sanctorum*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-1.); hevesi Bornemisza Benedek, 1533. május 6.: „*feria tertia proxima post dominicam Jubilate*” (másolat, HU-MNL-OL-R 64-2.-62.); Eztery György, 1535. június 29.: „*in festo beatorum Petri et Pauli apostolorum*” (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1887. - No. 64.); bedeghi Nyáry Ferenc, 1535. augusztus 16.: „*feria secunda proxima post festum Assumptionis beatissimae et gloriosissimae virginis Mariae*” (HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40.); Petrich László, 1537. január 6.: „*in festo Epiphaniarum*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-1086.).

⁶⁷⁷ Az MNL gyűjteményeiben a legkorábbi ilyen újkori armális Saluczei Simon deák 1542. július 5-én kelt, Pécsi János leleszi prépost, alkancellár által ellenjegyzett oklevele („*quinto die mensis Iulii*”, HU-MNL-OL-R 64-1.-6.), de már a Várdy Pál kancellár keze által 1541. február 1-jén kelt – igaz, kissé más, egyszerűbb szerkezetű oklevéltípust képviselő – Zalay–Maylád–Nádasdy hármasként grófi diplomában is hónap-napi keltezés található („*prima die mensis Februarii*”, HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 623. - No. 1.). Kurióznak tekinthető I. Ferdinánd Dengelegi Gáspárnak adományozott oklevele, amelyben – vélhetően az írnok figyelmetlenségéből – kizárólag az évszám (1553) szerepel, hónap és nap nem (HU-MTAK - Kézirattár - K 389 - A 106.).

A datatio része rendszerint az *annus regni*, azaz az uralkodási év megadása is, általában több különböző királyi cím szerint. I. Ferdinánd idején ebben előbb 1531-es római királlyá, majd 1558-as német-római császárrá való választása révén tapasztalható változás: az 1531 előtti egyetlen címereslevelében magyar és cseh,⁶⁷⁸ 1531–1558 között római és egyéb (azaz magyar és cseh),⁶⁷⁹ 1558-tól haláláig pedig római, egyéb és császárrá választásától számított uralkodási éveit adják meg az armálisok.⁶⁸⁰ Miksa király trónraléptével végül megjelent az a hármas, amelyet azután évszázadokig megtalálunk a címereslevelek keltezésében: a római, a magyar és a cseh *anni regni*.

Figyelemre érdemes még a datatio azon része, amely az ügyintézésért, azaz az oklevél kiadásáért adminisztratív értelemben felelős személyt – többnyire az illetékes kancelláriát vezető kancellárt – nevezi meg, ez az úgynevezett *per manus*-formula. A magyar királyi privilegiális okleveleknek ez már a 13. század óta része, ennek megfelelően a legkorábbi magyar armálisokban is megtalálható.⁶⁸¹ A Zsigmond király által kibocsátott armálisokban ezzel szemben alig-alig találni meg,⁶⁸² Alberttól, I. Ulászlótól, V. Lászlótól, Hunyadi Mátyástól⁶⁸³ pedig egyetlen *per manus*-formulával ellátott címereslevelet sem ismerünk, ahogy ez a Jagelló-korban sem lesz jellemző. Ez a tendencia egy darabig a Mohács utáni, formálódó Habsburg-oklevéladásban is megfigyelhető, amennyiben az 1526 utáni első két évtized armálisaiból szintén hiányzik ez a passzus. Az MNL gyűjteményeiben az első, *per manus*-t tartalmazó armális Horváth Miklós 1546. január 16-i keltezésű címereslevele, amelyet I. Ferdinánd „*per manus reverendissimi domini Nicolai Olahi episcopi Zagradiensis, consilarii nostri et predicti regni nostri Hungariae procancellarii*” adatott ki.⁶⁸⁴ Esetenként ezután is előfordul olyan eset, amikor a *datum* szót közvetlenül a helységnév követi, de ezek

⁶⁷⁸ „Meszesy” Gergely, 1528. november 1.: „*regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. predictorum secundo*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-1.).

⁶⁷⁹ Pl. budaházi Vitéz Benedek 1552. február 10-i armálisában: „*regnorum nostrorum Romani vigesimo secundo, aliorum vero vigesimo sexto*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-11.).

⁶⁸⁰ Pl. Pásztorovics alias Sáfár János 1560. július 28-i armálisában: „*regnorum nostrorum Romani tricesimo, aliorum tricesimo quarto, electionis autem nostrae imperatoriae tercio*” (HU-MNL-OL-P 449-A-I.-40.), vagy a Függelékben közölt két 1560. november 1-jén kelt Nehóczy-címereslevélben.

⁶⁸¹ Imre fia Miklós, 1326. április 7.: „*Datum per manus discreti viri Endree prepositi ecclesie Albensis aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri*” (HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006.); Donch mester, 1327. október 23., szinte szó szerint ugyanúgy: „*Datum per manus discreti viri magistri Andre prepositi ecclesie Albensis et aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri*” (HU-MNL-OL-DL 50507.). A többi 1405 előtti címereslevelünk pátnes alakú oklevél, ezért *per manus*-formula sincs bennük.

⁶⁸² Szerepel a formula a Tétényi és Haraszi családok 1405. április 15-i (HU-MNL-OL-DL 64122.), a Garázda család 1409. február 24-én kelt armálisaiban (mára elveszett, kiadása: *MHH* I., No. I.), illetve Pozsony város 1436. július 9-én kiadott címeres pecsét-adományozó oklevelében (kiadása: *MHH* III., No. X.) de azután gyakorlatilag eltűnik. Szerepel még az V. Lászlónak tulajdonított, bedegi Nyári János nevére szóló, 1457-re datált címeradományozó oklevélszövegben is, de ez valójában egy Mohács utáni hamisítvány (HU-MNL-OL-DL 73510., kiadása és hozzáfűzött kommentárok a korábbi szakirodalom felsorolásával: *KMC* 2013, No. 9.).

⁶⁸³ Mátyás armálisainak teljes körű kiadását ld.: *HCL* 2018.

⁶⁸⁴ HU-MNL-OL-R 64-1.-927. A szövegben a „*cancellarii*” szó elé más színű tintával egy egybetűs „*pro*” rövidítést biggyesztettek, ami vélhetően megfelelt az oklevél megszövegezésének időpontjában Oláh Miklós által ténylegesen viselt tisztségnek. Valamikor 1546 folyamán lett alkancellárból kancellár, de a kinevezés pontos időpontját egyelőre nem tárta fel a kutatás (FAZEKAS 2021, 433).

kivételszámba mennek,⁶⁸⁵ egyébként a formula alkalmazása megmaradt tulajdonképpen a magyarországi címereslevéladás végéig.

Az oklevélszöveg ezen pontján olykor megfigyelhető különlegesebb megoldások esetenként valamely hivataltörténeti adalékkal is szolgálhatnak. Ilyenek leginkább akkor fordulnak elő, amikor éppen nincs hivatalban főkancellár, kancellár, vagy alkancellár, és így nincs, akinek a nevét szabályszerűen belefoglalják a *per manus*-formulába. Ezt különböző időkben különbözőképpen oldották meg. Amikor Heresinczy Péter kancellár 1590 nyarán meghalt, majdnem két éven keresztül nem nevezték ki az utódját. Ebben az időszakban, 1591. június 25-én kelt Szarnowczay Ambrus címereslevele, amelynek a datatiójából egyszerűen kimaradt a *per manus*-formula, és a kancelláriai tisztségviselők közül is csak Tiburtius Himmelreich, a hivatal prágai részlegének titkára írta alá.⁶⁸⁶ Olyan esetek is előfordultak, amikor volt éppen kinevezett hivatalvezető kancellár, de az oklevél megszövegezésekor távol volt, és ténylegesen nem vett részt az ügyintézésben. Ezek az *in absentia*, azaz a datatióban megnevezett személy távollétében kelt címereslevelek. 1666. február 5-én kelt Vörös alias Kovács János címereslevele, amelyben eredetileg szokványos módon az állt, hogy Szelepcsényi György keze által kelt, de a „*per manus*” kifejezést még a kancellárián átjavították „*in absentia*”-ra, és ennek megfelelően Szelepcsényi nem is írta alá az oklevelet.⁶⁸⁷ Szelepcsényit 1666. január 22-én nevezték ki esztergomi érsekké, de még szeptemberig kezében tartotta a kancellária irányítását,⁶⁸⁸ tehát az említett címereslevél éppen egy átmeneti időszakban keletkezett. A 17. század végén általában már nem elégedtek meg azzal, hogy hasonló esetben egyszerűen kihagyták a *per manus*-formulát, vagy *in absentia* keltezték az okleveleket, hanem az ügyet a hivatalvezető távolléte vagy egyéb akadályoztatása idején helyette intéző titkár nevét tüntették fel az oklevélszöveg megfelelő pontján. Ilyen módon 1690 március–júniusában az előbb betegeskedő, majd május 12-én jobblétre szenderülő Korompay Péter kancellár helyett Maholányi János titkár szerepel több armális datatiójában is, a szövegben is deklarált módon Korompay súlyos betegsége, halála után pedig a hivatal betöltetlensége miatt.⁶⁸⁹

⁶⁸⁵ Pl. Armpruster Kristóf 1557. október 20-i címerbővítő armálisa (HU-MNL-OL-R 64-1.-16.), vagy a debreceni görögkeleti felekezetű kereskedők 1690. május 19-én kelt kiváltságmegerősítő címereslevele (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-193.). Minden bizonnyal azért nincs *per manus*-formula Oláh Miklós 1558. április 17-i bárói diplomájában, mert a hivatalvezető és az oklevél kedvezményezettje ugyanaz a személy volt, így ezt inkább kihagyták. Ugyanezért nincs rajta kancellári aláírás sem (HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.).

⁶⁸⁶ „*Datum in arce nostra regia Pragensi vigesima quinta die mensis lunii anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-74.).

⁶⁸⁷ „*Datum in absentia fidelis nostri nobis syncere dilecti reverendissimi in Christo patris domini Georgii Szelepcheny*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-533.). Ugyanez az eset fordul elő Csima Gergely 1666. március 17-i armálisában is (HU-MNL-OL-R 64-1.-1103.). Valamivel később Szegedy Ferenc kancellár távollétében kelt Horváth Gergely 1669. május 11-i armálisa (HU-MNL-OL-R 64-1.-556.).

⁶⁸⁸ FAZEKAS 2021, 468.

⁶⁸⁹ Egy korábbi eset Trnavy Lukács, György és János 1686. július 7-én kelt armálisában: „*Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti egregii Joannis Maholányi Hungarici aulici secretarii et consilarii nostri*” (HU-MNL-OL-F 234-XXVI.-b-1686.07.07.). Korompay kancellár betegsége idején több címereslevélben is ugyanez a Maholányit említő formula szerepel, utána egy kis kiegészítéssel: „*cancellario nostro ordinario Hungarico extreme aegrotante*” (Horváth Mihály, 1690. március 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-646.; Körösy alias Szabó János, 1690. március 25., HU-MNL-OL-R 64-1.-647.; Mester András, 1690. április 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-648.; Csom

A privilegiális oklevelek datatiói megadják az uralkodónak az adott időpontban való tartózkodási helyét is, így alkalmasak lehetnek egy itinerárium összeállítására is, ahogy azt a kutatás már több középkori királyunk esetében elvégezte.⁶⁹⁰ A Mohács utáni címereslevelek tekintetében az figyelhető meg, hogy az esetek túlnyomó többségében a Habsburg uralkodók valamelyik rezidenciáján (Bécsben, Prágában, Laxenburgban, Ebersdorfbán, Bécsújhelyen; mintegy 72%-ban), illetve egyes magyar országgyűlések vagy német-római birodalmi gyűlések alkalmával azok színhelyein (Pozsonyban, Sopronban illetve Regensburgban, Augsburgban, Speyerben; mintegy 23%-ban) keltek. A tárgyalt korszakba eső, a MNL gyűjteményeiben megtalálható eredeti armálisok keltezési helyeinek megoszlása a rendelkezésemre álló adatok alapján a következő:

Keltezés helye	Db	Arány
Bécs	786	55%
Pozsony	247	17%
Prága ⁶⁹¹	190	13%
Sopron	73	5%
Laxenburg	29	2%
Ismeretlen	21	1,5%
Ebersdorf (ma Kaiserebersdorf)	21	1,5%
Linz	14	1,0%
Bécsújhely	12	0,84%
Regensburg	12	0,84%
Augsburg	8	0,56%
Graz	3	0,21%
Pilsen (Plzeň)	3	0,21%
Speyer	2	0,14%
Frankfurt am Main	1	0,07%
Innsbruck	1	0,07%
Litoměřice	1	0,07%

Péter, 1690. április 27., HU-MNL-ZML-IV.434.-35.; Juhász Ferenc, 1690. április 30., HU-MNL-BAZML-XV.79.-17.; Kozinai Demeter, 1690. május 7., HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-a). Miután Korompay 1690. május 12-én elhunyt (FAZEKAS 2021, 308.), utóda, Jaklin Balázs 1690. június 16-án történt kinevezéséig (FAZEKAS 2021, 384.) az armálisok datatióiban az „*extreme aegrotante*” kifejezés helyett néhány esetben az „*officio cancellarius vacante*” vagy hasonló, de azonos értelmű formula figyelhető meg (kenighföldi Kenigh Péter, 1690. június 3., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 4.; Fekete András, 1690. június 5., HU-MNL-VaML-XV.27.-13.; Ványi István, 1690. június 8., HU-MNL-PML-IV.80.a.-26.; Balovics Miklós, 1690. június 10., HU-MNL-OL-R 64-1.-649.).

⁶⁹⁰ Elsősorban ENGEL–C. TÓTH 2005 (Zsigmond király és feleségei, Mária és Borbála királynék, illetve I. Lajos özvegye, Erzsébet királyné itineráriuma) és HORVÁTH 2011 (Hunyadi Mátyás és Beatrix királyné itineráriuma).

⁶⁹¹ Főként 1583-1608 között, Rudolf udvarának Prágában való működése idején kelteztek ott magyar címeresleveleket.

b. Series dignitatum – a méltóságsor

Az oklevélszöveg utolsó – bár a datatióval egyazon mondatszerkezetben szereplő – része a méltóságsor, amely az oklevéladás időpontjában hivatalukat betöltő egyházi és világi országnagyok felsorolását tartalmazza, és kifejezetten magyar diplomatikai jellegzetességnek tekinthető. Formuláris része már a 13. század második felére kialakult,⁶⁹² és gyakorlatilag a magyarországi latin nyelvű királyi oklevélkibocsátás végéig meg is maradt ebben a formában.⁶⁹³ Ez egy hosszú *ablativus temporis* szerkezet, amely két részre oszlik, előbb az egyházi méltóságokat sorolja fel az érsekekkel kezdve és a püspökökkel folytatva, majd a világiakat a nádorral, az országbíróval és a dalmát-horvát-szlavón bánnal kezdve és a többivel folytatva. A kutatás számára jelentősége korszaktól függően leginkább a benne foglalt archontológiai adatokban áll,⁶⁹⁴ másfelől pedig egy sérült, hiányos vagy hiányzó keltezésű oklevél datálásában is segítséget nyújthat a méltóságsor olvasható része.⁶⁹⁵

A magyarországi címereslevélkibocsátás történetét áttekintve az figyelhető meg, hogy a kezdeti időszakban, 1409 előtt kiadott négy privilegiális formájú armálisban egy kivételével szerepel méltóságsor,⁶⁹⁶ de ezt követően eltűnik. Az egész 15. század folyamán a címereslevelek, úgy tűnik, nem tartoztak a legünnepélyesebb kiállítású oklevelek körébe, így, ahogy általában *per manus* formula sem, úgy méltóságsor sem található bennük.⁶⁹⁷ Ugyanez érvényes I. Ferdinánd korai címeresleveleire is. Az első újkori, méltóságsort tartalmazó armalist soproni Kövér Mártonnak adományozta a király 1554. szeptember 25-én,⁶⁹⁸ és bár

⁶⁹² SZENTPÉTERY 1930, 104. és 189.; NÓGRÁDY 1995, 166.

⁶⁹³ Az utolsó eredeti latin nyelvű címereslevél a MNL gyűjteményeiben Tretter György pesti főbíró 1843. november 2-án kelt armálisa (HU-MNL-OL-R 64-1.-839.). Ebben formuláris értelemben ugyanolyan méltóságsor szerepel, mint a korábbi évszázadok bármelyik címereslevelében.

⁶⁹⁴ Ld. az 1301–1526 közötti időszak tekintetében ENGEL 1996 és C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI 2017, különös tekintettel mindkettőben a függelékekben közölt méltóságsorokra.

⁶⁹⁵ Pl. Bursy Jakab címereslevele nagyon rossz állapotban maradt fent, megázott, írása erősen elhalványult, sok helyütt nagy lyukak tátonganak rajta, így a dátuma sem olvasható. II. Ferdinánd nevében kelt, így 1619–1637 között kellett keletkeznie. A datatióban az évszámból annyi látszik, hogy „...esimo secundo”, ami alapján szóba jöhetne az 1622. és az 1632. év is. A méltóságsorban szereplő Alphonsus de Requesens viszont 1609 és 1625 között viselte a rosoni püspöki címet (*MKL XI.*, Rosoni püspökség címszó), így az armális kiadásának éve csak 1622 lehet (HU-MNL-VeML-XV.4.a.-42.). Hasonló módszerrel keltezhető a Gáno[...] Kristóf nevére szóló expediatlan, kötetborítónak használt, így csak felerészt megmaradt címereslevél 1619. március 20. és 1619. augusztus 28. közöttre (nincs levéltári jelzete vagy leltári száma, az MNL OL ún. levéltári múzeumában található).

⁶⁹⁶ Ezek a következők: Imre fia Miklós címereslevele, 1326. április 7. (HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006.), a Tétényi és Haraszi családok 1405. április 15-i címereslevele (HU-MNL-OL-DL 64122.) és a Garázda és Szilágyi családok elveszett 1409. február 24-i címereslevele (kiadva: *MHH I.*, No. I.). A többi ismert 1405 előtti magyar címereslevél mind pátens alakú, így egyszerűbb szerkezetű is. Donch mester 1327. október 23-án kelt címereslevelében annak privilegiális formája ellenére nincs méltóságsor (HU-MNL-OL-DL 50507.).

⁶⁹⁷ Ld. a címereslevél-adatbázist, illetve az *MHH I–III.*, a *KMC 2013* és a *HCL 2018* kiadott okleveleit. Megjegyzendő, hogy II. Lajos egyáltalán nem bocsátott ki méltóságsort tartalmazó oklevelet (nem véletlenül ér véget 1515-ben Magyarország 1458–1526 közötti világi archontológiájában az egyébként a szerzők által a teljesség igényével közölt méltóságsorok sora: C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI 2017).

⁶⁹⁸ HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-3.

az 1550-es években még előfordul enélkül kibocsátott címereslevél,⁶⁹⁹ a *series dignitatum* ezt követően állandó kellékévé vált az ilyen típusú oklevélszövegeknek.

A felsorolt méltóságok sorrendje esetenként változhatott, illetve időnként ki is maradhatott egy-egy név. Általában a betöltetlen méltóságokat is felsorolták, *sede vacante* vagy *sedibus vacantibus* megjelöléssel.⁷⁰⁰ A vizsgált korszak címeresleveleiben általában tizenhat körüli egyházi főméltóság szerepel, ezek a következők: az esztergomi és a kalocsa-bácsi érsek, valamint – kisebb-nagyobb mértékben változó sorrendben – az egri, a zágrábi, a nyitrai, a győri, a váradi, az erdélyi, a veszprémi, a váci, a csanádi, a pécsi, a szerémi, a knini (tinnini), a boszniai és a zengg-modrusi püspök. A dalmát-horvát-szlavón vidékek püspökségeinek szerepeltetése a török terjeszkedés, illetve később a területek visszafoglalása miatt ingadozik, így például a rosoni (risanói) püspökség a középkorban nem képezte részét az oklevélszövegeknek, és csak 1611-ben került be a felsorolásba.⁷⁰¹ Hasonló, bár egyszerre több püspöki széket is érintő jelenség, hogy 1665–1668 körül több balkáni, ekkoriban még tulajdonképpen címzetes (*in partibus infidelium*) püspökség is bekerült a méltóságsorokba: ezek a novii, a szkopjei, a samandriai (szendrői), a scardonai és a korbáviai püspökségek. A két utolsó a Mohács előtti méltóságsorokban néhány alkalommal előfordult ugyan,⁷⁰² de utána több, mint másfél évszázadra eltűntek az oklevelekből.

Ami a világi méltóságokat illeti, általában a következő tizenegy szerepel a méltóságsorokban: a nádor, az országbíró, a dalmát-horvát-szlavón bán, a tárnokmester, a lovászmester, az asztalnokmester, az ajtónállómester, a kamarásmester, a pohárnokmester, az udvarmester, és a középkori méltóságsorokból megmaradt egyedüli megyésispánként a pozsonyi ispán. A középkorban a méltóságsorok állandó részét képező erdélyi vajdai méltóság I. Ferdinánd armálisában egy ideig még megfigyelhető, de utoljára Csepely Mihály 1560. január 3-án kelt címereslevelében szerepel ruszkai Dobó István személyében,⁷⁰³ ezt követően viszont végleg eltűnik, mivel ekkor valójában már Szapolyai János Zsigmond és környezete kormányozták Erdélyt.

A Magyar Kancellária fogalmazóinak nem lehetett egyszerű mindig naprakészen tartani ezt a hosszú listát, így előfordulhat, hogy egy oklevél méltóságsorának nem minden egyes eleme tükrözi a keltezés időpontjában érvényes valóságot, például esetleg már elhunyt vagy

⁶⁹⁹ Pl. Armpruster Kristóf 1557. október 20-i armálisa (HU-MNL-OL-R 64-1.-16.) nem tartalmaz méltóságsort, de *per manus*-t sem.

⁷⁰⁰ Egyházi üresedésre példa Rohács Lőrinc armálisában, 1568. június 8.: „*Strigoniensi, Colocensi et Bachiensis archiepiscopalibus, Boznensi item et Sirmiensi sedibus vacantibus*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-31.); világi üresedésre példa Izsó István armálisában, 1618. március 16.: „*officio palatinali vacante*” és „*honore ianitorum nostrorum regalium magistri vacante*” (magántulajdon, digitális másolatai: HU-MNL-OL-X 10815-54., kiadva: AVAR 2019).

⁷⁰¹ Az első armális, amelyben a rosoni püspök (Alphons de Requesens) szerepel, Décsy Máté 1611. március 12-én kelt, valamilyen szándékosan rákent anyaggal szinte teljesen tönkretett címereslevele (HU-MNL-OL-P 85-2.-a).

⁷⁰² A scardonai püspökség általánosságban mindössze három esetben (1500, C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI 2017, 299–300.), a korbáviai pedig csak egy esetben fordult elő az 1458–1515 közötti oklevelek méltóságsoraiban. A Mohács előtti címereslevelek között is csak egy van, amelyben e két szék előfordul: a Garázda és Szilágyi családok 1409. évi armálisa (MHH I., No. I.).

⁷⁰³ HU-MNL-OL-R 64-1.-21. Ekkor ruszkai Dobó István viselte a már csak címzetesnek tekinthető erdélyi vajdai méltóságot.

áthelyezett püspök szerepelhet benne. Mivel egészen különböző tárgyú oklevelekben szerepelt méltóságsor, a kancellária alkalmazottai vélhetően már elkészült oklevelekből, vagy pedig külön listáról másolhatták az éppen aktuális *series dignitatumot*. Kirívó hiba történt Fogarasy Mihály 1662. szeptember 5-én kelt címereslevelének megfogalmazásakor, amennyiben a teljes méltóságsor mintegy két évvel az oklevél keltezése előtti állapotot tükröz.⁷⁰⁴ 1662-ben az oklevélben megnevezett Pálffy Tamás helyett valójában Szentgyörgyi Ferenc volt a váci, Szentgyörgyi Ferenc helyett Szegedy Ferenc az erdélyi és az akkor már két éve halott Kisdy Benedek helyett Pálffy Tamás az egri püspök.⁷⁰⁵ Az oklevél megszövegezésekor láthatólag tévedésből felhasznált méltóságsor-szöveg a benne üresedésben lévőként feltüntetett asztalnokmesteri méltóság alapján 1659. március 15. (Batthyány Ádám halála⁷⁰⁶) és 1659. november 16. (Illésházy György kinevezése⁷⁰⁷) közé datálható. Ennek megfelelően gyakorlatilag szó szerint megtalálható a ténylegesen ebben az időszakban keltezett címereslevelekben, így például Heinzely István 1659. október 3-án kelt armálisában is.⁷⁰⁸

⁷⁰⁴ HU-MNL-OL-R 64-1.-922. Kiadva a méltóságsorra vonatkozó észrevételekkel: AVAR 2020, 161–167.

⁷⁰⁵ MKL XIV., Váci püspökség szócikk; MKL III., Erdélyi püspökség szócikk; MKL II., Egri püspökség szócikk; MKL VI., Kisdy Benedek szócikk.

⁷⁰⁶ *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században* (adatbázis), Bárói méltóságok (1500–1700) aloldal.

⁷⁰⁷ HU-MNL-OL-A 57 - 12. köt. - p. 436–437.

⁷⁰⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-482.-a

d) *Expediatio* – az oklevél kiadmányozása

1. Expediálatlan címereslevelek

Arra, hogy az oklevél elkészítése során a technikai részletek – a megírás, a díszítés, a címerfestmény elkészítése, az aláírás, a megpecsételés – pontosan hogyan, milyen körülmények között, milyen sorrendben történtek, alig van közvetlen forrásunk. Nyilvánvalóan az első lépés a szöveg pergamenre való letisztázása volt, a többi csak ezt követhette. Bizonyos mértékű betekintést nyerhetünk azonban ebbe a folyamatba, ha górcső alá vesszük azt a néhány címereslevelet, amelyről nagy valószínűséggel megállapítható, hogy expediálatlan, azaz valamilyen oknál fogva soha nem készült el teljesen, az oklevélkibocsátás folyamatának valamely közbenső fázisát mutatja.

Az összes expediálatlan címereslevél közös tulajdonsága, hogy nem fedezhetők fel rajtuk a megpecsételés nyomai, nincsenek rajtuk lyukak vagy bevágások a pecsétzsinór számára, az oklevelek alján V vagy Y alakban befűzött zsinór által hagyott ugyanilyen alakú jellegzetes lenyomat sem látszik, ahogy a pecsét által gyakran hagyott kör alakú folt sem. A többi ismérv szempontjából legkevésbé késznek tekinthető két címereslevélen sem címerfestmény, sem pedig aláírások sincsenek, sem a királyé, sem a kancelláriai tisztviselőké. Az egyik egy kötetborítóból kifejtett töredék (az oklevél bal felének nagyobb része), amely pont az adományos nevének van elvágva, így abból csak annyi látszik, hogy „*Christophoro Gáno*[...]”, illetve a méltóságsor megmaradt részéből kikövetkeztethető, hogy eredetileg II. Ferdinánd nevében, 1619. március 20. és 1619. augusztus 28. között írhatták meg.⁷⁰⁹ Szép János 1656. december 30-án kelt címereslevele ezzel szemben teljes egészében meg van írva, beleértve a más tintával írt intituliációt is, viszont nincs rajta pecsét, címerfestmény és egyetlen aláírás sem.⁷¹⁰ Semsey Orbán 1598. március 12-én keltezett címereslevelét Rudolf király ugyan aláírta és még a címert is megfestették rajta, azonban biztosan nem volt megpecsételve.⁷¹¹ Sáfrány Máté 1560. október 3-i megpecsételetlen armálisán nincs megírva az intituliatio eleje sem (a bizonyára díszesebbre tervezett, ezért a megírás végére hagyott, hiányzó szavak: „*Nos Ferdinandus, divina*”), nincs megfestve a címer, de aláírta I. Ferdinánd, Oláh Miklós

⁷⁰⁹ Az oklevéltöredék nincs levéltári állományban, hanem az ún. levéltári múzeumnak a Bécsi kapu téri levéltárpépület alagsori 16. raktárából leválasztott raktárhelyiségében található, egy köteg más egykori pergamen kötetborító között.

⁷¹⁰ HU-MNL-OL-P 11-I.-XL.-12. Némi bizonytalanságot szül, hogy ezt az oklevelet valamikor elég erősen restaurálták, teljesen ki van vasalva, az egykori plica hajtásvonala is alig észrevehető rajta. Nem tudom teljesen kizárni, hogy az aláírások esetleg a láthatatlanságig halványultak volna ennek során. Pecsétzsinór-lyukak biztosan nincsenek rajta.

⁷¹¹ HU-MNL-OL-P 597-I.-5.-13. Az oklevél plicája is hiányzik nagyjából a hajtásvonal mentén, így nem tudjuk, hogy a kancelláriai tisztségviselők aláírták-e, mert a titkári aláírás általában a felhajtás belső oldalára szokott esni, a kancellaré pedig akár el is maradhatott. Ha ez az oklevél tényleg expediálatlan, akkor felmerül a kérdés, hogy hogy került mégis a címzett családi levéltárába.

főkancellár és Liszthy János titkár is.⁷¹² Gödényházi Sólyom Mihály és Székely Albert 1604. március 24-én kelt címereslevelén szerepel a címerminiatúra, valamint aláírta Rudolf király és Tiburtius Himmelreich titkár, de nem látszik rajta a megpecsételések nyoma.⁷¹³ Egyetlen olyan armális oklevelet ismerek, amelyet a kancellár és a titkár aláírtak, de a király nem: ez fachendorfi Bock János könyv alakú armálisa, melynek utolsó oldalán láthatók Pázmány Péter főkancellár és Ferenczffy Lőrinc titkár aláírásai, II. Mátyásé azonban nincs rajta. A címerfestmény elkészültéről nem tudunk, mert az azt elvileg tartalmazó első bifolio elkallódott, viszont az oklevelet középen kinyitva jól látszik, hogy a hajtásban nincsenek kialakítva a pecsétzsinór befűzésére és az egész libellus összefűzésére szolgáló lyukak.⁷¹⁴

Akadnak olyan oklevelek is, amelyek befejezetlenek, de a jogi érvényesség kellékei, az aláírások és a pecsét annak rendje és módja szerint rajtuk vannak, tehát szabályosan expediáltak őket. I. Ferdinánd királynak a Dessewffy János szakolcai házára házmentességet adományozó oklevelén az intitutatio első sorában konkrétan félbemaradt a király neve, és így néz ki: „*Nos Fe divina favente clementia*”.⁷¹⁵ Nagy Mátyás tokaji katona 1569. április 6-i armálisán az intitutatio elejét („*Nos Maximilianus*”), úgy tűnik, a kancellárián valamiért nem írták meg, csak kisserkesztették a helyét, és e két szót utólag, sokkal alacsonyabb színvonalon pingálták oda.⁷¹⁶ Tarnovszky Mátyás 1564. augusztus 10-iki nemességmegújító armálisán Sáfrány Mátééhoz hasonlóan nincs megírva a címsor eleje, üres a címerfestmény helye, de az aláírások és Miksa király második magyar királyi titkospecsétje rajta vannak, ezért biztonsággal expediáltak, érvényesnek tekinthető.⁷¹⁷

Az aláírások és a pecsételések viszonylatában igen körülményes lehetett a kancelláriai ügyintézés Rudolf király idején, amikor a hivatal két telephelyen, Bécsben és Prágában egyszerre működött.⁷¹⁸ Van négy azonos dátumú, Prágában 1601. április 2-án jóváhagyott eredeti címereslevél: Szentpétery Mihály, Smugger Lajos, Draxler Mihály és Herczegh

⁷¹² HU-MNL-OL-P 655-II.-17. Rajta is van az oklevél versóján, későbbi, 17–18. századi kézzel: „*nem készült volt e*”.

⁷¹³ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1884. - No. 23. Ennek az alsó szélén középen van négy kis bevágás, de az ezek által meghatározott plica túl keskeny lenne, a bevágások egymástól való távolsága pedig túl kicsi egy szabályos királyi pecsét szokásos befűzéséhez. Elképzelhető, hogy a kancelláriáról expediáltanul kikerült oklevélnek egy másik pecsét „házigos” ráfügglesztésével próbálták a hitelesség látszatát adni. Pecsétjüket vesztett oklevelek idegen pecséttel való ellátására akad néhány példa: pl. a Gebhardt fivérek 1569. április 25-i birodalmi armálisára Bécs város korabeli pecsétjét erősítették II. Miksa császáré helyett (HU-MNL-OL-R 126-1.-3.), Horváth Péter 1643. július 13-án kelt címereslevelén III. Ferdinánd titkospecsétje helyett Hunyadi Mátyásé(!) (HU-MNL-PML-IV.80.a.-16.), a Trombitás család 1582-ben kelt címereslevelén Rudolf titkospecsétje helyett Graz város 1440-ben vésett nagyobb pecsétjének a fa pecsétok alapján a 17. században készült lenyomata függ (magántulajdon, a pecsétről készült felvételeket Bauer Marcellnek köszönöm).

⁷¹⁴ HU-MNL-OL-R 64-1.-181. Hasonló készültségi fokon maradt az a két pátens alakú oklevéltisztázat 1588-ból, amelyek Tiburtius Himmelreich prágai fogalmazványai között maradtak fenn. Egyik sincs megpecsételve, és az egyiket a király sem írta alá, de mindkettőn rajta van a két kancelláriai aláírás (HU-MNL-OL-A 129-II.-1588 [fol. 72. és 75.]).

⁷¹⁵ 1557. szeptember 29. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 182 - No. 13.).

⁷¹⁶ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 901. - No. 3.

⁷¹⁷ HU-MNL-OL-R 64-1.-1034.-a.

⁷¹⁸ Ld. erről FAZEKAS 2021, 55–56.

Domonkos armálisai.⁷¹⁹ Mind a négy Rudolf nevében, Pethe Márton kancellár keze által, Prágában kelt, mindet aláírta a király, és mindet a titkospecséttel erősítették meg. Különbőség van azonban az ellenjegyzők személyében: a Szentpétery-címereslevelet a jóval később, csak 1603-ban kancellárrá lett Forgách Ferenc és Tiburtius Himmelreich, a prágai részleg titkára írták alá, a többi viszont Pethe Márton kancellár és Lippay János bécsben működő titkár. A plicaszéli jegyzetekből kiderül, hogy a Smugger- és a Draxler-armálisok Mátyás főhercegnek a pozsonyi országgyűlésen tett concessiójából születtek, míg a másik két oklevél kiadását kétségtelenül maga Rudolf hagyta jóvá Prágában. 1601-ben az országgyűlés és a főherceg Pozsonyban, Pethe kancellár és az általa kezelt titkospecsét Bécsben, a király, Forgách és Himmelreich pedig Prágában tartózkodtak. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a folyamodványok bemutatására és jóváhagyására megosztva Prágában és Pozsonyban került sor, azután a Szentpétery-armálist Prágában Himmelreich, a másik hármat pedig Bécsben Lippay titkárok elkészítették, az utóbbiakat felküldték Prágába, hogy Rudolf aláírhasa őket,⁷²⁰ majd mind a négyet leküldték Bécsbe, megpecsételésre.

A fentebb leírt példák alapján bizonyos következtetéseket tehetünk. Biztosnak látszik, hogy az expeditio utolsó lépése a megpecsételés volt,⁷²¹ mivel megpecsételt, de aláíratlanul maradt címereslevelet – egy korai kivételtől eltekintve⁷²² – nem ismerünk a korszakban, a fordítottját viszont igen. Ezt támasztja alá Tiburtius Himmelreich titkár 1602. július 4-én briberi Melith Pálnak írt levele is, amely szerint Melith beregi főispáni kinevezése már elkészült, a király is aláírta, de még nem lehetett megpecsételni, mert a pecsét a távollevő Pethe Mártonnál volt.⁷²³ Az, hogy a királynak, vagy a kancelláriának kell-e előbb aláírnia, úgy tűnik, hogy nem volt egyértelműen rögzítve, mert olyan példák is van, ahol az egyik aláírás hiányzik, és olyan is, ahol a másik. A díszítmények – beleértve a címerminiatúrát és a díszesebbnek szánt intitulatiót is – láthatóan nem mindig készültek el, mire a király elé került az aláírandó armális. A címerfestmény esetében közismert jelenség, hogy nemritkán – az MNL gyűjteményeiben megtalálható 1528–1690 közötti eredeti magyar királyi armálisok 8%-

⁷¹⁹ Sorrendben: HU-MNL-OL-P 1701-1.-1., HU-MNL-OL-R 64-1.-103., HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-9., HU-MNL-ZML-IV.434.-13.

⁷²⁰ Ezt támasztja alá, hogy a Lippay János által Bécsben aláírt Herczegh-címereslevélen szerepel egy Himmelreich által, nyilván Prágában írt zsinór melletti jegyzet: „*Arma Dominici Herczeg*”. A megpecsételés volt az utolsó fázis, mert a zsinór nyoma fedi Himmelreich jegyzetét, tehát a feljegyzés keletkezett előbb (Prágában), és aztán pecsételték meg a Bécsben, a kancellárnál lévő titkospecséttel.

⁷²¹ Különösen rányomott pecsétes iratokon, pl. királyi parancsleveleken látható időnként, hogy a pecsét viasza részben takarja a király aláírását, tehát egyértelműen az aláírás után került oda (pl. HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 9. - No. 82., vagy HU-MNL-OL-E 21 - 1564.10.12. [fol. 8.]).

⁷²² Az 1528. november 1-jén kelt, már többször emlegetett „Meszesy”-armális (HU-MNL-OL-R 64-1.-1.) az egyetlen I. Ferdinándtól, amelyen nincs semmilyen aláírás, de erre az a magyarázat, hogy Ferdinánd magyar kancelláriája, illetve az oklevélkibocsátás eljárásrendje ekkor még nem alakult ki, és a Mohács előtti megszokások alapján készítették az okleveleket. Szapolyai Jánostól kettőt is ismerünk aláírások nélkül, de az ő idején még a Jagelló-kori kancelláriai hagyományok éltek tovább, és a későbbi Habsburg-kancelláriával szemben nem állandósult a királyi aláírás. A szóban forgó oklevelek széki Nagy Benedek 1540. január 13-án (HU-MNL-OL-R 64-1.-4.) és Gávai Lukács 1540. március 7-én (HU-MNL-OL-R 64-1.-5.) kelt címereslevelei.

⁷²³ HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-4062.

án⁷²⁴ – üresen maradt a helye, tehát ez önmagában nem is volt elengedhetetlen az oklevél érvényességéhez. Az viszont, hogy van olyan expediátlan, tehát a kancelláriai ügymenet valamely fázisában megrekedt oklevél, amelyen pecsét még nincs, de már rajta van a miniatúra (az előbb felsoroltak közül a Semsey- és a gödényházi Sólyom-armálisok), erős érv arra nézve, hogy a címerfestmények a kancellária szervezésében kerültek az armálisokra.

2. Arma seu nobilitatis insignia – a címerminiatúrák

A címereslevelek szövegének elemzése után természetesen nem mehetek el szó nélkül a rajtuk általában megtalálható, a laikus szem számára a textushoz képest jóval befogadhatóbb és érdekesebb címerminiatúrák mellett sem. Ezeket elsősorban szintén az oklevélkibocsátás szemszögéből vizsgálom, hiszen heraldikai, családtörténeti, művészettörténeti szempontból könyvtárnyi szakirodalmat írtak – és írnak – róluk.⁷²⁵

Az oklevél megszerkesztése szempontjából a címerminiatúra elhelyezkedése az érdekes. Mint az köztudott, a német-római birodalom gyakorlatával szemben, viszont hasonlóan például az Egyesült Királyság különböző országaiban kiadott armálisokhoz, a magyar és az erdélyi címereslevelek címerfestményei jellegzetesen „*in principio seu capite litterarum*”, azaz az oklevél elején vagy tetején, a szövegtükör – nem heraldikai – bal felső sarkában kaptak helyet. A magyar címereslevél-adás korai időszakában, a római királyi, majd német-római császári címet is viselő Zsigmond király idejében még előfordultak birodalmi formában kiállított magyar királyi armálisok – így a legkorábbi ismert festett képes magyar címereslevél, az 1405-ben a Tétényi és Haraszi családok számára kiállított példány⁷²⁶ is ilyen –, de a későbbiekben erre csak elvétve találunk példát. Zsigmond utáni középkori címeresleveleink közül csak néhány esetben van középen a miniatúra. V. László nagykapusi Hofmaister Miklósnak 1454. október 9-én adományozott armálisa is ilyen.⁷²⁷ I. Mátyás királytól több birodalmi formájú címereslevelet is ismerünk, de többségüket cseh királyi, illetve osztrák hercegi kancelláriája állította ki.⁷²⁸ Kivételt képez Késmárk város kimagasló kvalitással megfestett, 1463. január 17-én kelt armálisa, amelyet vélhetően a megrendelő városi magisztrátus kérésére készíthettek birodalmi formában.⁷²⁹ A Jagelló-korban ilyen II. Ulászlótól Brixianus Lőrinc 1509. október 26-án,⁷³⁰ vagy II. Lajostól sywecz-i Sapharych

⁷²⁴ 1427 oklevélből 115 darabon üres a címerminiatúra helye, vagy pedig utólagos a címerfestmény, tehát eredetileg üres volt (itt nincs mód felsorolni őket, de szerepelnek a címereslevél-adatbázisban).

⁷²⁵ A magyar családtörténeti és heraldikai irodalmat a 16. századi kezdetektől 1944-ig összegyűjtötte Baán Kálmán, majd ezt kiegészítette Kóczy T. László és Gazda István: BAÁN–KÓCZY–GAZDA 1984. Kifejezetten az armálisok címerminiatúráiról: R. KISS 1903; *MHH* I., 7–28.; CSOMA 1913; RADOCSAY 1957; RADOCSAY 1965; RADOCSAY 1966; BALOGH 1966, II. 328–341.; NYULÁSZINÉ 2001; AVAR 2012; MIKÓ 2018.

⁷²⁶ HU-MNL-OL-DL 64122.

⁷²⁷ HU-MNL-OL-DL 29081.

⁷²⁸ Ld. 444–445. jegyzet.

⁷²⁹ *HCL* 2018, 75. (No. X.).

⁷³⁰ HU-MNL-OL-DF 277948. (az eredetit Pozsony város levéltára őrzi).

(Šafarić) Bernát 1517. január 18-án⁷³¹ és Tarnovszky János 1517. november 12-én⁷³² kelt armálisa.

A Mohács után következő időszakban egyetlen kétségtelenül magyar királyi címereslevelet ismerünk középen megfestett miniatúrával: ez I. Ferdinánd zwdro-i Veszprémi Bálint 1548. november 6-án kelt armálisa.⁷³³ A szöveg szerint a király magyar nemességet és címet adományoz Veszprémnek, az oklevelet Ferdinánd 1531 és 1558 között használt első magyar királyi kettőspecsétjével erősítették meg, ennek megfelelően a főkancellár, Várday Pál írta alá, a maga birodalmi kancelláriától átvett szokása szerint a király aláírása alatt, baloldalt,⁷³⁴ a címer azonban ismeretlen okból „*in medio harum literarum nostrarum posita sunt*”. Meg kell említenem, ha nem is tartozik szorosan a dolgozat megállapított tárgyköréhez, hogy néhány erdélyi címereslevelet is középen megfestett miniatúrával állítottak ki a fejedelmek: így szerkesztették Báthory István 1577. szeptember 6-án lemhenyi Kanisztos Andrásnak adott armálisát,⁷³⁵ Báthory Zsigmond 1597. június 1-jén korothnai Alia Farkasnak adott bárói diplomáját,⁷³⁶ vagy Bocskai István nevezetes, egyszerre 9254 fő számára kiállított, 1605. december 12-én kelt hajdú kiváltságlevelét⁷³⁷ és a köleséri (később nagyszalontai) hajdúk 1606. június 14-i címeres kiváltságlevelét is.⁷³⁸

A felsorolt, igen ritka kivételektől eltekintve Mohácstól egészen a 19. század végéig kizárólag az oklevél elejére festett miniatúrákkal adták ki a magyar királyi armálisokat, még a könyv alakú formátumra való áttérés után is. Ferenc József idején, 1867-ben – vélhetően a Magyar Kancellária megszűnésével és a feladatkörnek az újonnan felállított Felső Személye Körüli Minisztériumhoz való átkerülésével összefüggésben – került sor egy rövid ideig tartó átmenetre, amikor a magyar címereslevelek esetében is áttértek a birodalmi formára, és az első lap helyett az oklevél közepére, azaz lehetőség szerint a címerleírást tartalmazó oldallal szemben helyezték el a címerfestményt.⁷³⁹ Az 1910-es évek elején aztán visszatértek az eredeti szokáshoz, és ez így is maradt IV. Károly király lemondásáig.

⁷³¹ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-30. (HU-MNL-OL-DF 273878.).

⁷³² HU-MNL-OL-DL 86473.

⁷³³ Az eredeti oklevél: RO-ANR Cluj - Colectia Documente cu peceti atarnate - Documente cu blazon - Nr. 6. (online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-6>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.), mikrofilmmásolata: HU-MNL-OL-X 1215-MF 784.

⁷³⁴ Ez egy a Várday Pál főkancellári működését konkrétan alátámasztó jelenleg ismert négy okleveles adat közül. A másik három általa aláírt oklevél: a Zalay–Maylád–Nádasdy hármass fogaraszöldi grófi diploma, 1541. február 1. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 623. - No. 1.), I. Ferdinánd consensusa Sztreccény vára és Zsolna mezővárosa elzálogosításáról Szvetlovsky Burján részére, 1546. január 6. (HU-MNL-OL-P 108-28.-A-27.) és Oláh Miklós 1548. november 23-i első címereslevele (HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-162.).

⁷³⁵ HU-MNL-CSML-KL-XV.14.b.-3.

⁷³⁶ Az eredeti oklevél: RO-ANR Cluj - Colectia Documente cu peceti atarnate - Documente cu blazon - Nr. 27. (online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-27>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.). Ez egyike a mindössze három ismert erdélyi fejedelmi bárói diplomának. Mindháromat Báthory Zsigmond adta ki: a másik kettő kismarjai Bocskai István 1597. március 29-i (HU-MNL-OL-P 888-1.-1.) és dersi Petki János erdélyi kancellár 1607. május 10-i (HU-MNL-OL-F 21-P-18.) rangemlése.

⁷³⁷ HU-MNL-HBML-XV.21.b.-78.

⁷³⁸ HU-MNL-OL-P 108-33.-A-9.-a

⁷³⁹ PI. HU-MNL-OL-R 64-1.- (842-854.).

Szintén ismert tény, hogy a kora újkori címeresleveleken előfordul, hogy a címerminiatúra helye üresen maradt.⁷⁴⁰ Ennek oka némiképpen bizonytalan, legalábbis konkrét írott forrásunk nincs róla. Általánosságban azt lehet vélelmezni, hogy az ügyfél nem akarta vagy tudta megfizetni a címerfestő díját, az oklevél pedig jogilag enélkül is érvényes volt, hiszen címerfestmény nélküli armálisokkal is igazolni lehetett a nemességet. Az MNL gyűjteményeiben megtalálható 1527–1690 közötti mintegy 1427 db eredeti magyar királyi címereslevél közül 115 darabon (8%) nincs megfestve, vagy pedig egyértelműen utólagos, nem az expeditio alkalmával készült a címerminiatúra, 18 oklevél (1,2%) fizikailag annyira szakadt és hiányos, hogy a címerfestmény megléte vagy hiánya nem állapítható meg, a fennmaradó 1295 armális (90,8%) pedig annak rendje és módja szerint rendelkezik címerfestménnyel. Többet elárulnak azonban az adatok, ha évtizedre lebontva tekintjük át ugyanezt a mennyiséget:

Évtized	Eredeti m. kir. armálisok az MNL-ben	Címerfestmény nélkül kiadott armálisok az MNL-ben	Címerfestmény nélkül kiadott armálisok aránya
1526-1530	1	0	0%
1531-1540	3	1	33%
1541-1550	14	1	7%
1551-1560	32	5	16%
1561-1570	36	5	14%
1571-1580	62	8	13%
1581-1590	59	11	19%
1591-1600	51	4	8%
1601-1610	89	3	3%
1611-1620	77	5	7%
1621-1630	205	30	15%
1631-1640	187	18	10%
1641-1650	137	14	10%
1651-1660	195	8	4%
1661-1670	127	2	2%
1671-1680	56	0	0%
1681-1690	95	0	0%

Megfigyelhető, hogy az 1520–1530-as évek nem igazán reprezentatív adatai után az 1550–1580-as években aránylag megugrik a címerfestmény nélkül kiadott, olykor utólagosan

⁷⁴⁰ Egy szép példa erre Hoffman György 1580. március 18-i lap alakú armálisa, amelyen jól látszik, ahogy a végül meg nem festett címerminiatúra helyét kiszerezgették, megvonalazták (HU-MNL-OL-P 346-1.-1580-2.). Szintén elő van készítve, meg van vonalazva marosjárai Bálintfi Kristóf erdélyi főadószedő 1629. március 22-én kelt könyv alakú armálisának üresen maradt első oldala (HU-MNL-OL-F 7-14.). Talán egy elkezdett, de befejezetlen miniatúra látható Zenthe Ferenc 1613. március 18-án kelt címereslevelén; erre őnnal felskiccelték a címert és a címerszönyeget, sarkaiban a négy evangélista jelképeivel, de nem festették ki, amit valaki később meglehetősen dilettáns módon pótol, a sisakkorona helyett valamiért tekercset festve (HU-MNL-VaML-XV.27.-22.).

befestett címerrel ellátott armálisok aránya, és folyamatosan 13% felett marad. Az 1590–1610-es években ezek aránya csökken, majd az 1620–1650-es években újra magasabb lesz. A 17. század közepétől gyorsan visszaesik a címerfestmény nélküli adománylevelek aránya, az 1670–1680-as évekből fennmaradt címeresleveleken pedig már kivétel nélkül megfestették a címet, s ez így is maradt a további évszázadokban is. Összességében tehát megállapítható, hogy a megfestetlen címerminiatúra elsősorban a 16–17. századi magyar (és erdélyi) címereslevelekre jellemző jelenség, amely egyébként már a középkorban megjelent. Középkori címeresleveleink között mindössze hármat ismerek, amelyen üres vagy eredetileg üres volt a miniatúra helye: a legkorábbi Zsigmond király 1415. március 12-én Bossányi Mártonnak a birodalmi kancellária útján kiadott címereslevele,⁷⁴¹ a következő V. László Ragusa város részére 1456. május 6-án a magyar kancellárián keresztül adott armálisa,⁷⁴² végül az utolsó Hunyadi Mátyás három ugyanaznap, 1488. augusztus 12-én az osztrák hercegi kancellária közreműködésével kibocsátott armálisa közül a Feer családnak szóló példány, amelyen kétséget kizáróan jóval a 15. század utáni stílusú miniatúra látható.⁷⁴³

Különös, hogy még kiemelkedő jelentőségű, egyébként magas művészeti színvonalon díszített,⁷⁴⁴ vagy akár rangemelő, tehát bárói vagy grófi címet adományozó diplomák is előfordulnak megfestetlen címerrel, hiszen azt lehetne feltételezni, hogy az ilyen ügyekben érintett családoknak nem jelenthetett gondot egy címerfestmény megfestetésének költsége. Talán a leginkább rejtélyes briberi Melith István és Pál nemességmegerősítő és a család korábbi kiváltságleveleit is átíró, 1580. február 24-én keltezett oklevele, amely rendkívül igényes, kétségkívül drága kalligráfiával, a korszakban még nagy ritkaságnak számító könyv alakban lett kiállítva. A címerleírás végén szerepel is az oklevél elején való megfestetésre való, a szokásosnál kicsit részletesebb utalás: „*prout haec omnia et singula in capite seu principio praesentis nostri privilegii pictoris artificiosa manu clarius depicta, intuentibus ob oculos posita, atque sic paterna et materna eorum praefata antiqua insignia in unum ut praemissum est, collecta et congesta sunt*”, de nem csak hogy nincs megfestve a címer, de még a helye sincs kihagyva, ahhoz tudniillik az oklevél szövegét nem a bal, hanem a jobb oldalon kellett volna kezdeni, hogy a kezdőszavak a címerrel szemközt helyezkedhessenek el.⁷⁴⁵ Szintén elmaradt a címer befestése Petróczy István 1647. június 12-i címermegerősítő, és bárói címet adományozó,⁷⁴⁶ illetve Thököly István 1654. november 7-i, szintén címermegerősítő, de grófi címet adományozó⁷⁴⁷ diplomáiban, ezekben azonban legalább megtalálható az erre szánt üres oldal is. Feltűnőbb az üresen maradt oldal Hans Georg és

⁷⁴¹ HU-MNL-OL-DL 50511.

⁷⁴² HU-MNL-OL-DF 290248. (az eredeti oklevél Dubrovnik város levéltárában van).

⁷⁴³ CH-StALU-URK 503/8984. (közlése: *HCL* 2018, No. XL.).

⁷⁴⁴ Ilyen pl. Berky Boldizsár és Gáspár 1584. augusztus 14-én kelt armálisa, amelyen igényes kalligráfia, többek között a Rudolf király némely címereslevelein felbukkanó sárkányos iniciálék is láthatók, mégis üresen maradt a címer helye (utólag – elég igénytelenül – megfestették) (HU-MNL-NML-XV.8.-2.).

⁷⁴⁵ HU-MNL-OL-P 343-I.-1500-5.-500.

⁷⁴⁶ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181. - No. 1.

⁷⁴⁷ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 132. - No. 18.

Georg Gabriel von Kollonitsch 1637. december 13-i birodalmi grófi és címerbővítő diplomájában, mivel az oklevél közepén helyezkedik el.⁷⁴⁸

Izgalmas, bár források hiányában egyelőre nyitva maradó kérdés, hogy kik és hogyan, milyen körülmények között készítették ezeket a címerminiatúrákat? Kézenfekvő és egyelőre meg nem cáfolt feltételezés, hogy a festetést a Magyar Kancellária alkalmazottai intézték, és ilyen módon részét képezte az oklevélkiállítás folyamatának, de „sajnos arról, hogy a nemeslevelek címereit ezekben az években ki festette, semmiféle információval nem rendelkezünk.”⁷⁴⁹ Annyi bizonyos, hogy a 16–17. században a Magyar Kancellária alkalmazásában festő nem állt. Nincs kizárva, hogy egyik-másik jegyző vagy más tisztségviselő rendelkezhetett olyan művészi tehetséggel, hogy akár egy címerfestményt is el tudott volna készíteni, de erre Bocskay Györgyön kívül nincs konkrét forrásunk. Valószínűbb, hogy külsős festőkkel dolgoztattak, akiknek a munkadíját áthárították az adományosra. A Kancelláriai levéltár missilisgyűjteményében (A 32) fennmaradt Kolinich János jegyző levele, melyet 1628. március 29-én írt Szikszay Mihály pecsétörhöz. Ennek az utóiratában szerepel az egyetlen ismert adat, amely a címerminiatúrák kancelláriai készíttetését közvetlenül alátámasztja: eszerint Kolinich egy éppen kiállítás alatt lévő címereslevélbe a festővel meg fogja festetni a címet: „*curabo per pictorem arma prius depingi*”. Mivel ugyanebben az utóiratban szerepel egy bizonyos Dávid, aki egy könyv alakú oklevél (libellus) számára festett – vélhetően díszítőfestésről van szó – pergamenlapokat, lehetséges, hogy ő az említett címerfestő, bár ezen említésen kívül nem tudunk róla semmit.⁷⁵⁰

Azt, hogy a címerfestményeket még a kancellárián készítették, több közvetett érveléssel is alá lehet támasztani. Az egyik, hogy van olyan expediatlan, tehát a kancelláriai ügymenet valamely közbenső fázisában megrekedt, befejezetlen oklevél, amelyen a miniatúra már rajta van. Ilyen Semsey Orbán 1598. március 12-ére datált armálisa,⁷⁵¹ illetve gödényházi Sólyom Mihály és Székely Albert 1604. március 24-i címereslevele,⁷⁵² amelyek nem voltak megpecsételve (nincsenek rajtuk a pecsétzsinór befűzéséhez készített szabályos lyukak). A másik érv az, hogy ahogy a középkori címereslevelek esetében,⁷⁵³ úgy az újkoriak között is megfigyelhetők egymáshoz nagyon hasonló, vélhetően legalább részben ugyanazon – névtelenségbe burkolózó – címerfestő által festett oklevélcsoportok.⁷⁵⁴ I. Ferdinánd néhány korai címereslevelében, így a bedeghi Nyáry- és az Eztery-armálisokban is ugyanazt a nagyon jellegzetes „arcú”, részletesen kidolgozott szőrzetű oroszlánt láthatjuk.⁷⁵⁵ 1557 és 1564

⁷⁴⁸ HU-MNL-OL-P 1901-1.-1637.-1.

⁷⁴⁹ FAZEKAS 2021, 69.

⁷⁵⁰ HU-MNL-OL-A 32-121. (1628.03.29.). A levél az utóirattal együtt kiadva: FAZEKAS 2021, 304–306.

⁷⁵¹ HU-MNL-OL-P 597-I.-5.-13.

⁷⁵² HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1884. - No. 23.

⁷⁵³ Ld. Radocsay Dénes címereslevelekkel kapcsolatos tanulmányait.

⁷⁵⁴ „A díszítés hasonló voltából, a rokon felfogásból és az egyező stílusból következtethetünk arra, hogy több címere egy ugyanazon festő ecsetje alól került ki” – *MHH* I., 24.

⁷⁵⁵ Bedeghi Nyáry Ferenc királyi kapitány, 1535. augusztus 16. (HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40.) és Eztery György, 1535. június 29. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1887. - No. 64.). Hasonlíttanak rá, de már csak az időbeli különbség miatt is vélhetően más kéztől származnak Oláh Miklós első címereslevelének (1548. november 23.,

között néhány esetben feltűnik egy határozott vonalvezetésű, széles, képkeretszerű, sarkaiban mandorla alakú elemekkel díszített címerszőnyeg-keret.⁷⁵⁶ Egy nagyon igényes, reneszánsz stílusú, különböző antikizáló elemekkel, puttókkal, trophaeumokkal, oroszlánfejes kopogtatókkal díszített keretezés látható Miksa néhány, az 1570-es évek első felében kiadott armálisán.⁷⁵⁷ Néhány Rudolf-kori címereslevélen egy azonos előképre visszamenő kompozíció található, kétszer a szokásos arany keret nélkül, egyszer kerettel, amelyben egy igen összetett, bonyolult reneszánsz keret fogja körül a címert tartalmazó ovális rózsaszín mezőt, a keret tetején pedig baloldalt egy magának balfelé, jobboldalt pedig egy bal válla felett hátranéző puttó üldögél.⁷⁵⁸ Szembeszökő a stílus- és kivitelezésbeli hasonlóság a Pekh Lipót 1598. január 8-i, Alaghy Ferenc 1604. február 15-i, bethlenfalvi Thurzó György 1607. június 15-i címerbővítő diplomáiban, valamint Debrecen mezőváros 1600. március 17-i kiváltságmegerősítő, illetve Porubszky Dániel közjegyző 1603. április 20-i nemességmegerősítő okleveleiben látható címerminiatúrák pajzs- és sisakformái, mellékalakjai és más részletei között, olyannyira, hogy ezeket bizvást egyazon festő munkáinak tekinthetjük.⁷⁵⁹ 1630 körül egy sor esetben figyelhető meg egy címerszőnyeg-kompozíció, amelynek a felső szélén Magyarország kettőskeresztes és vágásos címerei között egy szárnyas angyalfej látható.⁷⁶⁰ Jellegzetes az 1656–1659 között néhány címerminiatúrában látható oroszlán- és grifftípus, amikor a címerállat – kétségkívül a festő szándékaival ellentétben – kifejezetten rémültnek tűnik.⁷⁶¹ Nagyon látványos az az 1659–1668 között néhányszor előforduló megoldás, amikor maga a császári kétfejű sas szolgál háttérül az adományozott címernek, azt a képzetet keltve, mintha a címer a sas felhasított testének rózsaszín belsejében lenne. Ezek közül három esetben a kísérencímerek a fent középen elhelyezkedő magyar kiscímer koronájából lelógó két szalagon, a sas két oldalán füzérszerűen lelógva vannak ábrázolva, meglehetősen egyedi módon.⁷⁶² Szintén ismétlődik a

HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-162.) és a razinyakeresztúri Bocskay fivérek címereslevelének (1549. július 25., HU-MNL-OL-P 285-84.-27.) oroszlánjai.

⁷⁵⁶ Monospetri Veres Péter, 1557. január 10. (HU-MNL-OL-F 21 - Arm. Div. - No. 9.), inasolci Pásztorovics alias Sáffár János, 1560. július 28. (HU-MNL-OL-P 449-A-I.-40.) és az egyik Nehóczy-címereslevél, 1560. november 1. (HU-MNL-ZML-IV.434.-26.), Balásházy István és Márton, 1564. október 21. (HU-MNL-GyMSMSL-IV.1.h.-1.-III.).

⁷⁵⁷ Pereghy Pál, 1570. február 5. (SK-SNA - Jászói konvent, Armales No. 15.), Debreczeny György magyar királyi altárnokmester, 1574. június 18. (HU-MNL-SML-XV.22.-1.-2.), Pákay Ferenc, 1574. augusztus 31. (HU-MNL-SML-XV.22.-1.-3.).

⁷⁵⁸ Hora Gergely, 1580. július 20. (a miniatúra fekete-fehér, de részben kiszínezett fényképe: HU-MNL-OL-Y 5-b-514.), Pesthy Pál, 1582. február 21. (HU-MNL-VaML-XV.27.-39.), Lőrinczffy Gáspár, 1587. december 2. (HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-41.).

⁷⁵⁹ Pekh: HU-MNL-OL-R 64-1.-87., Alaghy: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 408. - No. 32., Thurzó: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 17., Debrecen: HU-MNL-HBML-XV.21.b.-66., Porubszky: HU-MNL-OL-R 64-1.-111.

⁷⁶⁰ Dehlich Mátyás, 1629. június 28. (HU-MNL-OL-P 108-48.-C-53.-a), Kovacsics Márton, 1629. augusztus 3. (HU-MNL-OL-P 108-48.-C-53.-b), Széchényi György, 1629. november 26. (HU-MNL-OL-P 623-A-I.-2.-2.), Mihálykó alias Pörfői János, 1633. június 18. (HU-MNL-FML-IV.72.a.-7.). Ugyanez a kompozíció, csak jóval később: szalontai Tarcsay Mihály, 1652. június 9. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 218. - No. 40.), Horváth Mihály, 1659. november 8. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.-34.-10.).

⁷⁶¹ HU-MNL-OL-R 64-1.-469., HU-MNL-OL-R 64-1.-472., HU-MNL-OL-R 64-1.-484., HU-MNL-OL-R 64-1.-490., HU-MNL-OL-R 64-1.-491.

⁷⁶² Preinperg Tóbiás, 1659. szeptember 30. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1882. - No. 13.), Kéry alias Kovács Balázs, 1667. december 28. (HU-MNL-VeML-XV.4.a.-12.), zuannai Melchioris János György, 1668. január 25.

17. század második felében az a miniatúra-típus, amelyben az adományozott címert két vastag zöld, arany szalaggal körütekert fű- vagy pálmalevél-köteg keretezi, fent középen I. Lipót király medaillonba foglalt portréjával, a sarkokban pedig jellegzetesen gömbölyűnek ható pajzsú kísérőcímerekkel.⁷⁶³ A felsorolt példák valószínűleg nem mindig kerültek ki ténylegesen ugyanazon személy keze alól, de több, mint valószínű, hogy legalább egy részük igen.

Mivel az azonos festők keze alól kikerült, vagy legalábbis nagyon hasonló kompozíciójú és díszítésű címerminiatúrákat tartalmazó címereslevelek adományosai között az egyetlen összekötő kapocs többnyire a Magyar Kancellária, a jelenség csak úgy magyarázható, hogy a miniatúrák megfestetését a kancelláriai alkalmazottak intézték az oklevélkibocsátás ügymenetének szokványos részeként.⁷⁶⁴

Függetlenül attól, hogy milyen kapcsolatban álltak a Magyar Kancelláriával, néhány esetben felfedezhetők a címerfestők személyére való utalások a címeresleveleken. A címereslevél-adományozás egész magyarországi története alatt egyetlen armálist ismerünk, amelynek a szövegében szerepel, hogy ki festette a címerminiatúrát: ez a II. Ulászló burseli Campanellis János részére 1526. január 22-én adományozott oklevél, amelynek a címeradományozó formulájában szerepel egy bizonyos nemes itáliai Desiderius festő: „*arma [...] in principio presentium literarum nostrarum nobilis Desiderii pictoris Itali docta manu depicta*”.⁷⁶⁵ A kutatás még egy név szerint ismert Mohács előtti címerfestőt tudott konkrét címereslevélhez kapcsolni: enyingi Török Ambrus 1481. november 26-án kelt, kódexbeli lapszédíszekhez hasonlóan illuminált armálisát minden valószínűség szerint az a milánói illetőségű Francesco da Castello festette ki, akinek a Kálmáncsehi-breviárium festett díszítményeit is köszönhetjük.⁷⁶⁶

A 16–17. századi címereslevelek között nagyon ritkán fordul elő, hogy a címerfestményen megtalálható a művész szignója, amely ráadásul mindössze két esetben azonosítható biztosan konkrét személlyel. Cristll György 1624. szeptember 20-i armálisán a címerszőnyeg alsó szélén, a baloldali puttó és a postakürt között látható egy név: „*D. Bröckl*”, amelyet

(HU-MNL-OL-R 64-1.-545.). Nagyon hasonló, de kivitelezésükben mégis eltérő kompozíciók: Boér Miklós, 1659. szeptember 15. (HU-MNL-OL-R 64-1.-487.), Bárczy Márton, a szepesi kamara archiconservatora, 1666. január 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-532.).

⁷⁶³ Kálmánczay István, 1669. december 22. (HU-MNL-OL-P 346-1.-1669.-3.), Philip Jakob Haase ab Hirschberg, a besztercebányai bányakamara számvevője, 1674. október 20. (HU-MNL-OL-C 90-312.-2.), ruszti Natl Lipót, 1685. április 12. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-z). Ugyanez a királyi portré helyén császári kiscímerrel: Cozzy Lénárd, 1687. június 15. (HU-MNL-OL-P 1286-11.), Szenthe Bálint alnádor, 1688. március 4. (HU-MNL-OL-P 1899-12.-1688-9.).

⁷⁶⁴ Meg kell jegyezni, hogy a birodalmi címereslevelekkel kapcsolatos újabb kutatások a korábbi konszenzussal szembemenő álláspontra helyezkedtek. Eszerint a Reichskanzlei által a 15–16. században expedált armálisok többségét üres miniatúrahellyel adták ki, s a megfestetést már az adományos intézte utólag, a saját lehetőségei szerint. Ez, ha a szöveg nem írta le a címet, ellenőrizhetetlen visszaélésekhez vezethetett. Az első adatok a Birodalmi Kancellária alkalmazásában álló címerfestőkről csak 1659-ből származnak (PFEIFER 2007; ZAJIC 2018, 120 ff.; ezekre a tanulmányokra Kálmán Dániel hívta fel a figyelmemet). Ha ez így van, akkor elgondolkodtató, hogy lehetett-e ekkora alapvető különbség a magyar és a birodalmi kancelláriák működése között?

⁷⁶⁵ HU-MNL-OL-DL 39350.

⁷⁶⁶ MIKÓ 2018, 16–17. Az armális közlését ld. HCL 2018, No. XXXV.

azonban egyelőre nem sikerült azonosítanom.⁷⁶⁷ Néhány esetben csak egy feloldásra váró monogramot láthatunk: Jánosdeák Jakab 1592. szeptember 5-i armálisában a címerpajzs mellett, jobboldalt alul szerepel egy „PP” monogram;⁷⁶⁸ kendi Nánási alias Jó István 1610. március 27-i armálisában egy „CD”, esetleg „GD” monogram II. Mátyás baloldalt álló alakja alatt, a piedesztál alsó szélén, a pólyás osztrák címer két oldalán látható;⁷⁶⁹ bylyd-i Nagy Benedek 1547. június 17-én kelt armálisának festményén pedig a címer alátámasztásául szolgáló asztallapszerű elemen van egy igen különös ábra, amely úgy néz ki, mintha egy megkettőzött M betű lenne összeolvasztva egy E betűvel, felettük egy középkorias rövidítésjellel, alattuk az asztrológiából ismert Venus-szimbólummal.⁷⁷⁰ Négy 1571 és 1573 között kelt címereslevélen is megtalálható a „DH” monogram, mindegyiken a címerminiatúra alsó széle közelében, a négyből kettőn ráadásul a címerfestés évszáma is szerepel a szignó mellett.⁷⁷¹ Gulyás Borbála véleménye szerint a szignó Donat Hübschmann bécsi festőt takarhatja.⁷⁷²

A szakirodalomban⁷⁷³ viszonylag elterjedt információ, hogy a már többször emlegetett Bocskay György címerfestő lett volna, pedig művészeti értelemben ő kalligráfus volt, nem miniatőr, s ilyenformán a címereslevelek viszonylatában a miniatúrák helyett a díszes intulatiókért felelős. Egyetlen oklevélen található meg a szignója, mégpedig Oláh Miklós 1558. április 17-i bárói diplomájának díszlapján, a bal alsó sarokban található címer mögötti feszület talpán: „FGB” vagy „HGB 1560”, amit az előbbi esetben „fecit Georgius Bocskay”, az utóbbiban „Hungarus Georgius Bocskay” formában lehetne feloldani. Az, hogy a szignó a miniatúradíszítésben található, véleményem szerint arra utal, hogy Bocskay ebben a kivételes esetben nem csak a kalligráfiát, hanem a többi festett díszítést is maga készítette volna, de erről megoszlanak a vélemények.⁷⁷⁴ Összességében tehát az elősorolt igen szűkös adatmennyiség alapján megállapítható, hogy gyakorlatilag semmit sem tudunk a 16–17. századi magyar királyi címereslevelek címerminiatúráinak készítőiről, a festmények készítésének körülményeiről.⁷⁷⁵

⁷⁶⁷ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 901. - No. 11.

⁷⁶⁸ HU-MNL-OL-P 732-1.-1.-1.

⁷⁶⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-1043.-a. Ha a monogram GD, akkor az megfelel Dömölky Gergely (Gregorius Dömölky) nevének, aki 1584 és 1608 között kancelláriai jegyzőként tevékenykedett, de utána sem biztos, hogy megszakadt a Magyar Kancelláriával való kapcsolata. Róla: FAZEKAS 2021, 338–341.

⁷⁷⁰ HU-MNL-OL-R 64-1.-1006.-a.

⁷⁷¹ Nagy alias Gros János, 1571. március 2., a szignó mellett évszám: 1571 (HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-m); Thököly Sebestyén, 1572. október 27., a szignó mellett eggyel későbbi évszám: 1573 (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 132. - No. 17.); gersei Pethő János címerbővítő oklevele, 1572. november 14., a szignó a bal alsó sarokban lévő pajzs belsejében bújik meg (HU-MNL-OL-P 644-2.-1.); Liszthy János, 1573. szeptember 8. (HU-PL-AS-AR - Cl. T. - No. 168.).

⁷⁷² GULYÁS 2020, 158.

⁷⁷³ PI. NYULÁSZINÉ 2001, 91.; CSÍZI 2018, 165.

⁷⁷⁴ HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163. Gulyás Borbála, Bocskay monográfusa szerint ő ebben az esetben is csak a kalligráfiát készítette (GULYÁS 2020, 153.). Novák Tamás kalligráfus, grafikusművész azonban az oklevél eredetiben való vizsgálatát követően szóban amellelt foglalt állást, hogy Bocskay festette a teljes díszlapot.

⁷⁷⁵ Meg kell említeni, hogy az Erdélyi Fejedelemségben kiadott címereslevelekkel összefüggésben legalább két címerfestőt is ismerünk. Az egyik Gyulafehérvári Pál deák, aki dersi Petki János erdélyi kancellár 1607. május

3. A kancelláriai jegyzetek

Az újkori magyar címereslevelekkel foglalkozó szakirodalom által teljesen elhanyagolt jelenség a rajtuk megtalálható kancelláriai jegyzetek vizsgálata, pedig mindenképpen figyelemre érdemes, sokszor jelentős forrásértékkel rendelkező dologról van szó. Mohács után összesen ötféle ilyen jegyzetet fedezhetünk fel a Magyar Kancellária által kibocsátott armálisokon, bár ezek közül a 17. század első negyedét követően már csak a plicaszéli maradt használatban, igaz, a hamar eltűnő regisztrációs jegyzet a 18. századra bekövetkezett kancelláriai átszervezések folytán visszatért. Ezek a jegyzettípusok a következők:

- az oklevéladási parancsot közvetítő személy nevét tartalmazó relatiós jegyzet;
- a király közvetlen oklevéladási parancsára utaló commissiós jegyzet;
- az oklevélnek a Királyi Könyvekbe való bevezetésére utaló regisztrációs jegyzet;
- az oklevél tárgyát és az adományos nevét, később a közbenjárókat is tartalmazó plicaszéli jegyzet;
- az oklevél tárgyát és az adományos nevét tartalmazó zsinór melletti jegyzet.

Az első hármat a középkori oklevelekkel foglalkozó szakirodalom jól ismeri, hiszen a relatiós jegyzet legkorábbi példányai már I. Károly idején feltűntek,⁷⁷⁶ és ezek a jegyzetek a 15. századra már komoly forrásértékkel bíró, gyakoriságuknál fogva átfogó hivaltörténeti és egyéb vizsgálatokra is alkalmas jelenséggé váltak. A három, a középkorban is meglévő kancelláriai jegyzet Mohács után, az újkori magyar királyi oklevéladás mikéntjének és a kancellária működésének megszilárdulásával igen gyorsan eltűnt a magyar címereslevelekből. A király személyes utasítására utaló commissiós jegyzet – „*commissio propria domini regis*” – csak öt alkalommal, az I. Ferdinánd által kiadott legkorábbi példányokon van jelen (persze előkerülhet újabb eset, de ez a tendencián nem változtat). Az egyik az MNL első újkori címereslevele, a „Meszesy” Gergelynek szóló 1528. november 1-én keltezett, külalakra is még az utolsó Jagelló-kori armálisokra⁷⁷⁷ hajazó darab, amely igen

10-i ritkaságszámba menő erdélyi bárói diplomáját díszítette és szignálta is (a lapszédísz jobb alsó végében: „*Paulus Alba Iulius fecit 1607*”, HU-MNL-OL-F 21-P - No. 18.); róla: KOVÁCS 2005. A neki 1608. január 25-én adományozott házmentesítő oklevelet vélhetően szintén ő díszítette (fekete-fehér fényképe: HU-MNL-OL-U 116-35.). Ugyanőt egy másik oklevél 1615-ben Czímeríró Pál deák néven, gyulafehérvári rekvizítorként említi (HU-MNL-OL-F 3-D - No. 36., az adatot Kovács Zsuzsannának köszönöm). A másik, aki vélhetően a saját, 1632. március 11-én kelt, a festői mesterséggel kapcsolatos eszközöket a lapszédíszben és a címerben is felvonultató armálisát (HU-MNL-OL-R 64-1.-313.) is kifestette, nagybányai Csengery alias Képíró István; róla: KELEMEN 1977.

⁷⁷⁶ SZENTPÉTERY 1930, 172. A szóban forgó oklevél: HU-MNL-OL-DL 60964. (1329. augusztus 30.), a kancelláriai jegyzetekről általában: SZENTPÉTERY 1930, 172–174. Kifejezetten az Anjou-korra és a kancelláriai jegyzetek magyarországi megjelenésére vonatkozóan: SZENTPÉTERY 1933.

⁷⁷⁷ Többek között az intitulatio első sorának gótikus, elnyújtott írásmódjában és a címerszőnyeg alakjában, stílusában, pl. attaki Bosnyák Ferenc 1526. február 20-án (HU-MNL-OL-DL 99334.), vagy Vásárhelyi Gergely 1526. június 18-án kelt, II. Lajos király nevében kiállított armálisaira (HU-MNL-OL-DL 50254.) hasonlít.

korai nyoma annak, hogy Ferdinánd király mellett már működött magyar kancelláriai titkár, minden bizonnyal Újlaky Ferenc.⁷⁷⁸ Szintén látható commissiós jegyzet hevesi Bornemisza Benedek 1533. május 6-i armálisán,⁷⁷⁹ parasznyai Balogh Benedek 1535. január 28-i armálisának Királyi Könyvek-beli másolatának végén,⁷⁸⁰ volt ilyen leveldi Kozma Kelemen 1535. április 18-án kelt címereslevelén is,⁷⁸¹ végül az utolsó, számomra ismert eset pedig az Esztery (Eztery) Györgynek 1535. június 29-én adományozott példány, amelyen egyúttal az első, címereslevelén található magyar kancelláriai ellenjegyzés, Újlaky Ferenc titkár aláírása is látható.⁷⁸² Itt tetten érhető a kancelláriai gyakorlat változása, amennyiben már a kancellária állandó alkalmazottja jelzi aláírásával, hogy ő intézte az ügyet.⁷⁸³

A relatiós jegyzet még ritkább I. Ferdinánd esetében, eddig egyetlen példát találtam rá címereslevelben, azt sem eredetin, hanem Felpeczi Ferenc 1531. március 25-én kelt armálisának a Királyi Könyvekbe vezetett másolatában.⁷⁸⁴ Ebben az összehasonlításban jól látszik, hogy Szapolyai János és Izabella kancelláriái jóval tovább működtek a Jagelló királyok alatt megszokott módon, a kancelláriától nagyjából függetlenül működő királyi titkárok⁷⁸⁵ közreműködésével, mivel I. Jánosnak az MNL-ben található hat eredeti címeres- vagy nemesleveléből négyen található ilyen személy intézkedésére utaló relatiós jegyzet 1533–1540 között.⁷⁸⁶

A regisztrációs jegyzet a Mohács előtti időkből⁷⁸⁷ örökölt jellegzetesség lévén, továbbra is a Magyar Kancellária másolati könyveibe, az ún. Királyi Könyvekbe való bevezetésre, illetve annak pontos helyére utaló feljegyzés volt az oklevelek, így a címereslevelek hátlapján is. Noha más típusú okleveleken aránylag sűrűn feltűnnek ezek a díszes R betűs rövidítések, a

⁷⁷⁸ Róla: FAZEKAS 2021, 488–490.

⁷⁷⁹ Fényképe: HU-MNL-OL-R 64-7.-1., szövegmásolata: HU-MNL-OL-R 64-2.-61.

⁷⁸⁰ „*Ad commissionem propriam domini regis*” (HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 256-257.). A jegyzet megfogalmazása és az oklevél végén (az eredetiben vélhetően a plica jobb oldalán) való elhelyezkedése a birodalmi kancellária kiadványain ezen a helyen látható hasonló, általában „*Ad mandatum sacrae caesareae maiestatis proprium*” (pl. Hans Prandtauer armálisa, 1569. augusztus 5., HU-MNL-CSML-KL-XV.14.b.-2.) megfogalmazású jegyzetre emlékeztet.

⁷⁸¹ SULICA 1927, 8. Az oklevelet a Rexa család 1696. október 24-i armálisával együtt Rexa Dezső helyezte el örökletétként a Nemzeti Múzeum levéltári osztályán 1926-ban (növ. naplósám: 1926:40). Később a két címereslevél a Kisebbségi letételek c. gyűjtemény No. 28. ill. 27. alá került, majd az 1945-ös országos levéltári tűzvészben mindkettő odaveszett (BAKÁCS 1972, 71. és 73.).

⁷⁸² HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1887. - No. 64.

⁷⁸³ FAZEKAS 2021, 62–63.

⁷⁸⁴ „*Ad relacionem reverendi domini Ladislai de Macedonia episcopi ecclesiae Varadiensis consilarii regie maiestatis*” (HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 198.).

⁷⁸⁵ Nem azonosak a jelen dolgozatban sűrűn emlegetett kancelláriai titkárokkal, róluk részletesen ld. KUBINYI 2006.

⁷⁸⁶ Záray Lázár armálisa Eölvédi Menyhért relatiójával, 1533. augusztus 26. (HU-MNL-OL-R 64-1.-2.), sámsoni Kántor Albert armálisa Eszéki János, az egervári (egri) Szűz Mária-kápolna prépostja relatiójával, 1535. január 26. (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-9.), Nagy Benedek armálisa Maticsmai István relatiójával, 1540. január 13. (HU-MNL-OL-R 64-1.-4.), Gávai Lukács armálisa Maticsmai István relatiójával, 1540. március 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-5.). Még Izabella királyné által 1545. január 2-án Tordán Sándor Jánosnak adott házmentesítő és címer nélküli nemeslevelén is van ilyen, Körössy Ferenc relatiójával (HU-MNL-OL-P 5-1.-1545-1.).

⁷⁸⁷ Erről részletesen ld. HAJNIK 1879.

címereslevelek között nagyon ritkák. Mohács előtt egyetlen esetről tudunk, amely a II. Ulászló által martonfalvi Cseh Jánosnak 1514. november 30-án adományozott armális hátlapján szerepel.⁷⁸⁸ A Mohács utáni helyzetet viszonylag könnyen fel lehet térképezni, a Királyi Könyvek immár rendelkezésre álló digitális adatbázisa alapján megállapítható, hogy az 1690-ig terjedő időszakban a kibocsátott armálisoknak csak kis töredékét, összesen alig tizenhat darabot másoltak be, az ezek közül eredetiben is ismert három közül pedig csak kettőn van regisztrációs jegyzet.⁷⁸⁹

A kancelláriai kiadványokat a 16–17. században külön díjért – általában egy tallérért, azaz nagyjából másfél magyar forintért –, az ügyfél kérésére vezették be a kancelláriai regisztrátor által kezelt Királyi Könyvekbe, eleinte inkább kivonatos formában, a 16. század végétől már túlnyomórészt közel teljes szöveggel, csak a teljesen formuláris szakaszok elhagyásával. Ez minden bizonnyal nem a fogalmazványokról, hanem az eredeti kiadványokról történt, ami egyrészt például a szintén bemásolt kancelláriai jegyzetekből, másrészt az eredeti oklevelekre vezetett regisztrációs jegyzetekből látszik. A bemásoltatás célja az volt, hogy szükség esetén – például, ha az eredeti elveszett – hiteles másolatot lehessen kérni az oklevélről.⁷⁹⁰ A külön díjtételből egyenesen következik, hogy gyakorlatilag csak a módosabb, például a rangemelő oklevelet nyerő adományosok költöttek erre, ami jól látszik a bevezetett armálisok és bárói, grófi diplomák arányából.

A címereslevelek bemásoltatása szempontjából a korszak vége nem 1690-ben van, hanem hamarabb, mert 1685 táján egyértelmű módszerváltás történt a Királyi Könyvek vezetésében, legalábbis a címereslevelek esetében. Előtte a bevezetett armálisok az elhagyott intituliációkat és méltóságsorokat leszámítva nagyjából teljes szövegűek és elszórta helyezkednek el a kötetekben, a vizsgált korszakban az utolsó ilyen oklevél, Johann Friedel von Friedenau aranyarkantyús lovagi címet és címert adományozó oklevele 1680. augusztus 3-án kelt.⁷⁹¹ Ezután öt éven át egy armalist sem vezettek be, majd 1685-től egészen újszerűen jelennek meg: nem is kivonatosan, hanem csak le van írva, hogy ki és mikor kapott címereslevelet, majd bemásolták a címerleírást, ráadásul tömbösítve, egymás után egyszerre néhány ilyen bejegyzést készítve.⁷⁹² Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogy ténylegesen az ügyfelek kérésére lettek-e ezek bevezetve, mint korábban, vagy – ami valószínűbb – a kancellária saját indíttatásból írta fel a kiadott armálisok adatait. Az utóbbi gondolat mellett szól, hogy 1685–1687-ben összesen 89 db ilyen rövidített bejegyzés szerepel a Királyi Könyvek 18–19. kötetében, amelyek közül az első 63 tartalmazza a címerleírást, utána pedig még tovább egyszerűsödnek a bejegyzések, tízben csak a nevek és a pontos dátumok szerepelnek, további 14 esetben pedig az egész bejegyzés csupán

⁷⁸⁸ Említi: KÁLMÁN *dissz.*, 18. Az eredeti oklevél: RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu peceti atârnată - Documente cu blazon - Nr. 5. (színes felvételei: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-5>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.), fekete-fehér fényképmásolatai: HU-MNL-OL-DF 254921. A jegyzet szövege: „*Registrata folio xxxvi anno etc. 1515*”, azaz az – azóta elveszett – 1515. évi Liber Regius 36. lapjára jegyezték be az oklevelet.

⁷⁸⁹ Ld. a Függelékben a Királyi Könyvekben szereplő címereslevelek jegyzékét.

⁷⁹⁰ Erről részletesen: FAZEKAS 2021, 99–103. és egy konkrét eset kapcsán *uo.*, 161.

⁷⁹¹ HU-MNL-OL-A 57 - 16. köt. - p. 619-620.

⁷⁹² HU-MNL-OL-A 57 - 18. köt. - p. 245-246. (3 db), p. 249. (3 db), p. 256. (2 db), p. 283. (3 db) stb.

ennyiből áll: „*Arma Nicolai Szmolka*”,⁷⁹³ tehát még a kiadás évét is csak a környező oklevélszövegekből sejthetjük.⁷⁹⁴

A Zsolnai Állami Levéltár biccsei fióklevéltárában fennmaradt egy jegyzék, amely címe szerint számba veszi a Jaklin Balázs kancellárságának elejétől Illésházy Miklós kancellárságának elejéig, azaz 1690 júniusától 1715 augusztus végéig a Magyar Kancellária által kiadott összes címereslevelet. A lista az 1690–1706 közötti időszakban 494 oklevelet sorol fel név szerint, valamint a végén szereplő összesítésben leírja, hogy Illésházy kancellársága alatt, 1715 augusztusáig bezárólag további 173-at adtak ki, összesen tehát 667 címereslevél kiadásáról tudósít, ami az érintett negyedszázados időintervallumban éves átlagban 27, havi átlagban 2,3 kiadott armálist jelent.⁷⁹⁵ Ha ezt összevetjük az 1685–1687. évi Királyi Könyvekben szereplő 89 db armálissal (éves átlag: 29,6 db), akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a Királyi Könyvek vélhetően ezen három év összes kiadott címereslevelét tartalmazzák. Minden bizonnyal saját indíttatásból jegyezte fel őket a regisztrátor, mert az nem valószínű, hogy az ügyfelek évtizedeken át kivétel nélkül befizették volna az ezért járó taxát.

Az 1689–1692 közötti időben a Királyi Könyvekben találunk még két közel teljes szövegű másolatot, valamint további tizenegy csak névből és dátumból álló említést. Ezután évekig egyetlen armális kiadásáról szóló bejegyzés sincs, majd az 1699–1705 közötti években megint van összesen 60, csak nevet és dátumot tartalmazó említés. A nagyjából az 1703–1708 közötti éveket tartalmazó 27. kötettől újra megjelenik az a tendencia, hogy a címeresleveleket kis – az intulatiót és a méltóságsort elhagyó – kivonatolással, de azért oklevélszöveggént értelmezhetően vezették be a Királyi Könyvekbe. Rövid ideig 1791-ben, majd pedig 1809–1907 között következetesen ténylegesen teljes szöveggel, még az intulatiót is végigírva másolták be az armálisokat, 1907–1916 között megint kihagyták a címsort, végül IV. Károly idején már csak az adományozásról szóló uralkodói határozatokat vezették be, a kiadott okleveleket már nem.⁷⁹⁶

Visszatérve tehát a kiindulóponthoz, a Királyi Könyvekbe vezetett egyszerű armálisok tekintetében a vizsgálandó időszak 1527–1680 közé esik, amely időintervallumban összesen 16 db címereslevelet – tehát nem rangemelő és nem indigenátusi oklevelet – találhatunk

⁷⁹³ HU-MNL-OL-A 57 - 19. köt. - p. 87-88.

⁷⁹⁴ Hasonló, egyébként a címereslevelek továbbra is fennálló sablonosságát alátámasztó megfogalmazás 1702-ből: „*item armales pro Michaele Szeremley sub eodem* (itt több, ugyanaznap kelt címereslevelet sorolnak így fel, a dátum az elsőben szerepel) *dato stylo solito patenter expeditae*” (HU-MNL-OL-A 57 - 25. köt. - p. 513.) amelyhez megvan az eredeti, 1702. március 8-án kelt armális is, így megállapítható, hogy valóban a már sokszor emlegetett uniformizált szöveggel írták meg, csak a narratívában megemlítették a közbenjárókat, Batthyány Ádám és Zsigmond grófokat is (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-211.). Ugyanígy eset Bindasz alias Almásy Demeteré is (a címereslevél: HU-MNL-OL-R 64-1.-911., a Királyi Könyvbéli bejegyzés: HU-MNL-OL-A 57 - 25. köt. - p. 580.).

⁷⁹⁵ SK-ŠAŽ - Bytča - Illésházy III. Osobné písomnosti 1. dob. Fasc. 4. Nr. 34. (Köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy az iratra felhívta a figyelmemet). Meg kell jegyezni, hogy néhány címereslevél kimaradt ebből a jegyzékből annak ellenére, hogy feltételezhető, hogy azt a teljesség igényével készítették. Nem szerepel benne többek között Ross Sándor 1692. június 22-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-651.), Mayer Theobald Benedek egykori körmőci kamarai számtartó 1693. augusztus 6-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-655.), Izdenczy Márton 1696. január 21-i (HU-MNL-OL-R 64-1.-1038.) vagy Perczel Tamás 1697. május 27-i (HU-MNL-TML-XIII.14.-3.) címereslevele sem. Ettől függetlenül minden bizonnyal reprezentatív forrásnak tekinthető a kiadott armálisok számát tekintve.

⁷⁹⁶ Ld. a kötetenkénti darabszámokat és a másolatok típusait a Függelékben található jegyzékben.

bennük.⁷⁹⁷ Ezek időbeli megoszlása is beszédes, hiszen a tizenhatból tíz I. Ferdinánd idején kelt 1549-cel bezárólag, utódai közül pedig csak Rudolftól van három (ebből kettő Tiburtius Himmelreichnek szól, bemásolása tehát vélhetően nem a szokványos keretek között történt), III. Ferdinándtól egyetlenegy, I. Lipóttól pedig még kettő. Újonnan való nemesítés és/vagy címeradomány is csak az I. Ferdinánd alattiak között van kilenc darab, a későbbiek mind valamilyen szempontból különlegesebbek: megújítások, címerbővítések, esetleg birtokadománnyal, újadománnyal kombinált nemességmegújítások. A 16. század első felében alkalmazott, a későbbiektől eltérő gyakorlatot mutatja az is, hogy ebben az időszakban még a király saját kezű aláírását is felfedezhetjük egyik-másik bejegyzés végén.⁷⁹⁸

A maroknyi, a Királyi Könyvekben megtalálható címereslevél közül csak három esetben van meg az eredeti oklevél is. Ebből kettőn van regisztrációs jegyzet is: az egyik Eztery (Esztery) György 1535. június 29-én kelt címeres nemeslevele,⁷⁹⁹ a másik pedig briberi Melith István és társai 1580. február 24-i kiváltságmegerősítő és címerbővítő oklevele.⁸⁰⁰ Ezeknél a jegyzetben található folioszám megegyezik azzal, amelyiken azok ténylegesen megtalálhatók a Királyi Könyvekben. A harmadik bemásolt armális Hanvay Péter 1646. december 5-én kelt nemességmegújító, előnevet és címert, valamint újadományt adományozó oklevele, amelyen azonban már nincs ilyen jegyzet.⁸⁰¹ Bemásoltatását vélhetően a birtokokkal kapcsolatos része indokolta. A rangemelő oklevelek esetében gyakoribb és tovább tart (tulajdonképpen meg sem szakad) a regisztráltatás, bár ennek részletes vizsgálata még várat magára.⁸⁰² Az általam eddig talált utolsó középkori típusú regisztrációs jegyzet iktári Bethlen István 1623. április 14-én kelt, címeradomány nélküli, könyv alakú grófi diplomájának

⁷⁹⁷ A pontos jegyzéket ld. a Függelékben.

⁷⁹⁸ HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 353-354.

⁷⁹⁹ Királyi Könyvek: HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 279-280., eredeti oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - Fasc. 1887. - No. 64., a jegyzet: „*Regestra[ta] folio 136*”. A kötetet azóta az eredeti lapszámozáson kívül le is oldalszámozták, így a régi 136. folio recto oldala a mai 279. paginával egyezik meg.

⁸⁰⁰ Királyi Könyvek: HU-MNL-OL-A 57 - 4. köt. - p. 194-196., eredeti oklevél: HU-MNL-OL-P 343-I.-1500-5.-500., a nem sokkal korábban regisztrátorrá kinevezett Tiburtius Himmelreich által az oklevél elülső borítólapjára írt jegyzet: „*Registrata folio 194 anno 1580 H[immelreich]*”.

⁸⁰¹ Királyi Könyvek: HU-MNL-OL-A 57 - 9. köt. - p. 820-823., eredeti oklevél: HU-MNL-OL-P 310-1.-1646-1.

⁸⁰² Néhány példa meglévő eredeti oklevelekkel: bedeghi Nyáry Ferenc címeres bárói diplomája, 1535. augusztus 16. (bejegyzés: HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 305-307., oklevél: HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40., van rajta jegyzet); ruszkai Dobó István egri várkapitány bárói diplomája, 1553. május 26. (bejegyzés: HU-MNL-OL-A 57 - 3. köt. - p. 143-144., oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 807. - No. 13., van rajta jegyzet); Czobor Pál bárói diplomája, 1588. január 6. (bejegyzés: HU-MNL-OL-A 57 - 4. köt. - p. 485. [csak említés], oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - Fasc. 1614. - No. 44., van rajta jegyzet); lokachi Chawragh alias Prépostváry Bálint bárói diplomája, 1589. február 20. (bejegyzés: HU-MNL-OL-A 57 - 4. köt. - p. 564-565., oklevél: HU-MNL-OL-P 72-405.-7., van rajta jegyzet); Thurzó György grófi diplomája, 1606. április 10. (bejegyzés: HU-MNL-OL-A 57 - 5. köt. - p. 738-743., oklevél: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 16., van rajta jegyzet, de rossz folióval [fol. 659. van írva, de az oklevél a Királyi Könyvek 5. kötetének a régi számozás szerinti 663. folióján kezdődik]). A sort még lehetne folytatni, de úgy tűnik, hogy amellet, hogy rangemelő okleveleket folyamatosan találhatunk a Királyi Könyvekben, a 17. század második harmadától már nem vezetnek rájuk regisztrációs jegyzeteket. Érdekes, Fazekas István által is konstataált jelenség (FAZEKAS 2021, 101.), hogy az 1550-es években úgy szerepel néhány oklevélen regisztrációs jegyzet, hogy azok valójában nem szerepelnek a Királyi Könyvekben. Ilyen például Forgách Simon bárói diplomája 1557. január 21-ről (HU-MNL-OL-P 287-A-29.), melynek versóján ott a jegyzet: „*Registrata fol. 216. Anno Domini 1557*”, de a Libri Regii 3. kötetében hiába keressük. Különös módon ilyesmi a birodalmi címereslevelek esetében is előfordul, a *Reichsregisterbücher* viszonylatában: ZAJIC 2018, 118., 18. jegyzet.

hátdoldalán látható.⁸⁰³ A jegyzetek éppen úgy néznek ki, mint Mohács előtti társaik: a verso közepén látható egy nagyobb méretű cikornyás R betű, mellette pedig hozzá képest apró betűkkel a folytatás: „*egestrata*”, valamint a Királyi Könyvek vonatkozó kötetének lapszáma és esetleg az év. Meg kell jegyezni, hogy a regisztrációs jegyzet néhány időközi szórvány⁸⁰⁴ után a 18. század közepétől újra nagyjából következetesen látható, legalábbis a rangemelő oklevelekben,⁸⁰⁵ s idővel a címereslevelekben is kötelező kellékké vált, miután már minden egyes armálist hivatalból bejegyezték a Királyi Könyvekbe.⁸⁰⁶

A kora újkori magyar címeresleveleken⁸⁰⁷ előforduló utolsó két típusú kancelláriai jegyzetet a következőkben egyben fogom tárgyalni, mert tartalmilag és vélhető funkciójuk tekintetében is szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Lap alakú oklevelek esetében az egyik a plica belső oldalán, a pergamenlap tulajdonképpen alsó szélén egy sorban írt feljegyzés (plicaszéli jegyzet), míg a másik az oklevél versójának alsó szélén, a befűzött, V vagy Y alakban összefutó pecsétzsinór alatt vagy mellett, általában igen apró betűvel odaszórt rövidke felirat (zsinór melletti jegyzet). Mivel a könyv alakú okleveleknek sem plicája, sem versója nincs, ezeken csak az aláírásokat tartalmazó utolsó oldal alsó szélére kerülő jegyzet szokott előfordulni.

Ami ezeknek a jegyzeteknek az időbeli megoszlását illeti, Mohács előtti címeresleveleken egyáltalán nem találok velük.⁸⁰⁸ Az MNL gyűjteményeiben őrzött armálisok között a legelső plicaszéli jegyzet Petrich László 1537. január 6-i címereslevelén szerepel a plica *külső* oldalán: „*servitoris Luce Zekel*”,⁸⁰⁹ a következő radnyáki Bosnyák Márk oklevelén, már a plica

⁸⁰³ Királyi Könyvek: HU-MNL-OL-A 57 - 2. köt. - p. 219-220., eredeti oklevél: HU-MNL-OL-R 64-1.-235., a jegyzet szintén téves (222.) folio-számot ad meg.

⁸⁰⁴ Pl. a debreceni görögkeleti vallású kereskedők 1690. május 19-én kelt könyv alakú kiváltságmegerősítő és címeres oklevelének utolsó oldalán: „*Inscriptae Libro Regio fol. 1mo*” (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-193.). A bejegyzés meg is található a Királyi Könyvekben, bár egyáltalán nem az adott kötet első oldalán: HU-MNL-OL-A 57 - 20. köt. - p. 372-383.

⁸⁰⁵ Pl. Klobusiczky Ferenc, Antal és István 1753. október 12-i grófi diplomájában (HU-MNL-OL-R 64-1.-762.). A Királyi Könyvekben: HU-MNL-OL-A 57 - 43. köt. - p. 57-64.

⁸⁰⁶ A Királyi Könyvekbe bevezetett címereslevelek kötetenkénti darabszámát és a másolatok típusait tartalmazó táblázatot ld. a függelékben.

⁸⁰⁷ Ezek a jegyzetek természetesen nem csak címeresleveleken, vagy rangemelő diplomákon fordulhatnak elő, hanem jóformán akármilyen, a király által aláírt iraton, akár a Magyar Kamarához intézett utasításokon, vagy pl. Székely János és Zercheky Benedek szerződésének megerősítésén 1570-ből (HU-MNL-OL-P 14-I.-1.-1570-1., zsinór melletti jegyzet: „*Consensus super contractu Pauli Zekell etc.* [innen más, későbbi kézzel:] *cum Benedicto Szörchöki*”), Pekry Lajosnak 1543-ban a megkeresztelkedett Musztafának tett adománya királyi megerősítésén (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 6. - No. 83., plicaszéli jegyzet: „*Consensus super donatione Ludovici Pekry, qui in villa quadam sua ad Lycava pertinente unam domum [...]atam Turco servitori suo ad fidem christianam converso ded[...] autem anno 1543*”), a Jakusith Ferencnek a trencsényi Oroszlánkőhöz tartozó Pruszkára 1579-ben adott vásártartási privilégiumon (digitális másolat, HU-MNL-OL-X 10815-61.-1., zsinór melletti jegyzet: „*Nundinalis Francisci Jakusith vicecapitanei Jauriensis*”), vagy akár pátens alakú papír okleveleken is, lapalji jegyzet formájában (1535, HU-MNL-OL-P 646-II.-I.-A-27.; 1534, HU-MNL-OL-P 646-I.-I.-VI.-3., Újlaky Ferenc aláírásával; 1540, HU-MNL-OL-P 646-I.-I.-II.-86., Perényi Péter kancellár aláírásával; 1529, HU-MNL-OL-P 600-8.-13.: „*Assecuracio Zybyrk supra L colonis*”).

⁸⁰⁸ Az MNL gyűjteményeiben őrzött 131 db eredeti Mohács előtti magyar királyi címereslevelet néztem végig ezügyben.

⁸⁰⁹ HU-MNL-OL-R 64-1.-1086.

belső oldalán, baloldalt, 1544. augusztus 27-én: „*Nobilitacio Marci Bosnyak cum armis*”,⁸¹⁰ majd salamonfalvi Gróf Bernát armálásán, Liszthy jellegzetes írásával: „*Renovatio armorum Bernhardi Groff*”.⁸¹¹ A zsinór melletti jegyzetek egy kicsit később tűnnek fel: az első 1549. december 28-án, Zsámboky Péter armálásának versóján látható: „*Arma Petri Samboki*”,⁸¹² azután Szíjgyártó Balázs 1550. február 4-i címereslevelén: „*Arma Blasii Zygyartho*”,⁸¹³ legközelebb pedig Bey Andrásén 1552. március 16-án: „*Litere armorum Andree Bey*”.⁸¹⁴ Az első címereslevél, amelyen mindkét jegyzet megtalálható, Berzeviczy Kristóf fiainak nemességmegújító armálisa 1559. május 30-ról.⁸¹⁵

Érdeemes áttekinteni, hogy az 1527–1690 közötti időszakban hogy alakult a jegyzetek előfordulásának gyakorisága.

Uralkodó	Vizsgált anyag ⁸¹⁶	Oklevelek száma	Plicaszéli (lapalji) jegyzet	Zsinór melletti jegyzet	Mindkét jegyzet
I. Ferdinánd	teljes MNL	70	31 (44%)	13 (18%)	8 (11%)
Miksa	teljes MNL	50	25 (50%)	34 (68%)	17 (34%)
Rudolf	teljes MNL	190	73 (38%)	104 (55%)	44 (23%)
II. Mátyás	teljes MNL	125	50 (40%)	6 (5%)	0 (0%)
II. Ferdinánd	csak megyei	136	9 (7%)	10 (7%)	0 (0%)
III. Ferdinánd	csak megyei	150	9 (6%)	0 (0%)	0 (0%)
I. Lipót	csak megyei 1690-ig	140	12 (9%)	0 (0%)	0 (0%)

A fenti táblázatban foglalt adatok alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy a 16. században a plicaszéli és a zsinór melletti kancelláriai jegyzetek aránylag gyakran, a címereslevelek 40–50%-án megtalálhatók. II. Mátyás idején a plicaszéliek még mindig gyakoriak, de a zsinór mellettiéik száma nagyon visszaesik, végül II. Ferdinánd uralkodásának végével el is tűnnek.⁸¹⁷ A 17. század során a plicaszéli jegyzetek száma is nagyon megcsappan, de legalább, ha vannak, akkor rendszerint tartalmazzák a közbenjárók neveit is, amint erre még vissza fogok térni. Meg kell jegyezni, hogy III. Károly uralkodásával kezdve a plicaszéli jegyzetek

⁸¹⁰ HU-MNL-OL-P 419-A-A-2.-a

⁸¹¹ HU-MNL-OL-R 64-1.-15.

⁸¹² HU-MNL-OL-R 64-1.-10.

⁸¹³ HU-MNL-OL-F 21 - S - No. 15.

⁸¹⁴ HU-MNL-OL-P 1870-14.-1552-1.

⁸¹⁵ HU-MNL-OL-P 53-1.-1559-1.

⁸¹⁶ 1527–1619 között (II. Mátyás uralkodásának végéig) átnéztem e tekintetben a MNL-ben őrzött összes eredeti címereslevelet, 1619–1690 között csak a megyei levéltárak armálisairól vannak meg a jegyzetekre vonatkozó pontos adataim.

⁸¹⁷ Az eddig általam ismert utolsó zsinór melletti jegyzet Johann Ausser 1635. január 8-án kelt armálásán található (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1861. - No. 15.).

visszatérnek,⁸¹⁸ ráadásul a korábbinál lényegesen sűrűbben fordulnak elő, szinte minden oklevélre rávezetik őket, a könyv alakúak térnyerését követően is.

Alapvetően mind a kétféle jegyzet az oklevél tömör tárgymeghatározását tartalmazza, és a kancellária alkalmazottai, vélhetően általában a titkárok írták rá az oklevelekre. Ilyen szerepel például Szarka Gergely 1579. június 24-iki armálisán a plica szélén talán Joó János titkár⁸¹⁹ kezével: „*Arma et nobilitatio Gregorii Zarka*” és a zsinór mellett, nagyon halványan: „*Arma Gregorii Zarka*”,⁸²⁰ a Jeszenszkyek 1563. május 7-i címer- és nemességújító oklevelén a plica szélén: „*Arma cum nobilitatione nobilium Jessensky renovata*”,⁸²¹ Zalay alias Tutor János 1574. augusztus 31-i armálisán a Liszthy János által írt plicaszélben: „*Arma et renovata nobilitas Joannis Zalay et fratrum suorum*” és a más kéztől származó zsinór mellettiben: „*Arma nobilium Zalay alias Tutor etc.*”,⁸²² vagy gersei Pethő János könyv alakú címerbővítése utolsó oldalának alsó szélén: „*Confirmatio et augmentacio armorum Joannis Pethew*”.⁸²³ Időnként még ennél is tömörebben fogalmaznak, mint purpachi Németh alias Lesel János esetében, akinek az 1602. március 29-i armálisában a plicaszéli jegyzetben csak ennyi szerepel: „*Johannis Nemeth*”, míg a zsinór melletti kivételesen hosszabb: „*Joannis Nemeth alias Lesel*”.⁸²⁴

A puszta tárgymeghatározáson túl olykor olyan információk is szerepelnek bennük, amelyek az oklevél szövegében nem találhatóak meg. Ilyen lehet az adományos valamilyen tisztsége, például Gachal alias Eölvödy János Esztergom vármegyei alispánsága 1618. április 11-én kelt címereslevelének plicaszéli jegyzetében: „*Renovatio armorum Joannis Gachal alias Eoluedi; est vicecomes comitatus Strigoniensis*”,⁸²⁵ vagy Szathmáry Király Miklós gömői országgyűlési követsége 1613. március 20-i armálisán ugyanott, kiegészítve az érte közbenjáró követtársaival: „*Renovatio armorum et nobilitatio nobilis Nicolai Kyrall. Est nuntius comitatus Geomeoriensis. Commendatur commendatur(!) per dominos nuntios comitatum Barsiensis, Hontensis, Neogradiensis, Geomeoriensis, Hewesiensis*”.⁸²⁶

A közbenjárók személye a plicaszéli jegyzetekben előforduló egyik legfontosabb információ. Mint korábban már említettem, a magyar királyi címereslevelekben a közbenjárásokat a 16. században még – ha egyáltalán megemlégették – az oklevél narratiójába foglalták bele, de II. Mátyás uralkodásának kezdetétől ez megváltozott, és ezt az adatot a plicaszéli jegyzetekben

⁸¹⁸ Figyelemre méltó, hogy Mária Terézia idején, az 1750–1760-as években átmenetileg német nyelvűekké válnak a latinul íródott magyar címeresleveleken lévő plicaszéli jegyzetek, pl. „*Adels Brief vor dem Michaelae Vörös allergnädigst resolvirt den 25ten Martii, 1760*” (HU-MNL-VaML-XV.27.-15.). Mivel ez a keltezés megegyezik az oklevél dátumával, ez is megerősíti, hogy az oklevél dátuma tulajdonképpen a döntés dátuma.

⁸¹⁹ Róla: FAZEKAS 2021, 386–387.

⁸²⁰ HU-MNL-ZML-IV.434.-33.

⁸²¹ HU-MNL-OL-P 323-I.-1.-1.

⁸²² HU-MNL-OL-R 64-1.-40.

⁸²³ HU-MNL-OL-P 644-2.-1.

⁸²⁴ HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-k

⁸²⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-1033.-a

⁸²⁶ HU-MNL-OL-P 620-31.-1.

tüntették fel.⁸²⁷ Tipikus, két nevet tartalmazó példa olvasható Hérics Tamás 1668. december 8-i címeres nemeslevelében: „*Arma Thomae Hericz maiestati vestrae sacratissimae humillime commendantur per comitem Joannem Forgách et Stephanum Zichi*”.⁸²⁸ Az első, plicaszéli jegyzetben feltűnő közbenjárásokat 1609-ben találjuk, Szögyény János és Nagy Jakab füleki várkapitány címeresleveleiben,⁸²⁹ és ezután már viszonylagos rendszerességgel találkozhatunk ezzel a fajta feljegyzéssel az armálisokon. Időnként nem nevezik konkrétan néven a commendatorokat, mint a fent idézett példában is, ahol Szathmáry Király Miklóst öt vármegye követi ajánlották a kegynyilvánításra, vagy esetleg a tisztségével hivatkoznak az illetőre, mint Santhaki alias Jablánczy János esetében, akiért 1616-ban maga a meg nem nevezett kancellár (ekkor Lépes Bálint⁸³⁰) járt közben.⁸³¹ Van, amikor komolyabb utánjárás nélkül nem is tudjuk megállapítani, ki volt a névtelen commendator, például Pándy János 1659. szeptember 17-i armálisának plicaszéli jegyzetében ez áll: „*Arma Joannis Pandy. Commendatur maiestati vestrae sacratissimae humillime per dominum terrestrem*”; az oklevél kiállításakor kétségtelenül minden résztvevőnek egyértelmű volt, kiről van szó, ezért is hagyhatták el a nevét.⁸³² Hasonló eset Rózsa (Rósa) Györgyé, akinek 1660. március 7-én kelt armálisáért a pápai vár alkapitánya járt közben, akinek a neve nem szerepel az oklevélben.⁸³³ Szinte példa nélkül álló eset, hogy Újfalusy György egyik commendatora 1655-ben egy nő volt, méghozzá a földesúrnője, Széchy Katalin.⁸³⁴ A közbenjárókat tartalmazó plicaszéli jegyzetek a 18. században is megmaradtak, vélhetően a könyv alakú oklevelek térnyerésével koptak ki végleg.⁸³⁵

A plicaszéli jegyzetekben olvasható közbenjárásokkal kapcsolatban felmerülhet, hogy ha megvan az adott adományozáshoz a folyamodvány és a címereslevél is, és az utóbbin van commendatiós plicaszéli jegyzet, akkor abban ugyanazok a közbenjárók szerepelnek-e, mint a folyamodványon? Az általam ismert címerkérő folyamodványokhoz tartozó eredeti armálisok közül mindössze tízen van plicaszéli jegyzet, amelyek közül két – korszakunkon

⁸²⁷ Nincs konkrét adat a változtatás okáról, de ekkoriban a Magyar Kancellárián több változás is történt, például megszűnt a Rudolf király idején Prágába kihelyezett részleg, és több évtized után újra Bécsben működött az egész hivatal, ami kétségtelenül bizonyos szervezeti és működési változtatásokkal is járhatott (FAZEKAS 2021, 55–56.).

⁸²⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-554.

⁸²⁹ Szögyény János, 1609. szeptember 1.: „*Ad commendationem Matthiae Seriedi*”, az adományost nem is nevezi meg a jegyzet (HU-MNL-OL-P 643-47.); Nagy Jakab, 1609. december 26.: „*Arma Jacobi Nagi commendatur per nuntium comitatus Barsiensis*” (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1861. - No. 19.).

⁸³⁰ FAZEKAS 2021, 308.

⁸³¹ 1616. február 5.: „*Nobilitatio Joannis Santhaki, commendatur a domino cancellario*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-1040.).

⁸³² HU-MNL-OL-R 64-1.-1049.

⁸³³ „*Arma Georgii Rosa. Commendatur maiestati vestrae sacratissimae humillime per vicecapitaneum praesidii Papensis*” (HU-MNL-BaML-XV.22.a.-16.).

⁸³⁴ „*Arma Georgii Ujfalusi commendantur maiestati vestrae sacratissimae per dominam suam terrestrem Catherinam Szechy et ablegatos comitatus Barsiensis atque Casparem Szunyogh*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-462.).

⁸³⁵ Pl. Edelspaicher Zsigmond 1714. október 22-én kelt armálisában: „*Arma pro Sigismundo Edelspaicher Maiestati Vestrae sacratissimae per comites Ladislaum de Nadasd episcopum Csanadiensem et Franciscum de Battyán humillime recommendatur*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-707.).

kissé kívül eső – esetben van részleges különbség a közbenjárókban. Cseh András 1699. január 24-én jóváhagyott folyamodványán gróf Erdődy Kristóf, Kishont kerület és Sente Bálint, a kiadott címereslevél plicaszéli jegyzetében viszont Erdődy Kristóf mellett Szentiványi László szerepel (igaz, utóbbi elméletileg lehetett akár Kishont kerület valamilyen tisztségviselője is).⁸³⁶ Kiss János 1717. március 19-én jóváhagyott folyamodványán gróf Zichy Imre és Maskovich Rafael címzetes svidniki és plateai püspök, az armálisbeli jegyzetben azonban Zichy Imrén kívül Kazó István választott belgrádi püspök neve szerepel.⁸³⁷

Ritkán, de előfordulnak a pecséttel kapcsolatos adatok is ezekben a jegyzetekben, általában a fent ecsetelt tartalmú jegyzet kiegészítéseképpen, a plica belső oldalának jobb szélén, de olykor zsinór melletti jegyzetben is. Ezek szinte mindig arra vonatkoznak, hogy az oklevélen kettőspeccsét van: „*sub duplici sigillo*”,⁸³⁸ de ismerek példát titkospeccsétes jegyzetre is: ez kelecsényi Fejérpataky Márton 1564. március 26-án keltezett nemességmegújító címereslevelének zsinór melletti jegyzetében szerepel: „*Arma Martini Feierpataky, cum secreto*”.⁸³⁹ Mivel a megpeccsételést követően már semmi értelme nem lett volna ezt ráírni az oklevelekre, ezek a jegyzetek az aláíróknak és/vagy a pecsétőrnek szólhattak, hogy ne a szövegben kelljen keresgélniük, hogy milyen pecsét is fog rákerülni. A Magyar Kancellária pecsétőre számára azért lehetett ez lényeges, mert ő csak a titkos- és a gyűrűspeccsétet őrizte, tehát ha a kettőspeccséttel kellett megerősíteni az adott kiadmányt, akkor az nem az ő feladata volt. Ezen jegyzetekből az is egyenesen következik, hogy az aláírásokra a megpeccsételés előtt került sor, s így az oklevél elkészítésének utolsó mozzanata a függőpeccsét ráfüggesztése volt.

A plicaszéli és különösen a zsinór melletti jegyzetek viszonylagos rejtettsége miatt előfordul, hogy az armálisok hamisítói egyiket-másikat esetleg nem vették észre. Ilyenkor feltárható az az egyébként nagyon nehezen – például a kihirdetési záradék adatai alapján az esetleg fennmaradt vármegyei (köz)gyűlési jegyzőkönyvekből,⁸⁴⁰ vagy szerencsés esetben egy még a

⁸³⁶ HU-MNL-OL-R 64-1.-1001.-a és b

⁸³⁷ HU-MNL-ZML-IV.434.-16. (mindkét iratnak ez a jelzete, a folyamodvány ma lappang, de fénymásolat van róla).

⁸³⁸ Plicaszéli jegyzetben: Tischinger György, 1628. február 14. (HU-MNL-OL-E 152 - Reg. - Coll. Posoniense - Fasc. 13. - No. 37.); Treher András, 1630. január 5. (HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-a); Smeltzer János, 1631. november 22. (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-38. [korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-45.]); Sárközy Mihály, 1634. február 11. (HU-MNL-SML-XV.22.-1.-15.); Soltész alias Nagy Albert, 1637. október 3. (HU-MNL-BAZML-XV.78.-59.); Radákovich Márton, 1638. március 1. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.-34.-5.); Kapcsy Tamás, 1638. június 19. (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-52. [korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-59.]); Hacker Mihály, 1646. október 1. (fényképe síkfilmen: HU-MNL-OL-X 7650-H-628.). Richter András 1660. június 12-én kelt könyv alakú armálisában, az utolsó oldal alján: „*sub duplici sigillo arma...*”, a jegyzet további részét levágták (a betűk magasabb szárai még látszanak a pergamen szélén – HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-29.). Zsinór melletti jegyzetben: Eczeth János és Márton armálisán, 1559. augusztus 5. (HU-MNL-OL-R 64-1.-19.).

⁸³⁹ HU-MNL-OL-P 231-1.-1564-2. Más tárgyú oklevélen is előfordulnak ilyen tartalmú jegyzetek, pl. I. Ferdinánd Gyulaffy Lászlónak 1560. január 25-én adott pallosjog-adományozó oklevelének zsinór melletti jegyzetében: „*patibularis Gyulaffy, cum secreto*” (HU-MNL-OL-P 108-36.-B-61.).

⁸⁴⁰ Ezt a módszert követte Horváth Sándor, aki az 1906–1920 között zajlott országos címereslevél-felülvizsgálati eljárás megbízott szervezőjeként az egyes vármegyei levéltárakból az Országos Levéltárba felküldött armálisok közül a hamisítás nyomait mutató példányok eredeti adományosait megkísérelte felkutatni, s e célból kiterjedt levelezést folytatott a kihirdető vármegyék levéltáraival. A vonatkozó iratanyag a HU-MNL-OL-Y 1-1914-82.

hamisítás előtt készült másolatból⁸⁴¹ – kideríthető adat, hogy ki is kapta azt az oklevelet valójában.⁸⁴² Ilyen eset történt Baráthy Tamás 1580. március 8-án kelt címereslevelével, amelyben a vezetéknevet mindenütt, még a plicaszéli jegyzetben is Csallóra javították, de a hátoldalon megbújó zsinór melletti jegyzet érintetlenül maradt: „*Arma Thomae Barathy*”.⁸⁴³ A Lindvay Péter nevére hamisított 1587. december 2-én kelt címereslevélben mindjárt az elég halvány, de azért olvasható plicaszéli jegyzetben rejtőzik az eredeti adományos: „*Arma Michaelis Alfeoldi*”.⁸⁴⁴ Ugyanígy fejthető meg a Tóth Mihályra hamisított 1622. október 16-i címereslevél eredeti címzettje, aki a plicaszéli jegyzet szerint egyértelműen Horváth Mihály volt: „*Arma et nobilitatio agilis Michaelis Horwath*”.⁸⁴⁵ Egy 1634. március 16-i armálisban igen csúnyán átjavították a Péter keresztnévű adományos vezetéknevét Kyss-re, de az ebben az időszakban már nagyon ritka zsinór melletti jegyzetben ott van az eredeti név: „*Petri Beke*”, amelyet a hamisító ugyan megpróbált bemázolni tintával, mégis olvasható maradt. A hamisításnál látszik, hogy a vezetéknev első betűjét B-ről alakították át K-ra.⁸⁴⁶

Voltak minden részletre ügyelő hamisítók is, például a Zakan Vince névre átírt armális plicaszéli jegyzetéből egyszerűen kitörölték a nevet, így csak ennyi maradt belőle: „*Arma et nobilitatio*”.⁸⁴⁷ Hasonlóan történt azzal az 1580. február 26-án kelt címereslevéllel, amelyben nem csak mindenütt, még a zsinór melletti jegyzetben is átjavították az adományos magyar fülnek amúgy sem egyszerű nevét Borocsovics (Borochowytth – a név egy helyen, a corroboratióban, az egyik rokon nevében érintetlenül maradt) Jánosról, hol Globocnowytth, hol Goranowith, hol pedig Glovanovitth Mihályra, de még egy teljes egészében hamis, bár elég meggyőzően kinéző folyamodványt is készítettek hozzá, concessiók záradékkal és commendatiós feljegyzésekkel együtt.⁸⁴⁸ Volt, hogy a hamisító nem átjavította a meglévő

alapszámon található vármegyénként csoportosítva, az egész eljárás történetét pedig részletesen ld. AVAR 2020a, 13–26. és 237–240.

⁸⁴¹ Pl. Tiburczi Pál Szűcsre hamisított armálisa (HU-MNL-HBML-XV.21.b.-90.), amelynek az egri káptalan hiteleshelyi levéltárában fennmaradt egy még az eredeti neveket tartalmazó másolata (SZÁLKAI 2016, 91. o. és a 359. jegyzet).

⁸⁴² Ilyen esetet említ a hamisításokkal és azok esetleges visszafejtésével amúgy is sokat foglalkozó Horváth Sándor is (HORVÁTH 1900, HORVÁTH 1901, valamint általa nem publikált ebbéli tevékenységéről: AVAR 2020a, 18.), bár nem biztos benne, hogy az általa vizsgált oklevél versójának alsó szélén található név az eredeti adományosé (mint a korábban leírtakból láthattuk, biztosan az volt): HORVÁTH 1900, 182.

⁸⁴³ HU-MNL-VeML-XV.4.a.-2.

⁸⁴⁴ HU-MNL-VeML-XV.4.a.-13.

⁸⁴⁵ HU-MNL-BAZML-XV.78.-72.

⁸⁴⁶ HU-MNL-BAZML-XV.78.-4.

⁸⁴⁷ 1615. július 21., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1884. - No. 25.

⁸⁴⁸ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1606. - No. 13., a supplicatio: HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1606. - No. 12. A folyamodvány hamis volta biztosan megállapítható abból, hogy eleve az oklevélben módosított névre szól, a címerfestmény a címerszönyeggel együtt lett átmásolva rá, a concessio dátuma korábbi az armálisénál (1580. február 26. helyett 1579. december 19. – a hamisító nyilván nem tudta, hogy meg kellene egyezniük), a concessiót aláíró Draskovich Györgynek és a commendatorok (Monoszlay János zágrábi püspök [1578–1584], gróf Zrínyi György és gróf Thurzó György) egyikének sem stimmel a kézírása (vö. Draskovich, Zrínyi és Thurzó leveleit a Batthyány-levéltár missilisgyűjteményében – HU-MNL-OL-P 1314-[10670-10699.], HU-MNL-OL-P 1314-[53554-53735.] és HU-MNL-OL-P 1314-[50554-50631.]), illetve Thurzó ekkor nemhogy gróf nem volt még (grófi diplomája: 1606. április 10., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 16.), de alig múlt tizenkét éves.

jegyzetet, hanem maga írt egyet, például Egey István 1625. október 29-i armálisában, amelyet Megesyre (Meggyesyre) hamisítottak, a zsinór mellett látható jegyzet pedig már a hamis névre szól: „*Stephano Megiesy*”, tehát nem is lehet kancelláriai eredetű.⁸⁴⁹

Érdekes eset Kacsics (Kachitth) Miklós és István 1588. május 22-én kelt címereslevele, amely két oknál fogva is hamisítottnak tűnhet első ránézésre, az egyik az arany festékkel írt nevek körüli sötét folt, a másik pedig a zsinór melletti jegyzet: „*Arma Stephani Horwath*”.⁸⁵⁰ A látszat azonban csal, a sötét folt esetében ugyanilyen folt látható az oklevélen minden arannyal írt szó, így az intitulatio és a „*Scutum*”, „*Datum*”, „*Venerabilibus*” szavak körül is, tehát ez inkább esetleg egy korábbi restaurálás maradványa lehet, de semmiképpen nem hamisítás nyoma. A törzsszöveg és a zsinór melletti jegyzet közötti látszólagos ellentmondás feloldása pedig az, hogy a korszakban sok horvát vagy szerb eredetű család tagozódott be a magyar nemességbe, és sokuk vett fel kettős, a népnévből és az eredeti, délszláv családnévből álló neveket, például Horvát-Stansith, Szulyovszky-Sirmiensis, Petricsevics-Horváth, Ajtich-Horváth, Bugarin-Horváth, Borsicz alias Horváth, Horváth alias Munchich, Rácz-Pokrakhievich stb., s kétségtelenül ez a jelenség figyelhető meg a Kacsics-armálisban is.

Érdekes megfigyelni, hogy időnként a kancelláriai alkalmazottak is tévedtek, például Liszthy János, aki Karmacsy alias Nagy Barnabás 1564-ben kelt armálisának plicaszéli jegyzetében véletlenül Balázsnak nevezte az adományost.⁸⁵¹ Ugyanő egy másik esetben szokatlanul személyesen fogalmazott, amikor Veszprémy Gergely sümegi várnagy címereslevelének szintén plicaszéli jegyzetében saját várának nevezte Sümeget: „*Arma et nobilitatio Gregorii Wesprimy, castellani in arce mea Simegh*”.⁸⁵² A könyv alakú oklevelek utolsó lapjain megtalálható hasonló jegyzetek közül említésre érdemes még az az unikális példány, amely szerint Vitkóczy János lőcsei harmincadellenőr 1677. november 10-én kelt armálisát „*Expedit Matthias Szaloky m.p.*”, ami vélhetően annyit takar, hogy az ekkoriban a kancellárián jegyzőként működő Szalóky Mátyás írta meg az oklevelet.⁸⁵³

Mivel Mohács előtti magyar címeresleveleken plicaszéli és zsinór melletti jegyzet, úgy tűnik, nem fordul elő, utána viszont igen, kézenfekvő a feltételezés, hogy a Habsburg uralkodók német kancelláriáinak hatására terjedhettek el a magyar oklevéladásban. A rendelkezésre álló viszonylag szűkös 1526 előtti birodalmi címereslevél-anyagot⁸⁵⁴ áttekintve ugyanazt lehet tapasztalni, mint a magyar okleveleknél: az uralkodó parancsára utaló commissió (itt általában „*ad mandatum proprium domini imperatoris*” megfogalmazásban), regisztrációs és

⁸⁴⁹ HU-MNL-HBML-XV.21.b.-118. Az Egey név betűi közé szorították be utólag a plusz betűket: MEGESY.

⁸⁵⁰ HU-MNL-VeML-XII.1.c.-44.

⁸⁵¹ HU-MNL-ZML-IV.434-61.

⁸⁵² HU-MNL-VaML-XV.27.-44.

⁸⁵³ Róla: FAZEKAS 2021, 464–465.

⁸⁵⁴ Az MNL-ben összesen – Széchy Tamás és Thurzó Elek birodalmi bárói diplomáival (HU-MNL-OL-DL 101816. és HU-MNL-OL-DL 22926.) együtt is – csak 17 db Mohács előtti birodalmi armális van. A Monasterium.net *Illuminierte Urkunden* című, egy sor európai levéltár anyagából válogatott illuminált okleveleket tartalmazó gyűjteményében (<https://www.monasterium.net/mom/IlluminierteUrkunden/collection>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.) elég sok birodalmi címereslevelet lehet ugyan találni, azonban a legritkább esetben van kép a lehajtott plicáról vagy a versóról, így a plicaszéli és hátlapi kancelláriai jegyzetek kutatására sajnos nem alkalmas.

olykor relatiós jegyzetek megfigyelhetők, plicaszéli vagy zsinór melletti (hátlapi) viszont gyakorlatilag egyáltalán nincs. Egyetlen elszigetelt kivételt találtam a Szentgyörgyi és Bazini grófok III. Frigyes császártól két példányban kapott, 1459. június 19-én keltezett címerbővítő oklevelének egyik példányán, ahol a Mohács utáni birodalmi armálisokhoz hasonlóan a verso egyik szélén, 90 fokkal elforgatva szerepel az adományos vezetékneve: „*Bosn*”, azaz Bazini.⁸⁵⁵ Hasonló, bár a verso tetején látható jegyzet van I. Miksa császár nyomtatott körlevelének Gmünd városnak 1506. január 11-én küldött példányán is: „*Gmund*”.⁸⁵⁶

A Mohács utáni birodalmi és udvari kancelláriai kiadványok esetében viszont sűrűn találkozunk plicaszéli (pátenseken és könyv alakúakban lapalji) és az előbb említetthez hasonló hátlapi jegyzetekkel, már 1526-ban is, például I. Ferdinánd Batthyány Ferenc horvát bánhoz intézett, Leonard von Harrach udvari kancellár és Johannes May titkár által ellenjegyzett levelén.⁸⁵⁷ V. Károly császárnak az MNL-ben megtalálható egyetlen eredeti címereslevelén, Jobst Abele 1547. december 12-én kelt német nyelvű címer- és előnévadományán latin, a magyarországiakhoz igen hasonló, latin plicaszéli jegyzet szerepel: „*Concessio armorum cum articulo feudali pro Jodoco Aubelen*”.⁸⁵⁸ Anton Raell 1558. szeptember 6-i császári armálisának versóján, a jobb szélén látható a magyar kiadványokon lévő zsinór melletti jegyzeteknek megfelelő tömör hátlapi jegyzet: „*Raell*”.⁸⁵⁹ Mindkét típusú jegyzet megtalálható többek között Bilg de Roy I. Ferdinánd római királytól kapott címeres nemeslevelén, a plica *külső* szélén: „*Bilgen de Roy Adlls Freyhait etc.*”, a verso jobb szélén: „*Bilg de Roy*”.⁸⁶⁰ Összességében tehát megállapítható, hogy a 16. század első felében a magyar armálisokkal párhuzamosan a birodalmiakon is megjelentek a plicaszéli és a hátlapi jegyzetek, tehát nagyon valószínűnek tekinthető, hogy a Habsburg-adminisztráció magyarországi kiépítésével ez a frissen kialakult birodalmi kancelláriai gyakorlat bekerült a Magyar Kancelláriára is.

Ezen jegyzetek funkciójának megértése végett az eddigieken túl két szempont érdemes még említésre. Az egyik, hogy a zsinór melletti jegyzetek sokszor inkább zsinór alattinak tekinthetők, hiszen gyakran úgy helyezkednek el, hogy az oklevél alsó, meghajtott szélét időnként szorosan, még a pergament is meggyűrve közrefogó pecsétzsinór takarja őket.⁸⁶¹ Ebből – és a plicaszéli jegyzetekben olykor előforduló, a pecséttel kapcsolatos megjegyzésekből – következik, hogy ezeknek a jegyzeteknek az oklevél megpecsételését megelőzően kellett készülniük. A másik lényeges jellegzetesség a plicaszéli jegyzetekben

⁸⁵⁵ HU-MNL-OL-DL 24832.

⁸⁵⁶ HU-MNL-OL-DL 46742.

⁸⁵⁷ 1526. december 31., HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-87. Hasonló, 90 fokkal elfordítva a verso szélére írt tömör kancelláriai tárgymeghatározások láthatók még pl. I. Ferdinánd Batthyány Ferenc dalmát-horvát-szlavón bánhoz 1528. február 23-án az Udvari Kancellária útján intézett két levelén is: „*episcopus Segniensis*” (HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-112.) és „*monetarii*” (HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-113.).

⁸⁵⁸ HU-MNL-OL-P 1-1.

⁸⁵⁹ HU-MNL-OL-P 587-1.-1558-1.

⁸⁶⁰ HU-MNL-OL-R 126-1.-2.

⁸⁶¹ Pl. Armpruster Kristóf magyar kamarai adószedő 1559. június 20-án kelt armálisán, noha zsinórostul hiányzik a pecsétje, jól látszik, hogy a verso alján, középen lévő jegyzet közepét le is dörzsölte az eredetileg felette lévő zsinór (HU-MNL-OL-R 64-1.-18.).

figyelhető meg. A jegyzetek többes szám második személyben szólítják meg az uralkodót, például Thury János kancelláriai jegyző 1570. július 11-i címereslevelén: „*Arma et nobilitatio Joannis Thwri, notarii cancellariae maiestatis vestrae sacratissimae*”,⁸⁶² vagy Kéry alias Kovács Balázs különleges miniatúrájú, három országos méltóság által is támogatott armálisán, 1667. december 28-án: „*Arma Blasii Kéry alias Kouach. Commendatur maiestati vestrae sacratissimae humillime per comitem iudicem curiae regiae, comitem Nicolaum Draskouich et comitem Petrum a Zrinio Croatiae et Sclavoniae banum*”.⁸⁶³ A II. Mátyás után a plicaszéli jegyzetekbe kerülő közbenjárások esetében szinte kizárólagosan⁸⁶⁴ alkalmazott közvetlen megszólítások arra utalnak, hogy a plicaszéli jegyzetek az aláírónak szóltak, hogy a hosszú oklevélszöveg végigolvasása nélkül is tudja, miről szól az elé tett aláírandó irat. Emellett szól, hogy könyv alakú okleveleknél ez a felirat belül az utolsó, az aláírásokat tartalmazó oldalon van, nem pedig mondjuk az első oldalon vagy a külső borítón valahol. Lap alakú okleveleknél az aláírásakor még nem volt felhajtva a plica (vagy legalábbis könnyen lehajtható volt), hiszen a pecsételés csak ezután következett, tehát amikor az aláíró elé került az oklevél, a később plicaszélivé váló felirat egyszerűen a lap alsó szélén volt, jól látható helyen. A korábban tárgyalt főhercegi concessiók esetén olykor megfigyelhető plicaszéli jegyzetek – „*concessio diaetalis serenissimi archiducis Matthiae*” – is ezért íródhattak, vélhetően Rudolf királyt tájékoztatták arról, hogy a folyamodást nem ő hagyta jóvá korábban, hanem – az országgyűlésen – Mátyás főherceg.⁸⁶⁵ Az ilyen típusú jegyzetek Mohács előtti szembeszökő hiányát minden bizonnyal az indokolja, hogy a címeresleveleket csak I. Ferdinánddal kezdve írták alá következetesen az uralkodók, ezért az ezzel összefüggő adminisztratív eszközökre sem volt szükség. A zsinór melletti jegyzeteknek szintén az irat kibocsátás mennyiségének növekedése lehetett a létrehívója, mivel a kancellárián összehajtván tárolt, pecsételésre váró lap alakú okleveleken így kívülről is látszott, hogy éppen kinek az adományleveléről volt szó.

Összességében tehát úgy tűnik, hogy a kancelláriai ügymenet során alkalmazott „belső”, ideiglenes jelentőségű jegyzetekről van szó, amit az is jól mutat, hogy a 16–18. században rendszeresen lehet találkozni olyan – nem csak címeres⁸⁶⁶ – oklevéllel illetve irattal, amelyen

⁸⁶² Zsinór melletti jegyzet is van rajta: „*Arma Joannis Thwry*” (RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu pecetei atârinate - Documente cu blazon - Nr. 10., online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-10>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.). Szintén a Magyar Kancellária alkalmazottja volt budai Korcsolyás László kancelláriai jegyző, akinek az armálisán 1578-ben hasonló jegyzet szerepel: „*Arma et nobilitatio Ladislai Budensis notarii cancellariae Ungarice vestrae sacratissimae maiestatis caesareae*” (HU-MNL-OL-P 108-48.-C-49.).

⁸⁶³ HU-MNL-VeML-XV.4.a.-12. Az országbíró 1667-ben Nádasdy Ferenc volt (ld. *A magyar arisztokrácia családi kapcsolattrendszere a 16-17. században* [adatbázis]).

⁸⁶⁴ Eddig egy ellenpéldát találtam, amelyben – talán véletlenül – harmadik személyben említik az uralkodót, Horvát alias Belicsics Mihály 1615. július 15-én kelt armálisában így szerepel Pázmány Péter ajánlása: „*Arma et nobilitatio Michaelis Horuat. Commendatur suae maiestatis sacratissimae per illustrissimum dominum cardinalem Strigoniensem*” (HU-MNL-OL-R 64-1.-188.).

⁸⁶⁵ Vö. 288. jegyzet.

⁸⁶⁶ Viszonylag korai példa I. Ferdinánd Peregi Albert pécsi prépostnak és Szlavóniába küldött követnek 1535. július 18-án adott pátens alakú menlevele, amelyen ugyan csak a király aláírása szerepel, de a rajta lévő magyar királyi titkospecsét alapján egyértelműen a Magyar Kancellária kiadványa, és szintén egy félbevágott lapalji jegyzet látható rajta alul baloldalt (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 29. - No. 85.). Ugyanebből az évből való Bebek

láthatóan volt eredetileg plicaszéli (vagy libellusban lapalji) jegyzet, de a pergamen vagy papír szélét levágva eltüntették azt. Különös módon a betűk magasabb szárai gyakran láthatók maradtak, mintha szándékosan csinálták volna úgy, hogy a jegyzetnek nyoma maradjon.⁸⁶⁷ Az sem volt akadály, ha a jegyzetben szerepeltek a közbenjárók, időnként akkor is levágták azt,⁸⁶⁸ ami arra utal, hogy csak azért írták fel őket, átmeneti célzattal, hogy az aláíró lássa, hogy kik is pártfogolják a friss adományost. Könyv alakú okleveleknél ez nagyobb feladat volt, mivel nem csak a jegyzetet tartalmazó, hanem az összes oldalt körül kellett ehhez vágni az aláírást követően. A birodalmi és a magyar királyi kancelláriák gyakorlata ebben is hasonló volt, hiszen a jegyzetek levágását mindegyik hivatal kiadványaiban megfigyelhetjük, de akad erre példa lengyel királyi oklevélen is.⁸⁶⁹ Egyelőre megválaszolatlan kérdés, hogy ezen jegyzetek alkalmazása csak kancelláriai jellegzetesség volt-e, vagy más típusú hivatalokban is használták őket.⁸⁷⁰

Ferenc gömöri ispán szintén pátens alakú oklevele, amelyen látható, hogy a papír szélének levágására a megpecsételést követően, az oklevél elkészítésének legutolsó mozzanataként került sor, mivel a vágás vonala a pecsét felé érve láthatóan lekanyarodik. Néhány évtizeddel később, Miksa király 1565. április 6-án Litvay Tamásnak adott pátens alakú, papírra írt, házmentességet adományozó oklevélén jól látszik, hogy a félbehajtott papírlap elülső, a szöveget és a pecsétet tartalmazó felének alsó szélét ferdén levágták, pontosan félbevágva a Liszthy által írt lapalji jegyzetet („... *domus in oppido* ...” – HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 29. - No. 73.). Ez a jelenség a Magyar Kancellária útján kiadott, az uralkodó által aláírt missilisleveleken is megfigyelhető, pl. III. Ferdinánd és I. Lipót Pinnyey János személynöki ítélőmesterhez 1654–1657 között intézett levelein (HU-MNL-OL-P 1314 - No. 109003-109016.). Ezzel együtt van, hogy királyi missilislevélen épen olvasható az ilyen lapalji jegyzet (HU-MNL-OL-P 1314-109005.). Nem címeradományozó könyv alakú oklevelek levágtott jegyzettel pl. I. Lipótnak a Máriássy nővérek egy szerződésére adott *consensusa* 1693. május 20-ról (HU-MNL-OL-P 491-I.-895.) vagy Miskey István 1702. szeptember 4-én kapott birtokadománya (HU-MNL-FML-XV.22.-11.)

⁸⁶⁷ Pl. Szerecsen (Derencsi, Derochy) János 1582. február 17-én kelt lap alakú (HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-a), vagy Lonczkröner János 1654. december 12-i könyv alakú armálisán (annyi látszik a ferdén levágtott jegyzetből, hogy „*Renovatio armorum Joannis*”, a „*Lonczkröner*” már csak sejthető, a folytatás pedig már egyáltalán nem kibetűzhető – HU-MNL-OL-R 64-1.-1099.). Huszár Mátyás 1569. április 6-i címereslevelében Bocskay György aláírásának cikornyái lelőgnak a pergamenről, tehát az aláírás után körbevágták (HU-MNL-FML-IV.72.a.-2.). Ritka esetben akad kontrollforrás arra nézve, hogy mi szerepelt a levágtott jegyzetben: így Kövér Miklós 1686. december 5-én kelt armálisának alsó szélén csak néhány betűszár látszik a levágtott jegyzetből (HU-MNL-OL-R 64-1.-636.), de Korompay Péter egyik magánhasználatú, az uralkodó által aláírt iratokat tartalmazó jegyzőkönyvében szerepel, hogy Kövér ügyében Czobor Ádám és Keglevich Miklós jártak közben (SK-DKN - Korompay-protokollum I. [Plut. 62. Nr. 162.], a 1687. január 5-i bejegyzések között).

⁸⁶⁸ Pl. Beke Mihály 1700. július 5-én (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1.h.-1.-IV.), vagy Balogh alias Szűcs György 1705. január 9-én kelt címeres nemesleveleiben (HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-4.). Holczer János Jakab 1718. augusztus 5-én kelt könyv alakú armálisában is levágták az utolsó oldalon lévő lapalji jegyzetet, de csak félig, és kivehető maradt a jegyzet lényege: „*Arma pro Joanne Jacobo Holczer Maiestati Vestrae ... Michaellem ... Eszterházy recommendata*” (HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-42.).

⁸⁶⁹ Levágtott lapalji jegyzet van Habsburg Mária 1544. február 1-én Oláh Miklós részére adott papír oklevélén: HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-161. A Gienger család némely tagjainak 1606. október 6-án adott birodalmi armális utolsó oldalának alsó szélén ferdén vágták le a jegyzetet, így annak utolsó szavai még olvashatók (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.-34.-21.). IV. Ulászló lengyel király Lubló városának 1633. március 13-án adott oklevelének alsó szélén is látható a jegyzet maradéka (HU-MNL-OL-R 314-97.-6.).

⁸⁷⁰ A korábbiakban említettekén kívül akad rá példa az erdélyi fejedelmi kancellária korai gyakorlatában is: a Báthory István által Csókásy Mihálynak 1582. április 10-én adományozott címereslevelén például van plicaszéli jegyzet: „*Renovatio armorum Michaelis Chokasi*”, bár számomra nem teljesen egyértelmű, hogy melyik – az erdélyi fejedelmi, vagy a lengyel királyi – kancellária adta ki: az „erdélyi ügyekben használatos” pecsét van rajta, de Rigában kelt és a felvételeken nem látszik rajta kancellári vagy titkári aláírás (RO-ANR Cluj - Colectia Documente cu peceti atârinate - Documente cu blazon - Nr. 16. [színes felvételei:

4. Az aláírások

A Mohács utáni magyar királyi címeresleveleken alapvetően – a 16. század közepétől – három aláírást találunk, méghozzá baloldalt a királyét, jobboldalt pedig az oklevélkibocsátásért felelősséget viselő kancellárét (vagy ritkábban a főkancellárét), alatta pedig a kancelláriai titkáráét.⁸⁷¹ Ezek közül a királyé az, amely alapvetően mindig rajta van az oklevélen, a két ellenjegyzés közül viszont időnként hiányzik az egyik vagy a másik (de legalább egy mindig van).⁸⁷² Az elkészült iratoknak a királlyal való aláírása alapvetően a titkári feladatok közé tartozott,⁸⁷³ ami látható Himmelreichnek a briberi Melith Pálhoz 1602. július 4-én írt leveléből is, amelyben a titkár leírja, hogy a beregi főispáni kinevezést elintézte, és már a király aláírását is megszerezte az oklevélre.⁸⁷⁴ Esetenként az is előfordulhatott, hogy a regisztrátorra hárult ez a feladat: Szikszay Mihály regisztrátor Ostrosith Istvánnak írta 1622. május 24-én: „*Nagyságod az minutát jó tetszése szerint igazítsa hozzá és nekem ismét küldje vissza ide, itt mentől hamarabb elkészítem és az ő felsége subscriptiójára kiküldöm*”.⁸⁷⁵ Ami az aláírások megtörténének sorrendjét illeti, erről nincs biztos tudomásunk, mivel például expediálatlan armálist olyat is ismerünk, amelyről az egyik aláírás hiányzik, és olyat is, amelyről a másik. Vélhetően általában a kancelláriai aláírások kerültek előbb az oklevelekre, egyrészt mert a hivatalon belül tartózkodó tisztségviselőket könnyebb volt elérni, másrészt, mert a Tiburtius Himmelreich titkár fennmaradt iratai között megtalálható befejezetlen kancelláriai kiadványok is erre utalnak.⁸⁷⁶ Közvetve ezt támasztja alá I. Ferdinánd 1552. május 16-án Oláh Miklóshoz írt levele is, amelyben azt írja elő, hogy a fia, Miksa főherceg nevében kiadandó hétköznapi ügyekről

<http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-16>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.]). Ugyanez a pecsét megtalálható más, Berzeviczy Márton erdélyi kancellár által aláírt címeresleveleken (pl. nagyszeréndi Buda János, 1583. április 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-56.), tehát az az erdélyi kancellária kezelésében állhatott, így a Csókásy-armális is erdélyi kancelláriai kiadvány kell, hogy legyen.

⁸⁷¹ A magyar királyi okleveleken látható aláírásokról és jelentőségükről: SZENTPÉTERY 1930, 189.; SZILÁGYI 1933; NEUMANN 2010.

⁸⁷² Ilyen leginkább akkor volt, amikor a kancellári hivatal éppen nem volt betöltve vagy viselője huzamosabb ideig távol volt. Így pl. Szarnowczay Ambrus 1591 június 25-én kelt armálisát csak a titkár, Tiburtius Himmelreich írta alá és nincs a datációban *per manus* formula sem (HU-MNL-OL-R 64-1.-74.), mert 1587–1596 között nincs főkancellár, 1590–1592 között nincs kancellár, az alkancellári hivatal 1572-ben megszűnt, és ekkor éppen nem tudunk helyettes kancellárról sem. Ugyanilyen megoldás látható II. Ferdinánd Zólyom és Dobrovina várakról Esterházy Miklós részére 1619. július 10-én adott adománylevelében, amelyet csak Ferenczffy Lőrinc titkár írt alá és szintén hiányzik belőle a *per manus* formula (HU-MNL-OL-P 108-30.-A-6.).

⁸⁷³ FAZEKAS 2021, 68.

⁸⁷⁴ HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-4062.

⁸⁷⁵ HU-MNL-OL-P 507-1.-A-20.-6.

⁸⁷⁶ HU-MNL-OL-A 129-II.-1588 (fol. 72.): a jobboldali aláírások rajta vannak, de a királyi nincs, megpecsételve sincs; HU-MNL-OL-A 129-II.-1588 (fol. 75.): a jobboldali és a királyi aláírások rajta vannak, megpecsételve nincs.

szóló iratokat a *szokásos módon* előbb a kancellár, és utána a főherceg írja alá, és utoljára kerüljön rá a főherceg pecsétje.⁸⁷⁷

Ami a királyi aláírásokat illeti, az első magyar király, akinek lehetséges, hogy saját kezű aláírása szerepel egy – igaz, római királyként kiadott – oklevelén, Luxemburgi Zsigmond. Az I. János burgundi herceg részére a calais-i királytalálkozóra való jövetel céljából 1416. október 1-jén kiadott menlevél szövege alatt középen látható a törzsszövegtől elütő színű tintával és más – kevésbé rutinos – kézírással készült „*Sigismundus*” felirat, amellyel kapcsolatban nem zárható ki, hogy az uralkodó saját keze vonása lenne.⁸⁷⁸ A legkorábbi biztosan magyar királyi aláírások I. Ulászló némely oklevelein láthatók, talán első ízben egy Budai György mesternek, a kamarahaszna ispánjának szóló 1440. december 16-án kelt parancslevelén jobboldalt alul: „*subscriptio manu propria W regis*”,⁸⁷⁹ utána pedig – azonos szöveggel – a Rozgonyi Simon egri püspöknek és főkancellárnak Simontornya váráról 1441. április 18-án adott adománylevelén.⁸⁸⁰ V. László, majd I. Mátyás uralkodása alatt egyre sűrűbben fordulnak elő a király által saját kezűleg aláírt oklevelek, bár mindkettejüktől csak egy-egy aláírt címereslevelet ismerünk: a Szenthei alias Sárói Gergely fia Mátyás deáknak 1456. január 31-i kelettel,⁸⁸¹ illetve a mára elveszett, a de Ponte, Castiglioni és Biadrechich családoknak 1489. július 22-i kelettel adományozott⁸⁸² példányokat. A Jagelló-kor beköszöntével sem lett ez gyakoribb. II. Ulászló ugyanúgy csak egyetlen – családjához egyébként személyesen kötődő személynek adott – armálist látott el aláírásával, mint elődei, mégpedig a gersei Pethő János, a királyi gyermekek udvarmestere részére kiadott, különleges díszítésű oklevelet: „*Wladislaus rex manu propria propria*”.⁸⁸³ Az utolsó Mohács előtti királyunk, II. Lajos már öt armálisát is aláírta az MNL-ben őrzött huszónéhétből, de ez még mindig csak egyötöd részük.⁸⁸⁴

Mohács után ebben radikális változás lépett életbe. I. Ferdinánd már uralkodásának kezdeteitől alapvetően szinte minden, a nevében kettős-, titkos- vagy gyűrűspecst alatt kiállított oklevelet aláírt. Az újkori Habsburg-uralkodók gyakorlatában mindössze két kivételt ismerek ez alól: az egyik a „Meszesy” Gergely nevére kiállított legelső, 1528. november 1-jén

⁸⁷⁷ „*Ut litterae in negotiis communibus et quottidianis (nihilominus) sub praefati serenissimi filii nostri regis Maximiliani nomine et titulo conficiantur ac per te, tamquam cancellarium, pro more solito primum et deinde per dilectionem eius subscribantur et denique solito dilectionis suae obsignetur*” (a levelet idézi: SZILÁGYI 1933, 497., az általa megadott jelzet: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hungarica, 1552. május 16. Fasciculus 64.).

⁸⁷⁸ FR-ADN-AP-AA - Série B - 565. Az oklevél képeiért Arany Krisztinának tartozom köszönettel.

⁸⁷⁹ HU-MNL-OL-DL 92908.

⁸⁸⁰ HU-MNL-OL-DL 13619.

⁸⁸¹ „*Ladislaus rex*” – HU-MNL-OL-DL 50530.

⁸⁸² Kiadása és az aláírásra vonatkozó adat forrásai: HCL 2018, No. XLIV.

⁸⁸³ HU-MNL-OL-DL 86051. II. Ulászló király aláírásairól és a korabeli kancelláriai gyakorlatról ld. Neumann Tibor hiánypótló tanulmányát: NEUMANN 2010.

⁸⁸⁴ Tarnovszky (Csatnovszky) alias Lehotka János, 1517.11.12. (HU-MNL-OL-DL 86473.); Petrecz Pál, 1523.10.21. (HU-MNL-OL-DL 23845.); cserneki Dessewffy János, 1525. április 9. (HU-MNL-OL-DL 74770.); gimesi Forgách Ferenc, 1525.05.27. (HU-MNL-OL-DL 60103.); burseli Campanellis János, 1526.01.22. (HU-MNL-OL-DL 39350.)

kelt újkori armális, amely meg van pecsételve, de semmilyen aláírás nincs rajta.⁸⁸⁵ Ez a példány azonban annyira korai, hogy I. Ferdinánd Udvari Kancelláriájának magyar expedícióján még nem alakult ki a későbbiekre jellemző oklevéladási gyakorlat, és vélhetően még a Jagelló-korból örökölt szokás szerint nem kerültek aláírások az armálisra. A másik ilyen eset fachendorfi Bock János 1613. március 31-én kelt könyv alakú armálisa, melynek utolsó oldalán láthatók Pázmány Péter főkancellár és Ferenczffy Lőrinc titkár aláírásai, II. Mátyásé azonban nincs rajta. Az oklevél soha nem volt megpecsételve, tehát expediálatlan, elméletileg nem tekinthető jogilag hitelesnek.⁸⁸⁶ Ezekről eltekintve az újkori címeresleveleken mindig szerepel a kiadó uralkodó saját kezű aláírása.

A Meszesy-armálison, mint említettem, sem királyi, sem kancelláriai aláírás nem szerepel. Az időrendben utána következő eredeti címeresleveleken még további negyed évszázadig csak egy ellenjegyzés szerepel: az 1530-as években három alkalommal Újlaky Ferenc titkáré,⁸⁸⁷ egyetlen esetben, Saluczei Simon deák 1542. július 5-i armálisán Pécsi János leleszi préposté, Perényi Péter alkancellárjáé,⁸⁸⁸ azután pedig egészen 1553-ig bezárólag leginkább csak Oláh Miklós alkancellári, majd kancellári minőségében tett aláírásai találhatók meg az armálisokon. Kivételt csak Zwdro-i Veszprémi Bálintnak az 1548. november 6-án,⁸⁸⁹ illetve magának Oláh Miklósnak az 1548. november 23-án⁸⁹⁰ kelt címereslevelei képeznek, amelyeket Várday Pál esztergomi érsek és főkancellár írt alá, birodalmi módra baloldalt, a király aláírása alatt.⁸⁹¹ Az első, mind a két kancelláriai ellenjegyzéssel ellátott címereslevél soproni Kövér Mártoné, amely 1554. szeptember 25-én kelt, és a következő évszázadokban következetesen alkalmazott eljárás szerint rajta van a kancellár (Oláh Miklós) és a titkár (Liszthy János) aláírása is.⁸⁹²

⁸⁸⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-1. Az aláírások hiánya kifejezetten a Magyar Kancellária (legalábbis az Udvari Kancellária magyar expedíciója) általi kibocsátásra utal, mivel a Birodalmi és az Udvari Kancellárián ekkor már régóta kialakult szokás volt, hogy baloldalt a király, alatta a(z al)kancellár, jobboldalt pedig a titkár és a regisztrátor írták alá az okleveleket. FAZEKAS 2021, 63.

⁸⁸⁶ HU-MNL-OL-R 64-1.-181.

⁸⁸⁷ Eztery György, 1535. június 29. (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1887. - No. 64.); bedeghi Nyáry Ferenc, 1535. augusztus 16. (HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40.); Petrich László, 1537. január 6. (HU-MNL-OL-R 64-1.-1086.).

⁸⁸⁸ HU-MNL-OL-R 64-1.-6.

⁸⁸⁹ RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu peceti atârnată - Documente cu blazon - Nr. 6., online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-6> (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

⁸⁹⁰ HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-162.

⁸⁹¹ Várdayn kívül az egyetlen magyar kancelláriai tisztségviselő, aki nem jobboldalt írta alá az okleveleket, Keresztély Ágost szász herceg, esztergomi érsek és főkancellár volt 1707–1725 között, aki – kétségtelenül szintén a birodalmi kancelláriai gyakorlat alapján – az oklevelek szövege alatt középen írta alá azokat.

⁸⁹² HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-3. A címereslevelektől függetlenül is 1554-ből ismert a legkorábbi, három aláírással ellátott magyar kancelláriai kiadvány: FAZEKAS 2021, 64.

5. A megpecsételés

A címeres- és egyéb, a Magyar Kancellária által kiállított privilegialis, függőpecsétes oklevelek megpecsételéséről már esett szó a corroboratiót, azaz az oklevél megerősítési záradékát taglaló fejezetben, ezért itt magukról az armálisokon található pecségekről ejtek néhány szót.⁸⁹³ Mint ott is szerepel, a magyar királyoknak a 15. századra összeállt öt pecsétje – aranybulla, kettőspecsét, titkospecsét, bírói pecsét, gyűrűspecsét – közül a címeresleveleken a 14. századi kezdetek óta túlnyomórészt a titkospecsétet, kisebb arányban pedig a kettőspecsétet találjuk. Mohács előtt kettőspecséttel csak Imre fia Miklós 1326.,⁸⁹⁴ Donch mester 1327.⁸⁹⁵ évi armálisait, majd Zsigmond király idején még néhányat, így az 1405. évi Tétényi–Haraszi-⁸⁹⁶ és az 1409. évi Garázda–Szilágyi-címeresleveleket,⁸⁹⁷ valamint Pozsony város 1436. évi címermegerősítő oklevelét⁸⁹⁸ erősítették meg. Ezt követően az 1526-ig terjedő időszakban egyetlen kettőspecsétes magyar királyi címereslevelet sem ismerünk,⁸⁹⁹ igaz, II. Lajosnak nem is volt magyar királyi kettőspecsétje.

Kettőspecsét legközelebb Mohács után, I. Ferdinánd trónralépte után fordul elő, elsőként a Várday Pál főkancellári aláírása alatt kiadott, az imént említett címeresleveleken: Zwdro-i Veszprémi Bálint 1548. november 6-i és Oláh Miklós 1548. november 23-i armálisain, nem beszélve a nem címeres, de rangemelő, 1541. február 1-jén kelt Maylád–Zalay–Nádasdy grófi diplomáról. Várday 1549-ben történt elhunytja után az az unikális helyzet állt elő, hogy a már 1546 óta a kancellári, majd 1553-tól 1568-as haláláig a főkancellári méltóságot betöltő, a Kancelláriát mindvégig személyesen vezető Oláh Miklós kezében összpontosult a kettős- és a titkospecsét használata egyaránt, így ebben az időszakban az ő ellenjegyzésével mindkét fajta pecsét alatt találunk armálisokat. A MNL címereslevél-adatbázisában 1553 és 1561 között tizenkét kettőspecsétes, 1545 és 1565 között pedig harmincöt titkospecsétes armális szerepel Oláh Miklós aláírásával. 1561 után, úgy tűnik, négy évtizedig nem használták a kettőspecsétet címereslevelek megerősítésére, mert I. Ferdinánd uralkodásának végén és Miksa egész uralkodása alatt csak titkospecsétes armálisokat ismerünk, noha csakúgy, mint

⁸⁹³ A (középkori) magyar királyi pecséthasználtról: SZENTPÉTERY 1930, 193–198. és KUMOROVITZ 1993 vonatkozó fejezetei. Árpád-házi uralkodóink pecsétjeinek annotált, kétnyelvű katalógusa: TAKÁCS 2012 (használatához érdemes figyelembe venni Kurecskó Mihály recenzióját is: KURECSKÓ 2013). I. Mátyás pecsétjeiről *in concreto*: KUMOROVITZ 1932. Az újkori királyi és egyéb pecséthasználat átfogó feldolgozása jelentős lemaradásban van a középkorhoz képest, egyedül az uralkodói kettőspecsét monográfiája jelent meg eddig: KURECSKÓ 2020, illetve a jelen dolgozat függelékében található az 1527–1690 közötti időszak magyar királyi pecsétjeinek – teljesnek vagy befejezettnek még nem tekinthető – jegyzéke. A Magyar Kancellária tekintetében: FAZEKAS 2021, 87–93.

⁸⁹⁴ HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006. (HU-MNL-OL-DF 262464.)

⁸⁹⁵ HU-MNL-OL-DL 50507.

⁸⁹⁶ HU-MNL-OL-DL 64122.

⁸⁹⁷ Kiadása: *MHH* I., No. I.

⁸⁹⁸ Kiadása: *MHH* III., No. X.

⁸⁹⁹ A *KMC* 2013 kötetében két esetben is kettőspecsét szerepel a fejregesztában (No. 8.: dobóci Zalay László, 1457. május 5. [HU-MNL-OL-DL 50531.]; No. 18.: szentmihályi Abrahamovics Bálint, 1498. szeptember 2. [HU-MNL-OL-DF 286308.]), de valójában mindkét armálíst a titkospecséttel erősítették meg, ahogy az a corroboratiókban is szerepel.

Ferdinánd, Miksa is rendelkezett magyar királyi kettőspeccéttel, az 1573–1577. és 1587–1596. évek kivételével pedig a főkancellári méltóság is be volt töltve ebben az időszakban. Rudolf király címereslevelein szintén csak titkospeccétet láthatunk az első évtizedekben, de róla tudjuk, hogy 1576–1600 között nem is volt magyar királyi kettőspeccétje,⁹⁰⁰ és csak 1603-tól⁹⁰¹ jelenik meg ez a peccétfajta az általa kiadott címeradományokon. Érdeemes megnézni, hogy vannak-e kettőspeccétes oklevelek kancellári, illetve titkospeccétesek főkancellári ellenjegyzéssel. A címereslevél-adatbázis az előbbi esetre egyetlen példát sem tartalmaz, míg a fordítottjára többet is.⁹⁰² Ebből az következik, hogy a kettőspeccétet nem használhatta más, mint a főkancellár, míg a titkospeccétet alkalmanként a főkancellár keze által kelt és általa ellenjegyzett armálisokra is ráfüggeszthették. A két peccétfajta alkalmazásának kérdéséhez kapcsolódik Pázmány Péter Ferenczffy Lőrinc titkárhoz 1635. október 20-án küldött levele, amelyben a titkárnak a nagyszombati egyetem alapítólevelének kiállításával kapcsolatos technikai jellegű kérdéseire többek között a következőt írja: „*azért, mivel az universitas dolga nem kicsiny dolog, minekünk úgy tetszik, hogy a dupla peccét alatt kell expediálni, mert a simplex sigillum nem authenticum, hanem a dupla authenticum*”.⁹⁰³ A bíboros kétségtelenül arra gondolt, hogy az egyetemalapítás jelentősége inkább az ünnepélyesebb kettőspeccét alkalmazását kívánná meg, megállapítása mégis magyarázatra szorul, mivel peccéttani értelemben mindkét fajta peccét *authenticum*, azaz közhitelű.

A 17. század során végig megmaradt az az arány, hogy az armálisok többségét a kancellár aláírásával és a titkospeccéttel, kisebb részét pedig főkancellári ellenjegyzéssel, a kettőspeccét alatt bocsátották ki. A titkospeccétek túlsúlyát két dologgal magyarázhatjuk. Az egyik, hogy azt a Magyar Kancelláriát ténylegesen vezető, ott személyesen jelen lévő kancellár kezelte, szemben a kettőspeccéttel, amely az ügyek intézésében részt nem vevő főkancellárnál (az esztergomi érseknél) volt, így pusztán technikailag is körülményesebb lehetett annak oklevélre függesztését elintézni. A másik, hogy elméletileg – és az 1609:LXXIII. tc. 41. § óta jogszabály szerint is – a magasabb presztízsű kettőspeccétnak a taxája is magasabb, kétszeres volt, ami egy szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező adományos esetében titkospeccétes oklevél kérelmezése felé billentette a mérleg nyelvét. Ez az 1690

⁹⁰⁰ KURECSKÓ 2020, 26.; FAZEKAS 2021, 89.

⁹⁰¹ Az első, Rudolf kettőspeccétjével megerősített armális az MNL gyűjteményeiben deregnyői Daróczy Ferenc 1603. május 15-én kelt nemességmegerősítő és címerbővítő diplomája (HU-MNL-OL-P 450-I.-XVII.-2.).

⁹⁰² Csősz András, 1608. február 25. (Forgách Ferenc ellenjegyzésével, HU-MNL-SML-XV.22.-1.-7.); Bella Gáspár, 1612. január 3. (Forgách Ferenc ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-R 64-1.-171., az oklevél mellett van II. Mátyás első magyar királyi kettőspeccétjének egy nem hozzá tartozó példánya, az egyetlen ismert ép példány); Horváth másképp Lakatgyártó Mátyás, 1642. szeptember 11. (Lósy Imre ellenjegyzésével, HU-MNL-HBML-XV.21.b.-151.); Ambras András, 1662. augusztus 30. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 939. - No. 38.); késmárki Thököly István, 1666. február 18. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 132. - No. 19.); Giróczy Mihály, 1666. március 27. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 902. - No. 8.); Sztepán István, 1666. április 10. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-R 64-1.-879.); Konkoly János, 1666. július 20. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-R 64-1.-875.); Medgyessy Mihály, 1679. május 21. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-OL-R 64-1.-614.); ákosházi Sárkány János bárói diplomája, 1679. május 27. (Szelepcsényi György ellenjegyzésével, HU-MNL-SML-XV.22.-1.-20.).

⁹⁰³ HU-MNL-OL-E 152 - a - Coll. Tyrnaviense - Fasc. 8. - No. 24. A titkár levele ugyanott a No. 23. alatt található.

utáni időszakban sem változott különösebben, csupán annyiban, hogy a 17. század utolsó évtizedében az addig megszokott titkospecsét helyét az armálisokon és hasonló, ünnepélyes okleveleken átvette az újonnan bevezetett ún. nagyobb titkospecsét.

Az MNL gyűjteményeiben eredetiben fennmaradt kettős- illetve titkospecsétes armálisok arányát szemléleteti a következő táblázat, uralkodónkénti bontásban:

Uralkodó	Kettőspecsétes armális az MNL-ben	Titkospecsétes armális az MNL-ben
I. Ferdinánd	29%	71%
Miksa	0%	100%
Rudolf	1%	99%
II. Mátyás	11%	89%
II. Ferdinánd	8%	92%
III. Ferdinánd	12%	88%
I. Lipót 1690-ig	4%	96%

6. A kiállítás időtartama

Az oklevélkiállítás különböző fázisainak áttekintését követően felmerül még a kérdés, hogy vajon mindehhez mennyi időre volt szükség, mennyi idő alatt állítottak ki egy címereslevelet? Mennyi idő telhetett el általában az egész folyamat egyetlen kézzelfogható időpontjától, a folyamat jóváhagyásától az oklevél elkészültéig? Erre igen kevés konkrét adat lelhető fel a vizsgált korszakban, inkább különböző közvetett módokon nyerhetünk erről hozzávetőleges elképzelést.

Ritkán, de előfordul, hogy az armális címerminiatúráján szerepel egy évszám, amely minden bizonnyal a készítés évét jelenti. Ismert példa Oláh Miklós 1558. április 17-iki bárói diplomája, melynek a kétségtelenül rendkívül gazdag és munkaigényes kalligrafikus és miniatúra-dísz a címer mögötti feszület talpánál látható, Bocskay György nevét rejtő monogramos szignó tanúsága szerint csak 1560-ra, azaz legalább másfél évvel a jóváhagyás után készült el.⁹⁰⁴ A Kacsóh Bertalan nevére hamisított, 1556. június 25-én kelt armális miniatúrája felett szerepel az 1558-as évszám.⁹⁰⁵ Jánosdeák Jakab 1592. szeptember 5-én kelt armálisának miniatúráján a sisakdísz két oldalán látható vékony vörös vonásokkal írva az egy évvel későbbi, 1593-as évszám.⁹⁰⁶ Mivel nagyon kevés a Magyar Kancellárián kiállított címereslevelek között a datált festménnyel elátott példány, Erdélyből is hozok példát. Báthory István erdélyi fejedelmi kancelláriája állította ki Móré Jánosnak azt az armálist 1584.

⁹⁰⁴ HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.

⁹⁰⁵ HU-MNL-OL-P 1881-1.-1.

⁹⁰⁶ HU-MNL-OL-P 732-1.-1.-1.

február 20-i dátummal, melynek címerfestményén szintén a sisakdíszbeli páncélos vitéz mellett látható kétfelől az évszám, amely itt azonos a kiállításával: 1584.⁹⁰⁷

Érdemes azt is megnézni, hogy az uralkodóváltások alkalmával, egy adott uralkodó nevében kelt utolsó armálisoknak a jóváhagyás időpontját jelző dátuma mennyivel előzi meg a halálukat, hiszen még azt megelőzően elkészültek és a királyi aláírás is rájuk került. I. Ferdinándnak az MNL gyűjteményeiben megtalálható utolsó, kelecsényi Fejérpataky Mártonnak szóló armálisa 1564. március 26-án kelt,⁹⁰⁸ tehát a jóváhagyást követően négy hónapon belül, a király 1564. július 25-én bekövetkezett halála előtt elkészítették az oklevelet. Az utód, Miksa 1576. október 12-én hunyt el, az utolsó, még általa aláírt címereslevelek ezt jócskán, majdnem nyolc hónappal megelőzően, 1576. február 22-én datálódtak,⁹⁰⁹ így ez nem tekinthető mérvadónak. Rudolf király esete rendhagyó, mivel ő nem halála, hanem 1608. június 25-én történt lemondatása által veszítette el a magyar királyi címet, s így a magyar címereslevél-adományozási jogát. Az utolsó, általa még aláírt magyar címereslevél az MNL-ben 1608. február 25-én kelt,⁹¹⁰ lemondása előtt napra pontosan négy hónappal. Őt lemondató fivére, II. Mátyás 1619. március 20-án hunyt el, és itt már időben jóval közelebb van az utolsó armális: Győri Mátyás címereslevele 1619. február 9-én kelt,⁹¹¹ tehát a concessiót követően szűk másfél hónapon belül kiállították az oklevelet. II. Ferdinánd király esetében megint csak kissé távolabbi időpontban, 1636. november 8-án, a király 1637. február 15-én történt halálát három hónappal megelőzően keltezett armalist ismerünk.⁹¹² A legszűkebb időtartamon belül kiállított címereslevelet ebben a felsorolásban III. Ferdinándnál találjuk, aki még aláírta Szalay Mihály 1657. március 6-i armálisát,⁹¹³ mielőtt nem egészen négy héttel később, 1657. április 2-án elhunyt volna. A megpecsételésre az aláírások után került sor, de elméletileg akár a címerminiatúra is készülhetett a királyi aláírást követően, erre semmilyen biztos forrásunk nincs.

A kiállítás időtartamára nézve egy másik, hasonló lehetőségünk az oklevelet az uralkodón kívül aláíró kancelláriai tisztségviselők, a datációban való szerepeltetésük miatt főként a kancellárok hivatali idejének, illetve egyházi méltóságaik váltakozásának vizsgálata. Ilyen

⁹⁰⁷ Az eredeti oklevél: RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu peceti atârnată - Documente cu blazon - Nr. 18. (színes felvételei: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-18>, letöltés ideje: 2022. augusztus 31.). Fekete-fehér fényképe: HU-MNL-OL-U 116-38., szövegmásolata a miniatúra és az ornamentika színes festett másolatával: HU-MNL-OL-R 64-2.-113. Birodalmi formájú armálisban is található erre példát, például a Miksa főherceg által Andreas de Corentnek adományozott 1617. november 15-i keltezésű oklevélben a miniatúrán az 1618-as évszám szerepel (HU-MNL-OL-R 126-1.-9.), a II. Ferdinánd cseh királyi kancelláriáján 1624. május 7-i dátummal kibocsátott, Martin Puhoncz nevére szóló másikon pedig a pajzs csücske két oldalán látható az 1624-es évszám (HU-MNL-OL-R 126-1.-13.).

⁹⁰⁸ HU-MNL-OL-P 231-1.-1564-2.

⁹⁰⁹ Sigmondffy Miklós (HU-MNL-OL-R 64-1.-41.), Verebély András (HU-MNL-OL-R 64-1.-42.), Barla Demeter (HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-5.), Terestyéni Pál (HU-MNL-VaML-XV.27.-62.).

⁹¹⁰ Vízkelethy Tamás címeres bárói diplomája (HU-MNL-OL-R 64-1.-138.).

⁹¹¹ HU-MNL-OL-R 64-1.-209.

⁹¹² Oláh Ádám (HU-MNL-SZSZBML-XV.23.-14.). Lucas, Bernhard és Paul Stuppan armálisa kicsit később, 1636. november 17-én kelt, de az birodalmi címereslevél, nem a Magyar Kancellária kiadványa.

⁹¹³ HU-MNL-OL-R 64-1.-472.

eset például a veszprémi püspökké 1628. július 11-én kinevezett⁹¹⁴ Sennyey István kancelláré, aki Chaply György 1628. június 15-én kelt (azaz ekkor jóváhagyott) armálisát már veszprémi püspökként írta alá,⁹¹⁵ tehát ez minimum egy hónappal a concessio után történt meg. Különös Puskarith Farkas 1627. február 12-én kelt címereslevele,⁹¹⁶ amelynek datatiójában Sennyey kancellár győri püspökként szerepel, s ekként is írta alá, miközben erre az egyházi méltóságra csak évekkel később, 1630. február 25-én nevezték ki.⁹¹⁷ Az MNL 1627-ből hét, 1628–1630-ból pedig 64 olyan armalist őriz, amelyekben Sennyey a dátumoknak megfelelő egyházi méltóságban, azaz az előbbi esetben váci, az utóbbiban veszprémi, majd győri püspökként szerepel.⁹¹⁸ A Puskarith címereslevelében látható anomália valószínű magyarázata, hogy a concessiót követően elaludt az ügy, és már a győri kinevezés után, annak figyelembevételével fogalmazták meg magát a szöveget is, bár egy hároméves csúszás még abban a korban is rendkívüli lehetett.⁹¹⁹ Tóth László címereslevele⁹²⁰ esetében az a ritka együttállás fordul elő, hogy – bár csak a róla leezett címeres cetli formájában – megvan a folyamodvány is, rajta Szelepcsényi György 1647. június 14-én veszprémi püspökként írt concessió záradékaival, az ez alapján ugyanezzel a dátummal kiállított címereslevél datatiójában és az azon lévő aláírásban azonban ugyanő már választott nyitrai püspökként szerepel, amely méltóságra csak 1648. április 18-án nevezték ki.⁹²¹ Itt tehát egyértelmű, hogy az adománylevel ügye tíz hónapon át hevert valahol elintézetlenül, és csak a kancellár nyitrai kinevezését követően fogtak hozzá annak megszövegezéséhez. Látható tehát, hogy az időnként megállapítható gyors ügyintézéshez képest más esetekben akár éveket is várniuk kellett a folyamodóknak a kész armális kézhezvételére.

Az ügy hasonló elhúzódása érhető tetten Oroszi András váci várkapitány 1601. április 3-i armálisában,⁹²² amely a szöveg szerint még Kutassy János főkancellár keze által kelt, ő azonban 1601. szeptember 17-én elhalálozott,⁹²³ az oklevelet pedig a kancellári hivatali esküt csak 1603. január 24-én letevő⁹²⁴ ifj. Forgách Ferenc kancellár írta alá, tehát a concessio és az aláírás között legalább egy és háromnegyed év telt el. Csima Gergely 1666. március 17-én datált címereslevelében⁹²⁵ egy fokkal bonyolultabb helyzet rajzolódik ki, mert a concessio idején tulajdonképpen nem is volt éppen kinevezett kancellár a hivatalban, mivel

⁹¹⁴ FAZEKAS 2021, 456.

⁹¹⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-268.

⁹¹⁶ HU-MNL-HBML-XV.21.b.-121.

⁹¹⁷ FAZEKAS 2021, 456.

⁹¹⁸ Ld. dátum, név és tisztség szerint keresve az MNL címereslevél-adatbázisában.

⁹¹⁹ Van még hasonló eset, például Tomory alias Szabó Mózes 1628. december 6-án kelt armálisában Sennyey szintén győri püspökként szerepel, s akként is írta alá, tehát a concessiót követően már a folyamodvány is csak 1630. február 25. után készült el (HU-MNL-OL-R 64-1.-277.-a).

⁹²⁰ HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 902. - No. 2.

⁹²¹ FAZEKAS 2021, 468.

⁹²² HU-MNL-OL-R 64-1.-1007.

⁹²³ FAZEKAS 2021, 398.

⁹²⁴ FAZEKAS 2021, 364.

⁹²⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-1103.

Szelepcsényi Györgyöt 1666. január 22-én esztergomi érsekké,⁹²⁶ egyben főkancellárrá léptették elő, utódja, Szegedy Ferenc pedig csak 1666. augusztus 5-én tette le kancellári esküjét. Az oklevél a datatio szerint viszont még nem Szegedy keze által, hanem „*in absentia* [...] *Georgii Szelepchény* [...] *summi et secretarii cancellarii*” kelt (nincs is rajta kancellári aláírás), aminek nem a kettőspeccét esetleges használata volt az oka, mivel az oklevelet a titkospeccéttel erősítették meg.⁹²⁷ A Csima-armális szövegének megfogalmazására tehát az 1666. március 17. és 1666. augusztus 5. közötti négy és fél hónapban került sor. Lényegesen gyorsabb ügyintézésre példa az az 1690 március–májusában keltezett nyolc armális, amely a datatiók szövege szerint a nagyon beteg kancellár, Korompay Péter helyett („*cancellario* [...] *extreme aegrotante*”) Maholányi János titkár keze által keltek. Mivel Korompay 1690. május 12-én tudvalevőleg elhunyt,⁹²⁸ az összes ilyen datatióval ellátott címereslevél megszővegezésére ezt megelőzően kerülhetett sor.⁹²⁹

Az armálisok expediálásának időtartamára nézve érdekes dátum 1602. március 29., amely keltezéssel öt eredeti címereslevelet is őriz az MNL. Ebben az időpontban elméletileg éppen szintén nem volt kinevezett magyar kancellár, mert Pethe Márton 1602. február 8-án királyi helytartóvá avanszált,⁹³⁰ utóda, ifj. Forgách Ferenc pedig csak 1603. január 24-én tette le a kancellári esküt.⁹³¹ Ha megvizsgáljuk ezt az egyszerre jóváhagyott öt armalist, azt tapasztalhatjuk, hogy mindegyik Pethe Márton keze által kelt, elkészítési idejüket tekintve azonban három csoportra bonthatók: először Custos alias Egerszeghy Mihályé⁹³² készült el (ezt még Pethe írta alá), azután Thaly Jánosé,⁹³³ akinek a kérelmét Mátyás főherceg hagyta jóvá Rudolf király helyett, és nincs rajta kancellári aláírás (mert éppen nem volt, aki aláírja), végül Németh alias Lesel Jánosé,⁹³⁴ Fodor Györgyé⁹³⁵ és Simándy Jánosé,⁹³⁶ amelyeket már Forgách Ferenc írt alá, legalább tíz hónappal a concessiót követően.⁹³⁷

⁹²⁶ FAZEKAS 2021, 468.

⁹²⁷ Szelepcsényi hivatalváltásának idejéből való még pl. Vörös alias Kovách János 1666. február 5-i armálisa is, amelynek a Szelepcsényi nevet tartalmazó datatióját előbb a *per manus* formulával írták meg, de ezt még a kancellárián átjavították *in absentia*-ra, vélhetően mert Szelepcsényi éppen az oklevél elkészítése közben távozott a hivatalból. Nem is írta alá (HU-MNL-OL-R 64-1.-533.).

⁹²⁸ FAZEKAS 2021, 393.

⁹²⁹ Horváth Mihály, 1690. március 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-646.); Gáll Mihály, 1690. március 12. (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-18. [korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-19.]); Körösy alias Szabó János, 1690. március 15. (HU-MNL-OL-R 64-1.-647.); Várossy alias Hansek János, 1690. április 10. (HU-MNL-VaML-XV.27.-11.); Mester András, 1690. április 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-648.); Csom Péter, 1690. április 27. (HU-MNL-ZML-IV.434.-35.); Juhász Ferenc, 1690. április 30. (HU-MNL-BAZML-XV.79.-17.); Kozinai Demeter, 1690. május 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-a). Kozinai armálisát eszerint a concessio után öt napon belül megfogalmazták.

⁹³⁰ FAZEKAS 2021, 445.

⁹³¹ FAZEKAS 2021, 364.

⁹³² HU-MNL-ZML-IV.434.-72.

⁹³³ HU-MNL-OL-P 681-1.-b-1.

⁹³⁴ HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-k

⁹³⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-105.

⁹³⁶ HU-MNL-OL-F 21 - S - No. 23.

⁹³⁷ Pethe és Forgách helycseréjének idejéből ennél jóval nagyobb csúszásra is van példa: Szentpétery Mihály deák címereslevele 1601. április 2-án kelt, a szöveg szerint Pethe Márton keze által, mégis a kis híján két évvel

Hasonló adatokat nyerhetünk, ha a címereslevelek megerősítésére szolgáló királyi pecsétek ismert cseréinek időszakait vizsgáljuk meg. Egy ilyen eset Miksa király magyar királyi titkospecsétjénél fordul elő, amelyből kettőt is használt a király, az elsőt csak 1564-ben, rövid ideig, majd ezt ismeretlen oknál fogva lecserélte,⁹³⁸ és uralkodása végéig a másodikkal erősítették meg okleveleit.⁹³⁹ Tarnovszky Mátyás 1564. augusztus 10-én, Miksa trónralépte után alig tizenhat nappal kelt címereslevelén már a második titkospecsét függ, amelyről közvetett adatok alapján sejteni lehet, hogy 1564 novembere előtt nem vették használatba,⁹⁴⁰ tehát a Tarnovszky-armálist vélhetően csak ezután pecsételték meg. Úgy látszik, gyorsabban lefolytatták hetyei Hetyei Boldizsár címereslevelének ügyét, amely a Tarnovszky-féle utáni napon, 1564. augusztus 11-én kelt, mégis még az első titkospecsét függ rajta.⁹⁴¹

Mivel Rudolf 1586-ban vésetett új⁹⁴² pecsétein már megjelentek – és utódainál is megmaradtak – a vésetési évszámok, innentől kezdve könnyebb megállapítani az adott pecsét használatának kezdetét. Így látható, hogy Baksay Péter 1609. szeptember 29-én kelt armálisát⁹⁴³ csak 1610-ben pecsételhették meg II. Mátyás első kettőspecsétjével, mivel az csak ebben az évben készült el.⁹⁴⁴ Kisebb különbségű, de analóg eset Hubacsek György címereslevele, amelyet 1657. december 18-án kelteztek, és végül I. Lipót király 1658-ban vésetett harmadik magyar királyi titkospecsétjével erősítették meg.⁹⁴⁵

Az armális oklevelek kiállításának időtartamára nézve tehát az előbbiekből azt lehet megállapítani, hogy nem igazán volt kiszámítható, néha egy-két hónapon belül megtörtént az expeditio, máskor pedig – vélhetően ez volt a ritkább eset – valamilyen számunkra többnyire ismeretlen oknál fogva akár évekig is elhúzódhatott.

később hivatalba lépett Forgách Ferenc aláírása van rajta (hacsak nem kancellárhelyettesként intézkedett, de erre nincs adat) (HU-MNL-OL-P 1701-1.-1.).

⁹³⁸ A Kamarai levéltár Benignae resolutiones c. állagában (HU-MNL-OL-E 21) található 1564 augusztusi, jellegüknél fogva nyilván ténylegesen a rajtuk lévő napon kiállított parancsleveleken még az első titkospecsét van (HU-MNL-OL-E 21-1564.08.11.-a, HU-MNL-OL-E 21-1564.08.15.-a). Az E 21-ben a legkorábbi, a második titkospecséttel megerősített parancs 1565. március 25-én kelt, bár 1564 augusztus vége után ez az első, a kancelláriáról érkezett irat az állagban, így a közbenső időszak kancelláriai pecséthasználatáról itt nincs adat.

⁹³⁹ Miksa két magyar királyi titkospecsétjének adatait ld. a Függelékben.

⁹⁴⁰ Van egy birtoküggyel kapcsolatos oklevél 1564. november 10. dátummal, amelyen még az első titkospecsét van, tehát 1564 novemberében még az volt az aktuális (HU-MNL-OL-P 686-1.-2.).

⁹⁴¹ HU-MNL-GYMSMSL-XIII.25.-II.

⁹⁴² Rudolf császár 1585-ben megkapta az Aranygyapjas rendet, ami miatt 1586-ban lecserélték magyar királyi titkos-, bírói és gyűrűspecskéit (magyar királyi kettőspecsétje 1600-ig nem volt – FAZEKAS 2021, 88–89.; KURECSKÓ 2020, 26.), hogy az újakon már rajta lehessen a rendi lánc. Második magyar királyi gyűrűspecsétjén öt helyen (a sas fejei mellett, a szárnytollak között, a lábai mellett, a korona belsejében és a körirat végén) is rajta van a vésetés évszáma: 1586. A következő, évszámmal ellátott pecsétek II. Mátyás első kettős és titkospecsétjei, utána pedig legalább a 18. század végéig szinte minden fontosabb pecséten szerepel ez az adat. A pecsétek leírását, egyes példányaik jelzeteit ld. a Függelékben.

⁹⁴³ HU-MNL-OL-P 1881-1.-5.

⁹⁴⁴ Az egyetlen ismert ép példányon a korona belső ívén római (MDCX) és arab (1610) számmal is szerepel ez az év (HU-MNL-OL-R 64-1.-171.). A pecsét részletes leírását ld. KURECSKÓ 2020, 36–38.

⁹⁴⁵ HU-MNL-OL-R 64-1.-474. A pecsét adatait ld. a Függelékben.

Az oklevélkibocsátás ütemével kapcsolatban érdemes még két forrást megvizsgálnunk. A 17. század közepén keletkezett az a már emlegetett jegyzék, amely címe szerint a főkancellár által a pozsonyi országgyűlésen jóváhagyott és aláírt címeresleveleket tartalmazza.⁹⁴⁶ Ebben csak az aláírás dátuma szerepel, de a benne szereplő armálisok közül néhánynak az eredetije is ismert, vagy legalábbis rendelkezünk róla adatokkal, ezekben az esetekben pedig lehetőség nyílik a datatio (azaz a jóváhagyás) és az aláírás keltének összevetésére, az alábbiak szerint:

Ssz.	Adományos	Kiadott armális kelte	Főkancellári aláírás dátuma	Különbség	Az eredeti oklevél dátumának forrása
1.	Baghy alias Gódor András	1646.03.31.	1646.09.17.	170 nap	KEMPELEN I., 209. (az oklevél leírása és részleges másolata: HU-MNL-OL-Y 1-1914-82-Bars-1906-1541., 3. sz.)
2.	Nógrády János	1646.06.18.	1646.09.18.	92 nap	BALOGH 1901, 247.
3.	Marossy Máté	1646.07.16.	1646.09.18.	64 nap	Az oklevél leírása és részleges másolata: HU-MNL-OL-Y 1-1914-82-Bars-1906-1541, 113. sz. Kempelelnél hibás dátummal szerepel: KEMPELEN VII., 89.
4.	Széchényi István	1646.07.16.	1646.09.18.	64 nap	HU-MNL-OL-A 131-N-436.
5.	Karos/Kares(?) János	1646.09.23.(?)	1647.01.22.	121 nap	ÁLDÁSY I., No. CCXCIX. (kérdéses, hogy ez ugyanaz az armális-e)
6.	Hacker Mihály	1646.10.01.	1646.10.29.	28 nap	eredeti oklevél fényképe síkfimen: HU-MNL-OL-X 7650-H-628.
7.	Magnovich Márton	1646.10.02.	1646.12.11.	70 nap	HU-MNL-OL-A 131-M-30.
8.	Fogas Péter	1646.11.02.	1646.11.17.	15 nap	KEMPELEN XI., 325.
9.	Sápy János	1646.11.02.	1646.11.23.	21 nap	Az oklevelet bemutatták az OL-nek: HU-MNL-OL-Y 1-a-1938-930.; további adatok: HU-MNL-OL-A 131-S-60.
10.	Thury Miklós	1646.11.02.	1646.11.23.	21 nap	HU-MNL-OL-A 131-T-492.
11.	Vertner (Werthner) Ábrahám	1646.11.19.	1646.11.22.	3 nap	eredeti oklevél: HU-MNL-OL-F 234-XXVI.-b-1646.11.19.
12.	Hulik György és János	1659.08.28.	1661.06.16.	658 nap	ÁLDÁSY IV., No. 25.
13.	Rózsás Tamás	1659.10.11.	[1659].10.11.	0 nap?	ÁLDÁSY IV., No. 39.

Ezek közül leginkább Fogas Péter, Vertner Ábrahám és Rózsás Tamás címereslevelei érdemelnek figyelmet. A Fogas-armális a jegyzék tanúsága szerint két hét alatt eljutott a

⁹⁴⁶ HU-PL-AS-AP - No. 6. (Prot. F) - fol. 222^r-223^v

jóváhagyástól a főkancellári aláírásig, Vertner Ábrahámé azonban már mindössze három nap alatt elkészült. Rózsás Tamás adománylevele aláírásának évszáma sajnos nem szerepel a jegyzékben, viszont a hónap-nap pontosan egybeesik a kiadott oklevél dátumával. Mivel a jegyzékben előtte és utána legközelebb pontos dátummal szereplő armálisok aláírása között tizennégy teljes év eltelt, valójában nem állapítható meg, hogy mikor írták alá a Rózsás-armálist. Valószínűleg teljesítmény lenne a kancelláriától, ha már a döntés napján vagy másnapján el tudtak volna készíteni egy armálist, de egy másik kancelláriai forrásunk meglepő módon éppen erre enged következtetni.

Korompay Péter kancellár egyik jegyzetkönyvéről van szó (Fazekas Istvánnál: Korompay-protokollum I.), amelyben az 1686 október 3. és 1687 április 23. között aláírt kancelláriai kiadványokat sorolják fel.⁹⁴⁷ Ezek között 48 db címereslevél szerepel, ilyen megfogalmazásokban: „*Armales Damiani Nanasy datae 3, subscriptae eadem Octobris*”, „*Armales Maximiliani Paulovicz datae 5, subscriptae 10 Octobris*”, vagy „*Armales Joannis Hazasy per cardinalem Kolonics recommendatae, datae die 2 Octobris, subscriptae 12 Decembris*”. Egy esetben, Dorák Imre címereslevelénél a *datae* kifejezés helyett *expeditae* szerepel. Kissé bizonytalan, hogy a két időpont pontosan mit takar. A *datae* kifejezés esetében kézenfekvő, hogy az oklevél datatiójában szereplő dátummal azonosítsuk, ráadásul ez sosem későbbi az aláírás időpontjánál. A *subscriptae* szó esetében viszont kérdéses, hogy pontosan kinek az aláírására is vonatkozik. Elsősorban az uralkodó jöhet szóba, de nem kizárható az sem, hogy a kancellár aláírásáról van szó. Ettől függetlenül a listát végignézve olykor szembeszökően rövid idők telnek el a két esemény között, így 19 esetben ugyanaznap (*eadem [die]*), öt esetben pedig egy nap különbséggel történtek meg:

Ssz.	Adományos	Datae	Subscriptae	Különbség
1.	Nánási Damján	1686.10.03.	1686.10.03.	0 nap
2.	Kecskeméti Miklós	1686.10.03.	1686.10.03.	0 nap
3.	Gubernat(?) András	1686.10.03.	1686.10.03.	0 nap
4.	Szócs János, András, István	1686.10.03.	1686.10.03.	0 nap
5.	Jakó Mihály	1686.10.03.	1686.10.03.	0 nap
6.	Nagy Dávid(?) István	1686.10.06.	1686.10.06.	0 nap
7.	Zomberli(?) Rác István	1686.10.08.	1686.10.10.	2 nap
8.	Paulovicz Miksa	1686.10.05.	1686.10.10.	5 nap
9.	Kecskeméti István és Ferenc	1686.10.13.	1686.10.13.	0 nap
10.	Jabloniczky János, István, Judit	1686.10.15.	1686.10.17.	2 nap
11.	Székely András	1686.10.17.	1686.10.20.	3 nap
12.	Ludvik György	1686.11.03.	1686.11.03.	0 nap
13.	Lauterpach János	1686.10.29.	1686.11.03.	5 nap

⁹⁴⁷ SK-DKN - Korompay-protokollum I. [Plut. 62. Nr. 162.]. Korompay kancellár diáriumairól és jegyzetkönyveiről bővebben: FAZEKAS 2021, 65–66. Az iratot Fazekas Istvánnak köszönöm.

Ssz.	Adományos	Datae	Subscriptae	Különbség
14.	selmecebányai Zweig János Kristóf	1686.11.08.	1686.11.13.	5 nap
15.	Harrer Gáspár	1686.11.10.	1686.11.13.	3 nap
16.	Fabritius János	1686.11.20.	1686.11.21.	1 nap
17.	Demény Mihály	1686.08.28.	1686.11.21.	85 nap
18.	Neradovics Mihály	1686.11.17.	1686.11.21.	4 nap
19.	Koncz György	1686.12.01.	1686.12.01.	0 nap
20.	Házasy János	1686.10.02.	1686.12.12.	71 nap
21.	Noszlopy Péter	1686.12.23.	1686.12.30.	7 nap
22.	Györgyevics György	1686.12.29.	1686.12.30.	1 nap
23.	Kövér Miklós	1686.12.05.	1687.01.05.	31 nap
24.	Fekető Bálint	1686.12.05.	1687.01.05.	31 nap
25.	Barta Mihály	1686.10.05.	1687.01.07.	94 nap
26.	Tyuko István	1686.12.05.	1687.01.07.	33 nap
27.	Dorak Imre	1687.01.09.	1687.01.09.	0 nap
28.	Koller Mihály	1687.01.02.	1687.01.09.	7 nap
29.	Temlyn István	1687.01.12.	1687.01.12.	0 nap
30.	Hlavada Mihály	1687.01.12.	1687.01.12.	0 nap
31.	Bagar Mihály	1687.01.10.	1687.01.11.	1 nap
32.	Vaszi Zakariás	1687.01.19.	1687.01.19.	0 nap
33.	Lady Mihály	1687.01.23.	1687.01.23.	0 nap
34.	Homolay János	1687.01.15.	1687.01.23.	8 nap
35.	Herk János	1687.01.26.	1687.01.26.	0 nap
36.	Tóth(?) János	1687.01.26.	1687.01.26.	0 nap
37.	penyigei Fejes Bálint	1687.01.20.	1687.01.31.	11 nap
38.	Szatrovics(?) Mátyás	1687.02.02.	1687.02.06.	4 nap
39.	Ernest Jakab	1687.02.13.	1687.02.13.	0 nap
40.	Török István	1687.02.22.	1687.02.23.	1 nap
41.	Tolnay István	1687.02.23.	1687.02.23.	0 nap
42.	Nagy János	1687.03.01.	1687.03.09.	8 nap
43.	Mattekovich Mihály	1687.03.15.	1687.03.16.	1 nap
44.	Tar(?) Péter	1687.03.16.	1687.03.16.	0 nap
45.	Varonics(?) Mátyás	1687.03.19.	1687.03.22.	3 nap
46.	Füzesi István	1687.03.20.	1687.03.22.	2 nap
47.	Motarka Miklós	1687.03.20.	1687.03.22.	2 nap
48.	Szab[...] János	<i>olvashatatlan</i>	1687.04.12.	n/a

Az egy-két napos elkészítési idő még akkor is rendkívül gyorsnak tűnik, ha azt feltételezzük, hogy ennyi idő alatt csak magát a törzsszöveget tisztázták le pergamenre és a még csak a kancellár aláírásáról van szó. Ennyi idő alatt kétségtelenül nem vesződtek külön fogalmazvány elkészítésével, hanem a már jó ideje teljesen egy kaptafára készülő címereslevelek bevett mintaszövegébe behelyettesítve a neveket és a címerleírást, rutinszerűen gyártották az adományleveleket.⁹⁴⁸

⁹⁴⁸ Gyakorlati tapasztalattal is alá tudom támasztani ennek realitását. Novák Tamás kalligráfus, grafikusművész 2022-ben arra kapott megbízást, hogy egy csupán 18. századi egyszerű másolatban fennmaradt családi címereslevelet az eredeti oklevél korabeli analógiák alapján vélelmezhető kinézetéhez a lehető legjobban hasonlító formában rekonstruáljon, különös tekintettel az írásmódra, betűtípusra, kalligrafikus díszítésekre, még hozzá három példányban. E munka tapasztalatai alapján azt a véleményét fogalmazta meg, hogy egy 17. század végi „tucat-címereslevelet” egy gyakorlott kancelláriai írnok némi igyekezettel minden további nélkül meg tudott írni egyetlen nap alatt, tehát nem nevezhető irreálisnak a Korompay-protokollum adatainak ilyenén értelmezése.

V. ÖSSZEGRZÉS

A dolgozatban az összegyűjtött iratok átfogó vizsgálata alapján a következőket tudtam meállapítani vagy alátámasztani. A Magyar Királyságban az uralkodóhoz, illetve a királyi kancelláriához tett írásbeli folyamodás már a 14. század közepén megjelent, majd Hunyadi Mátyás uralkodása idején terjedt el. Néhány középkori armális utal a címerterv előzetes bemutatására, de ennek ellenére egyetlen Mohács előtti magyar címerkérő folyamodványt sem ismerünk. Mohács után 1553-ból maradtak fenn a legkorábbiak, amelyek az 1580-as évekig egy külön típust képviselnek: a szöveg kis helyen elfér, a címerterv pedig középen helyezkedik el. A továbbiakban rögzül az ismert forma, a lapot kitöltő szöveggel és a baloldalt alul lévő címerfestménnyel. Formailag hasonló, más tárgyú folyamodványokat Mohács előttről is ismerünk, tehát ez a kérelmezési gyakorlat nem 1526 utáni jelenség. A mindig keltezetlen szöveg missilislevél szerkezetű, megszólítást, az érdemek sablonos leírását, a kérelem tárgyát, a megadományozandók felsorolását, az alul ábrázolt címerre való utalást és az uralkodó válaszára való utalást tartalmazza. A folyamodványokon két kivétellel teljes címerek láthatók, amelyek között a 1564–1593 és 1625–1635 összesen tizennégy esetben személyhez nem köthető heraldikai javítások láthatók. A legtöbbször (talán a birodalmi heraldikai szokások hatására) a nyílt sisakot, néhányszor pedig a sisakkoronát vagy a pajzsbeli koronát kifogásolták. A javítások általában egyszerű kihúzások, de néhányszor egy-két szóval jelezték is a szükséges változtatást, vagy berajzolták a kiegészítést. A javításokat a fennmaradt címereslevelek alapján meg is fogadták, és nincs adat a kérelmezettől eltérő címer adományozására sem. Nem tudjuk, ki készítette a címerterveket, vélhetően a folyamodók által megkeresett festők, magánúton. Előfordulnak közvetlen adatok arra, hogy a kérelmező maga tervezte címerét, például a Kubinyi család esetében. A címertervezésben közrejátszó szempontokról az ún. beszélő címerek csoportján kívül nem tudunk semmit. Az ismert 130 címerkérő folyamodvány 60%-án van közbenjárói jegyzet (*commendatio*), ami fontos adalék a folyamodó kapcsolatait illetően, de enélkül is megkapták a címeresleveleket, tehát nem volt elengedhetetlen. Az 1630:XXX. tc. előírta az ajánlás szükségességét, de ezt nem tartották be következetesen. A 16. században a folyamodó személyes érdemeinél sokszor fontosabb volt, hogy a kérelmező kinek a szolgálja vagy katonája volt, amit időnként az oklevelek kancelláriai jegyzeteiben, vagy a folyamodványokon is feltüntettek. A közbenjárások/ajánlások ezen közvetett jelzése után a 16. század második felében már a *commendatur* szóval kezdve szerepelnek néhány folyamodványon, míg a 17. század végétől a közbenjárók már saját kezűleg vezették rá az ajánlásukat a folyamodványokra. Kérdés, hogy a supplicatiókat a Kancellárián írták-e meg, vagy ezt az ügyfelek intézték. Mindkét megoldás mellett szólnak érvek, és vélhetően mindkettő előfordult, de a többséget biztosan nem a hivatal írta meg.

Az elkészült és ajánlásokkal is ellátott folyamodványokat személyesen, küldönccel vagy levélhez csatolva juttatták el az uralkodóhoz. A 17. század elejétől megjelentek az ún. agensek vagy sollicitatorok, akik fizetség ellenében segítettek az ügyfeleknek ügyeik elintézésében, de a címereslevelekkel kapcsolatos működésük alig kimutatható. Előfordult,

hogy több folyamodó összefogott, és együtt adták be folyamodványaikat, hogy könnyebb legyen az ügyintézés. A Magyar Kancelláriához beérkező ügyek elintézése alapvetően úgy működött, hogy a folyamodvány alapján előterjesztést (*propositio*) készítettek, erre egy javaslatot (*opinio*) írtak, és a nyilvános audiencián az uralkodó elé terjesztették. A címereslevelek ügyeit azonban a források alapján nem így intézték, hanem az ilyen ügyeket esetenként összegyűjtve a kancellár vitte a király elé magánaudienciák alkalmával, aminek eredményeként megszülettek a folyamodványokra is rávezetett jóváhagyások (*concessio*). A jóváhagyási záradékok időszakonként változó megfogalmazásban, de ugyanazokat az információkat tartalmazták: a jóváhagyást, annak helyét és napját, valamint az ezt írásban rögzítő kancelláriai tisztségviselő (1640 előtt hol a kancellár, hol a titkár, utána már csak a kancellár) aláírását. Ez a jegyzettípus már Mohács előtt megjelent, és nem csak a címerkérő folyamodványok sajátja volt. Néhány folyamodvány alsó szélén szerepel a concessióval megegyező dátum, amely minden bizonnyal az audiencia során készült gyors feljegyzés volt, amely alapján később megírták a rendes concessió jegyzetét. Az írott jóváhagyás nélküli folyamodványokra is rendszerint kiadták a címeresleveleket, tehát ezek nem voltak elengedhetetlenek.

A folyamodványok és a címereslevelek összevetésével megállapítható, hogy az utóbbiak dátumai a jóváhagyás keltét és helyszínét jelentik, mivel egy-két kivételtől eltekintve mindig megegyeznek a concessio dátumával. Elutasított címerkérő folyamodványt nem ismerünk, csak közvetett adatok alapján feltételezhetjük egy esetben a negatív elbírálást. Előfordult, hogy a kért dolgok, például a mellékadományosok egy részét nem hagyták jóvá. Viszonylag sok adatunk van az ügy előrehaladásáról való érdeklődésekről, sürgetésekről, vagy a kancelláriai tisztségviselőknek küldött különböző ajándékokról.

Külföldi példákkal ellentétben Magyarországon nagyon ritkán fordult elő, hogy nem a király adományozott címet. Ilyen Hunyadi János kormányzó, Luxemburgi Erzsébet anyakirályné és Jagelló Izabella esetében fordult elő, illetve Hunyadi Mátyásról tudjuk, hogy egy esetben delegálta ezt a jogát. Mohács után, Rudolf király idején érdekes jelenség figyelhető meg: néhány esetben, többnyire országgyűlésekhez köthetően Ernő vagy Mátyás főhercegek hozták meg a döntést, majd a címeresleveleket a király nevében adták ki. Közvetett adatok alapján vélelmezhető, hogy Miksa főhercegnek és a magyar főkancellárnak is lehetett ilyen joga.

A jóváhagyott folyamodványokra kiállították a címeresleveleket, amihez időnként fogalmazványokat készítettek. A szövegek megfogalmazásához a már a középkorban megszokott módon az újkorban is használtak formulariumokat, amelyekből a kutatás eddig hetet kapcsolt a Magyar Kancelláriához, de most előkerült egy nyolcadik is, a radványi formuláskönyv. A formulariumokban megtalálható címereslevél-szövegek alapján úgy tűnik, a 16. század végi, 17. századi tipikus magyar címereslevelek szempontjából a formulariumok nem voltak meghatározók, bár megtalálható bennük az ennek alapjául szolgáló szövegtípus is. Az oklevelek megírásához a folyamodványok szövegét is használták, főleg az adományosok neveit. Alig néhány címereslevél-fogalmazvány maradt fenn tehát ilyeneket vélhetően nem is igen készítettek.

A címereslevelek után beszedett taxával kapcsolatban kevés a forrás, de ezekből az derül ki, hogy a 16. század második felében 10–12 forint körül mozgott, majd 1609-ben jogszabályban rögzítették az összeg megduplázását, amikor is 25 forintra emelték. A század folyamán ekörüli és valamivel magasabb kifizetett összegekről vannak adataink. Az ügyfeleknek nem csak a taxát, hanem az ügyintézésért, a megírásért, a megpecsételésért és borravalóként is fizetni kellett, valamint az oklevelek elkészítéséhez szükséges pergamen, viasz, pecsétzsinór beszerzési költségeit, a címerfestmény megfestetésének árát is rájuk terhelték. A kancellárnak ezzel együtt jogában állt elengedni a taxát, vagy egy részét, tehát valójában elég változó lehetett a valójában beszedett összeg, ezért 1690-ben új taxarendet vezettek be.

A címereslevelek szövegük szempontjából a legünnepélyesebb formában kiadott privilegialis oklevelek csoportjába tartoznak. Alapvetően kétféle kivitelben készítették őket: a magyarországi címereslevélkiadás 14. századi kezdeteitől lap alakban, majd a 16. század közepétől, Oláh Miklós főkancellár 1558. évi bárói diplomájával kezdve időnként könyv alakban is (1526–1690 között az armálisok 7%-át). A lap és könyv alakú címereslevelek aránya a 18. század közepére fordult meg, az utolsó lap alakú családi armális 1790-ben kelt II. Lipót neve alatt.

A címereslevelek a megfogalmazás személyét tekintve is két csoportra bonthatók: az adományost közvetlenül, második személyben, illetve az őt távolságtartóan, harmadik személyben megszólító oklevelekre. A legkorábbi ismert armálisok az utóbbi kategóriába tartoznak, de Zsigmond király korától kezdve másfél évszázadig a tegező típus alkotta a többséget, míg végül a Miksa király idején állandósuló armálisszöveg a harmadik személyű formát rögzítette, a tegező pedig leginkább a rangemelő diplomák sajátja maradt.

Az újkori címereslevelek szövegét vizsgálva megállapítható, hogy a 16. század közepe táján, az 1550–1560-as években a Magyar Kancellária gyakorlatában kialakult egy mintaszöveg, amely az egyedi részek (nevek, címerleírások, dátumok, méltóságsorok) kivételével egészen a Kancellária 1867-ben történt megszüntetéséig állandó, nagyrészt szó szerint ismétlődő formulákból épül fel, amit még a latinról magyarra való áttérés sem zavart meg. Tartalmilag vizsgálva a szöveget azt négy mondatra bonthatjuk: 1) a bevezetés és a nemességadományozás, 2) a címeradományozás, 3) a megerősítés (*corroboratio*) és a 4) keltezés (*datatio*) a méltóságsorral.

Az oklevél bevezető része (*protocollum*) az uralkodói címsorral (*intitulatio*) kezdődik, amely sokat változott, hosszabbodott I. Ferdinánd ideje alatt (például belekerült Szlavónia), és csak az 1560-as évekre rögzült a – nagyjából – végleges alakja. A kétféle *formula devotionis* (*Dei gratia* ill. *divina favente clementia*) közül Mohács előtt következetesen a rövidebbet használták, majd I. Ferdinánd idején ezt felváltotta a hosszabb változat, végül 1564-től visszatértek az előbbire, az utóbbi pedig megmaradt a rangemelő diplomák sajátjának. Az intitulatiók egészen III. Károlyig szinte teljesen változatlanok, akkor pedig bekerültek a felsorolásba a spanyol címek is. Az intitulatio részét képező 34 cím között még mindig van problémás azonosítású: az „Enns feletti szent római birodalmi őrgróf”. Az üdvözlés (*salutatio*) az uniformizálódott címereslevél-szövegnek nem része, csak a rangemelő diplomákban szerepel: „*tibi fideli nostro ... salutem et gratiam*”.

A középrész (*contextus*) elején található közzététel (*promulgatio*) címereslevelekben található változata (*memoriae commendamus...*) a 13. században még az alsóbb rendű, pápens formájú oklevelek jellemzője volt, de a 16. századra a legünnepélyesebb oklevélforma sajátjává vált. A 15. századi (és későbbi) tegező oklevelekben a *salutatio* helyettesítette. A konkrét indoklás (*narratio*) az uniformizálódott szövegben semmilyen konkrétumot nem tartalmaz, csupán utal egyrészt arra, hogy az adományt egyes (ritkán megnevezett) befolyásos személyek közbenjárására adták ki, másrészt pedig arra, hogy az adományos különböző (nem részletezett) helyeken és időkben szolgálatokat tett a Szent Koronának és az uralkodónak. Az 1690 előtti újkori armálisoknak alig 13%-a tartalmaz érdemi narrációt. az uralkodói adományozás alapjául szolgáló általános eszméket megfogalmazó általános indoklás (*arenga*) a mintaszövegben lényegében nem szerepel (az erdélyi armálisokban annál gyakrabban), hacsak a rendelkező rész elején közbeszúrt, az uralkodó híveinek jutalmazására vonatkozó szokására hivatkozó szakaszt nem tekintjük annak.

Az oklevélszöveg rendelkező része (*dispositio*) tulajdonképpen két, formuláiban lényegében azonos szerkezetű parancsot tartalmaz: az egyik a nemesség, a másik ennek jeléül a címer adományozására vonatkozik. A nemességadományozó formula tartalmazza a mellékadományosok neveit és azt a jogi állapotot, amelyből kiemelve nemessé lesznek az adományosok. Ebbe szúrják be a *denuo* vagy *ex novo* kifejezéseket a nemességmegújító oklevelekben. Az újkori armális-mintaszöveg legnagyobb terjedelmű része a címeradományozásra vonatkozó szakasz, mert ez tartalmazza a címerleírást is. Ez utóbbi egyike az oklevélről oklevélre változó szövegrészeknek, de a heraldika egyik alaptételével (az címerek egyediségének kívánalmával) szemben a magyar címereslevelekben aránylag sok nagyon hasonló, vagy akár teljesen azonos, főként ágaskodó oroszános, szembenéző vitézes vagy levágott karos címert találunk. A címerleírások egyediek, de nagyjából egységes felépítésűek: pajzs – borítás – fő címerábra – mellékcímerábra – sisak – sisakdísz – sisaktakarók. A 16–17. századi armálisok latinságában még nem beszélhetünk kialakult heraldikai szaknyelvről (például ugyanazokat a mázakat, fegyvereket, testhelyzeteket következtlenül különböző kifejezésekkel jelölték), de ennek kezdeményeiről igen, ami többek között az ágaskodó címerállatok leírásának állandó jelzőiben érhető tetten. A címeradományozási formula emellett említi a címerminiatúrának az oklevél elején való pozícióját, egy kivétellel név nélkül a festőt, illetve hosszan sorolja a címer használatára lehetőséget adó hadieseményeket és tárgyakat. A két felsorolás, illetve az adomány mindenféle rendű és rangú személy által való elismertetésére vonatkozó passzus már Zsigmond király armálisában megjelent, de csak a 16. század közepére érte el végleges formáját. Mohács után már csak ritkán fordult elő a nemes embernek adományozott címer, még ritkábban pedig a címeradomány nélküli nemesítés. Érdekes kérdés, hogy jogilag a címer szöveges leírása, vagy a képi ábrázolása az előbbre való? Erre nincs végleges válasz, mert a magyar joggyakorlat a szöveget tekintette elsődlegesnek, azonban a különböző időszakokban kiadott címereslevelek sajátosságait, a címerkérő folyamodványokban megfestett címerterveket és a családi használatot is figyelembe véve ez nem ennyire egyértelmű. Az armális rendelkező része a megerősítéssel (*corroboratio*) zárul, amely lényegében az uralkodó oklevéladási parancsának írásba foglalása, benne a hitelesítés eszközeinek és esetenként a címzettek megnevezésével. Ennek megfelelően ez az oklevél

zárórészeivel (*eschatocollum*) egyetemben már jóval a címereslevelek kora előtt megjelent. A hitelesítés két, az újkori armálisokon már következetesen megtalálható eszköze közül az egyszerű címereslevelek szövegében általában csak a pecsét megnevezése szerepel, a királyi aláírásra nem utalnak (a rangemelő diplomákban viszont gyakran igen). A magyar királyi címeresleveleket kétféle pecséttel erősíthették meg: a titkospecséttel, vagy a kettőspecséttel. Ezek szövegszerű megnevezései jelentős változatosságot mutatnak, például a 16. században a Magyar Kancellária kezelésében volt két királyi pecsétet olykor egymáshoz viszonyítva nagyobb titkospecsétnek és kisebb gyűrűspecsétnek neveztek, ami a 17. század végétől ténylegesen bevezetett nagyobb titkospecsétéhez képest félreértéshez vezethet.

Az oklevél befejező része (*eschatocollum*) két, egy mondatba fűzött szakaszból áll, a keltezésből (*datatio*) és a méltóságsorból (*series dignitatum*). Az oklevélben szereplő hely és dátum nem a megírás, hanem az oklevéladásról szóló döntés helyszíne és időpontja. A Mohács előtt általában használt egyházi datálást az 1530-as években a hónap-napi keltezés váltotta fel. A római, magyar és cseh uralkodási évek megadása Miksa király trónraléptével szilárdult meg. Az oklevélkiadásért felelős személyt megnevező *per manus* formula a 13. század óta létezik, az Anjou-kori armálisokban is feltűnik, majd Mohácsig kikerül a címereslevelek szövegéből. Mohács után 1546-ban jelent meg, és lényegében 1918-ig meg is maradt. Előfordul a kancellári hivatal betöltetlensége esetén, hogy a *per manus* elmarad, vagy a hivatalvezető távolléte esetén eleinte *in absentia* keltezték az armálisokat, míg 1690 körül már a titkár neve került ilyenkor a *per manus* formulába. A címeresleveleket helyileg túlnyomórészt valamelyik uralkodói rezidencián vagy ország-/birodalmi gyűlés helyszínén keltezték. A méltóságsor a *per manus*-formulához hasonlóan hiányzik a legtöbb 15. századi címereslevélből, és Mohács után is csak 1554-ben jelenik meg. A felsorolt egyházi és világi méltóságok listája nagyjából állandó, ingadozás csak a délszláv területek püspökségeiben figyelhető meg, így a 17. század során kerültek be a rosoni, novii, szkopjei, samandriai, scardonai és korbáviai püspökségek is. 1560 előtt az erdélyi vajda is szerepelt a méltóságsorokban, de ekkorra kikerült belőlük. A mintegy 27 névből álló listát nehéz lehetett mindig naprakészen tartani, ezért előfordulnak hibák, tévesztések is az oklevelekben.

Alig van adatunk az oklevél elkészítéséhez szükséges lépések sorrendjéről, időtartamáról, de ebben támpontot adhat a néhány befejezetlenül fennmaradt armális vizsgálata. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a befejező lépés a megpecsételés volt, de nem egyértelmű, hogy a király, vagy a kancelláriai tisztségviselők írták-e alá előbb.

A címerminiatúrákat a magyar kancelláriai gyakorlatban az oklevélszöveg elején, a szövegtükör bal felső sarkában helyezték el. Középkori magyar királyi címeresleveleink között csak elvétve találni birodalmi formájú, azaz középen lévő címerfestménnyel kiadott példányt, Mohács után pedig csak egy ilyet ismerünk, zwdro-i Veszprémi Bálint 1548. évi armálisát. Érdekes módon 1577–1606 között néhány birodalmi formájú erdélyi címereslevelet is ismerünk. Az oklevél elejére való festés egy 1867–1910 közötti időszak kivételével 1918-ig megmaradt. Az MNL armálisainak mintegy 8%-án nem volt megfestve a címer, ezen belül a jelenség a leggyakrabban az 1550–1580-as és az 1620–1650-es években fordul elő, az 1670-évektől viszont teljesen megszűnik, ekkortól már minden címerfestmény elkészült. Különös módon néhány rangemelő, esetenként kifejezetten díszes diplomából is hiányzik a

címerminiatúra. A címerfestők működéséről hallgatnak a források, a Magyar Kancellária alkalmazásában biztosan nem állt ilyen személy a korszakban. Vélelmezhető, hogy a kancellária intézte a festetést, egyrészt egyes források utalásai, másrészt a korszakban felfedezhető, azonos stílusú és kompozíciójú címerminiatúrák csoportjai alapján. Egyetlen kivétellel (Desiderius Italus az 1526. évi Campanellis-armálisban) a címereslevelek soha nem nevezik meg a festőt, de néhány esetben a szignója megtalálható a miniatúrákon. Ezek közül mindössze (Oláh Miklós bárói diplomája esetében) Bocskay Györgyé és feltételesen Donat Hübschmanné köthető konkrét személyhez.

Az újkori magyar címereslevelekkel foglalkozó szakirodalom által teljesen elhanyagolt jelenség a rajtuk megtalálható kancelláriai jegyzetek vizsgálata. Mohács után összesen ötféle ilyen jegyzetet fedezhetünk fel a Magyar Kancellária által kibocsátott armálisokon: a relatiós, a commissiós, a regisztrációs, a plicaszéli és a zsinór melletti jegyzeteket. Az első három középkori eredetű, ennek megfelelően hamar el is tűnnek az újkori címereslevelekről. A commissiós jegyzet csak öt, a relatiós pedig csak egyetlen I. Ferdinánd által kiadott armálison fordul elő.

A Királyi Könyvekbe való bevezetésre utaló regisztrációs jegyzet csak egy Mohács előtti armálison fedezhető fel (martonfalvi Cseh János, 1514), de 1526 után sem vált gyakoribbá. 1527–1690 között szintén ritka volt a címereslevelek bemásolása, a rangemeléseket nem számítva mindössze 16 esetben történt meg. Az ilyen okleveleket 1680-ig az intitutatio és a méltóságsor elhagyásától eltekintve teljes szöveggel másolták be a Királyi Könyvekbe, 1685–1703 között leginkább szinte csak az említésre korlátozódó rövid bejegyzéseket találunk, majd visszatértek az 1680 előtti, oklevélszöveggént értelmezhető módon való bemásoláshoz. Az 1680 előtt bemásolt 16 oklevél többsége is I. Ferdinánd nevében kelt, utódai alatt már jóval kevesebb. A regisztrációs jegyzet 16–17. századi szórványos előfordulása után a 18. század közepétől nagyjából következetesen látható a kiadott okleveleken.

A plicaszéli és zsinór melletti jegyzetek Mohács előtt nem fordulnak elő, csak 1537-től ill. 1549-től jelennek meg. A két jegyzet a 16. században a címereslevelek közel felén megtalálható, a zsinór melletti II. Ferdinánd uralkodásának végével eltűnik, a plicaszéli azonban a 17. században tapasztalható szórványosság után a 18. század elejétől már szinte minden armálison megtalálható lesz. Tartalmilag mindkettő az oklevél tömör tárgymeghatározását tartalmazza, és a kancellária alkalmazottai írták rá őket az oklevelekre. A 17. század elejétől a 18. század második feléig a plicaszéli jegyzetek általában tartalmazzák a közbenjárók neveit is. Ritkán előfordul bennük az adományossal kapcsolatos olyan adat, amely nem szerepel magában az oklevélben, vagy pedig a megpecsételéssel kapcsolatos információ. Az utóbbi arra utal, hogy a jegyzetek a megpecsételés előtt keletkeztek. Hamisított armálisokban olykor előfordul, hogy az ilyen jegyzetekben megmarad az eredeti név. A plicaszéli jegyzetek minden bizonnyal az aláíró uralkodónak szóltak (még a megfogalmazásuk is második személyű), hogy az oklevél végigolvasása nélkül is tudja, mit ír alá. Olykor még a főhercegi concessióra való utalást is tartalmazzák. Mindkét fajta jegyzet belső, ideiglenes jelentőségű feljegyzés lehetett, amit az is alátámaszt, hogy a plicaszéli jegyzeteket gyakran levágták az oklevelekről. Ezek a kancelláriai jegyzettípusok az újkori birodalmi armálisokon is megfigyelhetők, kétségtelenül azonos funkcióval.

Mohács után a királyi adományleveleken alapvetően három aláírás szerepel, baloldalt a királyé, jobboldalt a (fő)kancelláré és a titkáré. A királyi szignó egyetlen korai, 1528. évi kivétellel minden egyes armálison szerepel (az aláírás a titkár, ritkábban a regisztrátor feladata volt), a kancelláriai ellenjegyzések egyike-másika azonban időnként hiányzik. Az aláírások megtörténtének sorrendisége változhatott, de általában a kancelláriai ellenjegyzések kerülhettek előbb az oklevelekre. Az első magyar király, akinek aláírását ismerjük, egy bizonytalan adat alapján Zsigmond lehetett, de I. Ulászló már biztosan aláírta néhány oklevelét, ahogy utódai is, bár a király által aláírt példányok a középkor végéig alacsony arányban fordulnak elő. I. Ferdinándtól ebben éles váltás figyelhető meg, az uralkodók gyakorlatilag minden kancelláriai kiadmányukat aláírták. Kancelláriai ellenjegyzések Mohács előtt nincsenek, az 1550-es évekig csak egyetlen, eleinte titkári, később kancellári aláírás van az armálisokon, az első két ellenjegyzéssel ellátott címereslevél (soproni Kövér Mártoné) 1554-ben kelt.

A magyar királyi címeresleveleket vagy kettős, vagy titkospecséttel erősítették meg. A legrégebbi középkori armálisokon néhány esetben előfordul a kettőspecsétes megerősítés, de utána 1526-ig kizárólag a titkospecsét fordul elő. A Mohács utáni időszakban néhány Várday Pál illetve Oláh Miklós főkancellárok által aláírt armálisokon van kettőspecsét, de 1561 és 1603 között egyáltalán nem fordul elő (Rudolf király csak 24 évi uralkodás után, 1600-ban vésette meg). A 17. század során mindkettő előfordul, de messze túlsúlyban vannak a titkospecsétes armálisok.

A kiállítás időtartama változó volt, de ritkán rendelkezünk róla adatokkal. Néhány datált címerfestmény az oklevélénél későbbi évet tartalmaz. Támpontot nyújthat, ha egy-egy uralkodó vagy kancelláriai hivatalnok utolsó még aláírt armálisainak dátumait összevetjük az illető halálának vagy hivatala megszűntének időpontjával. Hasonló vizsgálatot végezhetünk ismert királyi pecsétcserek időpontjaival. Ilyen módon találni néhány héten belül kiállított címeresleveleket, máskor azonban évekig is húzódhatott egy-egy ügy. Egy 1649-es, a Prímási Levéltárban található jegyzék armálisok főkancellári aláírásának dátumait, Korompay Péter kancellár egyik protokolluma pedig emellett az oklevelek keltét is tartalmazza az 1686–1687 közti időszakra nézve. Ezekben aránylag sok esetben meglepően rövid, sokszor egynapos kiállítási idők szerepelnek.

A címereslevelek sorsa, miután kikerültek a Magyar Kancelláriáról, szintén egy sor kérdést felvet, többek között, hogy az armalist nyert családok ezt követően mihez tudtak kezdeni megszerzett kiváltságaikkal, előre tudtak-e lépni a társadalmi ranglétrán, de ez már nem képezi vizsgálatom és egyben disszertációm tárgyát.

VI. FÜGGELÉK

a) Címerkérő folyamodványok 1690-ig

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
1.	HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b	Kincse Mihály	[1553.03.12.] ⁹⁴⁹	[Graz]				HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-a
2.	HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b	Tinódi Sebestyén	[1553.08.25.]	[Bécs]				HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-a
3.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 39.	Jakus Kis Lőrinc	[1563]					
4.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 24. - No. 13.	alszászi Vitál András	1564.03.05	Bécs	Bocskay György	titkár		
5.	HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. - sz. n. Tury	Thuri Gáspár, István, János	1566.06.29.	Bécs	Liszthy János	titkár		RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu peceti atârnată - Documente cu blazon - Nr. 10.
6.	HU-MNL-OL-R 64-2.-88.	harsányi Kis Mihály	1569.05.14	Bécs	Liszthy János	alkancellár		

⁹⁴⁹ Szögletes zárójelben adom meg azokat az adatokat, amelyek a concessiók feljegyzés hiánya folytán a folyamodványon nem szerepelnek, de máshonnan (pl. a meglévő címereslevélből) ismertek.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
7.	HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b	Nagy Péter	1569.05.14.	Bécs	Liszthy János	alkancellár		HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-a
8.	Payzoss-levéltár (ismeretlen helyen)	Thury alias Paako András	1578.[06.14.]	[Bécs]				HU-MNL-OL-R 64-1.-959.
9.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1606. - No. 12. (hamisítvány)	Glavanovics aliter Petricsovics Mihály (hamis név)	1579.12.19.	Prága	Draskovich György	kancellár	Monoszlay János zágrábi pp., gr. Zrínyi György, gr.(!) Thurzó György	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1606.-13.
10.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 17.	Csoknay Benedek	1580.02.26	Pozsony	Istvánffy Miklós	titkár		
11.	HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b	Zerechin János (Derochy-ra hamisítva)	1582.02.17.	Pozsony	Draskovich György	főkancellár		HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-a
12.	HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-b	Werebélyi Boldizsár	1582.02.21.	Pozsony	Verancsics Faustus	titkár		HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-a
13.	HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30. (üvegnegatív)	Méhes István	1582.02.21.	Pozsony	Joó János	titkár	[Bornemissza Gergely] váradi pp.	HU-MNL-OL-X 1268-B-III.-67. (üvegnegatív)
14.	HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.	Erdélyi András és János, Erdélyi Demeter fiai János, István, Miklós	1586.09.03.	Prága	Tiburtius Himmelreich (és Draskovich György kancellár)	titkár		

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
15.	HU-MNM-Udgy. 1962.7.	Ekker Lukács	1593.01.19.	Prága	Tiburtius Himmelreich	titkár	Fejérvölgyi István nyitrai pp., királyi helytartó	MNM régiségtárának történelmi osztályában volt, de ma nincs az MNM-ben
16.	HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.	brezovici Bugarin Boldizsár	1593.03.01.	Pozsony	Verancsics Faustus	titkár	Pethe Márton váradi pp.	HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-1.
17.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181. - No. 10.	Jelchith Miklós	1597.03.23.	Pozsony	Kutassy János esztergomi érsek és Lippay János	főkancellár és titkár	Illésházy István	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 181.-10.
18.	HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2.	nagysarlói Kossa Albert	1599.04.01.	Pozsony	Pethe Márton győri pp. és Lippay János	kancellár és titkár	Hölgyi Gáspár, Bakits Gál, Thury Márton újvári alkapitányok (katona)	HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-1.
19.	HU-MNL-OL-R 64-2.-407.	Horváth-Mladosevich Miklós	[1599.04.01.]					Múzeumi lt., nem vették állományba (elégett 1945-ben)
20.	HU-MNL-OL-R 64-1.-123.-b	Ludvaich alias Horváth Mihály	1606.07.11.	Bécs	Forgách Ferenc	kancellár		HU-MNL-OL-R 64-1.-123.-a
21.	AT-ÖstA-HHStA Ungarische Akten, Miscellanea 418B, fol. 229.	Thurzó György	[1607.06.15.]	[Prága]				HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 17.
22.	HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-2.	Kis Imre	[1610.03.28.]	[Bécs]	[Tiburtius Himmelreich]		Batthyány Ferenc	HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-1.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
23.	HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-81.-b	Basilides Tamás	1622.03.23.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	gr. Erdődy Kristóf, Nyáry István, rimaszécsi Széchy György, Alaghy Menyhért	HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-81.-a
24.	HU-MNL-OL-R 64-1.-228.-b	Monos János	1622.07.12.	Sopron	Lépes Bálint	kancellár		HU-MNL-OL-R 64-1.-228.-a
25.	HU-MNL-OL-R 64-2.-187.	Rudinszky Márton	1623.03.14.	Pozsony	Pázmány Péter	főkancellár	Azonosítatlan, laki Bakyth Péter	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1710.-31. (hit. másolat)
26.	HU-MNL-OL-P 536-1.-1625-2.	Kassó Péter	1625.11.06.	Sopron	Ferenczffy Lőrinc	titkár		HU-MNL-OL-P 536-1.-1625-1.
27.	HU-MNL-OL-R 64-2.-194.	Becze János	1625.11.13.	Sopron	Sennyey István	kancellár	Nógrád vm.	
28.	HU-MNL-OL-R 64-2.-193.	Rokonoky Péter	1625.12.02.	Sopron	Sennyey István	kancellár		
29.	HU-MNL-OL-P 1426-1.-1.	Szójártó Tamás (Szíjáros)	1626.05.06.	Bécs	Sennyey István	kancellár		
30.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1180. - No. 23.	Márky Boldizsár	1627.12.14.	Prága	Sennyey István	kancellár	Koháry Péter	
31.	HU-MNL-OL-R 64-2.-197.	Madarász István	1627.12.26.	Prága	Ferenczffy Lőrinc	titkár		
32.	HU-MNL-ZML-IV.434.-21.	Lovas Mihály	1628.[06.03.]	Prága	Lóssy Imre	helyettes kancellár		HU-MNL-ZML-IV.434.-21.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
33.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-128.	Lengyel Kristóf	1628.10.03.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	gimesi Forgách Miklós, [...] Gáspár	HU-MNL-BAZML-XV.78.-32.
34.	HU-MNL-OL-R 64-2.-203.	Benedek Jónás	1628.10.29.	Bécs	Pázmány Péter	főkancellár	bekényi Alaghy Menyhért, Rákóczi Pál	
35.	HU-MNL-OL-F 7 - No. 14/1.	marosjárai Bálintfi Kristóf	1629.03.22.	Bécs	Sennyey István	kancellár		HU-MNL-OL-F 7 - No. 14/2.
36.	HU-MNL-OL-R 64-2.-207.-a	Balogh Mihály	1629.06.01.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	Bosnyák Tamás (?)	
37.	HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-b	Treher András	1630.01.05.	Bécs	Pázmány Péter	főkancellár		HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-a
38.	HU-MNL-OL-R 64-1.-872.-b	Osmitz Miklós	1630.01.25.	Bécs	Sennyey István	kancellár	Pálffy Pál, Forgách Miklós	HU-MNL-OL-R 64-1.-872.-a
39.	HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-73.	Orbán Péter	1630.04.08.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	Kis Péter füleki dux (katona)	HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-73.
40.	HU-MNL-OL-R 64-2.-213.	Kellio Pál	1630.05.08.	Pozsony	Sennyey István	kancellár	gr. Esterházy Miklós, gr. Nádasdy Pál	
41.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1608. - No. 59/b	Palikh György	1631.03.22.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	Draskovich Miklós	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1608.-059.-a
42.	HU-MNL-OL-P 108-48.-C-53.	kolosváry Olasz István	1632.11.27.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	gr. Esterházy(?) Miklós	HU-MNL-OL-P 108-48.-C-53.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
43.	HU-MNL-OL-P 2363-1. (festmény a folyamodvány alapján)	Gimesi	1633.04.09.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár		
44.	HU-MNL-OL-P 566-1.-II.-XXXIV.-11.	királylubellai Hopkó István	1633.12.26.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	Liptó vm.	
45.	HU-MNL-OL-R 64-2.-230.	Dióssy Mihály	1634.12.19.	Sopron	Sennyey István	kancellár		
46.	HU-MNL-OL-P 608-1.-1635-38.	Horváth Mihály	1635.02.22.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	kissennyei Sennyey Sándor	
47.	HU-MNL-OL-R 64-2.-236.-a	Chernel Sámuel	1635.07.06.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	gr. Batthyány Ádám	HU-MNL-OL-R 64-2.-236.-b (formahú más.)
48.	HU-MNL-OL-R 64-2.-240.	Nagy János	1637.05.03.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár		
49.	HU-MNL-OL-R 64-2.-242.	Tóth Péter	1637.11.07.	Bécs?	Lippay György	kancellár		
50.	HU-MNL-OL-X 10815-2.	Ács Tamás	[1637.11.29]				Dömölky Pál, Ács Tamás földesura	Veszprém vm. lt. (ma nincs meg)
51.	HU-MNL-BAZML-IV.2001.j. - Fasc. 21. - No. 371.	Godo András	1637.12.13.	Pozsony	Lippay György	kancellár	gr. homonnai Drugeth János, Barkóczy László	
52.	HU-MNL-OL-R 64-2.-246.-b	Vajda János	1639.03.24.	Bécs	Ferenczffy Lőrinc	titkár	Torna vm. (Vadas István h.j., 1639.02.23.)	HU-MNL-OL-R 64-2.-246.-a (egysz. más.)
53.	HU-MNL-OL-P 628-A-1.-4.	Széll Tamás	1639.05.22.	Bécs	Lóssy Imre	főkancellár	gr. Bánffy Kristóf, Mikulich Tamás	HU-MNL-OL-P 628-A-1.-5.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
54.	HU-MNL-OL-R 64-2.-252.	Szabó István	1643.04.29.	Bécs	Bosnyák István	kancellár		
55.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1451. - No. 2.	Tolnay György	1643.07.06.	Bécs	Lippay György	főkancellár	gr. Pálffy János, gr. Forgách Ádám, Magyar Kamara (Ruttkay András a Kamara Tanácsából, 1643.03.21-én)	
56.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 97. - No. 8.	Illenpek Jónás	1644.01.05. vagy 1644.01.15. vagy 1644.01.25.	ismeretlen	Lippay György	főkancellár	Pozsony vm. (Sántha Pál h.j.), gr. Pálffy István	
57.	HU-MNL-OL-R 64-2.-257.	Versis János	1645.09.15.	Linz	Szelepcsényi György	kancellár	az erdélyi fejedelem követei (Nyáry Bernát(?), Chernel György, Bálintffy Vazul, Klobusiczky András, Törös János)	
58.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-112.	Dárda Máté	1646.10.19.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár	Gömör vm. követei, Zemplén vm. követei, Borsod vm. követei	HU-MNL-BAZML-XV.78.-11.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
59.	HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-6.	Berdóczy Mátyás	1646.12.13.	Pozsony	Orosy György	titkár		HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-6.
60.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 902. - No. 2.	[Tóth László]	1647.06.14.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár		HU-MNL-OL-E 148 - 902. - No. 2.
61.	HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-b	Kruplanics János	[1647.12.15.]	[Prága]			gr. Nádasdy Ferenc, Mariani Péter vál. szerémi pp.	HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-a
62.	HU-MNL-OL-R 64-2.-263.	újlaki Miskolci János	1649.02.04.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár		
63.	HU-MNL-OL-R 64-1.-414.-f (lappang)	Turcsányi Miklós	[1649.05.19.]	[Pozsony]				HU-MNL-OL-R 64-1.-414.-a
64.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1686. - No. 13.	Despoth Pál	1649.12.04.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Zrínyi Miklós	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1686. - No. 13.
65.	HU-MNL-OL-R 64-1.-1035.-b	Gerchich Mihály	1651.03.28.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	Czobor Bálint, gr. Esterházy László	HU-MNL-OL-R 64-1.-1035.-a
66.	HU-MNL-OL-P 2257-419-1.-1.	Osváth Imre	1651.04.17.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár		HU-MNL-OL-R 64-1.-1094.
67.	HU-MNL-TML-XV.2.-7.	Drághy alias Halassy András	1651.10.07.	Ebersdorf	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Illésházy Gábor, Nyáry Lajos	HU-MNL-TML-XV.2.-7.
68.	HU-MNL-OL-P 290-1.-1652-1.	Rabby István	1652.02.21.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	Pálffy Pál, Azonosítatlan, gr. Nádasdy Ferenc, Pálffy Miklós	

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
69.	HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-47.	Dékány Benedek	1652.03.16.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	Hoffmann Pál pécsi pp.	HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-47.
70.	HU-MNL-ZML-IV.434.-20. (lappang, fénymásolat)	Kernpaisz Mátyás	1652.06.01.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár		HU-MNL-ZML-IV.434.-20.
71.	HU-MNL-OL-R 64-2.-277.	Lukacsics Tamás	1652.06.06.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	Hoffmann Pál pécsi pp., gr. Illésházy György, gr. Frangepán György	
72.	HU-MNL-OL-R 64-7.-113.-a	Radics Gáspár	1652.09.04.	Prága	Szelepcsényi György	kancellár	br. Koháry István	HU-MNL-OL-R 64-7.-113.-b
73.	HU-MNL-OL-C 39-D-100.-b	Benők István	1653.10.23.	Regensburg	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Nádasdy Ferenc	HU-MNL-OL-C 39-D-100.-a
74.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-42.	Nagy János	1654.09.10.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Kollonich Kristóf Ferdinánd	HU-MNL-BAZML-XV.78.-42.
75.	HU-MNL-OL-P 623-A-I.-17.-1.-b	Pap István	1655.04.26.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár		HU-MNL-OL-P 623-A-I.-17.-1.-a
76.	HU-MNL-OL-R 64-2.-290.	Tóth alias Szigethy Mihály és Cherney Erzsébet	1656.07.23.	Bécs	[Ruttkay András?]	[titkár]	Muscatelli János vál. almisiai pp., Keglevich Zsigmond	HU-MNL-OL-R 64-1.-470.
77.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-119.	Kriston (Christon) Mihály	[1656.03.08.] ⁹⁵⁰				Azonosítatlan	

⁹⁵⁰ A dátumot közelebbi hivatkozás nélkül Borsod vármegye levéltárára hivatkozva adja meg KEMPELEN VI., 278. Kicsit bővebben: OROSZ 1906, 163–164.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
78.	HU-MNL-BAZML-IV.2001.j. - Fasc. 6. - No. 700.	Tóth Márton	1658.08.01.	Frankfurt	Szelepcsényi György	kancellár		HU-MNL-BAZML-XV.79.-12.
79.	HU-MNL-OL-P 1309-29.-1659-1.	Szentpétery György	1659.03.14.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	Zichy István	
80.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1173. - No. 3.	Gössinger János Lajos	1659.04.22.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	Zichy István, Pálffy Tamás v. váci pp.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1173.-1.
81.	HU-MNL-OL-P 423-1.-1659-1.	Palay alias Varga Miklós	[1659.09.01.]	[Pozsony]			Somogyi Ferenc leleszi prépost (földesúr)	Leleszi konvent levéltára
82.	HU-MNL-BAZML-IV.2001.j. - Fasc. 5. - No. 682.	Palay Miklós	1659.09.01.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár	Pálfalvy János vál. váradi pp., Somogyi Ferenc leleszi prépost (földesúr)	Leleszi konvent levéltára
83.	HU-MNL-OL-P 643-1.-1659-1.	Boroviczény Sámuel	1659.09.13.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár	Balassa Bálint, gr. Kollonich Kristóf Ferdinánd	
84.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1882. - No. 13.	Preinperg Tóbiás	1659.09.[30.]	[Pozsony]	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Nádasdy Ferenc, gr. homonnai Drugeth György, gr. Esterházy Pál	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1882.-13.
85.	HU-MNL-OL-R 64-2.-743.	Waginger Balázs	1659.10.20.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár		

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
86.	HU-MNL-OL-P 396-23.-4.-2.	Pap János	1662.05.22.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár	Ugocsa vm. követei, ifj. gr. Csáky István	
87.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-146.	Sas András	[1662.05.27.]	[Pozsony]			Heves és Külső-Szolnok vm. követei	HU-MNL-BAZML-XV.78.-57.
88.	HU-MNL-FML-IV.72.b.-23.	Komáromy Gergely	1662.07.23.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár	Győr vm. követei, Esztergom vm. követei	HU-MNL-OL-FML-IV.72.a.-11.
89.	HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1767 - Fasc. 10. - No. 4. (lappang, fénymásolat)	Tavaszi Gergely	1662.09.05.	Pozsony	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Eszterházy Pál, Szegedy Ferenc vál. Erdélyi pp.	
90.	Ismeretlen (FEISZT 1986, 52-54.)	Czvitkovich Miklós	1664.10.25.	Ebersdorf	Szelepcsényi György	kancellár		
91.	HU-MNL-OL-R 64-2.-689.	Fodor János	1665.05.14.	Laxenburg	Szelepcsényi György	kancellár		
92.	HU-MNL-OL-R 64-2.-318.	Kádár alias Kállay György	1665.09.02.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Zrínyi Péter	HU-MNL-OL-R 64-1.-528.
93.	HU-MNL-OL-R 64-2.-319.-2.	Nagy alias Papp Dániel	1665.09.05.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár	gr. Csáky Pál	HU-MNL-OL-R 64-2.-319.-1.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
94.	HU-MNL-OL-U 159-2.	Ábrahám Mihály	1666.07.24.	Bécs	Szelepcsényi György	kancellár		
95.	HU-MNL-OL-R 64-2.-324.	Garay alias Molnár István	1667.04.24.	Bécs	Szegedy Ferenc	kancellár	gr. Csáky Pál	HU-MNL-OL-R 64-1.-538.
96.	HU-MNL-OL-R 64-2.-332.	Oláh János	1668.11.24.	Bécs	Szegedy Ferenc	kancellár	Pongrácz György szamandriai pp, Esterházy Farkas	
97.	HU-MNL-OL-P 423-1.-1669-1.	Bajzát István	1669.01.24.	Bécs	Szegedy Ferenc	kancellár	Barkóczy István, gr. Nádasdy(?) György	HU-MNL-OL-R 64-1.-907.
98.	HU-MNL-ZML-IV.1.e.- Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei - 1748 - Fasc. 5. - Prot. 1. - 22. (lappang, fénymásolat)	Király István	1669.02.13.	Bécs	Szegedy Ferenc	kancellár	gr. [...] Kristóf	HU-MNL-ZML-IV.434.- 18.
99.	HU-MNL-HBML-XV.21.b.- 185.	Taksonyi János	1669.08.14.	Bécs	Szegedy Ferenc	kancellár		HU-MNL-HBML- XV.21.b.-185.
100.	HU-MNL-OL-R 64-1.-864.-b	Klősz Gergely	1669.12.20.	Bécs	Szegedy Ferenc	kancellár	gr. Liszthy János, Pongrácz György v. váci pp., Esterházy Farkas, gr. Czobor Imre, Gubasóczy János v. győri pp.	HU-MNL-OL-R 64-1.- 864.-a
101.	HU-MNL-OL-R 64-1.-576.-b	Urházy János	1671.12.20.	Bécs	Pálffy Tamás	kancellár	Keglevich Miklós	HU-MNL-OL-R 64-1.- 576.-a

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
102.	HU-MNL-GYMSMSL-XIII.29.-3.	Ódor Sámuel	1673.03.04.	Bécs	Pálffy Tamás	kancellár		
103.	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1161. - No. 33.	Kovács Pál	1673.05.17.	Laxenburg	Pálffy Tamás	kancellár	Rákóczi Ferenc, a folyamodó földesura	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1161.-31.
104.	HU-MNL-OL-R 64-2.-652.	Csány Lőrinc	1674.07.20.	Bécs	Pálffy Tamás	kancellár		
105.	HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.-34.-13.-1.	Dugovics György	1674.08.25.	Bécs	Pálffy Tamás	kancellár	Kollonich Lipót bécsújhelyi pp., gr. Pálffy Miklós	HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.-34.-13.-2.
106.	Nyáry-levéltár (elégett 1945, leírva ÁLDÁSY I. No. 405.)	Szyparides Tamás	1676.03.04.	Bécs				
107.	HU-GYEGYK-GYEL-GYKHHLT - Lad. 13. - Fasc. 39. - No. 1754.	Lacza Péter	1679.04.07.	Bécs	Pálffy Tamás	kancellár	gr. Balassa Bálint, gr. Erdődy György	
108.	HU-MNL-OL-P 589-A-1.	Rötth Márton	1680.12.29.	Linz	Gubasóczy János	kancellár	gr. Eszterházy Ferenc	HU-MNL-OL-P 589-A-2.
109.	HU-MNL-OL-R 64-2.-728.-a	Nagy György	1681.06.22.	Sopron	Gubasóczy János	kancellár		
110.	HU-MNL-OL-R 64-1.-1078.-b	Décsy alias Barco Mihály	1681.07.20.	Bécsújhely	Gubasóczy János	kancellár		HU-MNL-OL-R 64-1.-1078.-a
111.	HU-MNL-OL-R 64-2.-360.-b	Bradác Mihály	1682.04.29.	Laxenburg	Gubasóczy János	kancellár	Lippay János	HU-MNL-OL-R 64-2.-360.-b (egysz. másolat)

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
112.	HU-MNL-OL-R 64-2.-724.-b	Horváth Márton	1686.01.13.	Bécs	Gubasóczy János	kancellár		
113.	HU-MNL-GYMMSGYL-IV.1.e.-18.	Lauterpach alias Tisztapataky János	1686.10.29.	Bécs	Korompay Péter	kancellár	gr. Draskovich Miklós (a folyamodó földesura)	HU-MNL-GYMMSGYL-IV.1.e.-18.
114.	HU-MNL-OL-P 108-48.-C-56.	Harrer Gáspár	1686.11.10.	Bécs	Korompay Péter	kancellár	gr. Csáky László, gr. Zichy Ádám	HU-MNL-OL-P 108-48.-C-56.
115.	HU-MNL-OL-R 64-2.-759.	Fogarassy János	1687.05.04.	Bécs	Korompay Péter	kancellár		
116.	HU-MNL-OL-P 541-4.-1687	Csirbész (Czirbesz) Mátyás	1687.11.05.	Pozsony	Széchenyi György	főkancellár	Fenessy György egri pp., Zichy István	
117.	HU-MNL-OL-C 90-426.-b	Oláh Benedek	1687.11.14.	Pozsony	Korompay Péter	kancellár	Péterffy András novii püspök	HU-MNL-OL-C 90-426.-a
118.	HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-72.	Filesdy János	1688.12.19.	Bécs	Korompay Péter	kancellár	gr. Erdődy Miklós, Mikulich Sándor Ignác zágrábi pp, Csáky László, gr. Pethő Ferenc	
119.	HU-MNL-OL-R 64-2.-371.	Göncz György	1689.01.05.	Bécs	Korompay Péter	kancellár	gr. Erdődy Miklós, Csáky László, Mikulich Sándor Ignác zágrábi pp.	HU-MNL-OL-R 64-1.-645.

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
120.	HU-MNL-OL-R 64-2.-373.	Fisser János Teofil	1689.05.29.	Bécs	Széchényi György	főkancellár	Péterffy András novii pp.	
121.	HU-MNL-OL-R 64-2.-374.	Bajczy Mihály	1690.03.15.	Bécs	Maholányi János	titkár	Rumer Márton pannonhalmi főapát, Széchényi Pál veszprémi pp., Péterffy András novii pp.	
122.	HU-MNL-ZML-IV.434.-35. (lappang, fénymásolat)	Csom Péter	1690.04.27.	Bécs	Maholányi János	titkár	Orbán István személynök, Horváth György kamarai igazgató	HU-MNL-ZML-IV.434.-35.
123.	HU-MNL-OL-R 64-2.-375.	Juhász Ferenc	1690.04.31.	Bécs	Maholányi János	titkár	gr. Csáky László, gr. Illésházy Miklós	
124.	HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b	Kozinai Demeter	1690.05.07.	Laxenburg	Maholányi János	titkár	gr. Erdődy György(?), gr. Csáky László	HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-a
125.	HU-MNL-OL-R 64-2.-408.	Gaáll Márton	[1688-1691 között]				Jaklin Balázs tinnini pp, Mattyasovszky László temnusi pp	
126.	HU-MNL-OL-R 64-2.-405.	Zeke alias Kovács Ferenc, István, Kovács Pál, Lippay Ferenc	[17. sz.]					

Ssz.	Jelzet	Folyamodó	Concessio dátuma	Helye	Rávezetője	Rávezetőjének tisztsége	Commendatorok	Armális jelzete
127.	HU-MNL-OL-R 64-2.-406.	Tóth László	[17. sz.]				Balpataky Ferenc, a folyamodó földesura	
128.	HU-MNL-OL-R 64-2.-409.	Dienes Gergely	[17. sz.]				Azonosítatlan	
129.	HU-MNL-OL-R 64-2.-410.	Szentmiklósy Benedek	[17. sz.]					
130.	HU-MNL-OL-P 1391-I.-II.-21.	Jaszenák alias Krupa János	[17. sz.]					

b) Címereslevelek formulariumokban

Sz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
1.	Oláh-formulárium ⁹⁵¹	fol. 56 ^v	II. Ulászló	Szeremlényi Ferenc királyi titkár és gyulafehérvári prépost	1510	DÉCSÉNYI 1891, 61-62.
2.	Oláh-formulárium	fol. 72 ^{r-v}	II. Ulászló	Nagybesenyői István pohárnok, általa Máté és Imre	1514.03.19.	DÉCSÉNYI 1891, 63.
3.	Oláh-formulárium	fol. 82 ^r	II. Ulászló	Podmaniczky János	1502-1506	DÉCSÉNYI 1891, 58-59.
4.	Oláh-formulárium	fol. 94 ^v	II. Ulászló	a velencei köztársaság követe	1500 k.	DÉCSÉNYI 1891, 63-65.
5.	Oláh-formulárium	fol. 99 ^r	II. Ulászló	János írnok és familiáris, Bonfini másolója	-	DÉCSÉNYI 1891, 62-63.
6.	Oláh-formulárium	fol. 117 ^r	II. Ulászló	Kassa város	[1502.12.08.]	DÉCSÉNYI 1891, 65-66.
7.	Oláh-formulárium	fol. 125 ^r	II. Ulászló	Gosztonyi János váci püspök	1507-1508	DÉCSÉNYI 1891, 59-61.
8.	Oláh-formulárium	fol. 129 ^r	II. Ulászló	ismeretlen	-	DÉCSÉNYI 1891, 65.
9.	Istvánffy-stylionarium ⁹⁵²	fol. 2 ^{r-v}	I. János	Márton visegrádi várnagy	-	
10.	Istvánffy-stylionarium	fol. 2 ^v -3 ^r	I. János	Barcsay Pál	-	IVÁNYI 1934, 25.
11.	Istvánffy-stylionarium	fol. 3 ^v -4 ^r	I. János	Eperjessy Benedek	-	IVÁNYI 1936, 34.

⁹⁵¹ HU-MNL-OL-DF 282621.

⁹⁵² HU-EFK-Kt.-Y.IV.55.

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
12.	Istvánffy-stylianarium	fol. 4 ^r -5 ^r	I. János	Ferenc zniói praefectus	-	IVÁNYI 1936, 35.
13.	Istvánffy-stylianarium	fol. 5 ^r -5 ^v	I. János	László	-	IVÁNYI 1934, 26.
14.	Istvánffy-stylianarium	fol. 5 ^v -6 ^v	I. János	Deák Márton budai polgár	-	
15.	Istvánffy-stylianarium	fol. 6 ^v -7 ^r	I. János	Zilahi István	-	IVÁNYI 1936, 35.
16.	Istvánffy-stylianarium	fol. 7 ^v	?	ismeretlen	-	
17.	Istvánffy-stylianarium	fol. 7 ^v -8 ^r	I. Mátyás	ismeretlen kancelláriai jegyző	1489.02.20.	HCL 2018, No. XLIII.
18.	Istvánffy-stylianarium	fol. 8 ^v -10 ^r	I. János	Buda város	1533.03.25.	
19.	Istvánffy-stylianarium	fol. 10 ^v -11 ^v	II. Lajos	Kisserjéni Ferenc alkincstárnok	1518(?)	IVÁNYI 1934, 24-25.
20.	Istvánffy-stylianarium	fol. 12 ^r -12 ^v	I. János	Bereky (recte: Bereckfi) Mihály királyi főszakács	-	IVÁNYI 1936, 35.; OBORNI 2022, 409–410.
21.	Istvánffy-stylianarium	fol. 12 ^v -13 ^r	I. János	Eölvéd Menyhért királyi titkár	-	IVÁNYI 1936, 35-36.
22.	Istvánffy-stylianarium	fol. 58 ^r -58 ^v	I. Mátyás	ismeretlen kancelláriai jegyző	-	
23.	Istvánffy-stylianarium	fol. 116 ^r -122 ^r	I. Ferdinánd	Oláh Miklós	1548.11.23.	

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
24.	Istvánffy-stylionarium	fol. 129 ^r -131 ^r	I. Ferdinánd	Menchius Illicinus Péter szenttamási prépost, esztergomi kanonok	1562.08.03.	
25.	Liszthy Sebestyén formulariuma ⁹⁵³	No. 28. (fol. 18r-20v)	V. László	Hunyadi János grófi diplomája (nem teljes szöveg)	-	nem azonos az 1453. évi címerbővítő diplomával
26.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 36. (fol. 23 ^r)	I. Ferdinánd	Nagyszeben (pecsét és vörös pecsétviasz használata)	1533.04.08.	
27.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 56. (fol. 35 ^v)	II. Ulászló	Antonio Bonfini	1492.10.10.	TÓTH 1929, 49-50.
28.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 56. (fol. 36 ^r)	-	Kassa város	[1502.12.08.]	
29.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 76. (fol. 49 ^v -50 ^v)	I. Ferdinánd	Lőcse város címermegújítása	1550	
30.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 77. (fol. 51 ^{r-v})	I. Ferdinánd	kunok nemesítése címeradománnyal	1552.03.20.	
31.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 89. (fol. 61-65 ^v)	I. Ferdinánd	Oláh Miklós	1548.11.23.	
32.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 114. (fol. 81 ^{r-v})	I. Ferdinánd	Liszthy János	1554.02.01.	

⁹⁵³ Eredeti: AT-ÖNB-HAN-Cod. 8471. 18. századi másolata: HU-MNL-OL-I 7-38.

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
33.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 125. (fol. 91 ^r)	I. Ferdinánd	kövesdi Kispál Tamás	1560	
34.	Liszthy Sebestyén formulariuma	No. 134. (fol. 101 ^v)	I. Ferdinánd	Kálnásy Ferenc	1560.02.14.	
35.	Formularius liber ⁹⁵⁴	No. 1. (fol. 1 ^r)	I. Ferdinánd	Liszthy János	1554.02.01.	
36.	Formularius liber	No. 29. (fol. 13 ^v)	-	névtelen armálisformula házmentesítéssel	-	
37.	Formularius liber	No. 33. (fol. 16 ^r)	-	névtelen formula városi címereslevél megújításáról	-	
38.	Formularius liber	No. 35. (fol. 17 ^v)	-	névtelen formula magyar nemességről (incolatus regni)	-	
39.	Formularius liber	No. 39. (fol. 19 ^v)	I. Miksa német-római császár	Perényi Imre hercegi diplomája	1517.09.27.	
40.	Formularius liber	No. 55. (fol. 30 ^v)	-	armálisformula eleje	-	
41.	Formularius liber	No. 59. (fol. 32 ^v)	-	névtelen armálisformula	-	
42.	Formularius liber	No. 68. (fol. 38 ^r)	-	Oláh Miklós által kiállított névtelen armálisformula nemességmegújításról	-	
43.	Formularius liber	No. 69. (fol. 39 ^r)	-	Draskovich György jászói prépost, kancelláriai titkár	-	

⁹⁵⁴ HU-EFSZK - Batthyány-gyűjtemény - Cat.V.Tit.II.a.

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
44.	Formularius liber	No. 76. (fol. 46 ^v)	I. Ferdinánd	Skalich (Schalyth) Pál udvari pap címerbővítése	-	
45.	Formularius liber	No. 77. (fol. 48 ^r)	-	váradai polgár fivérek címereslevele házmentesítéssel	-	
46.	Formularius liber	No. 78. (fol. 48 ^v)	I. Ferdinánd	sárdi Lócse István és Péter	-	
47.	Formularius liber	No. 79. (fol. 49 ^r)	-	Rauch Farkas, Oláh Miklós kamarása	-	
48.	Formularius liber	No. 80. (fol. 50 ^r)	-	Olgyai György, a kisebb kancellária pecsétőre	-	
49.	Formularius liber	No. 81. (fol. 51 ^r)	-	Horváth Mihály	-	
50.	Formularius liber	No. 82. (fol. 52 ^r)	-	névtelen armálisformula	-	
51.	Formularius liber	No. 83. (fol. 53 ^r)	-	névtelen armálisformula	-	
52.	Formularius liber	No. 151. (fol. 85 ^r)	I. Ferdinánd	Nagyszeben (pecsét és vörös pecsétviasz használata)	1533.04.08.	
53.	Formularius liber	No. 191. (fol. 106 ^v)	-	névtelen armálisformula érdek felsorolásával	-	
54.	Formularius liber	No. 207. (fol. 205v–209v)	V. László	Hunyadi János grófi diplomája	1450	
55.	Formularius liber	No. 276. (fol. 703 ^r)	I. János	egyszerű névtelen armálisformula	-	
56.	Formularius liber	No. 277. (fol. 703)	I. János	Márton visegrádi várnagy	-	

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
57.	Formularius liber	No. 278. (fol. 704 ^v)	I. János	Barcsay Pál	-	
58.	Formularius liber	No. 279. (fol. 705 ^v)	I. János	Eperjessy Benedek	-	
59.	Formularius liber	No. 280. (fol. 706 ^r)	I. János	Ferenc zniói várnagy	-	
60.	Formularius liber	No. 281. (fol. 707 ^r)	I. János	László	-	
61.	Formularius liber	No. 282. (fol. 707 ^v)	I. János	Deák Márton budai polgár	-	
62.	Formularius liber	No. 283. (fol. 708 ^v)	I. János	névtelen armálisformula házmentesítéssel	-	
63.	Formularius liber	No. 284. (fol. 800 ^r)	-	névtelen armálisformula	-	
64.	Formularius liber	No. 285. (fol. 800 ^v)	I. Mátyás	névtelen armálisformula házmentesítéssel	1489.02.20.	
65.	Formularius liber	No. 286. (fol. 801 ^r)	I. János	Buda város	1533.03.25.	
66.	Formularius liber	No. 287. (fol. 802 ^r)	II. Lajos	Kisserjéni Ferenc alkincstárnok	-	
67.	Formularius liber	No. 288. (fol. 805 ^r)	I. János	Bereky (recte: Bereckfi) Mihály királyi főszakács	-	
68.	Formularius liber	No. 289. (fol. 805 ^v)	I. János	Eölvéd Menyhért királyi titkár	-	
69.	Formularius liber	No. 290. (fol. 807 ^r)	I. Ferdinánd	Thelekessy Imre kassai kapitány	-	
70.	Formularius liber	No. 292. (fol. 901 ^v)	I. Ferdinánd	Pasztorovich János	1560.07.28.	
71.	Formularius liber	No. 293. (fol. 903 ^r)	I. Ferdinánd	Zay Ferenc bárói diplomája	1560.06.01.	
72.	Formularius liber	No. 295. (fol. 905 ^r)	-	armálisformula eleje	-	

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
73.	Formularius liber	No. 296. (fol. 905 ^r)	I. Ferdinánd	Zrínyi Miklós címerbővítése Ernusz János címerével	-	
74.	Formularius liber	No. 319. (fol. 933 ^r)	II. Ulászló	névtelen armálisformula	-	
75.	Formularius liber	No. 352. (fol. 967 ^r)	német-római császár	névtelen birodalmi aransarkantyús lovagi és nemesítő oklevélformula	-	
76.	Illésházy- formularium ⁹⁵⁵	fol. 7r	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
77.	Illésházy-formularium	fol. 7r	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
78.	Illésházy-formularium	fol. 7r	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
79.	Illésházy-formularium	fol. 7r-v	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
80.	Illésházy-formularium	fol. 7v	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
81.	Illésházy-formularium	fol. 7v-8r	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
82.	Illésházy-formularium	fol. 8r	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	

⁹⁵⁵ HU-OSZKK - Fol. lat. 2238.

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
83.	Illésházy-formularium	fol. 8v	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
84.	Illésházy-formularium	fol. 8v	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
85.	Illésházy-formularium	fol. 8v	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
86.	Illésházy-formularium	fol. 8v	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
87.	Illésházy-formularium	fol. 9r-v	Miksa	bedeghi Nyáry család bárói diplomája	1572.12.19.	
88.	Illésházy-formularium	fol. 9v-10r	Miksa	ismeretlen személynek átírja és megerősíti Benedek nevű őse II. Lajostól kapott címeres nemeslevelét, illetve sisakdísszel kibővíti ezt a címert	-	
89.	Illésházy-formularium	fol. 10v-11v	Miksa	Végh (Weegh) János gömöri polgár		
90.	Illésházy-formularium	fol. 77r	I. Ferdinánd	Nagyszeben (pecsét és vörös pecsétviasz használata)	-	
91.	Illésházy-formularium	fol. 86r-88v	V. László	Hunyadi János grófi diplomája	1448	
92.	Illésházy-formularium	fol. 90r-v	I. Ferdinánd	ruszkai Dobó István bárói és erdélyi vajdai oklevele	1553.05.26.	

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
93.	Illésházy-formularium	fol. 90v-91v	I. Ferdinánd	gersei Pethő János bárói diplomája	[1572.11.14.]	
94.	Illésházy-formularium	fol. 91v-92v	német-római császár	névtelen birodalmi aransarkantyús lovagi és nemesítő oklevélformula	-	
95.	Illésházy-formularium	fol. 93v	I. Ferdinánd	névtelen nemesítő és honosító oklevélformula	-	
96.	Illésházy-formularium	fol. 94r-95v	I. Ferdinánd	Draskovich György kalocsai érsek, zágrábi püspök	-	
97.	Illésházy-formularium	fol. 95v-96v	Miksa	névtelen armálisszöveg	-	
98.	Illésházy-formularium	fol. 96v-97r	Miksa	névtelen armálisformula (arenga)	-	
99.	Illésházy-formularium	fol. 97r-v	I. Ferdinánd	Palatich Lukács deák	-	
100.	Illésházy-formularium	fol. 97v-98r	I. Ferdinánd	névtelen armálisszöveg	-	
101.	Illésházy-formularium	fol. 98v-100r	I. Miksa nracs.	Perényi Imre hercegi diplomája	1517.09.27.	
102.	Illésházy-formularium	fol. 100r-101r	Miksa	Maczko György, a sempcze-i vár provisor a nemességmegújító és címeradományozó oklevele	1569.04.06.	
103.	Illésházy-formularium	fol. 118r	II. Lajos	névtelen armálisformula (arenga)	-	
104.	Illésházy-formularium	fol. 141r-142v	Rudolf	a raguzai Joannes Marcus Logmagia	1604.11.20.	

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
105.	Illésházy-formularium	fol. 142v-144r	Rudolf	névtelen armálisszöveg	1605-1606 körül	
106.	Illésházy-formularium	fol. 144r-145r	Rudolf	mehkert-i Milkovitt János	1606.01.20	
107.	Illésházy-formularium	fol. 145v-148r	Rudolf	Thurzó György grófi diplomája	1606	
108.	Illésházy-formularium	fol. 148r-v	Rudolf	giletinczi Ostrosith András és István bárói diplomája	1606.06.28.	
109.	Illésházy-formularium	fol. 170v-171r	Rudolf	orbovai Jakusith András bárói diplomája	-	
110.	Illésházy-formularium	fol. 171r	-	névtelen armálisformula (arenga)	-	
111.	Illésházy-formularium	fol. 174v-175r	I. János	szentgyörgyvölgyi Bakách Sandrin	1532.06.11.	
112.	Szecsődy-formularium ⁹⁵⁶	fol. 8v	Rudolf	Szecsődy Gergely (csak intitlatio és salutatio)	1590	
113.	Szecsődy-formularium	fol. 15r-16v	német-római császár	névtelen birodalmi aransarkantyús lovagi és nemesítő oklevélformula	-	
114.	Szecsődy-formularium	fol. 22v-23r	I. Ferdinánd	ruszkai Dobó István bárói és erdélyi vajdai oklevele	1553.05.26.	

⁹⁵⁶ HU-OSZKK - Fol. lat. 3701.

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
115.	Szecsődy-formularium	fol. 26r-v	II. Lajos	névtelen armálisformula (arenga)	-	
116.	Szecsődy-formularium	fol. 32r	I. Ferdinánd	névtelen armálisformula (csonka)	-	
117.	Szecsődy-formularium	fol. 119v-120v	Miksa	Maczko György, a sempcze-i vár provisor a nemességmegújító és címeradományozó oklevele	1569.04.06.	
118.	Szecsődy-formularium	fol. 120v-121r	Miksa	névtelen armálisformula (részleges)	-	
119.	Szecsődy-formularium	fol. 121r-v	Miksa	névtelen armálisformula (részleges)	-	
120.	Szecsődy-formularium	fol. 121v	Miksa	névtelen armálisformula (részleges)	-	
121.	Szecsődy-formularium	fol. 127r	-	névtelen címerkérő folyamodványformula	-	
122.	Szecsődy-formularium	fol. 127r-v	-	névtelen címerkérő folyamodványformula (nemességmegújítás)	-	
123.	Kralovicz-formularium ⁹⁵⁷	nyomatott fol. 338r	-	névtelen címerkérő folyamodványformula, alternatív szövegváltozattal		

⁹⁵⁷ HU-OSZKK - Fol. lat. 4143.

Ssz.	Formularium	Oldalszám	Adományozó	Adományos/Tárgy	Dátum	Publikáció
124.	Kralovicz-formularium	nyomtatott fol. 340r	-	Ferber György (és fia, György, és második felesége, Schrembrer Anna) címerkérő folyamodványa		
125.	Radványi formuláskönyv ⁹⁵⁸	pag. 37-41.	I. Miksa	Perényi Imre birodalmi hercegi diplomája	1527.09.07. (recte: 1517.09.27.)	
126.	Radványi formuláskönyv	pag. 43-46.	Miksa	Liszthy János nemesség- és címeradományozó oklevele	1554.02.01.	
127.	Radványi formuláskönyv	pag. 64.	I. Ferdinánd	névtelen, sablonos nemesség- és házmentességadomány	-	
128.	Radványi formuláskönyv	pag. 94.	I. Ferdinánd	Palaticz Lukács deák címeradományozó oklevele	-	
129.	Radványi formuláskönyv	pag. 108-110.	I. Ferdinánd	Mácsay Miklós (Machiay)	-	
130.	Radványi formuláskönyv	pag. 124-127.	I. János	Buda város	- [1533.03.25.]	

⁹⁵⁸ HU-MNL-OL-P 566-1.-III.-LXXXVIII.

c) Magyar királyi pecsétek 1526–1690 között⁹⁵⁹

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
1.	I. Ferdinánd	kettős	1.	1531-1558	[1531?] ⁹⁶⁰	Előlap: FERDINANDVS·D·F·CL·ROM·REX·S EMP·AVGVST·AC·GERMAN·HVNG ·BOEM·DALM·CROAT·BOSNE·LOD OMERIE·BVLGARIE·SCLAVON·RA ME·SERVIEQ Hátlap: REX·INFANS·HISPAN·ARCHID·AVS T·DVX·BVRGVN·MARCHIO·MORA· ETC·DVX·SLESIE·WIRTEMB·ETC·C OMES·HABSP·FLAND·TIROL·ETC	előlapon borotvált állú király, hátlapon egyfejű sas	140	HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-162., HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-3. (tökéletes pld.), HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 408. - No. 28., az eredeti typariumról készült gipszmásolat: HU-MNL-OL-V 1-(118-119.) ⁹⁶¹	
2.	I. Ferdinánd	kettős	2.	1558-1564	[1558]	Előlap: FERDINANDVS·D·F·CL·ELECTVS·R OM·IMP·SEMPER·AVGVSTVS·AC· GERMAN·HVNGARIE·BOEM·DAL M·CROAT·SCLAVON·RAME·SERVI E·GALLIT·BOSNE·LODOMERIE·CV MAN·BVLGARIEQ	előlapon szakállas király, hátlapon kétfejű sas	140	HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163., HU-MNL-OL-P 53-1.-1559-1., HU-MNL-OL-P 584-A-1.	csere oka: német-római császárrá koronázás

⁹⁵⁹ A magyar királyi kettőspecsétek kimerítően részletes leírását és elemzését ld. Kurecskó Mihály monográfiájában: KURECSKÓ 2020.

⁹⁶⁰ Az első kettőspecséttel kapcsolatos datálási problémáról: KURECSKÓ 2020, 15. és FAZEKAS 2021, 51.

⁹⁶¹ A gipszmásolat fényképe megjelent: KURECSKÓ 2020, 106–107.

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Köriirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						Hátlap: REX·ETC·INFANS·HISPAN·ARCHID·AVSTR·DVX·BVRGVN·MARCHIO·MORAVIE·ETC·DVX·SLESIE·WIRTE NBERGE·ETC·COMES·HABSP·FLAN D·TIROLIS·ETC				
3.	I. Ferdinánd	titkos	1.	1527-1531	[1527]	+FERDINANDVS·D·G·HVNG·BOEM·DAL·CROA·ETC·REX·INF·HISP·ARCHID·AVST·MARCHIO·MORAVIE·COMES·TIROLIS·ETC	S. H. szigtlák, nincs sas, csak Aranygyapjas rend a pajzs körül	85	HU-MNL-OL-R 64-1.-25., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 445. - No. 24., HU-MNL-OL-P 49-26.-5., HU-MNL-OL-P 287-V-51., HU-MNL-OL-P 108-36.-B-48. (függő, 1528), HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-145.-a (1530, az Udvari Kancellária kiadványán) HU-MNL-OL-P 1313-I.-3.-10.-1.-115. (Szfv., 1527.11.03., a koronázáskor!)	
4.	I. Ferdinánd	titkos	2.	1531-1558	[1531]	+FERDINANDVS·D·G·ROM·HVNG·ARIÆ·BOEM·DALMACIÆ·CROACIÆ·SCLAVONIÆ·ETC·REX·ARCHIDVX·AVSTRIÆ·ETC	S. H. szigtlák, egyfejű sas	85	HU-MNL-OL-R 64-1.-6., HU-MNL-OL-R 64-1.-927., HU-MNL-OL-P 108-48.-B-40.	Csere oka: római királlyá koronázás
5.	I. Ferdinánd	titkos	3.	1558-1564	[1558]	+FERDINANDVS·D·G·ELCTVS(!)·ROM·IMP·SEMP·AVG·AC·GER·HVN·GARIÆ·BOEM·DAL·CROA·SCLA·ET	S. H. szigtlák, kétfejű sas	85	HU-MNL-OL-P 108-34.-A-8., HU-MNL-OL-P 52-A-1.-1560-1., HU-MNL-OL-E 148 - a -	Csere oka: császárrá koronázás

Sz.	Uralkodó	Típus	Sz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						C·REX·ARCHID·AVST·ETC			Fasc. 809. - No. 36., HU-MNL-OL-P 343-1.-1560-1.	
6.	I. Ferdinánd	bírói	1.	[1527-] 1528-1556 [-1558]	[1527?]	S·IVDICIALE·S·D·FERDINANDI·D·G·HVNG·BOH·ËC·REGIS·INF·HISP·ARCH·AVST·D·BVRG·C·TIROL·ËC	nincs sas, csak Aranygyapjas rend a pajzs körül, az 1. titkosra hasonlít, csak kisebb	45	HU-MNL-OL-P 430-1.-1528-20., HU-MNL-OL-P 71-31.-7. (függő), HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 334. - No. 6. (1556), HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 339. - No. 9-10., 18., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 455. - No. 24 (függő), HU-MNL-OL-P 108-32.-F-479etNBNB, HU-MNL-OL-P 108-43.-C-57. (Mérey Mihály személynök kiadványa)	Római királlyá választása ellenére 1531-ben nem vésettek újat, csak 1558 után
7.	I. Ferdinánd	bírói	2.	[1558-] 1562 [-1564]	[1558]	S·IVD·HVNG·FERDIN·D·G·E·ROM·I·MP·SE·AVG·AC·GER·HVNG·BOHE·REGI·INF·HISP·ARCHIDVCI·AVST·Z·C	kétfejű sas, a 3. titkosra hasonlít, csak kisebb	52	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 822. - No. 17., HU-MNL-OL-P 86-1.-D.I.20.-2.	Csere oka: császárrá koronázás
8.	I. Ferdinánd	gyűrűs	1.	1529-1531	[1527]	<i>nincs</i>	nincs sas, nincs körirat, aranygyapjas rend van, korona mellett balról F, jobbról R betű (<i>Ferdinandus rex</i>)	14	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 536. - No. 16., HU-MNL-OL-P 430-1.-1531-2., HU-MNL-OL-P 287-Z-186., HU-MNL-OL-R 297-1.-3., HU-MNL-OL-A 120-1.-I.-1531, HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-144. (ép)	Az Udvari Kancellária latin titkára által aláírt oklevélen is van (HU-MNL-OL-R 297-1.-3.)

Sz.	Uralkodó	Típus	Sz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
9.	I. Ferdinánd	gyűrűs	2.	[1531-] 1534-1557 [-1558]	[1531]	<i>nincs</i>	egyfejű sas, nincs körirat, a sas bal lába mellett + jel	25	HU-MNL-OL-P 287-A-29. (bárai diploma), HU-MNL-OL-P 45-1.-1534-28., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 323. - No. 39., MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 332. - No. 17., MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 357. - No. 25., MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 428. - No. 14.	Csere oka: római királlyá koronázás
10.	I. Ferdinánd	gyűrűs	3.	1558-1564	[1558]	FERDINANDVS·D·G·ROM·IMP·AC·HVNGARIE·ETC·REX·ETC	kétfejű sas, körirat	34	HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-165. (szép), HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 561. - No. 26. (függő), HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 402. - No. 31. (ép), HU-MNL-OL-P 485-I.-Q-4. (teljesen ép)	Csere oka: császárrá koronázás
11.	I. Ferdinánd	tényleges gyűrűs		1529-1530		<i>nincs</i>	nyolcszögű, kopott címerpajzs, királyi korona, aranygyapjas rend	13x16	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1712. - No. 29., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 377. - No. 27. (bir. kanc. kiadványai)	mindkét oklevélben <i>ob absentiam maioris secreti sigilli nostri Hungarici</i> használják
12.	Miksa	kettős		1564-1576	[1558]	Előlap: MAXIMILIANVS·II·D·G·ELEC·ROM·A·IMPERA·SEMP·AVG·AC·GER·HV		135	Eredeti példánya nem ismert, az előlap gipszmásolata: HU-MNL-OL-	

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						NGARIE·BOHE·DALMA·CROATIAE·SCLAVO·RAME·SERVIE·GALLITIE·BOSNE·LODOMERIE·CVMANIE·BVLGARIEQ·REX·7C Hátlap: ARCHIDVX·AVSTRIE·DVX·BVRGVN·DIE·MARCHIO·MORAVIE·ZC·DVX·SLESIE·WIRTEMBERGE·ZC·COMES·HABSBRGI·FLANDRIE·TIROL·Z			V 6-2.-34., a hátlap műanyag másolata: HU-MNL-OL-V 32-3.	
13.	Miksa	titkos	1.?			<i>Az Otto Possénál közölt reprodukción nincs (valószínűleg csak a belső pecsétmezőt másolták le)</i>	S. H. szigrlák. egyfejű sas, tehát császárrá kor. előtti		<i>nem ismerek lenyomatot</i>	csak Otto Possénál szerepel a drezdai levéltár pecsétlenyomat-gyűjteménye alapján ⁹⁶²
14.	Miksa	titkos	1. (2.?)	1564.08.11- év vége	1564	MAXIMILIANVS·II·D·G·EL·RO·IMP·SE·AVG·GER·HVNG·BOHEM·ZC·REX·ARCHID·AVST·Z·COM·TYR	S. H. szigrlák, kétfejű sas	60	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 445. - No. 4., HU-MNL-OL-P 686-1.-2. (1564.11.10), HU-MNL-OL-E 21-1564.08.11/a, HU-MNL-GYMSMSL-XIII.25.-II. (armálison)	

⁹⁶² POSSE III., 22. és Taf. 33. No. 2.

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
15.	Miksa	titkos	2. (3.?)	1564 november(?)-1576		MAXIMILIANVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·SEMP·AVG·AC·GERM·HVNGARIÆ·BOEM·DAL·CROA·SCL·ETC·REX·ARCH·AVST·ETC	S. H. szigrlák, kétfejű sas	88	HU-MNL-OL-P 108-17.-O-501., HU-MNL-OL-E 21-1565.03.12 (az első), HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-25.	Csere oka: ismeretlen. Esetleg késve választották meg a dalmát-horvát rendek?
16.	Miksa	bírói		1564[-1576]		MAXIMILIANVS·II·D·G·EL·RO·IMP·SE·AVG·[GER·HVNG·BOHEM·ZC]·REX·ARCHID·AVST·Z·COM·TYR		52	HU-MNL-OL-R 224-244. (1564.11.17.), HU-MNL-OL-R 224-31.	Átvésték I. Ferdinánd 2. bírói pecsétjét (lecserélték az egész köriratot)
17.	Miksa	gyűrűs		1564-1568 [-1576]		·MAXIMILIANVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·AC·HVNGARIE·ETC·REX·ETC	van sas, van körirat. Nagyon hasonlít I. Ferdinánd 3. gyűrűspecsétjére, de a pajzs formája eltér	32	HU-MNL-OL-E 142-11.-27., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 396. - No. 25., HU-MNL-OL-P 1291-J-1.-1569-2.	
18.	Rudolf	kettős		1600-1608	1600 ⁹⁶³	Előlap: RVDOLPHVS·SECVNDVS·DEI·GRATIA·ELECTVS·ROMANORVM·IMPERATOR·SEMPER·AVGVSTVS·GERMANIÆ·HVNGARIÆ·BOHEMIÆ·DAL		140	ismert ép példányok: HU-MNL-VeML-XV.4.a.-28., HU-GyVL-XV.22.-1. ⁹⁶⁴ , törött, hiányos példányok: HU-MNL-OL-E 148-a - Fasc. 408.	

⁹⁶³ A közkeletű véleménnyel szemben Rudolfnak nem volt magyar királyi kettőspecsétje 1600 előtt: FAZEKAS 2021, 89.; KURECSKÓ 2020, 26. Rudolf jelenleg ismert kettőspecsétje egyébként sem készülhetett 1585 előtt, mert rajta van az Aranygyapjas rend láncja, azt pedig ebben az évben kapta meg Rudolf, és 1586-ban cseréltette le a többi magyar királyi pecsétjét, amint arról a rajtuk lévő vésetési évszám tanúskodik.

⁹⁶⁴ Győr város 1604. évi kiváltságmegerősítő oklevelén. Ennek fekete-fehér fényképei a benne átírt Mohács előtti oklevelek miatt: HU-MNL-OL-DF 283625.

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						MATIÆ·CROAT·SCLAVON·RAMÆ·SERVIÆ·GALLITIÆ·LODOMERIÆ·CVMANIÆ·BVLGARIÆQ·ZC·REX Hátlap: ARCHIDVX·AVSTRIÆ·DVX·BVRGVNDIÆ·STYRIÆ·CARINTIÆ·CARNIOLÆ·MARCHIO·MORAVIÆ·DVX·SILESIÆ·COMES·TIROLIS·ZC			- No. 30., HU-MNL-OL-P 450-I.-XVII.-2., HU-MNL-OL-E 148-a - Fasc. 828. - No. 16., HU-MNL-OL-E 148-a - Fasc. 828. - No. 17.	
19.	Rudolf	titkos	1.	[1576-] 1578 [-1586]		RVDOLPHVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·S EMP·AVG·A·GER[M]·HVNGARIÆ·BOE[M]·DAL·CRO·SCL·ETC·REX·AR·C·AVS	S. H. szigtlák, nincs aranygyapjas rend	88	HU-MNL-OL-R 224-42., HU-MNL-OL-R 224-247. (részletgazdag), HU-MNL-OL-P 108-42.-L-114.	
20.	Rudolf	titkos	2.	[1586-1608]	[1586]	RVDOLPHVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·S EMP·AVG·A·GER·HVNGARIÆ·BOE·DAL·CRO·SCL·ETC·REX·ARCH·AVS T	S. H. szigtlák, van aranygyapjas rend	88	HU-MNL-OL-R 224-47., HU-MNL-OL-R 224-56.	Csere oka: Rudolf 1585-ben A.gy. rendet kapott
21.	Rudolf	bírói	1.	1578[-1586]		·RVDOLPHVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·SE·AVG·AC·GER·HVNGAR·BOHE·E TC·REX·AR·D·AV·CO	kétfejű sas, nincs aranygyapjas rend	50	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 447. - No. 3., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 503. - No. 26., HU-MNL-OL-P 86-1.-D.I.20.-1. (függő)	

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
22.	Rudolf	bírói	2.	[1586-1609]	[1586]	·RVDOLPHVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·S·AVG·AC·GER·HVNG·[BOH]·REX·ARCHIDVX·AVST·Z	kétfejű sas, van aranygyapjas rend	50	HU-MNL-OL-A 129-II.-1606.10.02. (nagyalakúak között, rossz állapotú példány), HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1002. - No. 19. (Joó János személynök használja)	Csere oka: Rudolf 1585-ben A.gy. rendet kapott
23.	Rudolf	gyűrűs	1.	1579[-1586]		RVDOLPHVS·II·D·G·EL·ROM·IMP·S·AV·AC·HVNGARIÆ·BOHEM·ZC·REX·ZC	kétfejű sas	35	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 873. - No. 6., HU-MNL-OL-P 343-I.-1500-7.-41.	
24.	Rudolf	gyűrűs	2.	1586-1608	1586	RVDOLPHVS·II·D·G·EL·ROMA·IMP·SEMP·AVG·AC·HVNGARIÆ·BOHEMIÆ·ZC·REX·ZC·1586	van aranygyapjas rend, a körirat végén, a császári korona belső ívén, a sas glóriái mellett, az 5-6. szárnytollak között valamint a faroktollak kétoldali végei felett 1586 évszám (tehát 5 helyen!)	35	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 333. - No. 22., HU-MNL-OL-R 224-57., HU-MNL-OL-P 1341-A-1.-9.-a-4., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 828. - No. 14. (látszik a koronában is az 1586)	Csere oka: Rudolf 1585-ben A.gy. rendet kapott
25.	II. Mátyás	kettős	1.	1610-1613	1610	Előlap: MATHIAS II D:G:HVNG: BOH:DAL:CRO:SCL:RAM:SERV:GALLIT:LODOM:CVMAN:BVLGARIÆ Q REX	az ülő királyalak fején a Szent Korona van, a hátlapi korona belső ívén MDC X és 16 10,	135	HU-MNL-OL-R 64-1.-171. (egyetlen ép példány)	

Szsz.	Uralkodó	Típus	Szsz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						Hátlap: ARCHIDVX AVSTR:DVX BVRG:STYR:CARINT:CARN:ET WIERT: AC SVPER:INFER:SILE: MARCH:MOR:COM:TYRO	ezt 1613-ban levésték			
26.	II. Mátyás	kettős	2.	1613-1619	1613 (1610)	Előlap: MATHIAS DEI GRA:ELEC: RO:IMP:SEMP:AVG:GERMANIÆ HVNG:BOH:DAL:CROA:SCLA:RAM Æ SERV:GALLI:LODO:CVMA: BVLGARIEQ ZC REX Hátlap: ARCHIDVX AVSTRIÆ DVX BVRGVND:STYRIÆ CARINT:CARNIOLÆ MARCHIO MORAVIÆ DVX SILESIAE ET COMES TYROLIS ZC	az ülő királyalak fején a Habsburg házi korona van, a hátlati címet teljesen kicserélték	135	HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 408. - No. 31., HU-MNL-OL-R 64-1.-1033.-a	cseré oka: császárrá koronázás; nem újat vésték, hanem az 1610-ben készült elsőt vésték át
27.	II. Mátyás	titkos	1.	1608-1609	1608	·MATTHIAS·II·D·G·REX·HVNG·DESI G·IN·REG·BOH·ARCH·AVST·DVX·B VRG·MARCH·MOR·COM·TYR·ZC	Szent Koronás, a keresztpántok szentképei is látszanak, pajzs két oldalán csücsök, a korona belső ívén évszám: MDCVIII	65	HU-MNL-OL-P 1341-A-1.-9.-b-67., 69., 72., 75., HU-MNL-OL-P 1341-B-2.-c-28., HU-MNL-OL-F 3 - Ff - No. 22., P 108-30.-A-4. (teljesen ép függő)	

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Köriirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
28.	II. Mátyás	titkos	2.	1609-1612	1609	·MATTHIAS·II·D·G·REX·HVNG·DESI·G·IN·REG·BOHE·ARCH·AVST·DVX·BVRG·MARCH·MOR·COM·TYR·ZC	Szent Koronás, a keresztpántokon csak gyöngyök, a pajzs oldalai egyenesek, a korona belső ívén évszám: MDCIX	85	HU-MNL-OL-P 85-2.-a, HU-MNL-OL-P 691-1.-1609-1., HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 1888. - No. 12., HU-MNL-OL-R 64-1.-172.	Csere oka: ismeretlen (a köriirat azonos)
29.	II. Mátyás	titkos	3.	1613-1618	1613	·MATTHIAS·D·G·EL·RO·IMP·SE·AV·G·GERMA·HVNG·BOHEM·ZC·REX·ARCHID·AVST·DVX·BVR·ZC·CO·TYR·ZC	császári koronás, kétfejű sasos, az alsó korona messzebb van a pajzs tetejétől, a császári korona belső ívén évszám: MDCXIII	60	HU-MNL-OL-R 64-1.-195. (teljesen ép)	Csere oka: császárrá koronázás
30.	II. Ferdinánd	kettős		1619-1637	1619 (1610)	Előlap: FERDINANDVS:II:D:G:EL:RO:IMP:SEMP:AVG:GERMANIÆ HVNG:BOH:DAL:CROA:SCLA:RAMÆ SERV:GALLI:LODO:CVMA: BVLGARIEQ ZC REX Hátlap: ARCHIDVX AVSTRIÆ DVX BVRGVND:STYRIÆ CARINT:CARNIOLÆ MARCHIO MORAVIÆ DVX SILESIAÆ ET COMES TYROLIS ZC		135	HU-MNL-OL-R 64-1.-1058., HU-MNL-GyMSMSL-IV.1003.c.-XX.-1.-1., HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-12.	Átvésték II. Mátyás eredetileg 1610-ben készült, majd 1613-ban módosított kettőspeccétjét
31.	II. Ferdinánd	titkos	1.	1619	[1619] (1609)	FERDINAND·D·G·HVNGARIAE·ET·BOHE·REX·ARCH·AVST·DVX·BVRG·	császárrá kor. előtti, Szent Koronás	65	HU-MNL-OL-R 64-1.-210. (hiányos), HU-MNL-OL-E 21-1619.07.10/c, HU-MNL-	Átvésték II. Mátyás 2. titkospeccétjét,

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						MARCH·MOR·COM·TYR·ZC			BAZML-XV.79.-7. (ép, kopott függő), HU-MNL-OL-P 108-30.-A-6. (teljesen ép függő)	átvésték a körirat jobb felét és a koronát, de az évszám rajta maradt
32.	II. Ferdinánd	titkos	2.	1619-1637	[1619]	·FERDINANDVS·II·D·G·EL·RO·IMP·SE·AVG·GERMA·HVNG·BOHEM·ZC·REX·ARCHID·AVST·DVX·BVR·ZC·CO[M]·TYR·ZC		60	HU-MNL-OL-P 108-48.-C-53.-a, HU-MNL-OL-P 1314-13717., HU-MNL-ZML-IV.434.-59.	Csere oka: császárra koronázás
33.	II. Ferdinánd	?		1629		·FERDINANDVS·II·D·G·EL·RO·IMPER·S·A·GERM·HVNGA·BOHE·REX·ARCHI·AVST·DVX·BVR·CO·TYR·		60	HU-MNL-OL-E 142 - Fasc. 45. - No. 18. (Ferenczffy által aláírt parancslevél, 1629.11.30.)	A pecsét azonosítása bizonytalan ⁹⁶⁵
34.	III. Ferdinánd	kettős		1637-1657	[1637] (1610)	Előlap: FERDINANDVS:III:D:G:EL:RO:IMP:SEMP:AVG:GERMANIÆ HVNG:BOH:DAL:CROA:SCLA:RAMÆ SERV:GALLI:LODO:CVMA:BVLGARIEQ ZC REX Hátlap: ARCHIDVX AVSTRIÆ DVX	csak a sorszámot javították II-ról III-ra	135	HU-MNL-OL-P 2007-1.-3., HU-MNL-OL-P 108-48.-C-55. (hiányos, de szép), HU-MNL-OL-O 70-10.-670. (ép), HU-MNL-SML-XV.22.-16.	Átvésték II. Mátyás eredetileg 1610-ben készült, majd 1613-ban és 1619-ben módosított

⁹⁶⁵ Otto Posse szerint bírói (POSSE III., 31. és Taf. 52. No. 4.), de ez a pecsétfajta ekkor már nem volt használatban, és korábban sem a Magyar Kancellária használta.

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						BVRGVND:STYRIÆ CARINT:CARNIOLÆ MARCHIO MORAVIÆ DVX SILESIAE ET COMES TYROLIS ZC				kettőspeccétjét
35.	III. Ferdinánd	titkos		1637-1657	[1637] (1619)	·FERDINANDVVS·III·D·G·EL·RO·IMP· SE·AVG·GERMA·HVNG·BOHEM·Z C·REX·ARCHID·AVST·DVX·BVR·ZC· CO[M]·TYR·ZC	csak a sorszámot javították II-ról III-ra	60	HU-MNL-OL-P 1314-13727., HU-MNL-OL-P 1314-13745.	Átvésték II. Ferdinánd 2. titkospeccétjét
36.	III. Ferdinánd	tényleges gyűrűs		1654.11.13		<i>nincs</i>	császári koronás aranygyapjas rendes pajzs, benne kiscímeres kétfejű sas	13x15	HU-MNL-OL-P 1314-13757.	
37.	I. Lipót	kettős		1657-1705	[1657] (1610)	Előlap: +LEOPOLDVVS:D·G·EL·RO:IMP:SE MP:AVG:GERMANIÆ:HVNG:BOH: DAL:CROA:SCLA:RAMÆ:SERV:GAL LI:LODO:CVMA:BVLGARIEQ:ZC:RE X: Hátlap: ARCHIDVX:AVSTRIÆ:DVX:BVRGV ND:STYRIÆ:CARINT:CARNIOLÆ:M ARCHIO:MORAVIÆ:DVX:SILESIAE: ET:COMES:TYROLIS:ZC:	csak a nevet javították át	135	HU-MNL-OL-R 64-1.-565., HU-MNL-OL-R 64-1.-679. (teljesen ép)	Átvésték II. Mátyás eredetileg 1610-ben készült, majd 1613-ban, 1619-ben és 1637-ben módosított kettőspeccétjét
38.	I. Lipót	titkos	1.	1655-1657	1655	+LEOPOLDVVS·D·G·HVNGARIAE·RE X·ARCHIDVX·AVSTRIÆ·ZC	a címer feletti királyi korona belsejében:	65	armálison, függőleg: HU-MNL-OL-F 7 - No. 10., HU-	

Ssz.	Uralkodó	Típus	Ssz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
							1655		MNL-OL-P 683-1.-1657-1.	
39.	I. Lipót	titkos	2.	1657.07.04.- 1658.04.12.	1657	+LEOPOLDVS·D·G·HVNGARIÆ·BO HEMIÆ·ZC·REX·ARCHIDVX·AVSTRI Æ	a címer felett általános királyi korona, keresztjénél kétfelől 16 57 felirat	65	HU-MNL-OL-P 1314-29162., HU-MNL-OL-P 1314-29175., HU-MNL-OL-P 1314-29169. (rányomott)	cseré oka: cseh királlyá koronázás. 1658 áprilisáig biztosan ezt használta. Érdekes módon egy nem magyar kancelláriai iraton is rajta van: HU-MNL-OL-P 1314-29169.
40.	I. Lipót	titkos	3.	1658- 1688.12.09	1658	+LEOPOLDVS·D·G·EL·RO·IMPER·S E·AVG·GERM·HVNGA·BOHE·REX· ARCH·AVST·DVX·BVR·CO·TYR·	Vékony Aranygyapjas lánc, amely a korona pántjával egy oválist alkot, a sas lábujjai mind görbék, a császári korona belső ívén évszám: 16 58	60	HU-MNL-OL-R 64-1.-527., HU-MNL-OL-R 64-1.-629., HU-MNL-OL-R 224-95., HU- MNL-OL-P 346-1.-1686-1.	cseré oka: császárrá választás
41.	I. Lipót	titkos	4.	1689.02.01- 1700[-1705?]	1689	+LEOPOLDVS·D·G·EL·RO·IMPER·S E·AVG·GERM·HVNGA·BOHE·REX·	Vastag Aranygyapjas lánc, kampós csőr, a sas	60	HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-a (első, 1690.05.07), HU-MNL-	cseré oka: az előzőt Tenturich

Sz.	Uralkodó	Típus	Sz.	Használat ideje	Vésetés éve	Körirat	Grafikus jellegzetességek	Ø (mm)	Ép, vagy valamilyen részlet szempontjából jó állapotú példány	Megjegyzés
						ARCH·AVST·DVX·BVR·CO·TYR·	glóriái mellett apró felirat: 16 89		OL-P 108-2et3.-C-53., HU-MNL-OL-R 64-1.-660. (a legjobb példány), HU-MNL-OL-R 224-130. (1699-es oklevél, a szövegben secreto maiori áll!)	István pecsétőr elvesztette. ⁹⁶⁶ 1695 után már nem ezzel erősítették meg a címeresleveleket, hanem a nagyobb titkospecséttel
42.	I. Lipót	tényleges gyűűs		1658	[1657?]	nincs	császári korona, Aranygyapjas rend	14x16	HU-MNL-OL-P 1314-29176.	

⁹⁶⁶ FAZEKAS 2021, 93–94.

d) A magyar Királyi Könyvekbe 1685 előtt⁹⁶⁷ bevezetett nem rangemelő címereslevelek

Ssz.	Jelzet	Adományozó	Adományos	Tárgy	Dátum	Eredeti oklevél jelzete	Regisztrációs jegyzet
1.	HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 198.	I. Ferdinánd	Felpeczi Ferenc	nemesség + címer	1531.03.25.		
2.	HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 255.	I. Ferdinánd	Drakulya László	címer megújítása	1534.01.20.		
3.	HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 256-257.	I. Ferdinánd	parasznyai Balogh Benedek	nemesség + címer	1535.01.28.		
4.	HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 279-280.	I. Ferdinánd	Eztery György	nemesség + címer	1535.06.29.	HU-MNL-OL-E 148 - Fasc. 1887. - No. 64.	van
5.	HU-MNL-OL-A 57 - 1. köt. - p. 300-301.	I. Ferdinánd	Rösler Lőrinc, Rattelstorffer Lajos	bírói mentesség + bányaügy + címer	1535.10.26.		
6.	HU-MNL-OL-A 57 - 2. köt. - p. 114-115.	I. Ferdinánd	eszéki Kovács Lőrinc	nemesség + címer	1542.01.02.		
7.	HU-MNL-OL-A 57 - 2. köt. - p. 299-300.	I. Ferdinánd	Horváth-Stansith Márk	nemesség + címer	1548.11.18.		
8.	HU-MNL-OL-A 57 - 2. köt. - p. 301-302.	I. Ferdinánd	bogach-i Nagy Albert	nemesség + címer	1548.11.18.		

⁹⁶⁷ 1685 után módszerváltás történt a Királyi Könyvek vezetésében, erről bővebben ld. *A kancelláriai jegyzetek* c. alfejezetben.

Ssz.	Jelzet	Adományozó	Adományos	Tárgy	Dátum	Eredeti oklevél jelzete	Regisztrációs jegyzet
9.	HU-MNL-OL-A 57 - 2. köt. - p. 305.	I. Ferdinánd	Eszéky Gergely	nemesség + címer	1548.11.20.		
10.	HU-MNL-OL-A 57 - 2. köt. - p. 320-322.	I. Ferdinánd	Kövesi András	nemesség + címer + házmentesség	1549.03.06.		
11.	HU-MNL-OL-A 57 - 4. köt. - p. 194-196.	Rudolf	briberi Melith István, Pál, Vitus	kiváltságok megerősítése + címerbővítés	1580.02.24.	HU-MNL-OL-P 343- I.-1500-5.-500.	van
12.	HU-MNL-OL-A 57 - 4. köt. - p. 68-73.	Rudolf	Tiburtius Himmelreich	nemesség megerősítése + címer megerősítése	1580.03.22.		
13.	HU-MNL-OL-A 57 - 4. köt. - p. 74-77.	Rudolf	Tiburtius Himmelreich	címermódosítás	1588.08.28.		
14.	HU-MNL-OL-A 57 - 9. köt. - p. 820-823.	III. Ferdinánd	hanvai Hanvay Péter	új adomány + nemesség megújítása + előnév + címer	1646.12.05.	HU-MNL-OL-P 310- 1.-1646-1.	nincs
15.	HU-MNL-OL-A 57 - 10. köt. - p. 817-821.	I. Lipót	garamszegi Géczy Gábor	birtokadomány + nemesség megújítása + címer	1662.06.29.		
16.	HU-MNL-OL-A 57 - 16. köt. - p. 619-620.	I. Lipót	Johann Friedel von Friedenau	aransarkantyús vitézi cím + címer	1680.08.03.		

***e) A magyar Királyi Könyvekbe bevezetett nem rangemelő,
magánszemélyeknek szóló címereslevelek darabszáma kötetenként***

Kötet	Kötet évköre	Darabszám	Másolatok típusa
1.	~1527-1540	5	kivonatos
2.	~1540-1551	5	kivonatos
3.	~1551-1575	0	-
4.	~1575-1591	0	-
5.	~1591-1608	3	kivonatos
6.	~1609-1618	0	-
7.	~1619-1633	0	-
8.	~1633-1637	0	-
9.	~1637-1647	1	kivonatos
10.	~1647-1653	1	kivonatos
11.	~1654-1657	0	-
12.	~1657-1660	0	-
13.	~1661-1667	0	-
14.	~1667-1670	0	-
15.	~1670-1675	0	-
16.	~1675-1681	1	kivonatos
17.	~1681-1682	0	-
18.	~1682-1687	65	1685-1686: 63 db csak név és címerleírás 1687: 2 db csak név
19.	~1687-1689	24	10 db csak név+dátum 14 db csak név
20.	~1689-1690	9	2 db kivonatos 7 db csak név és dátum
21.	~1690-1692	4	csak név és dátum
22.	~1691-1695	0	-

Kötet	Kötet évköre	Darabszám	Másolatok típusa
23.	~1693-1695	0	-
24.	~1695-1699	0	-
25.	~1699-1702	30	2 db kivonatos 28 db csak név és dátum
26.	~1700-1703	27	csak név és dátum
27.	~1703-1708	18	5 db csak név és dátum 13 db kivonatos
28.	~1708-1711	31	kivonatos
29.	~1712	38	kivonatos
30.	~1713-1715	66	kivonatos
31.	~1715-1717	98	kivonatos
32.	~1718-1719	63	kivonatos
33.	~1719-1721	82	kivonatos
34.	~1722-1724	34	kivonatos
35.	~1725-1727	12	kivonatos
36.	~1728-1732	3	kivonatos
37.	~1733-1737	13	kivonatos
38.	~1738-1740	5	kivonatos
39.	~1740-1744	78	kivonatos
40.	~1744-1747	22	kivonatos
41.	~1748-1750	17	kivonatos
42.	~1751-1752	75	kivonatos
43.	~1753-1755	38	kivonatos, részben címerfestményekkel
44.	~1756-1758	55	kivonatos, címerfestményekkel
45.	~1759-1761	60	kivonatos, címerfestményekkel
46.	~1761-1763	24	kivonatos, címerfestményekkel
47.	~1764-1767	49	kivonatos, címerfestményekkel

Kötet	Kötet évköre	Darabszám	Másolatok típusa
48.	~1768-1770	11	kivonatos, címerfestményekkel
49.	~1771-1772	3	kivonatos, címerfestményekkel
50.	~1773-1777	4	kivonatos, címerfestményekkel
51.	~1778-1780	2	kivonatos, címerfestményekkel
52.	~1780-1783	26	kivonatos, címerfestményekkel
53.	~1784-1786	6	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
54.	~1787-1789	3	1 teljes szövegű, 2 az intitulatio kihagyásával; címerfestményekkel
55.	~1790-1791	187	1791-ig teljes szövegű, utána az intitulatio kihagyásával; címerfestményekkel
56.	~1792	72	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
57.	~1793	35	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
58.	~1794-1795	50	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
59.	~1796-1798	84	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
60.	~1799-1802	68	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
61.	~1803-1806	54	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
62.	~1807-1810	57	1809-ig az intitulatio kihagyásával, utána teljes szövegű, címerfestményekkel
63.	~1811-1817	75	teljes szövegű, címerfestményekkel
64.	~1818-1824	114	teljes szövegű, címerfestményekkel
65.	~1825-1832	120	teljes szövegű, címerfestményekkel
66.	~1833-1840	132	teljes szövegű, címerfestményekkel

Kötet	Kötet évköre	Darabszám	Másolatok típusa
67.	~1841-1867	64	teljes szövegű, címerfestményekkel
68.	~1867-1887	190	teljes szövegű, címerfestményekkel
69.	~1887-1896	165	teljes szövegű, címerfestményekkel
70.	~1897-1901	144	teljes szövegű, címerfestményekkel
71.	~1901-1909	273	1907-ig teljes szövegű, utána az intitulatio kihagyásával; címerfestményekkel
72.	~1909-1913	281	az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel
73.	~1914-1918	134	Ferenc József alatt az intitulatio kihagyásával, címerfestményekkel; IV. Károly alatt már csak az uralkodói határozatok

f) A radványi formuláskönyv kancelláriai vonatkozású első részének tartalomjegyzéke

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
-	p. 1-12.	Címtár I.	-	-	1574-1575
-	p. 13-36.	Címtár II.	-	-	1574-1575
1.	p. 37-41.	<i>Arma et insignia atque in ducem creatio Emerici de Peren</i>	I. Miksa nrcs.	Perényi Imre	1527.09.07. (recte: 1517.09.27.) ⁹⁶⁸
2.	p. 41-42.	<i>Regales quibus divus quondam Ferdinandus imperator ipso in aliis occupato serenissimum principem Maximilianum Bohemiae regem, filium suum ad status regni Hungariae pro celebranda dieta generali expediverat</i>	I. Ferdinánd mk.	Miksa fhg.	1554.08.11.
3.	p. 43.	<i>Salvus conductus ad imperatorem Turcarum</i>	Miksa cseh k.	Cherneký Gáspár	1555.10.01.
4.	p. 43-46.	<i>Arma Joanni quondam Listhio cum nobilitate collata</i>	I. Ferdinánd mk.	Liszthy János	1554.02.01.
5.	p. 46-48.	<i>Instructio Georgio Thwry super capitaneatu arcis Palotha data</i>	Miksa mk.	Thury György	1558.05.08.
6.	p. 49.	<i>Seneca: De vita aulica (vers)</i>	-	-	-
7.	p. 49-50.	<i>Philippus Beroaldus Italus ad cancellariae membra (vers)</i>	-	-	-

⁹⁶⁸ Az oklevél hibás dátummal szerepel a formulariumban. Rosszul kötötték be az első lapot, a helyes olvasási sorrend: p. 38-37-39-40-41.

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
8.	p. 50.	<i>Idem de cancellario (vers)</i>	-	-	-
9.	p. 51.	<i>Salvanguardia ex cancellaria imperiali</i>	-	-	1566.08.31.
10.	p. 51-53.	<i>Formula creationis equitis aurati ex eadem cancellaria imperiali</i>	-	-	-
11.	p. 54-55.	<i>Insignia cum eleganti declaratione</i>	I. Ferdinánd mk.	soproni Kövér Márton	- [1554.09.25.] ⁹⁶⁹
12.	p. 55-56.	<i>Preceptorica super assumptione et discussione causae</i>	Miksa mk.	Szabó Simon	1562.05.23.
13.	p. 56-57.	<i>Novum iudicium in bona forma</i>	Miksa mk.	-	1562.07.05.
14.	p. 57-58.	<i>Attestatoria</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
15.	p. 58-59.	<i>Praeceptorica ad civitatem liberam super non observato mandato</i>	Miksa mk.	Selmecebánya	1562.07.24.
16.	p. 59-61.	<i>Gratia Georgii Bebeek</i>	I. Ferdinánd mk.	Bebek György	1557.09.04.
17.	p. 61-62.	<i>Donatio bonorum mobilium</i>	Miksa mk.	Zay Ferenc kassai kapitány	1562.04.08.
18.	p. 62-63.	<i>Praefectio filiae in masculinum haeredem</i>	I. Ferdinánd mk.	Erdődy Péter leánya, Anna	-
19.	p. 63.	<i>Forma iuramenti cum aliquis creatur in Ungarum</i>	Petrus ab Arco	-	-
20.	p. 63.	<i>Nota in preceptor[?] super ademptis alicui bonis</i>	-	-	-

⁹⁶⁹ A dátumot az eredeti oklevélből ismerjük: HU-MNL-GyMSMSL-IV.1025.b.-3.

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
21.	p. 64.	<i>Nobilitatio cum exemptione domus</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
22.	p. 65-66.	<i>Exemptio et nobilitatio domus in bonis episcopatus alicuius sitae</i>	I. Ferdinánd mk.	egri alprovisor	-
23.	p. 66-67.	<i>Donatio per notam infidelitatis</i>	I. Ferdinánd mk.	Panka Péter kassai alkapitány	-
24.	p. 67-68.	<i>Donatio pignoris per notam infidelitatis</i>	I. Ferdinánd mk.	Bánffy László	1561
25.	p. 68.	<i>Donatio per notam incestus</i>	-	-	-
26.	p. 68.	<i>Per occultationem iurium regalium</i>	-	-	-
27.	p. 68-69.	<i>Donatio praepositurae</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
28.	p. 69-70.	<i>Donatio episcopatus</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
29.	p. 71-72.	<i>Donatio honoris comitatus</i>	I. Ferdinánd mk.	homonnai Drugeth István és Miklós	-
30.	p. 72-73.	<i>Nova donatio cum iure regio</i>	-	-	-
31.	p. 73.	<i>Collatio honoris magistratus curiae</i>	I. Ferdinánd mk.	Dessewffy János	1554.06.01.
32.	p. 74.	<i>Collatio honoris magistratus dapiferorum</i>	I. Ferdinánd mk.	alsóindvai Bánffy István	-
33.	p. 74-75.	<i>Collatio honoris magistri agazonum</i>	I. Ferdinánd mk.	Tahy Ferenc	-
34.	p. 75.	<i>Translatio ab officio magistratus tavernicorum ad honorem officii magistratus curiae regiae</i>	I. Ferdinánd mk.	Báthori András	1554.06.01.

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
35.	p. 75-77.	<i>Cum iusti cum praeterea</i>	I. Ferdinánd mk.	mindenkinek	-
36.	p. 77-78.	<i>Arestum ad eiusmodi personam sonans, pro quo aliquis fideiusserit creditori eius ad certum terminum, neque ipse ad terminum praefixum soluens fideiussor satisfacere coactus fuerit neque ipse fideiussor extra aresti formam et modum quicquem ab eo extricare potuerit</i>	Miksa mk.	-	-
37.	p. 78-79.	<i>Arestum eius, qui cum debito aliquali in ditionem Turcicam effugiens, iure conveniri non potest</i>	I. Ferdinánd mk.	Starkenoffer Mihály, és adósa, Kántor Dénes	-
38.	p. 79-80.	<i>Collatio praepositurae Scepusiensis</i>	I. Ferdinánd mk.	Bornemissza Gergely	-
39.	p. 80-81.	<i>Mandatum generale ut debita exigere volenti in regno requisiti sint auxilio etc.</i>	I. Ferdinánd mk.	Konrad Mayer civis Augustensis	-
40.	p. 81-83.	<i>Collatio abbatiae pro Jesuitis Joanne Listhio autore</i>	I. Ferdinánd mk.	Nagyszombat	1561.01.01.
41.	p. 83-84.	<i>Cum iusti in simplici forma</i>	Miksa mk.	Bódy Ferenc és Pál debreceni lakosok	-
42.	p. 84-85.	<i>Tutoria</i>	I. Ferdinánd mk.	Horváth Márk szigeti kapitány	1561.09.14.
43.	p. 85-87.	<i>Confirmatio testamenti</i>	Miksa mk.	Pálóczi Horváth Borbála	1567.10.03.
44.	p. 88.	<i>Collatio aulicatus</i>	I. Ferdinánd mk.	Rakovszky György	1558.11.22.

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
45.	p. 88-89.	<i>Spectabili et magnifico domino Arzlanbegho zanchiako Nandoralbensi et de Zendrew, nunc Budae vicegerenti (missilis)</i>	Oláh Miklós	Arszlán bég, nándorfehérvári és szendrői, most budai vicegerens	1564.08.16.
46.	p. 89-90.	<i>Ad Stephanum comitem Scepusiensem (missilis)</i>	I. Mátyás mk.	Szapolyai István szepesi ispán	1480.03.06.
47.	p. 90-91.	<i>Regales promittendis equitibus Hungaris ad coronationem Bohemicam</i>	Miksa mk.	Oláh Miklós	1562.07.14.
48.	p. 92.	<i>Donatio libertatis per archiepiscopum colonis suis</i>	Várday Pál	udvardi jobbágyok	-
49.	p. 93.	<i>Praeceptorialia reambulationis metarum</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
50.	p. 94.	<i>Exemplum armorum collationis cum optima ac perbreui declaratione, autor Joannes Zaskowskius</i>	I. Ferdinánd mk.	Palaticz Lukács deák	-
51.	p. 94-95.	<i>Exemptio exustorum ad tempos</i>	Miksa mk.	Szatmár város	-
52.	p. 96.	<i>Praeceptorialia ut coloni detenti pro arestatione seu ademptione vini (propter transgressionem thelonei) ipsius detrientis(?), dimittantur</i>	I. Ferdinánd mk.	Georg Hartmann a Lichtenstein	-
53.	p. 96-97.	<i>Commissio causae</i>	Miksa mk.	Homonnay Györgyné Tárcsai Anna és Kékedy Gáspár	-
54.	p. 97-98.	<i>Attestatoria</i>	Miksa cseh k.	Imbster Ferenc	1561.10.29.
55.	p. 98-100.	<i>Gratia super vulneratione nobilis, ex qua in notam</i>	V. Károly nracs.	Hosszúmezei György	-

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
		<i>infidelitatis aliquis incidisset</i>			
56.	p. 100.	<i>Commissio causae extra seriem</i>	Miksa mk.	Bácskay Miklós	-
57.	p. 101-102.	<i>Donatio unius domus communitati civium pro domo senatoria</i>	Miksa római és cseh k.	(Máramaros)Sziget	1563.03.28.
58.	p. 102-103.	<i>Divisionalis</i>	Miksa mk.	Varjassy Boldizsárné Heringhy Sára	-
59.	p. 103-104.	<i>Privilegii oppidi Kisvarda copia</i>	Miksa cseh k.	Kisvárdai	1559.06.23.
60.	p. 104-105.	<i>Privilegium Michaelis Warday super exemptione praescriptorum suorum bonorum</i>	Miksa cseh k.	kisvárdai Várday Mihály	-
61.	p. 105-106.	<i>Confirmatio seu transsumptum literarum privilegialium civitatis Bartphensis super dealbatione telae emanatarum</i>	Miksa mk.	Bártfa város	1568.05.28.
62.	p. 106-107.	<i>Annuentia fortificationis</i>	I. Ferdinánd mk.	Mátyás	-
63.	p. 107-108.	<i>Collatio auctoritatis locumtenentiae regni Hungariae</i>	I. Ferdinánd mk.	Várday Pál	1544.12.29.
64.	p. 108-110.	<i>Arma cum nobilitatione ob scelus militare collata cum pulcro proemio ac optima declaratione facti</i>	I. Ferdinánd mk.	Mácsay Miklós (Machiay)	-
65.	p. 110.	<i>Assecuratio libere veniendi ad commissarios</i>	I. Ferdinánd mk.	palonai Magyar Bálint	-
66.	p. 110-111.	<i>Salvus conductus in Italiam</i>	I. Ferdinánd mk.	Szegedi Pál szepesi kanonok	1562.12.15.

Ssz.	Oldalszám	Cím	Adományozó/Kiadó	Adományos/ címezett/érintett	Dátum
67.	p. 111-112.	<i>Praesentatio episcoporum electorum ad papam pro confirmatione</i>	I. Ferdinánd mk.	IV. Pius pápa	1564.01.12.
68.	p. 113-114.	<i>Commendaticiae ad cardinalem Moronum pro episcopis ex cancellaria imperiali sic expeditae scribuntur in folio continue</i>	I. Ferdinánd mk.	Giovanni Morone bíboros	1564.01.13.
69.	p. 114.	<i>Commendatio mandativa pro iisdem ad oratorem caesareum in curia papali existentem</i>	I. Ferdinánd mk.	Prosperus comes de Arco	-
70.	p. 114-115.	<i>Donatio duarum parcium birsagiorum iudicialiorum</i>	I. Ferdinánd mk.	Kastelánffy Kristóf, Oláh Miklós szolgája	1558.07.08.
71.	p. 115-116.	<i>Gratia expectativa conferendorum bonorum</i>	I. Ferdinánd mk.	névtelen várnagy	-
72.	p. 116-118.	<i>Brachium seculare</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
73.	p. 118-119.	<i>Annuentia vadi</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
74.	p. 119-120.	<i>Annuentia super libera dispositione bonorum</i>	I. Ferdinánd mk.	-	-
75.	p. 120-121.	<i>Praefectio filiarum magnifici quondam Michaelis Pereny in masculinum haeredem</i>	I. Ferdinánd mk.	Perényi Erzsébet és Borbála	1558.09.10.
76.	p. 121-123.	<i>Donatio praepositurae Thurociensis Antonio Verancio</i>	I. Ferdinánd mk.	Verancsics Antal	1563
77.	p. 123-124.	<i>Mandatum generale pro exhibenda sacra Eucharistia sub utraque specie</i>	Miksa mk.	Esztergomi egyházmegye	-
78.	p. 124-127.	<i>Arma Budensium cum patibulare</i>	I. János mk.	Buda város	- [1533.03.25.]

g) Iratok

1. Címerkérő folyamodványok – az első (korai) típus

1.1.

Kincse Mihály folyamodványa, [1553. március 12.]
(HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b)

Sacratissima regia maiestas domine et domine clementissime!

Supplicatur maiestati vestrae sacratissimae in persona fidelis eiusdem nobilis Michaelis Kynche in eo humillime quatinus(!) maiestas vestra sacratissima habito fidelium serviciorum suorum respectu maiestatis vestrae sacratissimae et regno exhibitorum, dignetur ipsi haec arma sive nobilitatis insignia quondam maioribus suis a serenissimo olim Ladislao rege collata, sed his disturbiorum temporibus ab ipsis alienata renovare ac ipsi et per eum Ladislao fratri suo carnali, nec non Stephano et Blasio Kynche nepotibus ex fratre suis, heredibusque et posteritatibus ipsorum universis denuo gratiose conferre ac eos in numerum verorum regni Hungariae nobilium annumerare.

Graciosum expectatur maiestate vestra sacratissima responsum.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae fidelis subditus, Michael Kinche

Címerfestmény a bal szélen

A külzeten talán későbbi kézzel: Anno 1553. Recursus ad Ferdinandum I^{um} pro novis armalibus Michaelis Kinche

1.2.

Tinódi Sebestyén deák folyamodványa, [1553. augusztus 25.]
(HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b)

Sacratissima regia maiestas ac domine domine mihi clementissime!

Supplico sacratissimae maiestati vestrae humillime, dignetur maiestas vestra sacratissima haec armorum insignia unacum nobilitate mihi et universis haeredibus meis, inter caetera sua beneficia clementer conferre, quod omni fidelitate maiestati vestrae semper ad finem usque vitae meae, pro parte mea virili reservare studebo.

Graciosum responsum expecto a sacratissima maiestate vestra.

Vestrae sacratissimae maiestatis humilis subditus, Sabastianus(!) literatus de Thynod

Címerfestmény alul középen

A külzeten: Supplicatio Sabasthiani literati de Thynod

1.3.

Alszászi Vitál András folyamodványa, 1564. március 5.
(HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 24. - No. 13.)

Sacratissima caesarea atque regia maiestas, domine domine mihi clementissime!

Post perpetuorum fidelium servitorum meorum in gratiam vestre sacratissime caesaree atque regie maiestatis humillimam subiectionem supplico vestre sacratissime caesaree atque regie maiestati, domino meo naturali clementissimo, in eo humillime, dignetur ex innata sua clementia, qua erga fideles subditos suos aspicitur, hec arma seu nobilitatis insignia arte pictoria superius depicta mihi, ac per me egregio Georgio Wythal de Alzaz fratri meo carnali natu maiori et puella Elizabeth filie sue, nostrisque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis simulcum nova nobilitacione in perpetuum graciose conferre.

Clemens a vestra sacratissima caesarea atque regia maiestate expecto responsum.

Eiusdem vestre sacratissime caesaree atque regie maiestatis humillimus et perpetuus servitor et subditus, Andreas Wythal de Alzaz, minoris cancellarie ac sedis iudiciarie vestre sacratissime caesaree et regie maiestatis iuratus notarius.

Címerfestmény felül középen, mellette: Concessit sacratissima caesarea maiestas Vienne 5 Martii anno 1564, Georgius Bochkai manu propria

A külzeten Bocskay György kezével: Petit insignia introdepicta cum nobilitacione. *Más kézzel:* Humillima supplicacio egregii Andree Wythal de Alzaz, minoris cancellariae ac sedis iudiciarie vestre sacratissime caesaree atque regie maiestatis iurati notarii. Petit arma.

1.4.

Thury Gáspár, István és János folyamodványa, 1566. június 29.
(HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. - sz. n. Tury)

Sacratissima caesarea et regia maiestas, domine domine et princeps noster clementissime!

Humillimam fidelium servitorum nostrorum in gratiam sacratissimae caesariae et regiae maiestatis vestrae perpetuam subiectionem.

Supplicamus maiestati vestrae sacratissimae, tanquam domino et principi nostro clementissimo, dignetur eadem maiestas vestra sacratissima ob respectum fidelium servitorum nostrorum haec infrascripta arma nostra vetera, ita quemadmodum ex opposito maiestas vestra sacra noviter depicta esse potest cernere, clementer nobis, familiaeque ac posteritatibus nostris renovanda conferre, quod omnibus fidelium servitorum maeritis a maiestate vestra sacratissima promereri studebimus.

Clemens et gratiosum eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae expectamus responsum.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae fideles subditi Gaspar, Stephanus et Joannes Twry.

Két címerfestmény alul, közöttte: Concessit sacratissima maiestas cesarea Viennę 29 Junii 1566. Listhius manu propria

1.5.

Harsányi Kis Mihály folyamodványa, 1569. május 14.
(HU-MNL-OL-R 64-2.-88.)

Sacratissima Romanorum caesarea maiestas domine domine mihi clementissime!

Supplico maiestati vestrae sacratissimae humilime, dignetur maiestas vestra sacratissima ex sua speciali gracia, qua erga fideles suos afficitur, haec arma infra depicta sive insignia nobilitaria cum plena nobilitacione ac perpetua domus meae in possessione maiestatis vestrae sacratissimae Harsany fundatae in comitatu Borsodiensi existente, omnibus suis pertinenciis quibuslibet quovis nominis, vocabulo, vocitatis, exempcione ac nobilitacione mihi ac duobus fratribus meis uterinis Marco et Paulo Kys, nostrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, graciose donare ac conferre, quam gracionem maiestatis vestrae sacratissimae perpetuis meis serviciis una cum posteritate mea promereri sane non desinam.

Gratosam expecto relationem.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae humilis ac perpetuus fidelis servitor, Michael Kys de Harsan

Címerfestmény alul középen, mellette: Concessa est sola personę nobilitatio Viennę 14 Maii 1569, Wespremiensis etc. manu propria

A külzeten: Humilima supplicatio Michaelis Kys de Harsan, militis maiestatis vestrae sacratissimae Agriensis. Petit amra una cum exempcione domus suae in possessione Harsan

1.6.

Nagy Péter folyamodványa, 1569.május 14.
(HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b)

Sacratissima Romanorum caesarea maiestas domine domine clementissime!

Supplico maiestati vestrae sacratissimę humilime, dignetur respectu fidelium meorum servitorum, qui a iuvenili aetate mea in arce maiestatis vestrae sacratissimae Agriensi, larga sanguinis mei profusione servivi vitaque mea durante serviturus sum, haec arma seu nobilitatis insignia mihi fratribusque meis, necnon nostris haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose donare conferreque.

Gratosum expecto responsum.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae perpetuus ac humilis servitor, Petrus Nagh

Címerfestmény alul középen, mellette: Concessit sua maiestas cesarea Viennę 14 Maii 1569, Wespremiensis etc. manu propria.

A küzeten: Humillima supplicatio Petri Nagh, militis maiestatis vestrae sacratissimae Agriensis, pro armis cum nobilitatione

1.7.

Csoknay Benedek folyamodványa, 1580. február 26.

(HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 946. - No. 17.)

Sacratissima imperatoria maiestas domine domine clementissime!

Fidelium servitorum meorum in gratiam maiestatis vestrae sacratissimae humillimam subiunctionem.

Cum gratia et benignitas maiestatis vestrae sacratissimae, qua fideles subditos suos clementer prosequi consuevit, in eosque redundare soleat, qui in humiliori statu constituti patrie prodesse, ac maiestati vestrae sacratissimae ad omnem occasionem perpetuo fideliter servire decreverunt, maiestati vestrae sacratissimae uti domino meo clementissimo humilime supplico, ut maiestas vestra sacra ex speciali gratia sua dignetur meque honestis ortum parentibus ex ignobilitate gratiose eximere atque me armis infrascriptis in cetum et numerum verorum regni nobilium, tam meque heredes et posteritates meas utriusque sexus universas clementer cooptare, quod ego maiestati vestrae sacratissimae perpetuis ac fidelibus servitiis meis usque ad supremum vitę meae habitum reservire studebo, et gratiosum superinde responsum a maiestate vestra sacratissima expecto.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae humilis et fidelis servitor, Benedictus Choknay.
Alatta Istvánffy Miklós kezével: Stephani Batory

Címerfestmény alul baloldalt, mellette: Concessit serenissimus archidux Posonii 26 Februarii 1580, Nicolaus Isthuanffy etc. manu propria

A küzeten: Humillima supplicatio Benedicti Choknay. Alatta Istvánffy Miklós kezével: pro armis

2. Címerkérő folyamodványok – a második (általános) típus

2.1.

Szerecsen (Zerechin) János folyamodványa, 1582. február 17.
(HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b)

Sacratissima imperatoria ac regia maiestas domine domine clementissime!

Fidelium servitiorum meorum in gratiam maiestatis vestrae sacratissime humilimam subiectionem.

Cum ego iam ab aliquot annis huic regno Hungariae licet alieni gena natione existens, vel maiestati vestrae sacratissimae viriliter et strenue, praesertim contra immanissimum hostem nominis Christiani Thurcam, sanguinis mei effusione, testantibus id universis dominis baronibus in inferioribus illis partibus existentibus inserviverim supplico demisse maiestati vestrae sacratissimae tanquam principi pientissimo, habita ratione fidelium meorum servitiorum praestitorum, haec arma sive nobilitatis insignia infrascripta mihi et per me Barbarae consorti meae ac filio Francisco meisque haeredibus et posteritatibus universis [...] cum illis in caetum verorum regni Hungariae nobilium clementer coadoptare dignetur, quam gratiam maiestatis vestrae sacratissimae perpetuis meis servitiis promereri studebo.

Clemens et gratiosissimum expecto responsum.

Sacratissimę caesareae regiaeque maiestatis vestrae fidelis et humilis subditus et servitor, Johannes Zerechin⁹⁷⁰

Címerfestmény alul baloldalt, mellette Tiburtius Himmelreich kezével: Concessit sacratissima caesarea regiaeque maiestas Posonii, 17 Februarii 1582, Colocensis.

A címer mellett, alul Tiburtius Himmelreich kezével: est servitor Valentini Balassa

2.2.

Werebélyi Boldizsár folyamodványa, 1582. február 21.
(HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-b)

Sacratissima Romanorum imperatoria regiaeque maiestas domine domine mihi clementissime!

Quum sciam et intelligam gratiam et clementiam maiestatis vestrae sacratissimae nemini fidelium suorum digne eam imploram denegatam ullo unquam temporum fuisse, egoque confisus de clementia maiestatis vestrae sacratissimae, eidem humillime suplico dignetur me, qui a puericia in hoc confinio et oppido Agriensi non parcendo ubi necessitas postulat, laboribus et fatigiis cum omni vitę meae periculo versor, genitoremque quondam meum Petrum Werebély superioribus annis in servitio maiestatis vestrae sacratissimae per Turcas

⁹⁷⁰ Átjavitva Derochy-ra.

Christiani nominis hostes amisi, e statu et conditione civili et ignobili clementer eximere in numerumque verorum regni sui Hungariae nobilium una cum filio meo Petro Werebely cooptare et adnumerare, inque signum vere nobilitatis haec inferius depicta arma mihi heredibusque et posteritatibus meis utriusque sexus universis clementer donare et conferre, quam gratiam maiestatis vestrae sacratissimae perpetuis fidelibus servitiis meis morteque ipsa promerere studebo.

Clemens et gratiosum expectans responsum.

Humilimus fidelis subditus, Balthasar Werebely, incola oppidi Agriensis.

Címerfestmény alul baloldalt, mellette: Concessit sacratissima caesarea regiaque maiestas Posonii 21 Februarii 1582, Faustus Verantius manu propria.

A címer alatt, talán Tiburtius Himmelreich írásával: Servit Agriae

A külzeten: Supplicatio humillima Balthasaris Werebely incolae oppidi Agriensis. *Alatta, talán Tiburtius Himmelreich kezével:* Petit arma cum nobilitacione

2.3.

Méhes István folyamodványa, 1582. február 21.

(HU-MNL-OL-X 1268-F-VII.-30.)

Sacratissima imperatoria maiestas domine domine clementissime!

Supplicatur maiestati vestrę sacratissime in eo humillime, habita ratione fidelium servitiorum Stephani Meehes, que ipse pro locorum et temporum varietate huic regno sanguinis sui effusione impendit et in futurum impendere conatur, maiestas vestra sacratissima ex sua innata clementia et gratia, qua erga suos fideles benemeritos affici solet, dignetur eundem Stephanum Meehes ipsiusque heredes et posteritates utriusque sexus universos in numerum et cętum verorum regni Hungarie nobilium coadoptare atque hec arma sive nobilitatis insignia eidem ac per eum domine Catherinę Zwniogh consorti suę ac Casparo et Paulo filiis eius, ittem(!) Helene Meehes sorori ac Paulo filio eiusdem gratiose conferre, quam gratiam maiestati vestre sacratissime perpetuis suis servitiis reservire conabuntur.

Clemens ac benignum expectatur responsum.

Sacratissime maiestatis vestre humilis ac fidelis subditus Stephanus Meehes.

Címerfestmény alul baloldalt, mellette Joó János kezével: Concessit sacratissima caesarea regiaque maiestas Posonii 21 Februarii 1582, Joo. *Az áthúzott sisak mellett:* clausa galea

A lap alsó szélén: Commendata a domino reverendissimo Waradiensi. Est praecipua persona

2.4.

Erdélyi András és János folyamodványa, 1586. szeptember 3.
(HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.)

Sacratissima Romanorum imperatoria ac regia maiestas domine domine mihi semper clementissime

Cum regalis sit munificentiae fideles subditos suos omni gratia atque liberalitate prosequi et clementissima sua beneficia non modo iis qui ea summis eorum virtutibus promeruerunt, sed et iis qui aliquatenus ea promereri conati sunt, soleat conferri, unde ego, quo indignissimus maiestatis vestrae sacratissimae subditus, summam fidutiam in clementissima maiestatis vestrae sacratissimae liberalitate collocans, humillime ad maiestatis vestrae sacratissimae confugio supplicans obnix, dignetur non tam respectu exiguorum fidelium tamen meorum servitiorum, quae a pueritia diversis in locis sub fidelitate maiestatis vestrae sacratissimae usque hunc diem continuavi, et non modo inter gregarios milites stipendia sum emeritus, verum etiam offitio castellanatus certis annis praefui, quam ex sua innata clementia et regali munificentia me ac fratrem meum germanum Johannem Erdeli nec non Johannem iuniorem, Nicolaum et Stephanum filios Demetrii Erdeli fratris videlicet mei carnalis, ex rustica nimirum progeniae procreatos, in veros regni Hungariae nobiles unacum posteritate nostra utriusque sexus universa, asciscere et annumerari facere et in signum vere nobilitatis haec subscripta insignia arte pictoria depicta nobis et haeredibus nostris utriusque sexus universis gratiose conferre, quod sacratissimae maiestati vestrae nos perpetuis humillimisque servitiis nostris omni conatu reservire enitemur.

Clemens atque gratiosum a maiestate vestra sacratissima expectamus responsum.

Eiusdem sacratissimae maiestatis vestrae humillimi subditi Andreas et Johannes Erdeli ac alter Johannes, Stephanus et Nicolaus filii Demetrii Erdeli.

Címerfestmény alul baloldalt, mellette Himelreich kezével: Concessit sacratissima caesarea regiaque maiestas Pragae 3 Septembris 1586, Himelreich manu propria.

A lap alján: Colocensis vidit

2.5.

Ekker Lukács folyamodványa, 1593. január 19.
(HU-MNM-Udgy. 1962.7.)

Sacratissima caesarea regiaque maiestas domine domine mihi clementissime!

Fidelium servitiorum in gratiam maiestatis vestrae sacratissimae humilimam perpetuamque commendationem.

Cum maiores etiam mei multis et diversis in negotiis fidei et industriae ipsorum concreditus avo et parenti maiestatis vestrae sacratissimae felicitatis recordationis, gratissimam suam operam fidelibus servitiis demonstrarint(!), ego etiam eorum vestigia secutus a puero maiestati vestrae sacratissimae inserv[...] et camerae eiusdem non partim utilitatis annuatim

per me accedat, humilime maiestati vestrae sacratissimae supplico, dignetur ex innata sibi gratia et clementia me in coetum et numerum verorum regni sui Hungariae partiumque ei subiectarum nobilium denuo recipere, mihiq; in testimonium nobilitatis haec infra depicta insignia, et per me uxori Annae Radin et filiis Lucae, Thobiae et Eliae, filiabusque Annae et Mariae, fratri item meo carnali Osvaldo similiter Ekker eiusque filio Andreae et filiabus Elizabeth et Annae, haeredibusque et posteritatibus nostris utriusque sexus universis gratiose conferre, quam maiestatis vestrae sacratissimae gratiam et munificentiam fideli et perpetuo inserviendi studio promereri contendam.

Clementissimum superinde expectans responsum.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae fidelis et perpetuus servitor Lucas Ekker.

Címerfestmény alul baloldalt, mellette Tiburtius Himmelreich kezével: Concessit sacratissima caesarea regiaque maiestas Pragae 19 Ianuarii 1593. Himelreich manu propria.

A lap alján Tiburtius Himmelreich kezével: Commendatur a domino locumtenente maiestatis vestrae sacratissimae

Az áthúzott nyílt sisak mellett más kézzel: sit aperta

2.6.

királylubellai Hopkó István folyamodványa, 1633. december 26.

(HU-MNL-OL-P 566-1.-II.-XXXIV.-11.)

Sacratissima caesarea regiaque maiestas domine domine natura clementissime!

Quoniam thronus excellentiae regalis culminis tanto solidatur felicius, quanto fidelium subditorum benemerita in principem et patriam, cumulantur munificentius, hinc ego quoque de sacratissimae maiestatis vestrae paterna pietate et clementia (ut qua sola christiani magistratus a diis differre asseruntur) fovens intra meipsum spem infallibilem, ad gratiosissimum eiusdem conspectum supplex venio, cernuusque oro, quatenus intuitu servitorum meorum humilimorum ad latus sacratissimae maiestatis vestrae fidelium, pro incolumitate afflictae patriae, nec non regiae dignitatis propagatione, ab ineunte aetate Sacrae regni Coronae praestitorum, et in futurum praestandorum, sacratissima maiestas vestra dignaretur me Stephanum Hopko de Kiraly Lubella in comitatu Liptoviensi ac per me Elizabetham Bodiczka consortem, nec non Jacobum et Stephanum similiter Hopko, filios meos iam per Dei gratiam natos et de coetero adhuc nascituros, ex statu seu conditione ignobili, in qua hactenus perstitimus, gratiose eximere et in coetum verorum ac indubitatorum regni istius maiestatis vestrae Hungariae nobilium cooptare, inque signum augustissimae munificentiae regalis haec inferius depicta arma sive nobilitatis insignia mihi haeredibusque et posteritatibus meis utriusque sexus universis clementer elargiri.

Quam sacratissimae maiestatis vestrae gratiam et plusquam paternam clementiam, nec vitae nec sanguini parcente quoad vixere debitis fidelitatis et fidelium servitorum generibus de maiestate vestra sacratissima demereri perpetim studebo.

Responsum gratiosissimum devote expectaturus.

Sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis vestrae humilimus et perpetuus subditus
Stephanus Hopko.

*Címerfestmény alul baloldalt, mellette Ferenczffy Lőrinc kezével: Concessit sacra caesarea
regiaque maiestas Viennae die 26 Decembris anno Domini 1633 Laurentius Ferenczffy manu
propria*

2.7.

Pap János folyamodványa, 1662. május 22.

(HU-MNL-OL-P 396-23.-4.-2.)

Augustissime imperator domine domine naturaliter clementissime!

Innata illa augustissimae maiestatis vestrae imperatoria gratia et clementia fretus, qua
omnes suos fideles de Patria bene meritos et commendatos cives inde a suscepto regiminis
sui gubernio complectitur. Ad thronum maiestatis vestrae augustissimum humillime accedo
demisse supplicans, dignetur me Joannem Pap, ac per me Paulum Kun e statu et conditione
ignobili eximere, exemptos in coetum et numerum verorum et indubitatorum regni sui
Hungariae nobilium adscribere, atque in signum et testimonium huiusmodi nobilitares
praerogativae, haec infra depicta armorum insignia clementer conferre.

Quam augustissimae maiestatis vestrae clementiam humillimis servitiorum meritis demereri
adnitar.

Augustissimae maiestatis vestrae humillimus et perpetuo fidelis subditus praescriptus
Joannes Pap.

*Címerfestmény alul baloldalt, mellette Szelepcsényi György kezével: Concessit sua caesarea
et regia maiestas in arce Posoniensi die 22 Maii anno Domini 1662 Georgius Szelepchény
archiepiscopus Colocensis manu propria*

A lap alsó szélén: Posonii 22 Maii

3. Atipikus címerkérő folyamodványok

3.1.

Jakus Kis Lőrinc folyamodványa, [1563]
(HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 722. - No. 39.)

Sacratissima caesarea ac regia maiestas, domine domine semper mihi clementissime!

Post fidelitatis, fideliumque servitorum meorum in gratiam sacratissimae maiestatis vestrae humillima commendationem, inter reliquos fideles sacratissimae maiestatis vestrae ipse quo superioribus annis multa pericula ac damna penes fidelitatem sacratissimae maiestatis vestrae passus sum. Cum oppidum Miskolch sacratissimae maiestatis vestrae a turcis depredaretur, domus mea ibidem existens totaliter combusta est per eosdem turcas, servi cum reliquis domesticis in captivitatem abducti sunt, preterea ducentos et quinquaginta bones meos abegerunt. Ego in has, aliasque calamitates coniectus, dimicando cum turcis, ac ab eis christianos captivos eliberando, quartum in effusione sanguinis mei sacratissimae maiestatis vestrae ac patriae servierim tunc humillimum scriptum fidelium subditorum sacratissimae maiestatis vestrae de ipso Miskolch testabitur. Insuper Franciscus Nemethi me captum ad arcem Thokay inferri fecit, ac in tam foedum carcerem coniecit ut parum a morte abfuerim, sumque solius Dei benignitate conservatus, nec tamen prius dimisit, quam sexingentes florenos a me extorsit. Sacratissimae maiestatis vestrae humillime supplico, in me calamitosum clementissimis oculis intueatur, ac aliquo auxilio clementer adsit coeterum me, meosque liberos nobilitari cum insignibus istis atque domum in dicto Miskolch inter domos providorum Sebastiani Nagh alias Koronchy, ac Matthiæ Kowach in platea Szokvchya vocatam existente habitam, simul cum hereditatibus ad eam pertinentibus libertate ac ab omni censu, serviciisque perpetuo eximere clementer dignetur, ut et in posterum quolibet adversa pericula ac damna tollerare penes fideliorum sacratissimae maiestatis vestrae ac sacratissimorum liberorum suorum, dominorum meorum clementissimorum possim, quibus tanquam clementissimis principibus perpetuam fidelitatem et servicia humiliter offero ac dedo.

Clementissimum responsum a sacratissima maiestate vestra humiliter expecto.

Eiusdem sacratissimae maiestatis vestrae fidelis subditus Laurentius Jakws de Miskolch.

Címerfestmény egy különálló papírszeleten, concessio nélkül, hátoldalán a sarokban: Sui magni(?)

A külzeten: Humillima supplicatio Laurentii Jakws de Miskolch. Alatta, más kézzel: Diosgieur

3.2.

Thurzó György címerbővítés iránti folyamodványa, [1607. június 15.]
(AT-ÖstA-HHStA Ungarische Akten, Miscellanea 418B, fol. 229.)

Sacratissima Romanorum imperatoria caesarea et regia maiestas, domine domine clementissime!

Postque sacratissima maiestas vestra caesarea, me munificentia sua et gratia ex caetum baronum regni Hungariae gratiose eximere atque perpetuum liberumque comitem creare tituloque digniori, mediantibus superinde literis privilegialibus cohonestare et evehere clementer dignata est, supplico in eo maiestati vestrae sacratissimae domino meo clementissimo, dignetur insignia praedecessorum meorum ex collatione divorum olim Hungariae regum familiae Thurzonianae ob merita illorum donata, propter servitia mea iam in aliis literis privilegialibus specificata clementer augere atque haec inferius depicta insignia mihi meisque heredibus utriusque sexus gratiose conferre, literasque privilegiales superinde cum certa declaratione extradari demandare, qua posterii mei videntes, tot me honoribus a maiestati vestra avitum, calcar quasi ipsis addatur, erga maiestatem vestram et totam augustissimam domum Austriacam benemerendi. Quam gratiam, tum alia mihi impensa beneficia tote vitae tempore pro posse meo humilibus meis servitiis promereri contendam.

Clemens expectans responsum.

Sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis vestrae humilimus subditus ac servitor comes
Georgius Thurzo de Arva

3.3.

Ferber György címerkérő folyamodványának formulája/fogalmazványa
(HU-OSZKK - Fol. lat. 4143., nyomtatott fol. 340')

Supplicatio armalium elegans brevis

Sacratissima etc.

Maiestatis vestra(!) sacratissimae humillime supplicandum esse duxi, quatenus intuitu fidelium servitorum meorum hactenus omni promptitudinis studio praestitorum ac imposterum etiam eodem alacritatis praestandorum, dignetur me Georgium Ferber ac per me Georgium filium ex priori consorte mea progenitum, nec non Annam Schrembrer modernam consortem, alias nobilitari praerogativa gavisum, denuo in coetum ac numerum virorum(!), antiquorum et indubitatorum regni sui Hungariae partiumque ei annexarum nobilium annumerare atque inferius depicta arma seu nobilitatis antiqua insignia nobis, haeredibus nostris utriusque sexus universis gratiose conferre et elargiri. Quam gratiam maiestati vestrae sacratissimae humillimis meis servitiis promereri contendam.

4. Címereslevelek

4.1.

I. Ferdinánd magyar király „Meszesy” Gergely nevére hamisított címereslevele, 1528.

november 1.

(HU-MNL-OL-R 64-1.-1.)

Commissio propria domini regis

Ferdinandus Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc., infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie et Slesie, marchio Moravie, comes Tirolis ac Sacri Romani Imperii locumtenens generalis etc. tibi fideli nostro nobili Gregorio [...] Meses salutem graciamque nostram regiam ac omnis boni incrementum, consuevere principes precessorum(!) suorum regum vestigia imitari et subditorum suorum omni[um?...] qui grata ipsis possent exhibere servicia, commodo ornamentoque ac [...]ori prospicere atque consulere et eos [...] ex plebea orti sunt familia ad statum condicionemque dig[nitatem? ...]ere ut ad omnium ordinum subditos graciam principum [...] et ceterorum quoque animi ad obeunda [...] quia eiuscemodi principum mun[...] veluti stimulis [...]am magis ac magis incitentur, quod nos quoque boni ac clemen[... pr]incipis morem sequi cupientes, quum et fide[li]s nos]ter egregius Stephanus Pemfflinger, provisor curie nostre Budensis pro te apud maiestatem nostram intercessisset declaras[set ...] utilia et commoda pro virili servicia no[bis et] huic regno nostro Hungarie exhibuisse posseque vel in futurum exhibere et ideo gracia nostra regia dignum esse, cum supplicac[i]one] eiusdem Stephani Pemfflinger exaudita t[... t]uorum eciam serviciorum preteritorumque futurorum rationem haben[tes] te ex statu rusticitatis et ignobilitatis in quo natus [... ha]ctenusque extitisti, ex gracia nostra speci[ali e]t potestatis regie plenitudine eximentem ac in cetum et numerum verorum nobilium huius regni nostri armis utentiu[m] adscrib]endum, aggregandum et annumerandum duximus, [annu?]entes a modo deinceps, ut tu heredesque ac posteritates tue universe utriusque sexus a te tanquam a nobili sanguine descendentes [pro nob]iles habeantur et reputentur ac eciam [omni]bus illis privilegiis, iuribus, libertatibus, prerogativis et [immunit]atibus, quibus ceteri veri nobiles huius regni nostri Hun[garie ab] antiquo de iure vel de consuetudine u[... ..]ti, frui et gaudere possis, heredesque ac posteritates tue [...] utriusque sexus possint et valeant.

In cuius quidem vere tue nobilitatis signum et ut nostra erga te gracia [...] apud posteros testata sit hec arma sive nobilitatis insi[gnia ...] in capite seu principio presencium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria et docta manu figurata sunt et depicta, scutum videlicet quadrangul[are ...] campus nigro colore depictus virginem demissis capillis habitu puellari, truncum arboris cum certis ab utraque parte frondibus virescentibus, in humeris ten[... ..] habere conspicitur, animo deliberato et ex certa nostra scientia tibi Gregorio Mesessy heredibusque ac posteritatibus tuis utriusque sexus universis dedimus donavimus et contulimus, ut tu tuique heredes et posteritates universe hec arma sive nobilitatis insignia perpetuis semper temporibus more aliorum verorum huius regni nostri nobilium armis utencium a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus et singulis exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis,

tentoriis, domibus, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et syncere nobilitatis titulo ferre, gestare omnibusque et singulis graciis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles armis utentes, quomodolibet de iure vel de consuetudine utuntur, uti, frui et gaudere possis, heredesque ac posteritates tue universe utriusque sexus possint et valeant.

In quorum omnium premissorum fidem et testimonium presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas tibi heredibusque et posteritatibus tuis universis utriusque sexus duximus concedendas.

Datum Wienne in festo omnium sanctorum anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo octavo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. predictorum anno secundo.

4.2.

I. Ferdinánd magyar király címeradományozó oklevele Zichy Bernát allovászmester részére, 1550. február 1.

(HU-MNL-SML-XV.22.-1.-1.)

Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Slesiae, Wyrtembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae, lanndgravius Alsatiae, marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae, dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. tibi fideli nostro nobili Bernardo de Zych vice magistro agasonum nostrorum in regno nostro Hungariae salutem et gratiae erga Te nostrae incrementum. Libenter imitamur fortes imperatores, qui militum suorum fortia gesta considerant contemplanturque, ac eos qui egregio et memorabili facinore edito, honorem merentur corona castrensi vel murali, aut alio decorant stemmate, reliquorumque animos ad virtutem amplectendam minus aspirantium, hoc facto excitant atque ad rite gubernandam rempublicam aptos et idoneos reddunt, nam cum natura humana, nisi virtutis ductu regatur, per se rudis et ad honorem capessendum indigna sit omnes, qui honestam vitam ducere student, virtutem cumprimis sibi ducere imitandum proponant necesse est, sicque recte factis ad ea contendant, quae homines claros reddunt, considerantes itaque, Bernarde, fidelitatem tuam et servitia, quae Tu Sacrae primum regni nostri Hungariae Coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate pro tuo posse exhibuisse et deinceps etiam exhibiturus esse diceris Tuis meritis id exigentibus.

In signum et testimonium nostrae erga Te exhibitae clementiae haec arma sive nobilitatis insignia: scutum rubro colore, cuius imum campus viridis occupat, ex eo enatae sunt duae petrae in altum productae utrumque latus scuti occupantes, inter quas anguis tortuosus e radice dextrae petrae ad summitatem eius capite porrectus, ore fruticem rosae unam in medio florentem duas nondum, sed turgentes tantum habentem, supra scutum locata est galea capitis munimentum, eam contegunt laciniae variegatae, galeae apposita est alia frutex

rosarum priori similis, prout hec in capite sive principio praesentium literarum nostrarum suis accommodatis coloribus depicta esse cernuntur, Tibi Bernardo Zychy, Tuaeque cunctae utriusque sexus posteritati dedimus et contulimus, decernentes ut Tu eadem arma sive nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri Hungariae armis et insignibus nobilitaribus utentium a modo in posterum ubique in praeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis et aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae et syncerae nobilitatis titulo (quo eum ab omnibus et singulis cuiuscumque status, conditionis, dignitatis et preeminetiae homines existant, insignitum dici, nominari, haberi et reputari volumus) ferre, uti, gestare et illis gaudere possit, haeredesque et posteritates ipsorum possint et valeant.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras secreto sigillo nostro pendenti, quo ut rex Hungariae utimur, communitas dicto Bernardo de Zych, ipsiusque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis duximus dandas et concedendas.

Datum per manus reverendissimi domini Nicolai Olahi episcopi Agriensis, compatriis et consilarii ac in dicto regno nostro Hungariae cancellarii nostri fidelis nobis sincere dilecti, Posonii, prima die mensis februarii, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo, regnorum nostrorum Romani vigesimo, aliorum vero vigesimo quarto.

Ferdinandus

Nicolaus Olahus episcopus Agriensis

4.3.

I. Ferdinánd magyar király címermegújítást adományozó oklevele Nehóczy Boldizsár és Bálint részére, 1560. november 1.
(HU-MNL-ZML-IV.434.-26.)

Nos Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque etc. rex, infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae, ac superioris et inferioris Silesiae, Virtembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae, landgravius Alsatiae, marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae, dominus marchiae Sclavonicae, portus Naonis et Salinarum etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum Valentini et Balthasaris Nehocy, quae iidem Sacrae primum regni nostri Hungariae Coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate in diversis expeditionibus nostris tam contra Thurcas nominis Christiani naturales <hostes>, quam vero alios adversarios nostros,

fideliter, strenue et cum effusione sanguinis eorum, saepius exhibuisse et impendisse, ac imposterum quoque exhibere et impendere velle dicuntur; cum igitur ob hoc, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia (qua omnes fideles nostros de nobis Republicaque Christiana benemeritos seque fortiter et honeste factis a vulgi obscuritate segregantes virtutisque studiosos, more maiorum et antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum prosequi et ad maiora praestanda incitare consuevimus) eosdem Valentinum et Balthasarem Nehocy, quos licet etiam alioqui ex nobili familia ortos esse intelligamus, armaque et nobilitatis insignia, maioribus eorum fuisse data, sed ea superioribus annis, quum Thurcae hostes Christiani nominis infestissimi ex divina permissione ob scelerum nostrorum gravitatem regnum hoc nostrum Hungariae ferro, ignique vastarent, amissa esse perhibentur, de plenitudine nostrae regiae et imperatoriae potestatis denuo novis armis et insigniis nobilitaribus ornandos, honestandos et decorandos duximus, scuto videlicet militari cerulei coloris, in cuius dextro latere brachium humanum gladium tenens depictum est, in ima vero parte caput Thurcicum amputatum iacere cernitur, supra scutum galea militaris corona aurea ornata, ex qua utrinque binae alae, rubeo et ceruleo coloribus variegatur, inter quas rursus exurgit brachium mucronem tenens, laciniis albi, cerulei et crocei coloris, scutum ipsum utrinque pulchre exornantibus (prout haec omnia in capite, seu principio presentium literarum pictoris arte et manu suis propriis coloribus clarius depicta esse visuntur), eisdem Valentino Balthasarque ac per eos caeteris fratribus, consanguineis et affinibus ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dedimus et concessimus, decernentes ut iidem ipsorumque fratres, consanguinei et affines a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma seu nobilitatis insignia ubique in praeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, aliisque omnibus et quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus sub verae et syncerae nobilitatis titulo (quo eos ab omnibus cuiuscunque status, nationis, conditionis, dignitatis et praeeminentiae homines existant, insignitos dici, nominari haberique et reputari volumus) ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere in aevum cum universis ipsorum haeredibus et posteritatibus valeant atque possint, imo de novo nobilitamus damusque et concedimus praesentium per vigorem.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras maioris et secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungariae utimur impendentis munimine roboratas eisdem Valentino et Balthasari Nehocy ac per eos fratribus, consanguineisque eorum necnon heredibus et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis dandas duximus et concedendas.

Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, locique eiusdem et comitatus Honthensis comitis perpetui, primatis Hungariae, legati nati, summi et secretarii cancellarii et consilarii ac compatris nostri, fidelis nobis syncere dilecti Vienna Austriae die prima mensis Novembris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo, regnorum nostrorum Romani tricesimo, aliorum tricesimo quarto, electionis nostrae imperatoriae anno tertio, venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensis, Colocense sede vacante, Anthonio Verantio Agriensis, Mathiae Brumano Zagrabiensis, Paulo Bornemyzza Transsylvaniensis, Francisco Forgach Waradiensis, Georgio Draskowyth Quinqueecclesiensis,

Andrea de Kewes Vesprimiensis, Paulo de Gregoryancz lauriensis, Joanne ab Wylak Vaciense(!), praefato Paulo Bornemyzza gubernatore Nitriensis, Boznensis, Sirmiensis, Tininiensis et Chanadiensis sedibus vacantibus ecclesiarum episcopis ecclesias dei faeliciter gubernantibus, item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadasd regni nostri Hungariae palatino, iudice Cumanorum nostrorum et in Hungaria locumtenente nostro, necnon perpetuo terrae Fogaras et comitatus Castriferrei comite, Andrea de Bathor iudice curiae nostrae, Petro Erdewdy de Monyorokerek comite Montis Claudii ac regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, Nicolao comite de Zrinio tavernicorum, Francisco Thahy agazonum, Joanne Desewffy de Chernek curiae nostrae, Petro Macedonyay cubiculariorum, Stephano Banffy de Alsolyndwa ianitorum, Christophoro de Bathyan pincernarum nostrorum regalium in Hungaria magistris, comite Ecchio a Salmis et Neuburgh comite Poseniensi caeterisque quam plurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentes et honores.

Ferdinandus

Nicolaus Olahus archiepiscopus Strigoniensis
Joannes Listhius

4.4.

I. Ferdinánd magyar király nemesség- és címerújítást adományozó oklevele Nehóczy Boldizsár és Bálint részére, 1560. november 1.
(HU-MNL-ZML-IV.434.-26.-a)

Nos Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque etc. rex, infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, Wirtembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tirolis, Ferretis, Kiburgi et Goritiae, landgravius Alsatiae, marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae, dominus marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum, memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis fidelium nostrorum nobilium Valentini et Baltasaris de Nehócz, quae iidem Sacrae primum regni nostri Hungariae Coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate in diversis expeditionibus nostris, tam contra Thurcas, nominis Christiani naturales hostes, quam vero alios adversarios nostros, fideliter strenueque et cum effusione sanguinis eorum exhibuisse et impendisse, ac in posterum quoque exhibere et impendere velle dicitur; cum igitur ob hoc, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia (qua omnes de nobis et Republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos, maiorum et antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo, prosequi, eisdemque certa virtutum suarum monumenta, quae eos etiam ad maiora praestanda excitare possent, decernere consuevimus) eosdem

Valentinum et Baltasarem Nehoczy, qui licet tanquam ex nobilibus parentibus oriundi, sese hactenus usque omnibus libertatibus nobilitaribus usi esse, literasque et literalia instrumenta superinde sufficientia habuisse, sed ea casu aliquo malo deperdita et a se abalienata esse asserunt, ac per eos universam familiam ipsorum de regiae potestatis nostrae plenitudine et gratia speciali novo verae nobilitatis titulo ornandos duximus, annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi ac universa familia ipsorum a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, privilegiis, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus, quibus coeteri veri regni nostri Hungariae nobiles hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi et gavisus ac nunc quoque utuntur et gaudent, uti, frui et gaudere perpetuis semper temporibus possint et valeant haeredes et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint.

In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae clementiae ac liberalitatis testimonium, veraeque nobilitatis signum haec arma sive nobilitatis insignia, scutum videlicet militare erectum saphirei coloris, in cuius ima parte campus viridi colore expressus est, supra campum iacet caput Thurcicum red[...]culo Thurcico ornatum, supra quod ex sinistra scuti parte manus brachiotenus rubra manica induta et frameam servans minitandi similis depicta est, scuto superimposita est galea militaris clausa utrinque profluentibus, rubei et albi ac caelestini sive saphirei colori laciniis ac diademate regio exornata, ex quo inter duas alas aquilinas coelestino et rubeo coloribus sibi oppositis dimidiatas, armotenus manus dextra pugionem erectum ostentans, priori per omnia similis eminere cernitur (prout haec omnia in principio seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus depicta esse cernuntur) eisdem Valentino et Baltasari de Nehocz ac per eos universae familiae ipsorum, necnon haeredibus et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis dedimus et concessimus, decernentes ut iidem a modo imposterum futuris semper temporibus eadem arma sive nobilitatis insignia ubique in proeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, aliisque omnibus et quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, clipeis, tentoriis, domibus, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, verae et syncerae nobilitatis titulo (quo eos ac haeredes ipsos utriusque sexus universos ab omnibus cuiuscunque status et condicionis ac praeeminentiae homines existant, insignitos dici, nominari, haberique et reputari volumus), ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere in aevum possint, ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universae valeant atque possint, imo nobilitamus damusque et conferimus praesentium per vigorem.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras duplicis et autentici sigilli nostri munimine impendenti roboratas eisdem Valentino et Baltasari de Nehocz haeredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis dandas duximus et concedendas.

Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi ecclesiae Strigoniensis, locique eiusdem perpetui et comitatus Hontensis comitis, primatis Hungariae, legati nati, ac summi et secretarii cancellarii et consilarii ac compatri nostri, fidelis nobis syncere dilecti Viennae Austriae die prima mensis Novembris anno Domini

millesimo quingentesimo sexagesimo, regnorum nostrorum Romani tricesimo, aliorum tricesimo quarto, electionis vero nostrae imperatoriae anno tercio, venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi, Colocensi sede vacante, Antonio Verancio electo Agriensi, Mathia Brumano Zagrabiensi, Paulo Bornemizza Transsilvaniensi, Francisco Forgach de Ghymes electo Waradiensi, Georgio Draskouit electo Quinqueecclesiensi, Andrea de Kewez Vesprimiensi, Paulo de Gregoriancz lauriensi, Petro Paulino electo Chanadiensi, Joanne ab Wylak electo Vaciensi, praefato Paulo Bornemizza gubernatore Nittriensi, Boznensi, Tininiensi et Syrmiensi sedibus vacantibus ecclesiarum episcopis ecclesias dei foeliciter gubernantibus, item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadazd regni nostri Hungariae palatino, iudice Comanorum nostrorum et in Hungaria locumtenente nostro, necnon perpetuo terrae Fogharas et comitatus Castriferrei comite, Andrea de Bathor iudice curiae nostrae, Petro Erdewdy de Monyarokerek comite Montis Claudii ac regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, Nicolao comite de Zrinio tavernicorum, Francisco Thahy agazonum, Joanne Desewffy de Chernek curiae nostrae, Petro Macedoniay cubiculariorum, Stephano Banffy dapiferorum, Ladislao Banffy ianitorum, Christophoro de Bothyan pincernarum nostrorum regalium magistris, comite Ecchio a Salmis et Newburgk comite Posoniensi caeterisque quam plurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores.

Ferdinandus

Nicolaus Olahus archiepiscopus Strigoniensis
Joannes Listhius

A plica belső szélén: Arma et nobilitatio Valenti(!) Nehoczi magistri curię domini Bathiany

A versón, a zsinór mellett: Nehocz

5. Egyéb iratok

5.1.

Johannes von Francolin, Wilhelm von Bellenstraß (Pellenstrasz), Thomas Dorner és Johannes Poinot császári heroldok folyamodványa Pozsony városhoz, [1563. szeptember 11.]
(HU-MNL-OL-R 314-208.-1.-27.)

Magnifici, prudentes magister civium, iudex et consules istius inclytæ civitatis Poseniensis, viri integerrimi!

Nos ut sacrae caesareae maiestatis imperialis domini nostri perpetuo observandi faciales ad magnificentias vestras accedimus, eo quod a tempore, quo primum vera nobilitas initium sumpsit, antecessores nostri faciales sive heraldi habuerunt, prout adhuc in hunc usque diem habent (tanquam nobilitati inservientes) certa iura vulgo vocata regalia, idest toties quoties accidit, in quibuscunque regnis, sive provinciis, quod rex, vel regina coronatur, communitas istius civitatis tenetur nobis liberalitatem elargiri, omniaque theatra, ubi serenissimus ille rex, vel regina ascendit, de iure et consuetudine nostra sunt. Cumque Dei optimi maximi gratia et beneficio serenissimus noster Maximilianus Romanorum rex etc. una cum serenissima regina coniuge sua, tanquam digni, Ungaricam coronam acceperint. Ideo ne haec nostra iura, sicut ea accepimus a maioribus nostris nostra negligentia aut oscitantia pereant, sed ut in pristino statu, quemadmodum ea accepimus remaneant. Vestras magnificentias humiliter rogavimus, ut munus honorarium pro veteri et nunquam satis laudata consuetudine ex liberalitate nobis impartiri dignemini. Et si magnificentiae vestrae ligna illa desiderent, aliquid pro eis nobis numerent. Id enim quoad vixerimus nostris humillimis servitiis promereri studebimus.

Ad omnia obsequia paratissimi Joannes a Francolin, Guilielmus a Pellenstrasz, Thomas Dorner et Joannes Poinot sacrae caesareae maiestatis faeciales

A versón: N. sacrae caesareae maiestatis imperialis etc. quatuor faecialium humillima supplicatio

Alatta más kézzel: 11. Septembris anno Domini(?) [15]63^{tió}

5.2.

Jegyzék a főkancellár által jóváhagyott és aláírt címereslevelekről, 1646–1661
(HU-PL-AS-AP - No. 6. [Prot. F] - fol. 222^r-223^v)

Anno 1646 247.

Sub diaeta Poseniensi concessarum ac subscriptarum per illustrissimum principem dominum archiepiscopum Strigoniensem literarum armalium series

die 17. Septembris subscriptae sunt armales Andreae Baghy alias Godor, taxa assignata illustrissimo domino talleri 20.

die eadem subscriptae sunt armales Andreae Csecony(?) taxa assignata itidem illustrissimo domino talleri 20.

eadem die subscriptae armales Joannis Kloch medicinae doctoris, restat solvenda taxa talleri 20. Relaxata per illustrissimum.

Die 18. Septembris pro literis armalibus Matthaei Marossy, Stephani Szecheny et Joannis Nogrady, taxae assignatae sunt illustrissimo domino in aureis No. novem decim, talleris similiter novem decim, facientis florenos 85 denarios 50

Septembris 22 extradatae armales Matthaei Cosmerovy ad fideiussionem et rectificationem admodum(?) reverendi domini Joachymi Lusensky, restat solvenda taxa talleri 20. Complanavitur(?)

1646. 17. Octobris. Subscriptae sunt armales Benedicti Bodor, taxa assignata illustrissimo domino talleri 20.

29 Octobris subscriptae armales Michaelis Hacker et Andreae Gombos. Taxa assignata domino cubiculario ex commissione illustrissimi talleri 40.

17 Novembris

Anno eodem subscriptae sunt armales Georgii Paulovich et Petri Fogas, pro quibus praesentata est taxa per secretarium(?) illustrissimo domino aurei 20.

Armales Joannis Dubovich taxae medietas pro servitiis

22 Novembris subscriptae sunt armales Joannis Fichtel, Abrahami Verthner et Friderici Grebner. Taxa assignata manibus propriis illustrissimo domino per secretarium aurei 30.

Armalibus Joannis Pe[r?]a taxa relaxata

23 Novembris subscriptae sunt armales Abrahami Balogh, Joannis Sapy et Nicolai Thury. Taxa assignata illustrissimo domino per secretarium utpote floreni 90.

3 Decembris expeditae armales Francisci Szarka, taxae medietas relaxata per illustrissimum dominum, medietas deportabit ex salario.

1646 die 4. Decembris subscriptae sunt armales Gregorii Kelecheny, taxa assignata per me illustrissimo domino, in aureis novem, talleri 18.

die 6 Decembris Michaelis Eliae alias Arvay medietas taxae relaxata per illustrissimum dominum, reliquum pro servitiis

die 11 Decembris Martini Magnovich medietas taxae relaxata per illustrissimum dominum, reliquum pro servitiis

1647 die 9 Januarii subscriptae sunt armales Matthiae Posonyi, taxa assignata per me illustrissimo domino, in aureis decem, talleri 20.

22 Januarii subscriptae sunt armales Joannis Karos(?), taxa assignata illustrissimo domino per me secretarium in aureis 10, talleri 20.

1647. die 28 Ianuarii subscriptae sunt armales Alberti Vayr, taxa ex salario eiusdem defaultatur(?) talleri 20, ad quod dominus praefectus vigilaverit

16 Martii expeditae sunt armales Stephani Abitto(?), taxa assignata illustrissimo domino talleri 20

eidem die obsignatae armales Martini Bernardovich, taxa simili illustrissimo domino assignata in talleris 20

1647 die 11 Junii expeditae sunt armales Stephani Munkaczy, taxa assignata illustrissimo domino, medio Nicolai Somliay, talleri 20

Anno 1649 sub diaeta Poseniensi concessarum ac subscriptarum per illustrissimum principem dominum archiepiscopum Strigoniensem literarum armalium series

Pro ... Hieronimii musico suae maiestatis instrumentali, est [...] eius solvit taxam suae celsitudini --- talleri 20.

Pro Gregorio Thaisz ac per eum consorti eiusdem Catharinae Khellerin(?) item Gregorio filio et Judithae, Annae et Susannae filiabus ipsius, sua celsitudo relaxavit eidem taxam

11 octobris pro Thoma Rosas ac per eum Gregorio, Nicolao et Joanni Rosas fratribus carnalibus et uterinis solvit taxam suae celsitudini --- aurei 10.

[...] Pro Paulo Vörös ac per eum Nicolao Vörös fratre et Anna Samuel consorte suis cuius taxae medietatem sua celsitudo relaxavit.

16 Junii 1661 extradatae armales sub duplici pro Georgio et Joanne Hulik Rosa[...] taxam sua celsitudo percepit.

In Ianuario pro Georgio Gellér incola [...] Kölkediensis taxam sua celsitudo percepit.

VII. FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

a) Hivatkozott levéltári és könyvtári fondok, állagok

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

HU-MNL-OL-DL	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Mohács előtti gyűjtemény - Diplomatikai Levéltár (Q szekció)
HU-MNL-OL-DF	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Mohács előtti gyűjtemény - Diplomatikai Fényképgyűjtemény (U szekció)
HU-MNL-OL-A 32	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája - Litterae privatorum
HU-MNL-OL-A 33	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája - Propositiones et opiniones
HU-MNL-OL-A 35	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája - Conceptus expeditionum
HU-MNL-OL-A 39	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája - Acta generalia
HU-MNL-OL-A 57	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája - Libri regii
HU-MNL-OL-A 93	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - Acta particularia
HU-MNL-OL-A 97	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - Hungarica et Transylvania
HU-MNL-OL-A 120	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - Acta miscellanea
HU-MNL-OL-A 129	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - Minutae Pragenses
HU-MNL-OL-A 131	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár - Családtörténeti cédulagyűjtemény
HU-MNL-OL-B 2	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi udvari kancelláriai levéltár - Acta generalia

HU-MNL-OL-C 39	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Helytartótanácsi levéltár - Magyar Királyi Helytartótanács - Acta fundationalia
HU-MNL-OL-C 90	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Helytartótanácsi levéltár - Magyar Királyi Helytartótanács - Archivum secretum
HU-MNL-OL-E 21	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár - Magyar Kamara regisztratúrája - Benignae resolutiones
HU-MNL-OL-E 41	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár - Magyar Kamara regisztratúrája - Litterae ad cameram exaratae
HU-MNL-OL-E 142	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar Kamara Archívuma - Acta publica
HU-MNL-OL-E 148	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar Kamara Archívuma - Neo-regestrata Acta
HU-MNL-OL-E 152	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar Kamara Archívuma - Acta Jesuitica
HU-MNL-OL-E 168	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar Kamara Archívuma - Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró iratai
HU-MNL-OL-E 204	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magyar kincstári levéltárak - Magyar Kamara Archívuma - Missiles
HU-MNL-OL-F 1	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Gyulafehérvári káptalan országos levéltára - Erdélyi fejedelmi kancellária - Libri regii
HU-MNL-OL-F 3	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Gyulafehérvári káptalan országos levéltára - Centuriae
HU-MNL-OL-F 7	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Gyulafehérvári káptalan országos levéltára - Armales
HU-MNL-OL-F 21	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Kolozsmonostori konvent országos levéltára - Armales
HU-MNL-OL-F 144	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Gubernium Transylvanicum levéltára - Cista diplomatica - Múzeum
HU-MNL-OL-F 234	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Erdélyi kincstári levéltár - Erdélyi fiscalis levéltár

HU-MNL-OL-I 7	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok - Staatsarchiv, Handschriften (Kollár)
HU-MNL-OL-O 7	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Bírósági levéltárak - Kúriai levéltár - Királyi Kúria - Actus solennes
HU-MNL-OL-O 70	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Bírósági levéltárak - Kúriai levéltár - Ügyvédek iratai - Acta familiae Nagy de Vásárhely
HU-MNL-OL-P 1	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Abele család
HU-MNL-OL-P 5	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Antos család
HU-MNL-OL-P 11	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Balassa család levéltára - A Balassa család által lajstromozott iratok
HU-MNL-OL-P 14	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Bánffy család
HU-MNL-OL-P 45	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Békássy család
HU-MNL-OL-P 49	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Berényi család levéltára - A család által rendezett iratok
HU-MNL-OL-P 52	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Berzeviczy család - Berzeviczy család berzevicei ága
HU-MNL-OL-P 53	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Berzeviczy család - Berzeviczy család kakaslomnici ága
HU-MNL-OL-P 69	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - brezovica Bugarin-Horváth család
HU-MNL-OL-P 71	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Csáky család levéltára - Csáky család - Központi levéltár
HU-MNL-OL-P 72	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Csáky család levéltára - Csáky család - Kassai levéltár
HU-MNL-OL-P 85	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Décsy család
HU-MNL-OL-P 86	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára - A család által lajstromozott iratok
HU-MNL-OL-P 108	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Esterházy család hercegi ágának levéltára - Repositorium

HU-MNL-OL-P 231	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - kelecsényi Fejérpataky család
HU-MNL-OL-P 234	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Festetics család keszthelyi levéltára - Festetics család tolnai ága
HU-MNL-OL-P 285	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Festetics család keszthelyi levéltára - Sallér család - Család által rendezett iratok
HU-MNL-OL-P 287	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Forgách család - Forgách család gácsi ága - Lajstromozott iratok
HU-MNL-OL-P 290	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - gyulai Gaál család
HU-MNL-OL-P 293	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Ghyczy család
HU-MNL-OL-P 310	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Hanvay család
HU-MNL-OL-P 316	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - zalabéri Horváth család
HU-MNL-OL-P 323	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Jeszenszky család
HU-MNL-OL-P 343	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kállay család levéltára - Kállay család
HU-MNL-OL-P 346	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - kapivári Kapy család
HU-MNL-OL-P 348	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kárász család - Család által lajstromozott iratok
HU-MNL-OL-P 393	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Károlyi család nemzetségi levéltára - Pénzügyi vonatkozású iratok
HU-MNL-OL-P 396	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Károlyi család nemzetségi levéltára - Acta publica
HU-MNL-OL-P 419	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Károlyi család nemzetségi levéltára - Bosnyák család
HU-MNL-OL-P 421	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Keglevich család kistapolcsányi levéltára
HU-MNL-OL-P 423	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kende család
HU-MNL-OL-P 430	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kisfaludy család ifjabb ága

HU-MNL-OL-P 442	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kruplanicz család
HU-MNL-OL-P 449	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - kisfaludi Liphay család
HU-MNL-OL-P 450	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Lónyay család - Család által rendezett iratok
HU-MNL-OL-P 484	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Magyary Kossa család - Évrendezett iratok
HU-MNL-OL-P 485	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - kesselőkői Majthényi család
HU-MNL-OL-P 506	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - kesselőkői Motesiczky család levéltára - Lajstromozott iratok
HU-MNL-OL-P 507	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Nádasdy család nádasdladányi levéltára
HU-MNL-OL-P 536	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - péchújfalusi Péchy család
HU-MNL-OL-P 541	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Podhradszky család
HU-MNL-OL-P 566	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Radvánszky család radványi levéltára
HU-MNL-OL-P 584	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Rakovszky család
HU-MNL-OL-P 587	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Rhaell család
HU-MNL-OL-P 589	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - réthei Rötth család
HU-MNL-OL-P 597	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Semsey család
HU-MNL-OL-P 600	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - óvári és szarvaskendi Sibrik család levéltára - Családi iratok
HU-MNL-OL-P 606	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Skerlecz család
HU-MNL-OL-P 608	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - sóvári Soós család
HU-MNL-OL-P 620	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Szathmáry Király család - Országos Levéltár által rendezett iratok
HU-MNL-OL-P 623	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Széchényi család levéltára - Törzslevéltár

HU-MNL-OL-P 628	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Széll család
HU-MNL-OL-P 632	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Szentiványi család levéltára - A család által rendezett iratok
HU-MNL-OL-P 643	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Szögyény-Marich család
HU-MNL-OL-P 644	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Sztáray család
HU-MNL-OL-P 646	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Szulyovszky-Sirmiensis család
HU-MNL-OL-P 650	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Tallián család
HU-MNL-OL-P 655	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Teleki család marosvásárhelyi levéltára - Nemeslevelek
HU-MNL-OL-P 681	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Thaly család levéltára - Thaly család
HU-MNL-OL-P 682	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Thaly család levéltára - Theőke család
HU-MNL-OL-P 683	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Tihanyi család
HU-MNL-OL-P 686	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - telekesi Török család
HU-MNL-OL-P 687	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - váradi Török család
HU-MNL-OL-P 691	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Ujházy család
HU-MNL-OL-P 702	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Wesselényi család
HU-MNL-OL-P 707	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Zichy család zsélyi levéltára
HU-MNL-OL-P 732	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Jánosdeák család
HU-MNL-OL-P 836	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Pálmay József genealógiai hagyatéka
HU-MNL-OL-P 1291	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Esterházy család levéltárai - Esterházy család zólyomi ágának levéltára - Uradalmi iratok
HU-MNL-OL-P 1309	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Csoma család levéltára - Csoma család

HU-MNL-OL-P 1313	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Batthyány család körmendi levéltára - Törzslevéltár
HU-MNL-OL-P 1314	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Batthyány család körmendi levéltára - Missiles
HU-MNL-OL-P 1341	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Batthyány család körmendi levéltára - Illésházy család
HU-MNL-OL-P 1391	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Jeszenák család levéltára - Jeszenák család lajstromozott iratai
HU-MNL-OL-P 1426	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Lossonczy család levéltára - Lossonczy család
HU-MNL-OL-P 1494	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - bilkei Gorzó Nándor hagyatéka
HU-MNL-OL-P 1701	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Lossonczy család levéltára - Szentpétery család
HU-MNL-OL-P 1870	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Rhédey család levéltára - homoródszentpáli Kornis és rokon családok
HU-MNL-OL-P 1881	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Teleki Andor hagyatéka
HU-MNL-OL-P 1899	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Forgách család - Forgách család gimesi ága - Rokon és idegen családok jelzeteletlen iratai
HU-MNL-OL-P 1901	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kollonich család
HU-MNL-OL-P 2007	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Kolleisz család
HU-MNL-OL-P 2025	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Adorján-Szeleczy család
HU-MNL-OL-P 2257	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Családi fondtörödékek
HU-MNL-OL-P 2363	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Magánlevéltárak - Ghimessy család
HU-MNL-OL-R 64	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Hazai címereslevelek és nemesi iratok
HU-MNL-OL-R 126	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Külföldi címereslevelek és nemesi iratok
HU-MNL-OL-R 224	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Múzeumi Törzsanyag maradványa

HU-MNL-OL-R 293	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Megyei iratok
HU-MNL-OL-R 297	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Nyomtatványok és körrendeletek
HU-MNL-OL-R 314	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Városi iratgyűjtemény
HU-MNL-OL-R 316	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - 1526 utáni gyűjtemény - Miscellanea
HU-MNL-OL-S 68	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Térképtár - Családi fondokból kiemelt térképek - Festetics család
HU-MNL-OL-U 31	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Fényképgyűjtemény - Újkori fényképgyűjtemény - Pannonhalmi főapátsági levéltár - Erdődy család vépi levéltára
HU-MNL-OL-U 116	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Fényképgyűjtemény - Újkori fényképgyűjtemény - Különböző családi fondok: Válogatott felvételek
HU-MNL-OL-U 159	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Fényképgyűjtemény - Újkori fényképgyűjtemény - Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici - Ábrahám család iratai
HU-MNL-OL-V 1	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Pecsetgyűjtemény - A Magyar Országos Levéltár gipszmásolat-gyűjteménye
HU-MNL-OL-V 5	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Pecsetgyűjtemény - Altenburger Gusztáv és Réső Ensel Sándor címer- és pecsetgyűjteménye
HU-MNL-OL-V 6	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Pecsetgyűjtemény - Zichy-Czikán-féle címeres pecsétlenyomatok gyűjteménye
HU-MNL-OL-V 32	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Pecsetgyűjtemény - Újkori pecsétekről készült műanyag másolatok gyűjteménye
HU-MNL-OL-X 1268	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Másolatok gyűjteménye - Üveglemezek
HU-MNL-OL-X 7650	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Másolatok gyűjteménye - Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása - Ismeretlen ország - Ismeretlen magános: külföldre vitt családi iratok
HU-MNL-OL-X 10815	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Másolatok gyűjteménye - Védett és bemutatott iratok biztonsági másolatai
HU-MNL-OL-Y 1	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - A Magyar Országos Levéltár levéltára - Általános iratok (1875–1944)

A Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményei

HU-MNL-BaML-XV.22.a.	Magyar Nemzeti Levéltár - Baranya Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Adománylevelek, diplomák
HU-MNL-BAZML-IV.2001.j.	Magyar Nemzeti Levéltár - Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Zemplén vármegye nemesi közgyűlésének, bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai - Nemességi iratok (Acta Nobilitaria)
HU-MNL-BAZML-XV.78.	Magyar Nemzeti Levéltár - Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Borsod vármegye levéltárában kezelt címeres nemeslevelek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-BAZML-XV.79.	Magyar Nemzeti Levéltár - Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Zemplén vármegye levéltárában kezelt címeres nemeslevelek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-CSML-KL-XV.14.	Magyar Nemzeti Levéltár - Csongrád-Csanád Megyei Levéltár - Központi Levéltár - Gyűjtemények - Címeres nemeslevelek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-FML-IV.72.a.	Magyar Nemzeti Levéltár - Fejér Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Fejér vármegye nemességi iratai - Címeres levelek (Litterae armales)
HU-MNL-FML-IV.72.b.	Magyar Nemzeti Levéltár - Fejér Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Fejér vármegye nemességi iratai - Nemeslevelek másolatai, nemesi bizonyáglevelék
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára - Megyei törvényhatóságok (Győr vármegye, Moson vármegye és Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye) levéltárai - Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai - Nemességi iratok (acta nobilitaria)
HU-MNL-GYMSMSL-IV.1.h.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Sopron vármegye nemesi közgyűlésére vonatkozó iratok - Nemességi iratok (Nobilitaria)
HU-MNL-GYMSMSL-IV.1003.c.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Sopron Város Tanácsának iratai - Tanácsülési jegyzőkönyvek (Rathsprotocoll, Protocollum Senatorium)

HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Soproni nemesekre vonatkozó iratok levéltári gyűjteménye - Varia Litterae Armales et diversa Testimonia (Oe XLIV. et TT.)
HU-MNL-GYMSMSL-IV.1026.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Sopron város újonnan lajstromozott iratainak levéltári gyűjteménye (Neoregestrata Acta)
HU-MNL-GYMSMSL-XIII.25.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Családok - Hetey család iratai
HU-MNL-GYMSMSL-XIII.29.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Családok - Ódor család iratai
HU-MNL-GyMSMSL-XV.76.b.	Magyar Nemzeti Levéltár - Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Gyűjtemények - Sopron szabad királyi város és Sopron vármegye Mohács előtti okleveleinek gyűjteménye - Sopron város levéltára Mohács előtti okleveleinek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-HBML-IV.12.b.	Magyar Nemzeti Levéltár - Hajdú-Bihar Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Bihar vármegyei nemességi iratok levéltári gyűjteménye - Nemeslevél-másolatok, címernyilvántartás, származási táblák, vegyes nemesi iratok
HU-MNL-HBML-XV.21.b.	Magyar Nemzeti Levéltár - Hajdú-Bihar Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Oklevelek gyűjteménye - Mohács utáni oklevelek
HU-MNL-HML-IV.1.f.	Magyar Nemzeti Levéltár - Heves Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Heves és Külső-Szolnok vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei és iratai - Nemességvizsgálati iratok
HU-MNL-HML-XII.1.	Magyar Nemzeti Levéltár - Heves Megyei Levéltár - Egyházi szervezetek, intézmények - Egri káptalan hiteleshelyi levéltára
HU-MNL-KEML-IV.1.f.	Magyar Nemzeti Levéltár - Komárom-Esztergom Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Komárom-Esztergom vármegye nemesi közgyűlésének iratai - Nemességi iratok
HU-MNL-NML-XV.8.	Magyar Nemzeti Levéltár - Nógrád Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Mohács utáni oklevelek gyűjteménye
HU-MNL-PML-IV.80.a.	Magyar Nemzeti Levéltár - Pest Megyei Levéltár - Megyei Törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Mohács utáni oklevelek levéltári gyűjteménye - Címereslevelek

HU-MNL-PML-XII.1.c.	Magyar Nemzeti Levéltár - Pest Megyei Levéltár - Egyházi szervezetek, intézmények - Váci káptalan hiteleshelyi levéltára - Nemeslevelek és diplomák
HU-MNL-SML-XV.21.	Magyar Nemzeti Levéltár - Somogy Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Mohács előtti iratok gyűjteménye
HU-MNL-SML-XV.22.	Magyar Nemzeti Levéltár - Somogy Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Mohács utáni oklevelek és magánszemélyek diplomáinak gyűjteménye
HU-MNL-SZSZBML-XV.23.	Magyar Nemzeti Levéltár - Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Szabolcs vármegye levéltára címeres nemesi leveleinek gyűjteménye
HU-MNL-SZSZBML-XV.24.	Magyar Nemzeti Levéltár - Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Szatmár vármegye levéltára címeres nemesi leveleinek gyűjteménye
HU-MNL-TML-IV.1.b.	Magyar Nemzeti Levéltár - Tolna Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok - Tolna vármegye nemesi közgyűlésének iratai - Közgyűlési iratok
HU-MNL-TML-XV.2.	Magyar Nemzeti Levéltár - Tolna Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Egyéb oklevelek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-VaML-XIII.74.	Magyar Nemzeti Levéltár - Vas Megyei Levéltár - Családok - A Mesterházy család iratai
HU-MNL-VaML-XV.6.	Magyar Nemzeti Levéltár - Vas Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Mohács előtti oklevelek gyűjteménye
HU-MNL-VaML-XV.27.	Magyar Nemzeti Levéltár - Vas Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Címeres nemeslevelek
HU-MNL-VeML-XV.4.a.	Magyar Nemzeti Levéltár - Veszprém Megyei Levéltár - Gyűjtemények - Nemeslevelek és egyéb oklevelek levéltári gyűjteménye - Mohács utáni adomány- és nemeslevelek
HU-MNL-VeML-XII.1.c.	Magyar Nemzeti Levéltár - Veszprém Megyei Levéltár - Egyházi szervek - A veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltára - Armales, donationales
HU-MNL-ZML-IV.1.e.	Magyar Nemzeti Levéltár - Zala Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok - Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai - Nemességi ügyek
HU-MNL-ZML-IV.434.	Magyar Nemzeti Levéltár - Zala Megyei Levéltár - Megyei törvényhatóságok - Nemesi címeres levelek, valamint egyetemi és ügyvédi oklevelek gyűjteménye

Egyéb levéltárak

AT-OeStA/AVA Adel RAA	Österreichisches Staatsarchiv - Allgemeines Verwaltungsarchiv - Adelsarchiv - Reichsadelsakten
CH-StALU-PA 579	Staatsarchiv Luzern - Nichtstaatliche Bestände (Privatarchive) - Familienarchiv von Sonnenberg
CH-StALU-PA 639	Staatsarchiv Luzern - Privatarchive - Familie von Schumacher - Familienarchiv
CH-StALU-URK	Staatsarchiv Luzern - Staatliche Bestände (Historische Bestände, Pertinenz-System) - Urkunden - Urkunden der Stadt Luzern
CZ-MZA-SokA UH - Archiv Mesta Uherské Hradiště	Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Uherské Hradiště - Archiv Mesta Uherské Hradiště
FR-ADN-AP-AA - Série B	Archives départementales du Nord - Archives Publiques - Archives anciennes - Cours et juridictions d'Ancien Régime
HU-GYEGYK-GYEL-GYKHHLT	Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ - Győri Egyházmegyei Levéltár - A győri káptalan hiteleshelyi levéltára
HU-GyVL-XV.22.	Győr Megyei Jogú Város Levéltára - Gyűjtemények - Győr város kiváltságlevelének gyűjteménye
HU-PFL - Erdődy család vépi levéltára	Pannonhalmi Főapátsági Levéltár - Erdődy család vépi levéltára
HU-PL-AS-AP	Prímási Levéltár - Archivum Saeculare - Acta Protocollaria
HU-PL-AS-AR	Prímási Levéltár - Archivum Saeculare - Acta Radicalia
RO-ANR Cluj - Colecția Documente cu peceteți atârnată	Arhivele Naționale ale României - Cluj (custodie BCU Cluj) - Colecția Documente cu peceteți atârnată (Függőpecsétés oklevelek gyűjteménye)
SK-SNA - Esterházy (cseszneki)	Slovenský národný archív - Csesznecka lúnia rodu Esterházy (Az Eszterházy család cseszneki ágának levéltára)
SK-SNA - Esterházy (cseklészi)	Slovenský národný archív - Rod Esterhazi čekliska vetve (Az Eszterházy család cseklészi ágának levéltára)
SK-SNA - Jászói konvent	Slovenský národný archív - Hodnoverné miesto Konventu premonštrátov v Jasove (A jászói konvent hiteleshelyi levéltára)
SK-SNA - Zay	Slovenský národný archív - Rodový archív Zayovcov z Uhrovca (A Zay család ugróci levéltára)
SK-ŠAŽ - Bytča - Illésházy	Štátny archív v Žiline - Sídlo v Bytči - Rodový archív Illésházyovcov (Az Illésházy család levéltára)

Könyvtárak és múzeumok

Jelzet	Megnevezés
HU-EFK-Kt.	Egri Főegyházmegyei Könyvtár - Kézirattár
HU-EFSZK - Batthyány-gyűjtemény	Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár - Batthyány-gyűjtemény
HU-MNM-Udgy.	Magyar Nemzeti Múzeum - Újkori dokumentumgyűjtemény
HU-MTAK - Kézirattár	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára - Kézirattár
HU-OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár - Kézirattár
SK-DKN	Diecézna knižnica Nitra (Nyitrai püspöki könyvtár)

b) Adatbázisok, adattárak

<p>A Magyar Nemzeti Levéltár címereslevelei (kezelő: MNL OL)</p>	<p>https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)</p>	<p>A jelen disszertációban szereplő, címereslevelekre és folyamatványokra vonatkozó jelzetek ebben túlnyomórészt megtalálhatók, az iratok digitális képeivel</p>
<p>Collectio Diplomatica Hungarica (kezelő: MNL OL)</p>	<p>https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/ (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)</p>	<p>A jelen disszertációban szereplő, Mohács előtti iratokra vonatkozó jelzetek ebben megtalálhatók, az iratok digitális képeivel</p>
<p>Királyi Könyvek - Illésy-Pettkó-féle családtörténeti cédulagyűjtemény (kezelő: MNL OL)</p>	<p>https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/ (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)</p>	<p>A jelen disszertációban szereplő, a Királyi Könyvekre vonatkozó jelzetek ebben megtalálhatók, az iratok digitális képeivel</p>
<p>Reformáció kora: MNL OL 1526-1570 (kezelő: MNL OL)</p>	<p>https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570 (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)</p>	
<p>Arhiva medievală a României (a romániai levéltárak okleveleinek adatbázisa) (kezelő: RNL)</p>	<p>http://cautare.arhivamedievala.ro (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)</p>	
<p>A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században (kezelő: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára)</p>	<p>https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/index.htm (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)</p>	<p>Adatgazdag, de nem mindig ismeri a fennmaradt eredeti rangemelő okleveleket</p>

c) Szakirodalom

ÁLDÁSY 1923	Áldásy Antal: <i>Címertan</i> . (A magyar történettudomány kézikönyve II. 6.) Budapest, 1923.
ÁLDÁSY I–VIII.	Áldásy Antal: <i>A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei I–VIII.</i> (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek) Budapest, 1904–1942.
Armálisok 2004	<i>Armálisok – Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898.</i> Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2004.
AVAR 2012	Avar Anton: Az Országos Levéltár újkori címereslevél-gyűjteményének feldolgozása során felmerült heraldikai problémák. <i>Turul</i> 85. (2012) 92–100.
AVAR 2014	Avar Anton: Az Országos Levéltár címereslevél-gyűjteményének feldolgozása és digitalizálása (2011–2014). <i>Levéltári Közlemények</i> 85. (2014) 183–261.
AVAR 2017	Avar Anton: Magyarország címere és az angol heraldika. <i>Turul</i> 90. (2017) 187–190.
AVAR 2019	Avar Anton: Az Izsó család ismeretlen címereslevele. <i>Turul</i> 92. (2019) 166–174.
AVAR 2020a	Avar Anton: <i>Beregi címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban. Patents of Arms from Bereg in the National Archives of Hungary. Гербови грамоти з Березької жупи в Угорському Національному Архіві.</i> (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai II. Közlemények 55) Nyíregyháza, 2020.
AVAR 2020b	Avar Anton: „Az ősök tiszteletének, az unokák kegyeletének”. A Kaas család ősfája. <i>Turul</i> 93. (2020) 18–25.
AVAR 2021	Avar Anton: A címerkérő folyamodványok a 16–17. században. <i>Turul</i> 94. (2021) 60–84.
BAÁN–KÓCZY–GAZDA 1984	<i>Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561–1944.</i> Baán Kálmán gyűjtését javította és kiegészítette Kóczy T. László és Gazda István. Budapest, 1984.
BAKÁCS 1972	Bakács István: A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának története az Országos Levéltár keretében 1934–1945. <i>Levéltári Közlemények</i> 43. (1972) 33–83.
BALOGH 1966	Balogh Jolán: <i>A művészet Mátyás király udvarában I–II.</i> Budapest, 1966.
BEKE 2015	Beke Margit: <i>A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei.</i> Esztergom, 2015. (második, bővített kiadás)
BERTÉNYI 1988	Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. <i>Levéltári Közlemények</i> 59. (1988) 3–80.
BORSA 1962	Borsa Iván: III. Béla 1177. évi könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára. <i>Levéltári Közlemények</i> 33. (1962) 205–218.
BÖSZÖRMÉNYI–KÜNSTLERNÉ VIRÁG 2005	Böszörményi József – Künstlerné Virág Éva: A két hevesi Bornemisza Benedek és armálisuk 1533-ból. <i>Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle</i> 40. (2005) 98–106.

BÚZA 1977	Búza János: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században. <i>Történelmi Szemle</i> 20. (1977) 73–106.
CJH	<i>Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás I–XXI.</i> Szerk. Márkus Dezső. Budapest, 1896–1901.
C. TÓTH– HORVÁTH– NEUMANN– PÁLOSFALVI 2017	C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: <i>Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főpapok és bárók.</i> (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak) Budapest, 2017
CZOBOR 1934	Czobor Alfréd: Három címeradomány egy oklevélben. <i>Turul</i> 48. (1934) 28–29.
CSÍZI 2012a	Csizi István: <i>A királyi Magyarország főnemesi családjainak címerváltozatai a 16-17. században.</i> Budapest, 2012 (PhD disszertáció, kézirat)
CSÍZI 2012b	Csizi István: A gersei Pethő család címerének változásai az évszázadok folyamán. <i>Turul</i> 85. (2012) 46–55.
CSÍZI 2018	Csizi István: Kora újkori nemesi címerek. In: <i>Heraldika.</i> Szerk. Kollega Tarsoly István – Kovács Eleonóra. (A történelem segédtudományai II) Budapest, 2018. 155–208.
CSOMA 1904	Csoma József: A XVI. századi magyar heraldika. <i>Turul</i> 22. (1904) 57–64.
CSOMA 1913	Csoma József: <i>A magyar heraldika korszakai.</i> Budapest, 1913.
DÉCSÉNYI 1891	Décsényi (Schönherr) Gyula: II. Ulászló korabeli címeres-levelek. <i>Turul</i> 9. (1891) 57–67.
ECKHARDT 1944	Eckhardt Sándor: <i>Két vitéz nemesúr. Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről.</i> Budapest, 1944.
ECKHART 1941	Eckhart Ferenc: <i>A szentkorona-eszme története.</i> Budapest, 1941.
ELBEL–ZAJIC 2012	Elbel, Peter – Andreas H. Zajic: Wappenmarkt und Marktwappen. Diplomatische und personengeschichtliche Überlegungen zum Wappenbrief König Sigismunds für Mohelno aus der Zeit des Konstanzer Konzils. In: Hruza, Karel – Kaar, Alexandra (eds.): <i>Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen.</i> Köln – Weimar – Wien, 2012. 301–364.
EMBER 1946	Ember Győző: <i>Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig.</i> (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.) Budapest, 1946.
ENGEL 1996	Engel Pál: <i>Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I.</i> História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Budapest, 1996.
ENGEL–C. TÓTH 2005	Engel Pál – C. Tóth Norbert: <i>Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382–1438).</i> Budapest, 2005.
ÉBLE 1913	Éble Gábor: <i>A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével.</i> Budapest, 1913.

FAZEKAS 2016	Fazekas István: Magyar hivatalnoki karrier a 16. században: Himelreich Tiburtius pályája. In: <i>Episcopus, archiabbas Benedictinus, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára</i> . Szerk. Somorjai Ádám OSB – Zombori István. Budapest, 2016. 55–61.
FAZEKAS 2018a	Fazekas István: <i>A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között</i> . Budapest, 2018 (akadémiai doktori értekezés, kézirat)
FAZEKAS 2018b	Fazekas István: Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanulságai. In: <i>Universitas – Historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére</i> . Szerk. Draskóczy István – Varga Júlia – Zsidi Vilmos. Budapest, 2018. 551–566.
FAZEKAS– GEBEI– PÁLOSFALVI 2020	Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: <i>Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig</i> . Budapest 2020.
FAZEKAS 2021	Fazekas István: <i>A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között</i> . (Magyar történelmi emlékek – Értekezések) Budapest, 2021.
FEISZT 1986	Feiszt György: <i>Rövid magyar címertan és pecséttan</i> . (Történelemszakköri füzetek 15) Budapest, 1986.
FEJÉRPATAKY 1901	Fejérpataky László: A XIV. századi czimer-adomány. <i>Turul</i> 19. (1901) 97–104.
FIALA–KREJČÍK– BRŇOVJÁK– HRDLIČKA 2011	Fiala, Michal – Krejčík, Tomáš – Brňovják, Jiří – Hrdlička, Jakub: <i>Litterae armorum. Erbovní listiny národního archivu v Praze</i> . (Nobilitas in Historia Moderna 4) Ostrava–Praha, 2011. (CD-ROM melléklettel)
GALL 1977	Gall, Franz: <i>Österreichische Wappenkunde. Handbuch der Wappenwissenschaft</i> . Wien – Köln, 1977.
<i>Geschichte der Niederlande 1757</i>	[S. n.]: <i>Allgemeine Geschichte der vereinigten Niederlande von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten</i> . Zweyter Theil. Leipzig, 1757.
GULYÁS 2020	Gulyás Borbála: <i>Bocskay György kalligráfus művészete</i> . Budapest, 2020.
GYULAI 1998	Gyulai Éva: „... kit eladott, kit elárult, kit megittak” - Mezővárosi borkereslet és kereskedés Miskolcon a 16. század második felében. <i>Debreceni Szemle</i> 6. (1998) 408–429.
HAIDER 1997	Haider, Siegfried: <i>Oberösterreich</i> . Wien, 1997.
HAJNIK 1879	Hajnik Imre: <i>A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában</i> . (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből 8.3.) Budapest, 1879.
HÁZI 1924	Házi Jenő: <i>Sopron szabad királyi város története I. rész – 3. kötet. Oklevelek és levelek 1430-tól 1452-ig</i> . Sopron, 1924.
HCL 2018	<i>A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489</i> . Szerk. Avar Anton. Budapest, 2018.
H. HUBERT 1998	H. Hubert Gabriella: <i>A sajkakazai Radvánszky-könyvtár története</i> . Szeged, 1998.

Hivatalos értesítő 1940	[S. n.]: Hivatalos értesítő a m. kir. Országos Levéltár gyarapodásairól. <i>Turul</i> 55. (1940) 98–99.
HOLL 1980	Holl Béla: <i>Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században</i> . Budapest, 1980.
HOLUB 1910	Holub József: Heraldikai apróságok. 1. Czimereslevél kancelláriai taxája 1572-ben. <i>Turul</i> 28. (1910) 178.
HOLUB 1914	Holub József: Tolna vármegye pecsétje. <i>Turul</i> 33. (1914) 82–85.
HORVÁTH 1900	Horváth Sándor: Hamisított czimeres nemeslevelek Abauj-Torna vármegye levéltárában. <i>Nagy Iván Családtörténeti Értesítő</i> 2. (1900) 181–185.
HORVÁTH 1901	Horváth Sándor: Czimerlevél-hamisítások és hamisítók. <i>Nagy Iván Családtörténeti Értesítő</i> 3. (1901) 157–166., 203–222.
HORVÁTH 1909	Horváth Sándor: Báttaszéki Bornemissza János és Széky Máté czimeres nemeslevele 1555-ből. <i>Turul</i> 27. (1909) 175–178.
HORVÁTH 1964	Horváth Tibor Antal: A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között. <i>Numizmatikai Közöny</i> 62–63. (1963–1964) 25–50.
HORVÁTH 2011	Horváth Richárd: <i>Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)</i> . (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) Budapest, 2011.
IVÁNYI 1934	Iványi Béla: Középkori címereslevelek. <i>Turul</i> 48. (1934) 16–26.
IVÁNYI 1936	Iványi Béla: Az Istvánffy-styilionarium újabbkori címerleírásai. <i>Turul</i> 50. (1936) 34–36.
IVÁNYI 1943	Iványi Béla: <i>Címeres levelek a keszthelyi és körmendi hercegi levéltárakban</i> . (Körmendi füzetek, sorozaton kívüli) [Veszprém], [1943]
KARAGYENA 1887	Karagyena Mihály: Magyarország hiteles helyeinek levéltáraiban őrzött hercegi, grófi, bárói és nemesi okleveleinek jegyzéke. Melléklet a <i>Turul</i> 1887. évi folyamához.
KÁLMÁN dissz.	Kálmán Dániel: <i>A középkori magyar címereslevelek diplomatikai és heraldikai elemzése (1439–1526)</i> (készülő PhD disszertáció, kézirat)
KÁRMÁN 2013	Kármán Gábor: Külföldi diplomaták Bethlen Gábor szolgálatában. In: <i>Bethlen Gábor és Európa</i> . Szerk. Kármán Gábor és Teszelszky, Kees. Budapest, 2013. 145–182.
KELEMEN 1977	Kelemen Lajos: Nagybányai Csengeri Képíró István. In: Kelemen Lajos: <i>Művészettörténeti tanulmányok</i> I. Bukarest, 1977. 134–140.
KEMÉNY 1903	Kemény Lajos: Kassai képírók a XVI., XVII. és XVIII-ik században. <i>Művészet</i> 2. (1903) 340–343.
KEMPELEN I–XI.	Kempelen Béla: <i>Magyar nemes családok</i> I–XI. Budapest, 1911–1932.
KMC 2013	<i>Középkori magyar címereslevelek I. 1439–1503</i> . Szerk. Körmendi Tamás. Budapest, 2013.

KOMÁROMY 1893	Komáromy András: A borsodi és ugoicsai Szirmayak. <i>Turul</i> 11. (1893) 15–22., 56–67.
KÓTA 1991	Kóta Péter: <i>Címereslevelek diplomatikája 1526–1848.</i> Budapest, 1991 (bölcsezdoktori értekezés, kézirat)
KÓTA 1996	Kóta Péter: Címerinspektori hivatal a XVIII. században. <i>Turul</i> 69. (1996) 28–34.
KÓTA 1997a	Kóta Péter: A címereslevél ára. In: <i>Mágnások, birtokosok, címerlevelesek. Konferencia, Pécsvárad 1995. szept. 12–13.</i> Szerk. Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter. (Rendi társadalom, polgári társadalom 9) Debrecen, 1997. 149–156.
KÓTA 1997b	Kóta Péter (s. a. r.): <i>Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212-1526.</i> (Vas megyei levéltári füzetek 8) Szombathely, 1997.
KOVACHICH 1799	Kovachich, Martinus Georgius: <i>Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae.</i> Pesthini, 1799.
KOVÁCS 1896	Kovács Endre: Rudolf király O.-Lizskának 1601-ben pallos-jogot ad. <i>Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez</i> 1-2. (1896:3) 87–90.
KOVÁCS 2005	Kovács András: Címeríró Pál deák történetéhez. In: <i>Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára.</i> Szerk. Pál Judit – Sipos Gábor. Kolozsvár, 2005. 246–257.
KOVÁCS 2012	Kovács Zsuzsanna: Címereslevelek Izabella királynétól (Magyar Országos Levéltár, A hét dokumentuma, 2012. október 15., https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/cimereslevelek_izabella_kiralynetol.html , letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)
KUBÍNYI 1887	Kubinyi Ferenc: Disznósy Miklós címere, 1456. <i>Turul</i> 5. (1887) 66–68.
KUBÍNYI 1901	Kubinyi Ferenc: <i>A felső-kubíni Kubinyi család története és leszármazása I.</i> Budapest, 1901.
KUBINYI 2006	Kubinyi András: A királyi titkárok II. Lajos uralkodása idején. <i>Gesta</i> 6. (2006) 3–22.
KUMOROVITZ 1932	Kumorovitz Bernát Lajos: Mátyás király pecsétjei. <i>Turul</i> 46. (1932) 5–14.
KUMOROVITZ 1993	Kumorovitz L. Bernát: <i>A magyar pecséthasználat története a középkorban.</i> (Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo Nationali Hungarico digesta IX) Budapest, 1993.
KURECSKÓ 2013	Kurecskó Mihály: <i>Takács Imre: Az Árpád-házi királyok pecsétjei - Royal Seals of the Árpád Dynasty.</i> Magyar Országos Levéltár, Bp., 2012.192. p. (CORPUS SIGILLORUM HUNGARIAE MEDIEVALIS 1.) (könyvismertetés) <i>Turul</i> 86. (2013) 77–79.
KURECSKÓ 2020	Kurecskó Mihály: <i>A magyar királyi kettőspeccetek heraldikája 1526–1848.</i> [S. I.], 2020.
KURECSKÓ 2022	Kurecskó Mihály: A magyar királyok aranypecsétjei. <i>Rubicon</i> 33:377. (2022:6) 66–79.

LASZOWSKI I–III.	Laszowski, Emilije: <i>Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae</i> I–III. (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 35, 38, 40) Zagreb, 1914–1917.
MHH I–III.	<i>Monumenta Hungariae Heraldica. Magyar czimeres emlékek</i> I–III. Szerk. Fejérpataky László (I–II.), Áldásy Antal (III.). Budapest, 1901–1926.
MIKÓ 2018	Mikó Árpád: A Mátyás-kori címereslevelek helye a miniatúrafestészet történetében. In: <i>A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489</i> . Szerk. Avar Anton. Budapest, 2018. 15–22.
MIKÓ 2019	Mikó Gábor: Oláh Miklós formuláskönyve. Bevezető tanulmány egy készülő kiadáshoz. <i>Történelmi Szemle</i> 61. (2019) 617–632.
MKL I–XVII.	<i>Magyar Katolikus Lexikon</i> I–XVII. Szerk. dr. Diós István – dr. Viczián János. Budapest, 1993–2014. Online verzió: http://lexikon.katolikus.hu/ (letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)
MOE I–XII.	<i>Monumenta comitialia regni Hungariae. Magyar országgyűlési emlékek</i> . Szerk. Fraknoi Vilmos (I–XI.), Károlyi Árpád (XII.) (Monumenta Hungariae historica 3) 1874–1917.
NEUBECKER 1977	Neubecker, Otfried: <i>Heraldik. Wappen – Ihr Ursprung, Sinn und Wert</i> . Frankfurt am Main, 1977.
NEUMANN 2010	Neumann Tibor: Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején. <i>Turul</i> 83. (2010) 33–53.
NÓGRÁDY 1995	Nógrády Árpád: „Magistratus et comitatus tenentibus” II. András kormányzati rendszerének kérdéséhez. <i>Századok</i> 129. (1995) 157–194.
NYULÁSZINÉ 1999	Nyulásziné Straub Éva: <i>Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Wappen aus fünf Jahrhunderten auf Wappenbriefen im Ungarischen Staatsarchiv</i> . Szekszárd, 1999. Második, bővített kiadás.
NYULÁSZINÉ 2000	Nyulásziné Straub Éva: <i>Magyar Országos Levéltár. Címereslevelek jegyzéke</i> . (A Magyar Országos Levéltár segédletei 7) Budapest, 2000. Második, bővített kiadás.
NYULÁSZINÉ 2001	Nyulásziné Straub Éva: Festészet a magyar heraldikában. <i>Turul</i> 74. (2001) 89–92.
NYULÁSZINÉ 2003	Nyulásziné Straub Éva: Címeradományozás I. Ferdinánd korában. <i>Rubicon</i> 14. (2003:11–12.) 65–68.
OBORNI 2011	Oborni Teréz: Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei (1541–1551). In: <i>Uő: Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben (tanulmányok)</i> . (Udvertörténet kötetei IV.) Budapest, 2011. 30–53.
OBORNI 2022	Oborni Teréz: János király szakácsa, Bereckfi Mihály. In: Bagi Dániel – Barabás Gábor – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): <i>Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára</i> . Pécs, 2022. 403–413.
OROSZ 1906	Orosz Ernő: <i>Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai</i> . Eger, 1906.
OSWALD 1984	Oswald, Gert: <i>Lexikon der Heraldik</i> . Leipzig, 1984.

ÖZVI. Bd. 2.	<i>Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und der Böhmisches Hofkanzlei. Bd. 2. Aktenstücke 1491–1681.</i> Hrsg. von Thomas Fellner und Heinrich Kretschmayr. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 6) Wien, 1907.
PÁLFFY 2011	Pálffy Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon. <i>Történelmi Szemle</i> 53. (2011) 63–84.
PÁLFFY 2016	Pálffy Géza: <i>A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.</i> (Magyar történelmi emlékek – Értekezések) Budapest, 2016.
PÉCSI 1938	Pécsi Anna: <i>Az erdélyi fejedelmi kancellária kialakulása és okleveles gyakorlata 1571-ig.</i> Budapest, 1938.
PÉTERFI 2018	Péterfi, Bence: Das Supplikenwesen am spätmittelalterlichen ungarischen Königshof. In: <i>Modus supplicandi. Zwischen herrschaftlicher Gnade und importunitas petentium.</i> Hrsg. Lackner, Christian – Luger, Daniel (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 72) Wien, 2019. 67–92.
PFEIFER 2007	Pfeifer, Gustav: Wappenbriefe. In: Paravicini, Werner (ed.): <i>Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich II. Hof und Schrift.</i> Ostfildern, 2007. 645–673.
POSSE I–V.	Posse, Otto: <i>Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1913</i> I–V. Dresden, 1909–1913.
RADOCSAY 1957	Radocsay Dénes: Gótikus magyar címereslevelek. <i>Művészettörténeti Értesítő</i> 6. (1957) 271–294.
RADOCSAY 1965	Radocsay, Dénes: Renaissance letters patent granting armorial bearings in Hungary [I]. <i>Acta Historiae Artium</i> 11. (1965) 241–264.
RADOCSAY 1966	Radocsay, Dénes: Renaissance letters patent granting armorial bearings in Hungary II. <i>Acta Historiae Artium</i> 12. (1966) 71–92.
REXA 1913	Rexa Dezső: Czimeres levelek Fejér vármegye levéltárában. Első közlemény. <i>Turul</i> 31. (1913) 119–131.
R. KISS 1903	R. Kiss István: Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar címerekben. <i>Turul</i> 21. (1903) 49–56., 119–125., 162–171.
R. KISS 1906	R. Kiss István: Báró Radvánszky Béla. <i>Turul</i> 24. (1906) 150–169.
<i>Siebmacher – Niederösterreich</i>	Erzstätt, Johann Kirnbauer von: <i>Niederösterreichischer Adel.</i> (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch IV/4.) Nürnberg, 1909.
<i>Siebmacher – Ungarn</i>	Csergheő, Géza von: <i>Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone.</i> (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch IV/15.) Nürnberg, 1893.
SOLYMOSI 2006	Solymosi László: Oklevéltan. In: <i>A történelem segédtudományai.</i> Szerk. Bertényi Iván. Budapest, 2006. 153–168.
SOÓS 2003	Soós István: Az illétfalvi és szokolyi Csutor család (első közlemény). <i>Turul</i> 76. (2003) 90–105.

STRÖHL 1899	Ströhl, Hugo Gerard: <i>Heraldischer Atlas. Eine Sammlung von heraldischen Musterblättern für Künstler, Gewerbetreibende, sowie für Freunde der Wappenkunde.</i> Stuttgart, 1899.
SULICA 1927	Sulica Szilárd: A leveledi Kozma család címeres levele. <i>Turul</i> 41. (1927) 7–12.
SZÁDECZKY 1901	Dr. Szádeczky Lajos: Tinódi Sebestyén címerez nemes levele. <i>Erdélyi Múzeum</i> 18. (1901) 391–395.
SZÁLKAI 2006	Szálkai Tamás: Taxony János címerkérő folyamodványa és armálisa 1669-ből. <i>Kút</i> (2006:4.) 3–15.
SZÁLKAI 2008	Szálkai Tamás: A Turi család címermegújító kérelme (1566). <i>Turul</i> 80. (2008) 52–53.
SZÁLKAI 2016	Szálkai Tamás: <i>Címeres nemeslevelek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában.</i> (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 33.) Debrecen, 2016.
SZENTPÉTERY 1930	Szentpétery Imre: <i>Magyar oklevéltan.</i> (A magyar történettudomány kézikönyve 3) Budapest, 1930.
SZENTPÉTERY 1933	Szentpétery Imre: A kancelláriai jegyzetek Anjoukori okleveles gyakorlatunkban. In: <i>Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére 1933 október 7.</i> Budapest, 1933. 471–490.
SZILÁGYI 1930	Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. <i>Turul</i> 44. (1930) 45–79.
SZILÁGYI 1932	Szilágyi Loránd: Írásbeli supplicatiók a középkori magyar administrációban. <i>Levéltári Közlemények</i> 10. (1932) 157–176.
SZILÁGYI 1933	Szilágyi Loránd: A miniszteri ellenjegyzés történetéről. In: <i>Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére 1933 október 7.</i> Budapest, 1933. 491–504.
SZOVÁK 2010	Szovák Kornél: Gersei Pethő János címerbővítő armálisa. <i>Turul</i> 83. (2010) 97–103.
SZOVÁK 2018	Szovák Kornél: Formuláskönyvek a középkori Magyarországon. In: <i>Formularium Ecclesiae Strigoniensis.</i> Ed. Petrus Erdő – Cornelius Szovák – Petrus Tusor. (Collectanea studiorum et textuum I/4.) Budapest, 2018. LV–LXXVII.
SZVITEK 2010	Szvitek Róbert József: Címeres iratok a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori dokumentumgyűjteményében. <i>Folia historica. A Magyar Nemzeti Múzeum történeti évkönyve</i> 26. (2010) 119–148.
TAGÁNYI 1886	Tagányi Károly: <i>Jegyzéke az Országos Levéltárban a magyar és erdélyi udv. kancelláriák föllállításáig található hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek.</i> Budapest, 1886.
TAKÁCS 2012	Takács Imre: <i>Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Royal Seals of the Árpád Dynasty.</i> (Corpus sigillorum hungariae mediaevalis 1) Budapest, 2012.

TESZELSZKY 2014	Teszelszky, Kees: Wirklichkeitsgetreue Darstellungen der ungarischen Krone um 1608. In: <i>Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas</i> . Hrsg. Zsuzsanna Cziráki, Anna Fundárková, Orsolya Manhercz, Zsuzsanna Peres, Márta Vajnági (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien X). Wien, 2014. 133–141.
THALLÓCZY– BARABÁS 1910	Thallóczy Lajos – Barabás Samu: <i>A Frangepán család oklevéltára I. 1133–1453</i> . (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria 35) Budapest, 1910.
TÓTH 1929	Tóth László: <i>Analecta Bonfiniana. Turul</i> 43. (1929) 48–60.
TÓTH 2014	Tóth Gergely: Az 1622. évi soproni címerbővítés. Előzmények, utóélet, szövegközlés és fordítás. In: <i>Egy új együttműködés kezdete Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés</i> . Szerk. Dominkovits Péter – Katona Csaba. (Annales Archivi Soproniensis 1.) Sopron – Budapest, 2014. 293–311.
TRÓCSÁNYI 1988	Trócsányi Zsolt: <i>Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben 1690–1740</i> . (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 8.) Budapest, 1988.
TUHÁRI 2019	Tuhári Attila: Egy korai magyar Catullus-parafrázis. <i>Antik Tanulmányok</i> 63. (2019) 107–114.
TUSOR 2015	Tusor Péter: „Írom kegyelmednek mint igaz magyar igaz magyarnak...” Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). (Collectanea studiorum et textuum 1) Budapest, 2015. 80–81.
VÁRADY 2004	Várady Zoltán: Tolna vármegye közigazgatásának helyreállítása a török kiűzése után. <i>Új Dunatáj</i> 9. (2004) 62–68.
WOODCOCK– ROBINSON 1988	Woodcock, Thomas – Robinson, John Martin: <i>The Oxford Guide to Heraldry</i> . Oxford–New York–Melbourne–Toronto, 1988.
ZAJIC 2018	Zajic, Andreas H.: The Influence of Beneficiaries on the Artistic Make-up of Imperial Grants of Arms or: How Do Heraldic Images Get Into Late Medieval Charters? In: <i>Heraldic Artists and Painters in the Middle Ages and Early Modern Times</i> . Eds. Hiltmann, Torsten – Hablot, Laurent. (Heraldic Studies 1) Ostfildern, 2018. 113–132.